

HABITUS Journal of Sociology

Toplumbilim Dergisi HABITUS

Yıl/Year: 4, Cilt / Volume: 4, Sayı / Issue: 4

Dosya (Sayı) Konusu:

Çatışma, Savaş ve Göç Bağlamında Dünyanın Geleceği: Yerel ve Küresel Güvenlik Sorunlarının Toplumsal Yansımaları
The Future of the World in the Context of Conflict, War and Migration: Social Reflections of Local and Global Security Issues

SAYIDAKİ MAKALELER/ Articles in the Issue:

- 1) Rusya'nın Ukrayna İşgal Girişimi Bağlamında Stratejik ve Aksiyolojik Bir Değerlendirme
An Axiological and Strategic Evaluation Regarding Russian Invasion of Ukraine
  - 2) Fear or no need to Fear in the New Era? The Unfinished Discussion on Majority Rule
Yeni Dönemde Korkmalı mı, Kormamalı mı? Çoğunluk Yönetimi Üzerine Bitmeyen Tartışma
  - 3) Ortak Yaşamdaşlık Bilinci Olarak Ontolojiler Arası Diyalog ve Karşılaştırmalı Siyaset Felsefesi
Dialogue Between Ontologies and Comparative Political Philosophy as A Common Life Consciousness
  - 4) Çokkültürlülük Milliyetçilği Yendi mi?: Avrupa Örneği
Has Multiculturalism Beated the Nationalism?: European Sample
  - 5) Siyasal Pazarlama Süreçlerinde Lider Unsurunun Sosyolojik Rolü Üzerine Bir Değerlendirme
An Assessment on The Sociological Role of the Leader in Political Marketing Processes
  - 6) Kamusal Alan-Özel Alan Ayrımı ve Habermas'ın Kamusal Alan Düşüncesi
Discrimination of Public-Private Space and Habermas's Thought of Public Space
  - 7) 27 Mayıs Askeri Müdahalesinin Neticesi: Demokrasi Hedefinden Pretoryan Bir Sisteme 62-63 Darbe Girişimleri
Result of May 27 Military Intervention: Coup Attempts from Democracy Target to a Praetorian System 62-63
- DOSYA DIŞI MAKALELER / Articles out of the Issue Subject:**
- 8) Rutin Aktiviteler Teorisi Bağlamında Dijitalleşen Dünyada Siber Suç Mağdurları
Cybercrime Cases in a Digital World in the Context of Routine Activities Theory
  - 9) Cinsellik ve Duygular: Bir Gözden Geçirme
Sexuality and Emotions: A Review

HABITUS

Toplumbilim Dergisi

HABITUS

Journal of Sociology

2023 Yılı / Year of 2023

Çatışma, Savaş ve Göç Bağlamında Dünyanın Geleceği:

Küresel ve Yerel Güvenlik Sorunlarının Toplumsal

Yansımaları

The Future of the World in the Context of Conflict, War and
Migration: Social Reflections of Local and Global Security

Issues

Cilt / Volume: 4

Sayı / Issue: 4

EDİTÖR/ Editor in Chief

Doç. Dr. M. Yavuz ALPTEKİN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Editör Yardımcısı: Sümeyye YAZICI (Sosyolog)

YAYIN KURULU / Editorial Board

Prof. Dr. Korkut TUNA (İst. Ticaret Üniv.)

Prof. Dr. Mustafa E. ERKAL (İst. Üniv.)

Prof. Dr. Valeriy KHAN (University of World Economy and Diplomacy-Uzbekistan)

Prof. Dr. Garifullin Vasil ZAGITOVICH (Kazan Federal University, Tataristan)

Prof. Dr. Mehmet F. GEZGİN (Beykent Üniv.)

Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniv.)

Prof. Dr. Nedzma DZANANOVIC (University of Sarajevo, Bosna Hersek)

Prof. Dr. Musa TAŞDELEN (Sakarya Üniv.)

Prof. Dr. Muhidin MULALIC (International University of Sarajevo, Bosna Hersek)

Prof. Dr. Yaşar ERJEM (Mersin Üniversitesi)

Prof. Dr. Ruza KARLOVIC (Hırvatistan Polis Koleji Dek. Yard., Hırvatistan)

Prof. Dr. Meki LOBJANIDZE (Open University, Gürcistan)

Prof. Dr. Muhammed Abdulkali İBRAHİM (Selahaddin Üniversitesi, Irak)

Doç. Dr. Flavia GHANCEA (Ovidius University, Romania)

Doç. Dr. M. Yavuz ALPTEKİN (Karadeniz Teknik Üniv.)

Doç. Dr. Abbas Varij KAZEMI (Institute of Social and Cultural Studies, Iran)

Doç. Dr. Joanna KUROWKA-PYSZ (WSB University, Poland)

Doç. Dr. Sajjad SATTARI (Tahran University, Iran)

Doç. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER (Karadeniz Teknik Üniv.)

Doç. Dr. Jabir MAMMADLİ (Khazar University, Bakü/Azerbaycan)

Doç. Dr. Rohollah ESLAMI (Firdevs University, İran)

Dr. Katerina MARINAKI (University of Macedonia, Greece)

Dr. Alina ROMANOVSKA (Daugavpils University, Latvia)

Dr. Damir KAPIDZIC (Sarajevo University, Bosnia)

Dr. Immaculada COLOMINA (Carlos Üniversitesi, Madrid/İspanya)

Dr. Noemia Bessa VILELA (University of Portucalense, Portugal)

Dr. Kalina SOTIROSKA, (International Vision University, Gostivar/Macedonia)

Dr. Vladimir STERPU, (Moldova Devlet Üniversitesi, Moldova)

Dr. P. J. Mathew MARTIN, (University of Mumbai, India)

Dr. Ghodsi BAYAT, (Allameh Tabatabai' University, İran)

Dr. Emir SULJAGIC (International University of Sarajevo, Bosna Hersek)

Dr. Öğr. Üy. Serdal FİDAN (Karadeniz Teknik Üniv.)

Dr. Öğr. Üy. Leyla AYDEMİR (Karadeniz Teknik Üniv.)

Dr. Öğr. Üy. Savaş TAŞ (Demokrasi Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üy. Hazım Burhan MUSTAFA (Selahaddin Üniversitesi, Irak)

Dr. Öğr. Gör. Selim KARYELİOĞLU (Karadeniz Teknik Üniv.)

Dr. Öğr. Gör. Elif BAŞ (Karadeniz Teknik Üniv.)

Öğr. Gör. Azat MESHELOVA (El Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Kazakistan)

Öğr. Gör. Veysel USTA (Karadeniz Teknik Üniv.)

Öğr. Gör. Hakan SAVAŞ (Avrasya Üniversitesi)

DANIŐMA KURULU / Advisory Board

Prof. Dr. Mustafa E. ERKAL (İstanbul Üniv.)

Prof. Dr. Korkut TUNA (İstanbul Ticaret Üniv.)

Prof. Dr. Enver ÖZKALP (Anadolu Üniv.)

Prof. Dr. Nilgün ÇELEBİ (Ankara Üniv.)

Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ (İnönü Üniv.)

Prof. Dr. H. Musa TAŞDELEN (Sakarya Üniv.)

Prof. Dr. Mustafa DELİCAN (İstanbul Üniv.)

Prof. Dr. Kayhan DELİBAŐ (Aydın Adnan Menderes Üniv.)

Prof. Dr. Gökhan GÖKULU (Çanakkale 18 Mart Üniv.)

Prof. Dr. Cumhuri ARSLAN (Çanakkale 18 Mart Üniv.)

Prof. Dr. Edibe SÖZEN (Hasan Kalyoncu Üniv.)

Prof. Dr. Cemalettin ÇOPUROĞLU (Fırat Üniv.)

Prof. Dr. Yümni SEZEN (Marmara Üniv.)

Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK (Marmara Üniv.)

Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT (Dokuz Eylül Üniv.)

Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN (Pamukkale Üniv.)

Prof. Dr. Nuran IŞIK EROL (Ege Üniv.)

Prof. Dr. Taner TATAR (İnönü Üniv.)

Prof. Dr. Ali ESGİN (İnönü Üniv.)

Prof. Dr. Zafer DURDU (Muğla Üniv.)

Prof. Dr. Yaşar KAYA (İnönü Üniv.)

Kapak Tasarımı / Cover Designer

İsa Yusuf ALPTEKİN

Dizgi ve Mizanpaj / Page Setting

Sümeyye YAZICI (Sosyolog)

HABITUS Toplumbilim Dergisi

Bir BİLGİTOY Derneği Yayınıdır.

Bu Sayının Hakemleri/Referees of the Issue

Ali TEKİN	(TRABZON ÜNİVERSİTESİ)
Ayça DEMİR	(ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ)
Ayşegül BOSTAN	(MİLLİ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ)
Burcu GÜDÜCÜ	(İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ)
Cihan DABAN	(SELÇUK ÜNİVERSİTESİ)
Elif BAŞ	(MANİSA CELÂL BAYAR ÜNİVERSİTESİ)
Ersoy Özmen ALKAN	(KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ)
Fatih Volkan AYYILDIZ	(ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ)
Fatih Çağatay CENGİZ	(ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ)
Fatma OKUR ÇAKICI	(KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ)
Ferhat ONUR	(KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ)
Ferhat Çağrı ARAS	(KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ)
Gökhan GÖKTÜRK	(KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ)
Gökhan ŞAHİN	(KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ)
Gülizar ÇAKIR SÜMER	(İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ)
Hakan ARIKAN	(KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ)
Hakan SAVAŞ	(AKSARAY ÜNİVERSİTESİ)
Halime İLARSLAN	(ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ)
İbrahim Halil ÇELİK	(ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ)
Mehmet KOCA	(ORDU ÜNİVERSİTESİ)
Mustafa ARSLAN	(ANKARA MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ)
Nihan OZANSOY	(NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ)
Okan CEYLAN	(EGE ÜNİVERSİTESİ)
Oğuzhan ERDOĞAN	(BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ)
Yavuz ÇOBANOĞLU	(MUNZUR ÜNİVERSİTESİ)
Zeki ÇEVİK	(BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ)

İÇİNDEKİLER / Contents

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Rutin Aktiviteler Teorisi Bağlamında Dijitalleşen Dünyada Siber Suç Mağdurları.....175
Cybercrime Cases in a Digital World in the Context of Routine Activities Theory
Serdal FİDAN, Buket Cansu ULUDAĞ

Derleme Makaleler / Review Articles

Rusya'nın Ukrayna İşgal Girişimi Bağlamında Stratejik ve Aksiyolojik Bir Değerlendirme..1
An Axiological and Strategic Evaluation Regarding Russian Invasion of Ukraine
Murat ŞENGÖZ

Fear or no need to Fear in the New Era? The Unfinished Discussion on Majority Rule.....31
Yeni Dönemde Korkmalı mı, Kormamalı mı? Çoğunluk Yönetimi Üzerine Bitmeyen Tartışma
Melih DEMİRTAŞ

Ortak Yaşamdaşlık Bilinci Olarak Ontolojiler Arası Diyalog ve Karşılaştırmalı Siyaset
Felsefesi.....51
*Dialogue Between Ontologies and Comparative Political Philosophy as A Common Life
Consciousness*
Aykut KARAHAN

Çokkültürlülük Milliyetçilği Yendi mi?: Avrupa Örneği.....73
Has Multiculturalism Beated the Nationalism?: European Sample
Özge KOÇ

Siyasal Pazarlama Süreçlerinde Lider Unsurunun Sosyolojik Rolü Üzerine Bir
Değerlendirme.....93
An Assessment on The Sociological Role of the Leader in Political Marketing Processes
Mümin AYPARÇASI

Kamusal Alan-Özel Alan Ayrımı ve Habermas'ın Kamusal Alan Düşüncesi.....115
Discrimination of Public-Private Space and Habermas's Thought of Public Space
Hakan KULAK

27 Mayıs Askeri Müdahalesinin Neticesi: Demokrasi Hedefinden Pretoryan Bir Sisteme 62-
63 Darbe Girişimleri.....145
*Result of May 27 Military Intervention: Coup Attempts from Democracy Target to a
Praetorian System 62-63*
Mutlu YILDIRIM

Cinsellik ve Duygular: Bir Gözden Geçirme.....211
Sexuality and Emotions: A Review
Merve ÖZ, Cebrail KISA

ÖNSÖZ

Merhaba Kıymetli okurlar. Habitus Toplumbilim Dergimizin dördüncü yılında 4. Sayısıyla birlikteyiz. Konulu çıkardığımız dergimizin bu sayısı hatırlayacağınız üzere daha çok Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısından esinlenmek üzere "Çatışma, Savaş ve Göç Bağlamında Dünyanın Geleceği: Küresel ve Yerel Güvenlik Sorunlarının Toplumsal Yansımaları" şeklinde belirlenmişti.

Sayı temasının geniş çerçevesi içerisinde yedi, konu dışında ise iki makale olmak üzere toplam dokuz makale yer almaktadır. Yazarlara ve hakemlere teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Ayrıca makalelerin mizanpajını yapan Yüksek Lisans tez öğrencim ve Dergimizin de Editör Yardımcısı olan Sümeyye Yazıcıya teşekkür etmek isterim.

Beşinci sayının konusu beklenebileceği üzere deprem olacaktır. Deprem konusunu toplumsal etkileri boyutuyla enine boyuna araştırmak, incelemek, sorgulamak ve tartışmak istiyoruz. Bu konuda çalışma yapmış akademisyen ve araştırmacıların çalışmalarını dergimizin yeni sayısında yayımlayabiliriz.

Herkese iyi Ramazanlar ve şimdiden iyi Bayramlar dilerim.

Sağlıkla kalınız...

30 / 03 / 2023

Doç. Dr.
M. Yavuz ALPTEKİN.
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü.

PREFACE

Hello, dear readers. We are in the fourth year of our Habitus Journal of Sociology, with its 4th issue. As you may remember, this issue of our magazine on the subject was determined as "The Future of the World in the Context of Conflict, War and Migration: Social Reflections of Global and Local Security Problems" to be inspired by Russia's attack on Ukraine.

There are a total of nine articles, seven within the broad frame of the issue theme and two articles outside the topic. I would like to express my thanks to the authors and referees. I would also like to thank Sümeyye Yazıcı, my Master thesis student who arranged the articles and who is the Deputy Editor of our Journal.

The subject of the fifth issue will be the earthquake, as might be expected. We want to research and examine the earthquake issue in depth in terms of its social effects. We can publish the studies of academicians and researchers who have worked on this subject in our journal.

Wishing everyone a happy Ramadan and happy holidays in advance,

I wish you healthy days.

30 / 03 / 2023

Assoc. Prof.

M. Yavuz ALPTEKİN.

Karadeniz Technical University

Faculty of Letters

Department of Sociology

RUSYA'NIN UKRAYNA İŞGAL GİRİŞİMİ BAĞLAMINDA STRATEJİK VE AKSİYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME

Murat ŞENGÖZ*

ÖZ

Günümüzde savaşlar hibrit harp konseptinin bir bileşeni olarak, aynı anda ve nispetlerle konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan yöntemlerle icra edilmektedir. Nitekim günümüzde muharebe alanı ve sivil bölge alanı, harbin sınırları ve parametreleri, başarı kriterleri, askeri kuvvetlerin hassas ve zayıf noktaları, istenen son durum ve benimsenen askeri stratejilerin hüviyeti, geçmiş zaman harpleri ile mukayese edildiğinde oldukça karmaşıktır. Bu nedenle hibrit savaş konsepti, konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan harp teknoloji ve usullerinin muğlak bir harp ortamında müştereken kullanılması anlamında kavramlaştırılmaktadır. Bu kapsamda bu çalışmada açık kaynaklı raporlar nispetinde ve Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimi kapsamında, Rusya ve Ukrayna Ordularının savaş stratejileri gözden geçirilecektir. Bu kapsamda, mezkur harbin Hibrit Savaş ve Hibrit Barış Konseptleri açısından bir kıymetlendirmesi ve kamu diplomasisi anlamında hatıra getirdiği bazı kritik hususlar üzerine analitik ve kavramsal mahiyette özgün bir değerlendirme yapılacaktır. Böylece, Rusya'nın Ukrayna işgali girişiminin askeri ve askeri olmayan vecheleri ve dünyadaki genel barışı sürdürmek için bu savaştan alınması gereken dersler üzerine bir değerlendirme yapılacak ve Hibrit Barış Konsepti üzerine özgün bir kavramlaştırma yapılarak, sürdürülebilir uluslararası barışın tesisi noktasında bir öneri ortaya koyulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Ukrayna, Askeri Strateji, Hibrit Savaş, Hibrit Barış, Stratejik Savunma.

AN AXIOLOGICAL AND STRATEGIC EVALUATION REGARDING RUSSIAN INVASION OF UKRAINE

ABSTRACT

Today, wars are conducted simultaneously and in proportion regarding conventional and unconventional methods as a component of the hybrid warfare concept. As a matter of fact, today, the battlefield and civil zone area, the borders and parameters of the war, the success criteria, the sensitive and weak points of the military forces, the desired end state, and the identity of the adopted military strategies are more complex comparing to the wars of the past. For this reason, hybrid warfare concepts are conceptualized as the use of conventional and unconventional warfare technologies in a harmony in the means of a very ambiguous warfare environment. In this context, in this study, referencing and regarding open source reports. Also, an analytical and conceptual evaluation will be made on the war strategies of the Russian and Ukrainian Armies regarding Hybrid War and Hybrid Peace Concepts, and some critical issues will be elaborated in terms of public diplomacy. Thus, an evaluation will be made on the military and non-military aspects of Russian invasion of Ukraine. In conclusion, it will be depicted lessons learned from this war will be depicted in order to contribute to sustain general peace in the world, and a proposal will be put forward by conceptualizing the Hybrid Peace Concept.

Keywords: Russia, Ukraine, Military Strategy, Hybrid War, Hybrid Peace, Strategic Defense.

Atf: ŞENGÖZ, M. (2023). "Rusya'nın Ukrayna'yı İşgal Girişimi Bağlamında Stratejik ve Aksiyolojik Bir Değerlendirme", *HABITUS Toplumbilim Dergisi*, (4), 1-30.

Citation: ŞENGÖZ, M. (2023). "An Axiological and Strategic Evaluation Regarding Russian Invasion of Ukraine", *HABITUS Journal of Sociology*, (4), 1-30.

Başvuru / Received: 10 Ağustos 2022 / 10 August 2022

---

* Dr. Serbest Araştırmacı, Ankara/Türkiye. E-mail: muratsengoz74@gmail.com, ORCID Numarası: 0000-0001-6597-0161

EXTENDED SUMMARY

Today, the components of the national security paradigm differ in terms of the scale and nature of the elements that threaten national and international security paradigms and realities, with the increasing dominance of globalization, and the blurring of country borders. Today, with the effect of developments in communication and information technologies and all kinds of effects of globalization, the peoples of the world are isomorphized to a certain extent in the dominance of global and partially regional powers or civilizations. If the focal point of dominant power is a civilized country with advanced democracy, its periphery is also democratized and civilized. or else when the dominant powers are totalitarian and autocratic regimes, the affiliated countries become marginalized and cannot integrate with the civilized world.

At this point, their geopolitical positions determine the destinies of the countries. Unfortunately, these marginal and undemocratic states, which cannot integrate with civilization, turn into closed, insecure and chaos-producing regimes. Anarchy, terrorism, poverty and other problems that arise as a result of the negative globalization of such countries cross borders and are shared by all civilizations of the world together. It is becoming a global set of problems that need to be resolved. For this reason, national security-related features are often manifested as internal and external political issues that states cannot come up with alone.

In this study, the war strategies of the Russian and Ukrainian Armies will be evaluated in general terms with the help of open source reports and hermeneutic reasoning method in the context of the maintenance of international peace within the concept of public diplomacy and hybrid peace. So, an analytical and conceptual evaluation will be carried out.

Today, the international system is consolidated either by the hybrid war theory or, together with real wars and conflicts, through economic manipulations and perception games on governments and public opinion. This real politic marginalizes and alienates the underdeveloped countries from more democratic norms. At this point, the only antidote to all global-scale conventional and unconventional conflicts is the construction of democratic bridges between states and a fair distribution, the use of regional resources for the welfare of the people of the region. In this respect, preventing wars and establishing a global peace and security environment in the world should be ensured by all humanity without exception. At the point of realization of this purpose, efforts should be made with an understanding that puts more

Rusya'nın Ukrayna İşgal Girişimi Bağlamında Stratejik ve Aksiyolojik Bir Değerlendirme

---

emphasis on human rights, in any case, protects the public interest and prioritizes the rights of the individual, in the preservation of the international peace environment. For this, public diplomacy should be applied together with classical diplomatic methods and rather by encouraging collective efforts. On the other hand, desired results cannot be achieved by means of persuasion. At this point, for the establishment of a permanent and sustainable peace environment, it is a necessity to direct public perception by convincing non-governmental organizations and pressure groups such as trade and industry organizations, bar associations, engineering and architecture organizations. In this context, it is certain that joint works to be carried out in the field of culture and art will positively support bilateral and multilateral relations between countries in the context of glorifying cultural riches and revealing common riches. In this sense, joint artistic and cultural activities should constitute an important part of the programs to be held abroad, especially on the occasion of national and religious days. At this point, as a result, Russia's attempt to invade Ukraine is not just an ongoing war between Russia and Ukraine. In a way, this struggle is a part of a global-scale great fight between democratic countries and totalitarian regimes, which will inevitably affect all over the world. If democratic countries become successful at the end of this struggle, maybe the world will become more democratic and more prosperous with emphasis on human rights, or otherwise, national socialist movements will become stronger and some countries will become more marginalized and radicalized. In this context, countries with a stable, reliable and balanced foreign policy understanding, fair within the country, and providing welfare to their people will be among the countries that are carefully followed and referenced by both the domestic and international public opinion. At this point, the goal of public diplomacy as a soft power method is to win the hearts and minds of the peoples, to arouse sympathy and interest. For this, the establishment of a management approach that focuses on the rule of law, advanced democracy, human rights and promises peace and tranquility to the people, not the law of the superiors, will increase the credibility, reliability and success of all diplomatic efforts.

In conclusion regarding the real war between Russia and Ukraine, when the Russian army began its attempt to definitely invade Ukraine in February 2022, most experts in politics, international relations and national security thought that the Ukrainian capital, Kiev, would be captured by the Russian Army immediately and so, the current Ukrainian Government would fall. Their estimation was that instead of the current Government a pro-Russian government would come to power and Ukraine would be completely removed from the Western World and

placed under the control of Russia. However, Russia's advance on Ukrainian territory and capture the At this point, it can already be stated that even if Russia wins the war by completely seizing the Donbas region and Crimea, all nuclear facilities and critical industrial production centers from the Soviet Union, all the ports on the Black Sea coast, including Odessa, and the east of the Dnieper river, this victory will probably be a fake victory for Russia. As a matter of fact, when Putin and his current regime most likely lose their power, or when his administration period ends due to natural reasons, Russia will prefer inevitably to turn to normalizing its economic and political relations with the Western World. So, Russia will probably withdraw to a large extent from the occupied territories in Ukraine and have to pay very heavy war reparations critical and high-value targets that it undoubtedly aimed to capture during the planning phase of the war either took much longer than expected for Russia, or it has not yet been captured despite all the efforts made by Russia. In addition, as the war dragged on, civilian casualties increased, the number of displaced people exceeded intolerable limits, and support for Ukraine in international public opinion united without the exception of a few totalitarian or autocratic states. In the meantime, Russia was isolated from the Western World by an economic boycott, embargo and other sanctions.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements) 1. Bu makalede etik kurul izni gerekmemektedir (Ethics committee approval is not required for this manuscript).

GİRİŞ

Günümüzde ulusal güvenlik paradigmasının bileşenleri, küreselleşmenin global ölçekte hâkimiyetini arttırması, ülke sınırlarının belirsizleşmesi ile güvenliği tehdit eden unsurların ölçek ve mahiyeti bakımından farklılaşmaktadır (Osterud 2008: 283-386). Buna ilave olarak iletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişmelerin ve küreselleşmenin etkisiyle, dünya halkları global ve kısmen de bölgesel güç odakları veya medeniyetlerin hâkimiyet veya tahakkümünde belli ölçülerde izomorflaşmaktadır. Eğer muhatap olunan veya etkisinde kalınan güç odağı ileri demokrasiye sahip medeni bir ülke ise, periferi de demokratikleşmektedir. Diğer yandan eğer etkisi altında kalınan güç odakları, dünya medeniyeti ile bütünleşemeyen ve çağın gereklerini yerine getiremeyen kısmen dışlanmış totaliter ve otokratik kapalı rejimler ise, bu tür ülkelerin periferleri de kaçınılmaz olarak etkisi altında kalınan hâkim güçlerin tesiriyle medeni dünya ile bütünleşememekte ve tersine marjinalleşmekte ve dışlanmaktadır (Hannah 1958; Medvedev 1998: 44-61). Bu kapsamda Rusya, bir emperyal alan inşa etmek maksadıyla gücünü ve jeopolitik konumunu istismar etmek suretiyle, çevre ülkeleri antidemokratikleştirerek sömürgeleştirme gayreti içindedir (Martinez 2013: 54-84). Bu bakımdan denilebilir ki,

Rusya'nın Ukrayna İşgal Girişimi Bağlamında Stratejik ve Aksiyolojik Bir Değerlendirme

jeopolitik konumları ülkelerin kaderlerini tayin etmektedirler. Ne yazık ki medeniyet ile entegrasyonunu gerçekleştiremeyen marjinalleşme eğilimindeki demokratik olmayan devletler kapalı, güvensiz, kaos üreten rejimlere dönüşmektedirler. Bu tür ülkelerin yarattıkları negatif küreselleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan anarşi, terör, yoksulluk ve diğer sorunlar sınırları aşmakta ve dünyanın tüm medeniyetleri tarafından birlikte çözülmesi gereken global bir sorun kümesi haline dönüşmektedir. Bu sebeple ulusal güvenlikle alakalı meseleler genellikle, ülkelerin çoğu zaman bir tek başlarına çözemeyecekleri iç ve dış politik mevzuların iç içe geçtiği sorunlar kümesi şeklinde kendini göstermektedir. Bu nedenle ülkelerin ulusal güvenlik strateji ve uygulamalarına yön vermek ve müşterek bir devlet aklını hâkim kılmak için teşkil edilen ulusal güvenlik müesseselerinin ülke yönetimindeki yeri ve konumu ile önem ve değeri artmaktadır (Şengöz 2020a).

Ayrıca, günümüzde tehditlerin artan bir ölçekte sınır aşan bir hüviyete evrilerek küresel ve bölgesel güç merkezlerinin süregelen mücadele ve çatışmaların vazgeçilmez birer tarafı olmasıyla birlikte, uluslararası güvenliğin herkesçe adilane bir biçimde kabul edilen ve saygı duyulan meşru bir otoritenin güvenlik şemsiyesinin altında yürütülmesi ve denetlenmesine duyulan ihtiyaç artmaktadır (Markov 2016: 509-516). Bu bağlamda, askeri ve politik güvenlik aynı düzlemde simbiyotik bir ilişki içerisinde birleşmekte, iç ve dış politik arasındaki geçirgenlik artmaktadır (Waewer 2008). Dolayısıyla, iletişim ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, ekonomik eşitsizlik, alt kimliklerin belirginleşmesi beraberinde çatışmalar ziyadesiyle bölgeselleşmekte ve küreselleşmektedir.

Nitekim günümüzde tehdit, iki kutuplu dünyanın sona ermesi küreselleşmenin de etkisi ile ölçek ve boyut değiştirmektedir. Tehdit, devlet ve devlet dışı aktörlerin birlikte ve ayrı ayrı ele alınmasını icap ettiren, sınır aşan, aynı anda birden fazla devleti etkileyebilen, mobil, eylemleri itibariyle asimetrik bir hüviyet kazanmaktadır (Şengöz 2020a). Bu nedenle sorunsalın çözümü için çok uluslu, bütüncül bir bakış açısıyla tehdidin tüm öge ve boyutlarını hesaba katan, farklı ve çözüme yönelik bir bakış açısı ve uygulama pratiğine ihtiyaç duyulmaktadır (Şengöz 2020b). Bu kapsamda gelişmiş ülkeler, gelişmemiş ülkelerin hükümetlerini marjinalleştirerek, söz konusu ülkelerin hükümetlerini kolaylıkla kontrol edebilirler ve marjinalleştirdikleri hükümetleri, dördüncü nesil konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan hibrit, asimetrik, belirsiz, muğlak ve bulanık savaş teknikleriyle, topyekün bir savaşa girmeye gereksinim duymaksızın kolaylıkla tasfiye edebilirler. Bu nedenle revizyonist ve saldırgan güç odaklarının mezkur saldırı ve taaruzları ile mücadele için, gelişmekte olan ve gelişmemiş

Ülkelerin sağlık, eğitim ve kalkınma projelerinin desteklenerek topyekn bir biçimde demokratik kültür ve normlarının geliştirilmesi, yani kaynak ve çabaların savaş yerine, müşterek müreffeh bir insanlık ideali için sevk edilmesi için çaba sarf edilmesi uluslararası barışın tesisi için pek kıymetlidir. Bu ise reel politik düzlemde ancak gelişmiş ülkelerin hibrit barış konsepti çerçevesinde hareket etmeleri ile mümkün olabilir.

Tüm bu gelişmeler ulusal güvenlik konsept ve doktrinlerini de etkilemektedir. Bu kapsamda konvansiyonel savaş teknikleri yerini, konvansiyonel harekât ve özel harp konsept ve doktrinlerinin birlikte kullanılmasını zorunlu kılan hibrit savaşlara (Hybrid war) bırakmaktadır (Osmańczyk 2002: 1869; Hoffman 2007: 20-22; Schroefl ve Kaufman 2014: 862-880; Fleming 2011). Günümüzde savaşlar, konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan savaş konseptlerinin hibrit bir bileşeni olarak savaş alanlarını muğlkleştirmekte ve egemen glere sınırlarının çok ötesinde öz savunmaları için önleyici askerî harekât icra edebilme imkânı sağlamaktadır (Rothschild Buzan ve Hansen 2007; Gürcan 2012; Thornton 2015: 40-48; Vision-Alonzo 2017). Böylece, askeri çatışmalar küresel bir hüviyet kazanmakta, ekonomik ve siyasi istikrar ulusal güvenliğin önemli bir parametresi haline evrilmektedir (Őengöz 2020a).

Nitekim yaşanan bu paradigmal değişimler bir yönüyle, Mackinder'in Kara Hkimiyet, Spykman'ın Kenar Kuşak, Mahan'ın Deniz Hkimiyet ve George T. Runner'ın Hava Hkimiyet teorilerinin günümüzde halen geçerliliğinin ve öneminin devam ettiğine işaret sayılabilir (Şengöz 2020b). Bu noktada yine de klasik güvenlik teorilerinden en fazla geçerli olanı, Alman General Profesör Karl Haushoffer'in "Hayat Alanı" teorisi olabilir. Haushoffer mezkur teziyle esasen devletlerin de alegorik olarak canlı organizmalar gibi olduklarından hareketle, güçlendikçe büyüdüklerini ve büyüdükçe yayılarak genişlemek zorunda olduklarını ileri sürmekteydi. Elbette Haushoffer'in tezinde belirttiği şekliyle ülkelerin büyüdükçe güçlendikleri ve yayıldıkları bir geekliktir, ancak bu süreç günümüzde kendisinin iddia ettiği gibi cebren değil, daha ziyade ekonomik ve kültürel alanda kendini göstermektedir (Şengöz 2020a).

Fukuyama (1992, 1995), Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte, henüz 1993 yılında, tarihin sonu ve son insan teorisi, ile çatışmaların sona erdiğini ve dünyanın batı medeniyeti izomorfizminde birleşeceğini ne sürmüştü. Huntington ise bu birleşmenin, medeniyetler arasındaki çatışma ile üstün olanın galebesi ile geekleşeceğini iddia etmişti (Ceylan 2006: 233-252). Bu iki teori de özünde sonradan yönetim bilimlerinde, adaptasyon kuramı, olarak geniş kabul görmüştür (Şengöz 2020a). Nitekim, adaptasyon kuramına göre salt güçlü olanlar değil, çevreye ve meydana gelen değişimlere adapte olmayı becerenler, kriz ve tehditleri

Rusya'nın Ukrayna İşgal Girişimi Bağlamında Stratejik ve Aksiyolojik Bir Değerlendirme

fırsatlara çevirenler hayatta kalır (Darwin 1859: 502). Sun Tzu şöyle der: "Hasmını ve kendini bilersen, yüz kere savaşsan da kazanırsın; hasmını bilmeyip kendini bilersen belki bir kere kazanır, bir kere de kaybedersin; eğer ne kendini ne de hasmını bilmezsen, her savaşta tehlikesesin. Sonuçta, hasmınızı ve kendinizi iyi biliyorsanız, yüzlerce savaşa bile girseniz sonuçtan emin olabilirsiniz" (Sun Tzu 2015). Adaptasyon kuramının temel varsayımı organizasyonların geriye ve ileriye entegrasyonlarını sağlaması, bu suretle kaynak ve pazarla buluşma noktasında tam bir kontrol sahibi olmalarını öngörmektedir. Böylece güçlü olanın varlığını devam ettirdiği, diğerlerinin ise güçlü olanla stratejik iş birlikleri geliştirmek zorunda kaldıkları bir düzenin kaçınılmaz olduğu ileri sürülmektedir. Nitekim uluslararası ilişkilerde de devletlerarası kümelenmeler benzer saiklerle oluşmaktadır, günümüzde küresel güçler arasında doğrudan sıcak bir çatışma yaşanmamakta, bunun yerine mücadeleler ve rakabet ya ekonomik, sosyal ve kültürel alanda, ya da daha ufak ülke topraklarındaki menfaat ve yaratılan (tetiklenen) sıcak çatışmalar üzerinden devam etmektedir (Şengöz 2020a).

Nitekim günümüzde uluslararası sistem hibrit savaş kuramı gereği bir taraftan sıcak savaşlar ve çatışmalarla birlikte ekonomik yönlendirmeler ve hükümetler ve kamuoyu üzerinde gerçekleştirilen algı oyunları vasıtasıyla konsolide edilmektedir (Şengöz 2020a). Bu durum gelişmiş demokratik ülkelerin daha fazla gelişmesini ve zenginleşmesini mümkün kılarken, geri kalmış ülkeleri daha fazla demokratik normlardan uzaklaştırmakta ve marjinalleştirmektedir. Küresel ölçekli konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan tüm çatışmaların tek panzehiri ise devletlerarasında demokratik köprülerin inşası ve adil bir bölüşüm, bölge kaynaklarının bölge insanların refahı için kullanılmasıdır (Şengöz 2020b). Ne yazık ki, insanlık tükenmez aç gözlülüğü ve dizginlenemeyen hırsıyla insanlık medeniyetinin sonunu kendi elleriyle hazırlamaktadır. İnsanlığın aç gözlülüğü ve hırsı geçen yüzyılı dünya tarihinin en kanlı ve en acımasız dönemlerinden biri haline getirmiştir. Bir ve İkinci Dünya Savaşlarında, konvansiyonel silahlara ilave olarak nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların da savaş alanlarında kullanılması neticesinde milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir (Şengöz 2020a).

Bu bakımdan savaşların önlenmesi ve dünyada global ölçekte bir barış ve güvenlik ortamının tesis edilmesi istisnasız tüm insanlığın birincil önceliği ve hedefi olmalıdır. Bu maksadın tahakkuku noktasında, küreselleşmenin olumlu etkileri, iletişim ve bilişim teknolojilerindeki müspet gelişmelerden istifade ile uluslararası barış ortamının muhafazasında, insan haklarına daha yoğun vurgu yapan, her halükârda kamunun yararını gözeten ve bireyin haklarını öncelikleyen bir anlayışla gayret sarf edilmelidir. Bunun için klasik diplomatik

yöntemlerle beraber ve daha ziyade kolektif çabalar teşvik edilerek kamu diplomasisine müracaat edilmelidir. Nitekim artık uluslararası ilişkilerde ve ülkenin menfaatlerinin temininde klasik yöntemlerle sadece diğer devletlerinin yönetim erkinin ikna edilebilmesi neticesinde arzu edilen sonuçlar elde edilemez. Bu noktada kalıcı ve sürdürülebilir barış ortamının tesisi için, ticaret ve sanayi örgütleri, barolar birliği, mühendislik ve mimarlık örgütleri, sanat ve kültür cemiyetleri, eğitim kurumları, her sınıf sendika gibi sivil toplum örgütleri ve baskı gruplarının da ikna edilmek suretiyle kamuoyu algısının yönlendirilmesi bir gereklilik haline gelmektedir. Bu kapsamda bilhassa kültür ve sanat alanında yapılacak müşterek çalışmaların, kültürel zenginlikleri yüceltmesi ve ortak zenginlikleri açığa çıkarması bağlamında ülkeler arasındaki ikili ve çoklu ilişkileri olumlu yönde destekleyeceği muhakkaktır. Bu anlamda özellikle milli ve dini günler münasebetiyle yurt dışında yapılacak programların önemli bir kısmını müşterek sanat ve kültürel faaliyetler oluşturmalıdır. Bu bağlamda kurumsal devlet anlayışına uygun olarak devletin her kademesi tarafından ciddiyet ve samimiyetle doğru mesajlar verilmelidir. "Doğru olmayan, abartılı, inandırıcılıktan uzak tüm faaliyetler muhakkak suretle, kaynağı belirsiz, spekülatif kurgu ve propagandalar olarak algılanacak ve maksadının tersiyle mukabele görecektir" (URL-1).

Günümüzde kaçınılmaz olarak, istikrarlı, güvenilir ve dengeli dış politika anlayışı, ülke içinde âdil, halkına refah sunan ülkeler, hizmetkâr yönetim şekliyle hem yurt içi, hem de uluslararası kamuoyunda dikkatle takip edilen ve referans alınan ülkeler arasında yer alacaktır. Bu noktada bir yumuşak güç yöntemi olarak kamu diplomasisinin hedefi, halkların kalplerini ve zihinlerini kazanmak, sempati ve ilgi uyandırmaktır. Bunun için ülkede üstünlerin hukuku değil, hukukun üstünlüğü, ileri bir demokrasi, insan haklarını merkeze alan, halkına barış ve huzur vaat eden bir yönetim anlayışının tesis edilmiş olması, tüm diplomatik çabaların inandırıcılığını, güvenilirliğini ve başarısını artıracaktır. Bu bakımdan, klasik diplomasi yöntem ve araçlarından farklı olarak; sinema, televizyon, radyo, gazetecilik, eğitim ve öğretim, sanatsal, kültürel ve sportif aktiviteler gibi enstrümanlardan istifade edilmesi, uluslararası barış ve güvenliğin tesisi noktasında daha etkin sonuçların alınmasına imkân verecektir. Bu sebeple sosyal medyayı etkin bir şekilde kullanan, bu şekilde haklılığını ve meşruiyeti noktasında geniş halk kitlelerini ikna edebilmeyi başaran devletler, kısa vadede olmasa da orta ve uzun vadede mutlaka kazanan tarafta yer alacaklardır.

Meslekten bir general olmasına rağmen uluslararası ilişkilerde öncelikli olarak savaş ve savaşa ait enstrümanların değil de diplomasi ve dolaylı tutumun ön plana çıkarılmasını tavsiye ve salık veren Sun Tzu'ya göre (2015), "gerçek zafer savaşmadan kazanılan zaferdir". Jean

Rusya'nın Ukrayna İşgal Girişimi Bağlamında Stratejik ve Aksiyolojik Bir Değerlendirme

Paul Sartre (1999) ise bilhassa, "Savaşları zenginler çıkarır, yoksullar ölür" veciz sözü ile meşhur olmuş, kategorik olarak savaş karşıtı bir entelektüel olarak Fransa Cezayir savaşında, bir Fransız olmasına rağmen, Fransa'nın işgalci tutumunun haksız olduğunu dile getirmekten çekinmeyen, üstelik dönemin en çok tanınan aydınlarından oluşan bir grupla birlikte Fransa'yı kendi değerlerine ters düşmekle ve emperyalist bir tavır sergilemekle itham eden, bu sebeple Fransız halkını savaş karşıtı bir tutum takınması için teşvik eden bir kimsedir. Nitekim bu bağlamda Mustafa Kemal Atatürk de Türk Silahlı Kuvvetlerinin vazifesini şöyle açıklar. "Türk Ordusu, istilalar yapmak veya saltanatlar yıkmak veya saltanatlar kurmak için şunun bunun elinde ihtiras aleti olmaktan uzaktır. Ancak, ulusun hayatı tehlikeye girmedikçe savaş bir cinayettir. Askeri hareketler, siyasi faaliyetlerin ümitsiz olduğu noktada başlar. Ümidin güvenli bir surette geri dönüşü, orduların hareketinden daha seri hedeflere ulaşmayı temin edebilir. Barış ulusları refah ve saadete erdiren en iyi yoldur. İnsanları mutlu edecek tek vasıta, onları birbirine yaklaştırarak, onları birbirine sevdirecek, karşılıklı maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan hareket ve enerjidir. Barış, ulusları refah ve saadete erdiren en iyi yoldur" (Kolektif 2019). Netice itibariyle her ikisi de meslekten general olan Mustafa Kemal Atatürk ile Sun Tzu'yu ve savaş karşıtı bir filozof ve aydın olan Jean Paul Sartre'ı bir araya getiren nokta, savaşın askerler ve halk üzerindeki yıkıcı etkisidir.

Bu sebeple barış, her zaman için vazgeçilmez olarak en yüksek ideal olarak benimsenmelidir ve barışın tesis ve ikamesi için bütün gayretler sarf edilmelidir. Çünkü insan hayatından daha kutsal bir olgu olamaz, çünkü her şey varoluşuyla anlam kazanır. Barışın idamesi maksadıyla devlet ve devlet dışı tüm kaynaklar seferber edilmelidir. Silahlı kuvvetlerin varlığının gayesi dahi, öncelikle zaferler kazanmak değil, barışı muhafaza etmektir. Bu sebeple günümüzde, konvansiyonel, konvansiyonel olmayan ve her iki konseptin de birlikte karma bir yapıda kullanıldığı hybrid savaş konseptinin tersine mühendislikle ve asimetrik bir bakış açısıyla yeniden kavramsallaştırılarak, barışın tesisi ve idamesi noktasında hybrid barış konsepti olarak yeniden tanımlanmasına ihtiyaç vardır. Bu anlamda hybrid barış konsepti, konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan meşru yöntemlerin caydırıcı olarak kullanıldığı, ancak esas istenen son durumun belli bir disiplin içinde mutlak barış olgusunun yerleşik hale getirildiği bir savunma planlama ve dış politik paradigmanın tarifi şeklinde kavramlaştırılabilir.

Bu yönüyle ulusal güvenlik sadece devletlerarası ilişkileri dikkate alan, askeri güç gösterileri ve çatışmalar şeklinde gerçekleşen tek boyutlu bir olgu olmanın ötesinde, tehdidin; iktisadi, politik, askeri, istihbarı ve gerekli diğer hibrit uluslararası iş birliktelikleriyle henüz

kaynağında yok edilmesi için çaba sarf edilmesi ihtiyacını lüzumlu kılan bir hususiyete sahiptir. Bu nedenle uluslararası iş birliğinin tesis edilebilmesi ve idame ettirilebilmesi maksadıyla; tehditlerin ortaya konması ve stratejik yaklaşımların oluşturulmasında yaşanan değişimlere ayak uydurabilmek ve ihtiyaçlara cevap verebilmek için gerekli kurumsal adaptasyonların gerçekleştirilmesi kritik öneme sahiptir. Bu yönüyle postmodern güvenlik paradigması paradoksal olarak, bir taraftan uluslararası hukuk normlarına daha sık atıf yapıldığı, diğer taraftan da egemen devletler lehine ve ittifaklar marifetiyle içinin boşaltıldığı bir dönemin güvenlik anlayışına atıf yapmaktadır. Nitekim Soğuk Savaş öncesi devlet sayısı, Soğuk Savaş döneminde artarak neredeyse iki katına ulaşmıştır. Denilebilir ki bu dönemde de, egemen devletlerin istisnasız toprak kazanımları ile ticari ve dini ayrıcalıkları artmakta, güvenlik ihlalleri ve bölgesel kanlı savaşlar şekil değiştirilerek yaşanmaya devam etmektedir. Dolayısıyla günümüzde tehdidin şekil, boyut ve kapsam değiştirmesi, güvenlik teşkilatlarının yapılarının da tehditle mücadele edebilmek maksadıyla yeniden tasarlanmasını, karar verme süreçlerinin hızlandırılmasını, iletişim ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde ara kademelerin azaltılmasını, çatışmaların sonuçları itibariyle politik-stratejik seviye sonuçlar doğurması nedeniyle klasik, taktik-operatif ve stratejik harekât ayrımlarının ve planlama esas ve usüllerinin yeniden sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda bu çalışmada, uluslararası güvenlik ortamı hakkında kısa bir izahat yaptıktan sonra, açık kaynaklı raporlardan istifade ile Rusya ve Ukrayna Ordularının savaş stratejileri, hibrit savaş konsepti ile stratejik taarruz ve savunma doktrinleri nispetinde genel hatlarıyla kıymetlendirecektir. Bu kapsamda uluslararası barışın idamesi bağlamında, savaş dışı barışçıl yöntemlerin de etkin bir şekilde tatbiki noktasında kamu diplomasisi ve hibrit barış konsepti bakış açılarından da istifade ile, analitik ve kavramsal özgün bir değerlendirme gerçekleştirilecektir.

Taraflarca Benimsenen Askeri Konsept, Strateji, Doktrin ve Durumsal Farkındalığın Tesisi Bağlamında Bir Değerlendirme

Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimi, konvansiyonel kuvvetlerle birlikte konvansiyonel olmayan sistemlerin de muharebe sahasında etkin olarak kullanıldığı, yurt içi ve yurt dışı kamuoyu desteğinin sağlanması noktasında bilgi harekâtı unsurlarına çok yönlü bir biçimde aktif olarak müracaat edildiği, harekât alanının ve savaşın cephelerinin belirgin olmadığı, bu sebeple ne yazık ki çok sayıda sivilin savaştan etkilendiği ve yaşamını yitirdiği, savaşın taraflarının ve savaştan etkilenenlerin sınırlarının muğlaklığı gibi hususlar dikkate alındığında, hem konvansiyonel, hem de konvansiyonel olmayan bir takım özellikler taşımaktadır. Bu bakımdan eğer Rusya tarafından iddia edildiği üzere söz konusu işgal girişiminin savaş değil,

Rusya'nın Ukrayna İşgal Girişimi Bağlamında Stratejik ve Aksiyolojik Bir Değerlendirme

bir sınır ötesi askerî harekât olduğu veya sürecin öncesi ve içinde Rusya'nın uluslararası savaş hukukunu açıkça yok sayması gibi tartışmalı mevzular bir kenara bırakılırsa; devam eden savaşın konsept olarak hibrit savaş konsepti çerçevesinde bir stratejik taarruz doktrini içinde geliştiği ve devam ettiği ifade edilebilir. Bu kapsamda Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimi durumsal farkındalığın tesisi ve hibrit savaş konsepti çerçevesinde benimsenen askeri stratejiler ve doktrinler bağlamında ele alınacaktır.

Durumsal Farkındalığın Tesisi

Askerî harekâtın planlanması sürecinde tam olarak bir durumsal farkındalığa sahip olunması çok önemlidir. Bu nedenle öncelikle düşman ve hasmın niyet ve maksadının ortaya koyulması, tehdidin bileşenlerinin ve imkân ve kabiliyetlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu noktada, birçok parçadan oluşan bilginin istihbarata dönüştürülmesi, üretilen istihbaratın hareket tarzı üretimine imkân vermesi kritik öneme sahiptir. Bu nedenle günümüzde, istihbaratın elde edilmesi ve hareket tarzlarının üretilmesi ve uygulanması sürecinde kompartımsal yaklaşım terk edilerek bütüncül bir yaklaşım benimsenmektedir. Bu anlamda; devlet özel sektör iş birliği, güvenlik vasıtaları ve kaynakları olarak doğrudan sahada bulunan uzman kişilerden istifade edilmesi, istihbaratın ve hareket tarzlarının üretimi safhalarının birleştirilmesi yaşanan gelişmelerdendir.

Bu açıdan durumsal farkındalık yönetimi, doğru stratejilerinin ve politikalarının belirlenmesinde, rakip olarak ifade edilecek veya iş birliğinde bulunulacak diğer güç odakların stratejilerinin değerlendirilmesinde, barış ve güvenlik ortamını tanımlamak, eğilimleri tespit etmek, ortaya çıkan fırsat ve riskleri belirlemek noktasında, hazırlanan harp planlarının omurgasının muntazaman oluşturulmasına katkı sağlar (Şengöz 2020c). Bu kapsamda durumsal farkındalık yönetimi, sistematik ve güncel bilgiler marifetiyle, karar verme süreçlerine doğrudan girdi sağlar. Durumsal farkındalık yönetiminin ilk basamağı ise, çevresel unsurların ve olayların zamana veya mekâna göre algılanması, anlamlarının kavranması ve gelecekteki durumlarının yansıtılması safhasıdır. Bunun için durum değerlendirmeleri ve kıymetlendirmeleri ile durumsal farkındalık tesis edilmeye çalışılır ve bu kapsamda durum anlamlandırılmaya ve analiz edilmeye çalışılır. Bu kapsamda duruma tesir eden tüm faktörlerin birbirleriyle ilişkileri değerlendirilir, görevin yerine getirilmesine yönelik tüm tehditler ve fırsatlar ortaya koyulur, bilgi ihtiyaçları belirlenir. Özetle, durumsal farkındalık yönetimi, "bir bilgi durumu" ve bu bilgiyi elde etmek için kullanılan "süreçler" ve mütemadiyen devam eden bir "gözden geçirme" ve "durum değerlendirmesi" faaliyeti olarak tarif edilebilir. Durumsal farkındalık yönetimi bu

şekilde, elde edilen bilgi durumuyla, ya da bu veriler marifetiyle oluşturulan algoritmalar ve bu çıkarımlar kullanılarak yapılabilecek tahminlerle ilgilidir. Anlamlandırma süreci ise, bu tür sonuçlara ulaşma süreci, stratejiler ve karşılaşılan engellerle ilgilidir. Kısacası, anlamlandırma daha çok hadiseler, olgular ve kişiler arasındaki bağlantı ve ilişkileri tespit ve teşhis edebilme için yönlendirilmiş sürekli bir faaliyettir.

Durumsal farkındalık yönetimi, sadece öz savunma anlamında ve ulusal güvenlik bağlamında, askerî açıdan ele alınarak daraltılmamalıdır. Durumsal farkındalık yönetiminin bir bileşeni olarak istihbarat kaynaklarının yönlendirilmesinde, milli güç unsurlarının hibrit bir anlayışla bir bütün olarak ele alınması çok önemlidir. Bu noktada durumsal farkındalık yönetiminin birincil bileşeni evvela rekabet edebilir bir istihbarata sahip olmaktır. Bu nedenle durumsal farkındalık yönetimi paradigması ve rekabetçi istihbarat yönetimi kritik öneme sahiptir. Bu kapsamda ulusal güvenlik örgütlerinin esnek, eş zamanlı istihbarata dayanan, süratli, karar alma ve icra mekanizmalarını içeren, merkezi planlama, karar alma ve adem-i merkezi icrayı mümkün kılan bir örgütsel yapıya sahip olmalarını gerekli kılmaktadır. Böylece, toplumla iletişim ve temas geliştirilerek suretiyle durumsal farkındalık tesis edilerek, gizlilik esasına dayalı ve mesafeli klasik güvenlik yönetimi paradigması ve yöntemleri terk edilmektedir. Devletlerin güvenlik yönetimi ile ilgili etkili, kapsamlı, iyi düzenlenmiş kurumları, kurumları arasında gelişmiş bir iş birliği, süratli ve dinamik karar verme sistemleri, gelişmiş bir istihbarat ağı, toplum nezdinde oluşturulmuş güven ve samimiyet olmadıkça başarılı olunabilmesi mümkün değildir. Güvenlik yönetimine ne kadar kaynak aktarılsa aktarılsın, aynı zamanda güvenlik politika ve stratejileri çağdaş ve gerçekçi olmadıkça bir netice elde edilebilmesi mümkün değildir.

Nitekim Rus ordusu Ukrayna'yı Şubat 2022 tarihinde fiilen işgal etme girişimine başladığında, saha ve realite ile yeterince ilgi kuramayan ve durumsal farkındalıklarını tesis edemeyen, bu nedenle manüplatif ikincil verilerle analiz yapan çok sayıda siyaset, uluslararası ilişkiler ve ulusal güvenlik uzmanı tarafından, Ukrayna'nın başkenti Kiev'in en çok yetmiş iki saat içinde Rus Ordusu tarafından ele geçirileceği, mevcut Ukrayna Hükümetinin düşeceği, Rus yanlısı bir hükümetin iş başına getirilerek Ukrayna'nın büsbütün Batı Dünyasından uzaklaştırılacağı ve tamamıyla Rusya güdümüne sokulacağı ve tıpkı sınırdaşı Beyaz Rusya misali tüm mevcudiyeti ile Rusya'nın yanında saf tutarak, diğer pek çok eski Sovyetler Birliği bakiyesi ülke gibi Rusya'ya koşulsuz ve coşkulu bir itaat içinde sadakatini sunacağı tahmin ediliyordu. Bununla birlikte Rusya'nın Ukrayna topraklarında ilerlemesi ve kuşkusuz savaşın planlama safhasında ele geçirmeyi hedeflediği kritik ve yüksek değerli hedefleri ele geçirmesi,

Rusya'nın Ukrayna İşgal Girişimi Bağlamında Stratejik ve Aksiyolojik Bir Değerlendirme

ya Rusya açısından umulduğundan çok daha uzun sürdü, ya da Rusya tarafından gösterilen tüm çabalara rağmen henüz ele geçirilemedi (URL-2). Buna ilave olarak savaş uzadıkça sivil kayıplar arttı, yerinden edilen insan sayısı tolare edilebilir limitlerin üzerine çıktı. Uluslararası kamuoyunda Ukrayna'ya destek neredeyse birkaç totaliter devlet hariç olmak üzere tek vücut halinde birleşirken, Rusya ekonomik boykot, ambargo vesair diğer yaptırımlarla giderek yalnızlaştırıldı. Bu noktada şimdiden şunu ifade etmek mümkün olabilir ki, Rusya savaşı kazansa, yani Donbas bölgesi ile Kırım'ı, Sovyetler Birliği döneminden kalma tüm nükleer tesisleri ve kritik sanayi bölgelerini, Odesa dahil Karadeniz kıyısındaki tüm limanları ve Dinyeper nehrinin doğusunu tamamen ele geçirmeyi başarsa bile, bu zafer Rusya için muhtemelen bir Pirus zaferi, yani yıkıcı büyüklükte kayıplar verilerek elde edilmesi nedeniyle değerini yitiren ve anlamsız hale gelen bir askeri zafer olacaktır. Nitekim devamında büyük olasılıkla Rusya'nın halihazırdaki Başkanı Putin ve temsil ettiği rejim, halkı nezdinde inandırıcılığını ve iktidarını kaybedince veya doğal sebeplerle yönetim süresi sona erince Rusya kaçınılmaz olarak Batı Dünyası ile ekonomik ve siyasi ilişkilerini normalleştirmeye yönelecek, büyük ölçüde Ukrayna'da işgal ettiği topraklardan çekilecek ve oldukça ağır savaş tazminatları ödemek zorunda kalacaktır.

Hibrit Savaş Konsepti

Kimhi ve Eshel'e göre (2012: 228-246); günümüzde konvansiyonel harp konseptlerinin yerini hibrit savaş konseptleri almaktadır. Nitekim bu paradigmadan hareketle ve yaşanmakta olan harplerden alınan dersler nispetinde gerçekten de günümüzde manevra ve yoğun ateş gücünün esas belirleyici unsur olduğu klasik harp tekniklerinin bir bütünlük içinde tatbik edildiği ve bu şekilde savaşan tarafların meydan muharebelerinde kozlarını bir yönüyle mertçe paylaştığı muharebelerin yerini, merkezi planlama ve adem-i merkezi icra yöntemlerinin asimetrik bir vechesi olarak konvansiyonel ve özel harp tekniklerinin bir harmoni içerisinde, derinliğine ve geniş cephelerde hatlara bağlı olmayan bir şekilde icra edildiği harpler dönemine bıraktığı müşahede edilmektedir. Bu bakımdan günümüzde harpler daha ziyade gelişmiş teknolojilere, asimetrik güç çarpanına sahip ülkelerin hasım olarak algıladıkları devletlerin hassas ve zayıf noktalarını istismar etmeleri şeklinde gerçekleşmektedir. Bu yönüyle günümüz harpleri sıklıkla, konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan taktik ve tekniklerin birlikte kullanılmasına ihtiyaç göstermektedir (Kimhi ve Yohanan 2012: 228-246).

Konvansiyonel olmayan savaş konsepti stratejik olarak temelde, bilhassa fiilen askeri müdahalelere ihtiyaç duyulmaksızın, muhatap ülke üzerinde iç muhalif politik dinamikler ve

uluslararası konjonktür harekete geçirilerek ve muhatap ülke halklarının desteğinin sağlanması veya direnme gücünün kırılması, hasım ülke silahlı kuvvetlerinin savaşma azim ve iradesinin ortadan kaldırılması ile hedef ülkede istenen siyasi son durumun kazanılmasına yönelik arzu edilen etkinin elde edilmesini amaçlamaktadır (Thornton 2015: 40-48). Sonuç olarak harplerde, kayıplarının maliyetini göze alamayan ülkeler, zafere olan inançlarını kaybettikleri ve dolayısıyla savaşma azim ve iradelerini muhafaza edemedikleri için savaşı kaybetmektedirler. Çünkü her savaşın maliyeti vardır (Markov 2016: 509-516). Dolayısıyla ülkeler, rezervleri, caydırıcı güçleri veya askeri kapasitelerinden bağımsız olarak, savaşma azim ve iradelerini ve zafere olan inançlarını muhafaza edebildikleri ölçüde savaşı kazanan tarafta yer almaktadırlar (Şengöz 2020a). Bu yönüyle günümüzde konvansiyonel olmayan savaş konsepti ve bileşenlerinin, güvenlik konseptlerinin evrimleşerek ileri bir boyuta geçmiş hali olduğunun ifadesi hatalı olmaz. Konvansiyonel olmayan savaş konsepti esasen doğrudan hasımla değil, hasmın tespit edilen kritik hassasiyetlerinin istismarına yönelik gayretleri içermektedir. Bu bağlamda kamu diplomasisi yöntemleri de konvansiyonel olmayan savaş konseptinin bir bileşeni olarak müracaat edilen bir vasıta olabilir (Kitzen 2020: 1-21). Ne var ki bu noktada kuvvetle altının çizilmesi gerekir ki, revizyonist bir anlayışla gerçekteştirilen ve masum insanların hayatlarını kaybetmelerine neden olan yapay vekâlet savaşları ile hedef ülkede ayaklanma ve terörizmin bir siyasi ve askeri enstrüman olarak araçsallaştırılması, toplumsal ayrışma ve çözümleri besleyen ve destekleyen diğer asimetric ve psikolojik retorik ve örtülü harekâtlar, bilhassa terörün finansmanı, siber terörizm ve salgın hastalıkların biyolojik savaş nevi olarak kullanılması, konvansiyonel olmayan savaş konseptinin bileşenleri arasında sayılamaz, çünkü meşru hedeflere gayrimeşru yöntemlerle ulaşılamaz.

Kaldı ki harbin meşruluğu ve uluslararası kamuoyunun desteğinin alınması için, harekâtın toplumsal ve psikolojik boyutunun yönetilmesi için geçerli bir nedene dayanması, gerçek anlamda sıcak çatışmanın önlenmesi için tüm diplomatik ve siyasi çabaların gösterilmiş olması, bir bekâ sorununun tam anlamıyla ortaya çıkmış olması ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ifadesiyle (Kolektif 2019), tam bir mecburiyet olması gerekir. Bu noktada savaşın meşruiyeti kat'i surette harbin mecburiyetinde aranmalıdır, çünkü dostluklar ve düşmanlıklar önce zihinlere nakşedilir. Nitekim, Mustafa Kemal Atatürk'ün ifadesiyle, "Savaşlar eğer mecbur kalınmaz ise cinayettir" (Kolektif 2019). Bu noktada aşiretler arasında yaşanan kanlı mücadeleler ile devletlerarasında gerçekteşen savaşları birbirinden ayıran temel fark meşruiyettir. Bu sebeple aşiretler arasındaki silahlı mücadeleye kan davası denirken,

Rusya'nın Ukrayna İşgal Girişimi Bağlamında Stratejik ve Aksiyolojik Bir Değerlendirme

---

devletlerarasındaki silahlı mücadelenin adı ise nitekim eğer meşru ise savaştır, aksi elbette cinayet olmalıdır.

Bu nedenle konvansiyonel olmayan harekât, uluslararası müesses nizamın evrensel hukuk normlarına uygun, sıklıkla Birleşmiş Milletler veya NATO gibi saygın uluslararası kuruluşların resmi makamlarınca usulüne uygun bir biçimde alınmış bazı kısıtlama ve tedbirlerin tatbiki ile bilhassa küreselleşme, iletişim ve bilişim teknolojilerinin sağladığı imkânlardan istifade ile yapılan ve barışı, güvenlik ve güven artırıcı önlemleri öncelikleyen ve öven müspet söylem ve hareketlerden ibaret kaldığı müddetçe meşrudur. Bu noktadan bakıldığında Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimi, her ne kadar harekât konsepti veçhesi ile hibrit savaş konsepti ile stratejik taarruz ve savunma doktrinlerinin pratiğine vurgu yapsa da, Rusya'nın komşu bir devlete yönelik olarak haksız bir işgal girişimini başlatması noktasından bakıldığında, savaşın meşruiyeti açısından savaş hukuku nispetinden değil, haydut devlet paradigması çerçevesinden ele alınması gereken somut bir eyleme atıf yapmaktadır.

Nitekim günümüzde güvenlik ve harp ortamı her geçen zaman daha fazla muğlaklaşmakta, harplerin sevk ve idaresi ise karma bir anlayışla hibrit savaş konseptine uygun olarak, muğlak ve bulanık bir şekilde gerçekleşmektedir (Hoffman ve Mattis 2005: 1-2; Hoffman 2009: 34-48; Stoker ve Whiteside 2020: 1-37). Dolayısıyla günümüzde savaşlar konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan yöntemlerle veya her iki savaş konseptinin birlikte kullanıldığı hibrit savaş konsepti üzerinden gerçekleşmektedir. Konvansiyonel savaş konsepti, konvansiyonel harp teknolojilerinin konvansiyonel doktrinlerle uyumlu bir şekilde esasen silahlı kuvvetler üzerinden kullanılmasıdır. Konvansiyonel olmayan harp konsepti ise, konvansiyonel olmayan harp teknoloji ve usüllerinin uygulandığı bir savaş sistemini tarif etmek için kullanılmaktadır. Konvansiyonel savaş konsepti, barış ve güvenlik ortamının hazırlanması, ulusal güvenliğin ikâme ve idamesi için milli güç unsurlarının terkihi, sefere yönelik olarak barış garnizonlarından sefer görev yerlerine ve toplanma bölgelerine intikal, tertiplenme, düşmanı karşılama veya düşmana yaklaşma gibi bir kısım taarruzi ve tedafüi harekât neveleri ile, geri bölge emniyeti ve geri hareketlerden oluşmaktadır. Bu kapsamda askeri kuvvetlerin hazırlanması, harp ekonomisi, lojistik, istihbarat ve harekâtın planlanarak sevk ve idaresi, konvansiyonel harekâtın bileşenleridir. Bu noktadan bakıldığında, bir savaşta silahlı kuvvetlerin organik yapıları içinde yer alan askeri enstrümanların kullanılması konvansiyonel harekât içinde değerlendirilir. Elbette günümüzde muharebelerin, dar cepheler yerine çok daha geniş cephelerde ve derinliğine icra edilmeleri, muharebe sahalarını genişletmekte ve

vasıtalarını çeşitlendirmektedir. Bu nedenle günümüz muharebe ve çatışmaları konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan savaş konseptlerinin bir harmoni içinde kullanılmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu yönüyle harplerde istenen son durum, belirli kritik arazilerin ele geçirilmesinden ziyade, öncelikli olarak düşman unsurlarının savaşma azim ve iradelerinin tüketilmesi, psikolojik üstünlüğün muhafazası ve ulusal ve uluslararası kamuoyunun desteğinin sağlanması noktasında ikna edilmesi hususunda yoğunluk kazanmaktadır. Bu bakımdan esasen hibrit savaş konseptinin bir bileşeni olarak konvansiyonel harp konsepti, konvansiyonel harp teknolojilerinin konvansiyonel doktrinlerle uyumlu bir şekilde kullanılmasını tarif etmektedir. Bununla birlikte hibrit harp konseptinin bir diğer bileşeni olarak konvansiyonel olmayan harp konsepti ise, konvansiyonel olmayan harp teknoloji ve usüllerinin uygulandığı bir savaş sistemini tarif etmek için kullanılmaktadır. Bu kapsamda Rusya'nın Şubat 2022 Ukrayna işgal girişimi öncesi Ukrayna'nın Kırım ve Donbas bölgelerinde gerçekleştirdiği askeri operasyonlar ve sonrasında fiilen gerçekleşen askerî harekât birçok bakımdan konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan harp konseptlerinin birlikte kullanıldığı ve stratejik taarruz ve savunma doktrinlerine atıf yapan özellikler taşımaktadır.

Rusya'nın Askeri Stratejisi

Rusya Ukrayna'yı işgal girişimine başlangıçta, herbiri ortalama on tank ve otuz zırhlı personel taşıyıcıdan mürekkep ve kuvvetli bir ateş desteğine sahip yaklaşık yüz yirmi mekanize piyade tabur görev kuvvetinden müteşekkil bir askeri kuvvet ile başlamıştır. Bu bakımdan Rusya'nın büyük ihtimalle, darbe ve ateş gücünden azami derecede istifade ile gerçekleştireceği bir yıldırım tarruzu ile, Ukrayna'nın düşmana karşı koyma ve savaşma azim ve iradesini süratle ve erkenden kırabileceğini ve işgal girişimini çok kısa bir zaman içinde bir zaferle sonlandırabileceğini planladığı ifade edilebilir. Nitekim Rusya'nın başlangıçta harekât alanındaki tertiplenmesi ve tatbik ettiği taktik harekât birlikte düşünüldüğünde, başlangıçta benimsediği askeri nosyonun bir yönüyle Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'taki "şok" ve II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın "yıldırım harekâtı (blitzkrieg)" harekât doktrinleri ve stratejileri ile benzerlik gösterdiği ifade edilebilir. Bu nedenle Rusya'nın başlangıçta mevcut kara kuvvetleri unsurlarını, üstün bir biçimde hava, deniz ve siber harekât unsurlarıyla kesintisiz bir biçimde destekleyerek, harekâtın temposunu muhafaza ettirebileceğini hesap ettiği düşünülmektedir. Nitekim bu anlamda Rusya mevcut askeri kapasitesi ile, cephedeki birliklerini süratle takviye edebilme ve destekleme imkân ve kaabiliyetine de sahip olduğu bilinmektedir. Bu nedenle Rusya'nın, Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin savaşma azim ve iradesini

Rusya'nın Ukrayna İşgal Girişimi Bağlamında Stratejik ve Aksiyolojik Bir Değerlendirme

---

büsbütün ortadan kaldırmak ve erkenden teslim olmaya mecbur bırakmak maksadıyla, hava kuvvetleri ve görmeyerek ateşlerle desteklediği kara unsurlarıyla cephede çeşitli noktalarda gerçekleştireceği derin yarmalarla hasmının savunma bütünlüğünü bozmayı, bu hareketleriyle koordineli olarak gerçekleştireceği kuşatma ve çevirme harekâtlarıyla da hasmının lojistik desteğini kesintiye uğratmayı ve muhabere irtibatlarını kesmeyi, böylece harekât kabiliyetini sıfırlamayı planladığı anlaşılmaktadır. Ancak bu harekât konseptinin başarısı harekâtın temposunun yani ilerleme hızının ve ivmesinin muhafazasının kesintisiz bir biçimde tesisi faraziyesine (sayılısına) dayanmaktaydı. Ne var ki, Rusya'nın askerî harekâtı savaşın birçok noktası ve zaman diliminde kesintiye uğradı. Bu nedenle sonradan Rusya'nın, işgal girişiminin başlangıcında benimsediği savaş doktrinini değiştirerek daha statik bir taarruzi harekât doktrinini tatbik etmek zorunda kaldığı ifade edilebilir (Ali ve Stewart 2022). Esasen savaşın başlangıcında Rus Askeri Kuvvetleri, Kiev'i ele geçirme planıyla kuzey ve kuzeydoğudan Beyaz Rusya ve Rusya üzerinden Ukrayna topraklarına iki koldan bir taarruzi harekâta girişmişti (URL-3; URL-4). Çünkü Rusya'nın başlangıçta elde etmeyi umduğu siyasi istenen son durum, Ukrayna başkenti Kiev'deki hükümeti düşürerek, Ukrayna güçlerini izole etmek, askeri komuta yapılarını bozmak ve Ukrayna Ordusunu erkenden silah bırakmaya ve teslim olmaya zorlamak, böylece Rus yanlısı bir hükümeti iş başına getirerek fiili (de facto) olarak Ukrayna'yı Rusya'nın bir uydu devleti veya eyaleti konumuna getirmektir. Bu maksadın tahakkuku için Rus Silahlı Kuvvetleri sıklet merkezi ile doğudan Donbas eyaletleri ve güneyden Kırım istikametinde taarruzlara başladı. Buna ilave olarak başta Ukrayna Başkenti Kiev olmak üzere, diğer bazı kritik nükleer ve sanayi tesislerini de ele geçirmek maksadıyla daha pek çok istikamette de taarruzlarını geliştirdi. Nitekim Rusya bu işgallerini uluslararası hukuka uygun olarak meşrulaştırmak maksadıyla, savaştan hemen önce Donbas eyaletlerinin bağımsızlık kararlarını alalecele tanımış ve barış gücü asker taleplerini de kabul etmişti (URL-3). Rusya zaten bilhassa Kırım'ı işgal ettiği 2014 yılından bu yana fiilen Donbas bölgesindeki ayrılıkçı militer ve paramiliter grupları aktif olarak desteklemekteydi (Rauta 2014: 284; Menon ve Rumer 2015). Ne var ki Rusya bu operasyonlarda hiçbir zaman arzu ve ilan ettiği harekât temposunu yakalayamadı. Muhtemelen Rus Ordusu'nun bu başarısızlığının birincil sebebi, karşısında başlangıçta hiç de öngöremediği milli bir direniş ve mücadele ile karşılaşması ve envanterinde bulunan eski nesil silah sistemlerinin muharebe sahasında istenilen etkiyi göstermekten uzak olması olabilir.

Esasen yukarıda ifade edilen bilgilerin muvacehesinde Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişiminin askerî açıdan değerlendirilmesi stratejik ve taktik bakımdan temelde iki noktada özetlenebilir. Bunlardan birincisi, Rusya'nın taktik sahada, işgal girişimi öncesi uzmanlarca yapılan değerlendirme ve tahminlerin aksine, çok daha az başarılı olduğu gerçeğidir. İkincisi ise, bu eksik başarının gerekçesi olarak Rusya'nın askeri işgal girişimini, birkaç gün içinde mutlak bir başarıyla nihayete erdirebileceği şeklinde bir faraziye üzerine bina ettiği eksik bir durum muhakemesi ve neticesinde hatalı bir harekât planına dayandırmış olabileceğine dair, uzmanlarca yaygın bir şekilde dile getirilen kuvvetli kanaattir (URL-3). Bu görüşün en önemli kanıtlardan biri olarak, Rusya'nın lojistik planlarının yetersizliği ve eksikliği ile birlikte savaşın uzaması neticesinde maruz kaldığı uluslararası boykotlar, amabargolar, siyasi baskılar ve kısıtlamalar sayılabilir. Çünkü her iki konunun da Rusya tarafından, işgal girişimi öncesi hesaplanmış riskler kapsamında dikkate alınmadığına dair yaygın bir kanaat oluşmaktadır. Bunun bir göstergesi de işgal girişiminin hemen ilk aşamalarında, aralarında üst düzey generallerin de bulunduğu pek çok Rus üst düzey güvenlik ve istihbarat bürokratinin pozisyonlarını kaybetmeleridir (URL-4).

Nitekim bu sebeplerle stratejik olarak Rusya açısından savaşın uzamasının ekonomik maliyeti bir zaman sonra katlanılamaz bir hale dönüşebilir. Bu sebeple Rusya'nın muhtemelen Donbas bölgesi ile Kırım arasındaki koridoru ve bununla birlikte diğer bazı kritik liman ve nükleer tesisleri ele geçirmesi ve kontrol altına almasını müteakip süratle mevcut kazanımlarını bir statükoya çevirebilmek için ateşkes ve barış görüşmelerine başlamayı arzu edebileceği hususu önemini muhafaza etmektedir. Ne var ki bu noktada savaş yine muhtemelen Ukrayna'nın bu statükoyu kabul etmemesi nedeniyle belki şiddetini bir miktar azaltmakla birlikte ama yine muhtemelen uzun soluklu bir biçimde devam edebilir. Çünkü Ukrayna muhtemelen Rusya'nın bir oldu bittisini kabul ederek, Rusya'nın haksız işgal girişimini meşrulaştırma gibi bir seçeneği rasyonel olarak kabul etmemeyi tercih edebilir. Ayrıca Ukrayna muhtemelen, savaşın uzamasının ekonomik olarak Rusya'yı yıpratacağı ve böylece orta veya uzun vadede geri adım atmaya zorlayabileceğini düşünebilir, çünkü savaşta başarılı olmanın en önemli şartı, sürdürülebilir bir kuvvet yapısına sahip olmaktır. Bunun için muhakkak rekabet edebilir, katma değeri ve teknolojik kapasitesi yüksek güçlü bir ekonomiye sahip olmak gereklidir (Şengöz 2020c: 205-224). Bununla birlikte bu durum, hem bir taraftan Batılı ülkelerde ittifak saflarının sıkılaştırılmasına neden olabilir, hem de halen arada kalan bazı Rusya yandaşı ülkelerin taraflarını, kesin ve keskin bir biçimde seçmek zorunda kalacakları bir uluslararası konjonktürün yerleşmesine zemin hazırlayabilir. Çünkü benimsenen böyle bir

Rusya'nın Ukrayna İşgal Girişimi Bağlamında Stratejik ve Aksiyolojik Bir Değerlendirme

---

tutum hem Rusya'nın hem de Rusya'ya tamamen veya kısmen müzahir olan bazı ülkelerin halklarının uyarılarak veya uyandırılarak, bu tür ülkelerin kendi dinamikleri içinde normalleşmelerine zemin hazırlama potansiyeline de sahiptir. Bu yönüyle bölgede Batılı müttefiklerce bir şekilde, yakın zaman içinde tecrübe edilen renkli devrimlerin benzeri bir yumuşak devrimler silsilesinin tetiklenmesi de hedeflenmiş olabilir. Bu nedenle Rusya başlattığı bu işgal girişiminin neticesinde muhtemelen uzun bir savaşın her ne kadar belki ilk safhasında taktik açıdan bir zafer elde etmiş gibi görünse de stratejik olarak son onlu yıllarda hiç olmadığı kadar zayıf bir duruma düşebilir. Nitekim bu süreçte Rus oligarklarının (zengin iş insanlarının) yurt dışı varlıklarına tedbir konulması, milli bankacılık sistemlerine ağır mali yükler yüklenmesi, pek çok müttefiklerini kaybetmeleri, ülkede artan enflasyonla birlikte büyük bir durgunluğun yaşanması, halkın süratle yoksullaşma eğilimine girmesi, yabancı yatırımcı ve girişimcilerin Rusya'yı terk etmesi ve daha da önemlisi Ukrayna'da yaşanan sivil ölümler ve bazı katliam iddiaları gibi çeşitli olumsuzluklar, Rusya'nın mevcut öz kaynakları ile uzun soluklu üstesinden gelemeyeceği ölçek, büyüklük ve yoğunlukta bir sınama olabilir.

Ukrayna'nın Askeri Stratejisi

2014 yılında Kırım'ın Rusya tarafından işgal edilmesinden bu yana topraklarını olası bir Rus saldırısına karşı korumak için savunma hazırlıkları yapan Ukrayna Ordusu savunmasının çatısını, hasmının muhtemel klasik askeri doktrinlerini uygulayacağı varsayımına dayandırmıştı. Nitekim de öyle olduğu görülmektedir. Çünkü her koşulda Rus Ordusu, Ukrayna'ya nispetle ezici bir kara gücüne, mukayese edilemez nispette güçlü hava taarruz filolarına, oldukça kuvvetli bir hava savunma ve füze sistemlerine sahip idi. Bu nedenle Ukrayna Ordusu savunma stratejisini, Rus saldırılarını sınırlandırarak kesintilere uğratmak ve geciktirmek, kendi savunma gücünü ise azami derecede muhafaza ederek Rus Ordusunun savaşma motivasyonu kırmak maksadıyla, Rus Ordusunun hassasiyetlerinin istismar edilmesi üzerine kurguladığı anlaşılmaktadır. Ukrayna Ordusu bu maksadın tahakkuku maksadıyla, bir taraftan Rus kuvvetlerinin öncü unsurlarına ağır zayıatlar verdirirken, diğer taraftan Rus ilerlemesini durdurmak için kritik geçiş yerleri ve köprüleri yok etmeyi, tanksavar silahlarının etkin ve etkili kullanımını ile Rus zırhlı birliklerini etkisiz hale getirmeyi veya imha etmeyi ve Rus taarruzlarını akamete uğratmayı hedeflediği düşünülmektedir. Bu kapsamda Ukrayna'nın mevcut askeri kapasitesini muhafaza etmek ve daha etkin kullanabilmek adına, doğrudan Rus askeri birliklerini hedef almaktan kaçındığı, bununla beraber proaktif olarak bilhassa envanterinde bulunan insansız hava araçları ile Rus Ordusunun lojistik konvoylarını, levazım

ve ordudonatım ikmal ve dağıtım noktalarını, komuta ve kontrol merkezlerini, muhabere düğüm noktalarını, hava savunma ve füze sistem bataryaları gibi yüksek değerli hedeflerini etkisiz hale getirmeyi hedeflediği kıymetlendirilmektedir (URL-5). Bu bakımdan Ukrayna'nın elindeki kuvvetler nispetinde icra ettiği bozucu ve karşı taarruzlar ile arzu ettiği sonuçları elde edebildiği ve başarılı olduğu söylenebilir (URL-6).

Bu noktada Ukrayna'nın başlangıçta, Rus taarruzlarını durdurabilmek ve savunma bütünlüğünü muhafaza ederek savunmasını emniyetle devam ettirebilmek maksadıyla, birliklerini direnek ve tahkim noktalarını savunma doktrini çerçevesinde klasik harp normlarına uygun olarak tertipleğiğ anlaşılmaktadır. Ukrayna bu kapsamda kuşkusuz mevcut kaynaklarını en etkin bir biçimde kullanabilme noktasında bir askeri strateji benimsemiştir. Ukrayna'nın benimsediği bu stratejinin özü, mevcut savaş kapasitesinin mümkün olduğu ölçüde muhafaza ederek, Rusya'nın erken ve kesin bir zafer elde edebilmesinin engellenmesidir (Gordon ve Leary 2022). Bu noktada Ukrayna'nın askeri stratejisinin bir amacının da sahip olduğu askeri kapasiteyi en verimli ve uzun soluklu bir şekilde kullanarak, hasmının bir anda topyekün imhasından ziyade, askeri kapasitesini etkin bir şekilde kullanabilmesine mani olarak harekâtın temposunu düşürmek olduğu değerlendirilebilir. Bu noktada belki uluslararası toplum Ukrayna'ya belli ölçülerde "hayati yardım" sağlasa da Ukrayna Ordusunun yine de Rusya'ya karşı, ateş desteği, zırhlı birlikler ve havacılık unsurları olarak nispi muharebe gücü mukayesesi bakımından oldukça zayıf bir konumda olduğu açıktır. Misal bu kapsamda Ukrayna Ordusu Ruslarla giriştiği doğrudan her sıcak çatışmada, mutlaka Rus Ordusunun görmeyerek ateşlerine maruz kalarak ağır zayıtlar vermekte ve savunmasız bir konuma düşmektedir. Bunun için Ukrayna Ordusunun umumiyetle savunmada kalarak, düşman topçusu tespit radarları marifetiyle Rus ateş destek sistemlerinin yerlerini tespit etmeyi ve tespit edilen Rus ateş destek sistemlerinin, envanterinde bulunan silahlı insansız hava araçları marifetiyle imha edilmesini temel savaş doktrini olarak kabul ettiği ifade edilebilir. Buna ilave olarak Ukrayna'nın, savunma hatlarında gedik açmaya ve girmeler yapmaya çalışın Rus zırhlı birliklerine karşı da doğrudan ve misliyle zırhlı birlikler ile mukabelede bulunmak yerine, hücum eden Rus zırhlı birliklerini, tanksavar silah sistemleri ile etkisiz hale getirmeyi ön gören ziyadesiyle tedafüi bir askeri doktrini tatbik ettiği anlaşılmaktadır. Misal bu noktada Ukrayna ordusunun, TB2 Bayraktar İnsansız Silahlı Hava Araçlarını ve envanterindeki ateş destek sistemlerini, düşman tanklarını ve zırlı araçlarını imha etmek veya düşman topçusu ile muharebe görevlerine angaje etmekten ziyade, Rus hava savunma, füze sistem ve elektronik harp ünitelerinin, komuta kontrol merkezlerinin ve lojistik konvoylarının imha edilmesinde ve bilhassa Rus Ordusu'nun

Rusya'nın Ukrayna İşgal Girişimi Bağlamında Stratejik ve Aksiyolojik Bir Değerlendirme

---

ikmalinin kesintiye uğratılması maksadıyla kullanması dikkat çekicidir. Böylece Ukrayna'nın, Rus Hava Kuvvetlerinin etkinliğini kırmaya ve envanterinde bulunan insansız hava araçlarının daha etkin bir biçimde hava sahasını kullanabilmesine imkân sağlamayı düşündüğü anlaşılmaktadır.

Nitekim Ukrayna'nın savaşın başından itibaren elde etmeyi istediği başarı kriterlerinden bir tanesi savunması için sürdürülebilir bir kuvvet yapısını koruma ve müteakip harekât safhasına aktarabilme ve düşman komuta merkezlerini işlevsiz hale getirerek, hem düşman askeri gayretlerinin senkronizasyonunu engellemek, hem de düşman kuvvetleri içinde bir kaos yaratarak, askeri hareketlerini ve gayretlerini sınırlandırmak olduğu açıktır. Bu kapsamda Ukrayna'nın askeri kapasitesi nispetinde, benimsediği askeri stratejisinin ve hedef seçimlerinin başarılı olduğunun bir göstergesi, Rusya'nın muhtemelen başlangıçta belirlediği askeri hedeflerini revize etme ihtiyacı duyarak, geniş cephede başlattığı askeri harekâtını belirli hedeflerle sınırlandırarak kuvvetlerini daha dar cephelerde Donbas'ın tamamen ele geçirilmesi, Donbas ile Kırım arasındaki coğrafyanın kontrolü ile Odesa limanının kontrolü noktasında teksif etme ihtiyacının açıkça görünür hale gelmiş olmasıdır. Böylece Ukrayna, başkentinin Rusya'nın eline geçmesini engelleyerek, harbin moral üstünlüğünü muhafaza edebilmeyi başarmıştır. Ukrayna'nın bu süreçte Batı'dan aldığı askeri desteği artırdığı ve Rusya'ya kesin bir askeri zaferden ziyade, belki sadece kayıpları kazanımlarından daha fazla bir pirus zaferi yaşatarak, savaş sonrası erken dönemde ateşkes ve muhtemel barış görüşmeleri ve daha önemlisi Putin sonrası Rusya ile daha elverişli bir koşulda kalıcı barış antlaşmalarını gerçekleştirmek için elini güçlendirmeyi hedeflemekte olduğu ifade edilebilir.

Stratejik Taarruz ve Stratejik Savunma Doktrinleri

Rusya'nın Ukrayna işgal girişiminin Rusya açısından askeri konsept ve doktrin bakımından tipik olarak, bir stratejik taarruz harekâtı iken Ukrayna açısından ise tam bir stratejik savunma harekâtı şeklinde cereyan ettiği ifade edilebilir. Nitekim mezkûr savaştan bahisle günümüzde güvenlik ve harp ortamının geçmiş ile mukayese edildiğinde kesinlikle görülmemiş bir karmaşıklık, belirsizlik, sürat ile çeşitli sivil ve askeri çevrelerin çok yönlü baskısı altında olduğu ifade edilebilir. Bu sebeple devletleri idare eden yönetim kadrolarının, hem ulusal güvenlikle alakalı hususlarda iç ve dış dinamikleri bir bütün halinde kavrayıp büyük resmi görebilecek yeterlilikte bir kavramsal muhakeme becerisine, hem de işlerin yerine getirilmesi sürecinde icap eden taktik ve teknik becerilere sahip olması önemli bir kuvvet çarpanı olarak öne çıkmaktadır. Bu bakımdan Ukrayna Ordusunun komuta kademesinin hem

klasik Rus doktrinine hem de ittifak halinde oldukları Batılı ülkelerin askeri doktrinine nüfuz etmiş olmaları nedeniyle, hasımlarına nispeten çok yönlü, esnek ve yenilikçi bir zihin ve muhakeme yapısına sahip oldukları öngörülebilir. Bu husus benimsedikleri yaratıcı askeri strateji ve doktrinlerden de anlaşılmaktadır.

Kaldı ki günümüzde muharebeler Şekil ve kapsam değiştirmişlerdir. Bu sebeple muharebe sahası bütün vatan sathıdır ve muharebe sahasının hazırlanması barış zamanından itibaren sürekli ve teferruatlı bir gayret gerektirir. Bunun için barış zamanından itibaren ülkenin tüm güvenlik kaynaklarının bütüncül ve sinerji yaratacak bir biçimde işletilmesi kritik öneme sahiptir. Bir başka ifadeyle Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişiminden de müşahede edildiği üzere, günümüzde savaşlar artık sadece askeri cephelerde icra edilmemektedir, nitekim tehdit görünmez, harekât sahası da belli bir coğrafi alanla sınırlı değildir. Dolayısıyla günümüz savaşlarında sadece klasik askeri savaş doktrinleri uygulanarak başarılı olabilmeyi beklemek gerçekçi değildir. Bu nedenle tehdidin bertaraf edilmesinde farklı yöntem ve stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için güvenlik yönetiminin teşkilat yapısı, karar verme sistemleri, imkân ve kabiliyetleri tehditlerin bertaraf edilebilmesi maksadıyla iyileştirilmeli ve düzenlenmelidir. Bunun için barış zamanından itibaren her seviye insan kaynağının güçlendirilerek personelin kendiliğinden iş görme kabiliyetlerinin teşvik edilmesi önemlidir. Nitekim stratejik savunma bağlamında tüm askeri ve askeri olmayan kaynaklar, ülke savunmasının planlanmasında göz önünde bulundurulmalı ve icraya dahil edilmelidir, elbette sivil savunma örgütleri de buna dahildir. Bu bağlamda Ukrayna'nın kuvveti nispetinde savaş öncesi topyekün bir harp için kapsamlı bir hazırlık yaptığı ifade edilebilir.

Diğer taraftan günümüz savaşları tedafü ve taarruzi harekâtın birlikte yürütüldüğü, milli güç unsurlarının tümünün bir ahenk içinde istenen son duruma ulaşmak maksadıyla terkip ve tevcih edildiği bir stratejik anlayışın benimsenmesini gerekli kılmaktadır. Bu noktada stratejik savunma, bir tür askeri planlama doktrini ve bir kara veya hava sahası, istila veya saldırı olarak yürütölen stratejik bir saldırıyı caydırmak, direnmek ve püskürtmek amacıyla kullanılan bir dizi savunma ve/veya taarruzi askeri ve askeri olmayan faaliyetler bütünüdür. Bu anlamda stratejik savunma, siber savaş, ekonomik yaptırımlar gibi askeri olmayan birtakım yöntemlerin tatbikini veya bir cephede savunma harekâtı yaparken diğer bir cephede taarruzi bir harekâtın yapılması gibi hibrit ve çok yönlü stratejilerin uygulanmasını icap ettirir. Yani stratejik savunma doğası gereği edilgen değil, aktif bir savunma stratejisidir. Bu kapsamda sıklıkla askeri aldatma, propaganda ve psikolojik savaşın yanı sıra askeri ve askeri olmayan önleyici stratejilere başvurulmasını gerektirir. Bu noktadan bakıldığında da Ukrayna'nın Rusya'nın askeri işgal

Rusya'nın Ukrayna İşgal Girişimi Bağlamında Stratejik ve Aksiyolojik Bir Değerlendirme

girişimi bağlamında uluslararası kamuoyunun desteğini lehine çevirmesi, kuvvetli Rus Ordusuna karşı koyabilmek için ordusunu asimetrik etkisi ve kuvvet çarpanı yüksek olan, etki gücüne oranla daha az maliyetli, silahlı insansız hava araçları, tanksavar sistemleri ve hava savunma üniteleri ile donatması ve bu silah sistemlerini etkin bir şekilde kullanması, taarruzi ve tedafüi harbin gereklerini uygun bir ölçekte ve yerindeliğe mezc etmesi gibi hususlar göz önünde bulundurulduğunda, stratejik savunma konseptine uygun bir harekât icra ettiği gözlemlenmektedir.

Nitekim stratejik savunma düşüncesi, bilhassa jeopolitik ve sosyoekonomik kaynakların ülke menfaatleri için kullanılması bağlamında esasen barış zamanından itibaren devam eden bir kısım önlemlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bunların başında komşu ve bölge ülkeleri ile güven ve güven artırıcı ilişkilerin geliştirilmesi ve böylece komşu ve bölge ülkelerin aşırı ve orantısız silahlanma çabalarının önüne geçilmesi kritik öneme sahiptir. Bu bakımdan revizyonist ülkelerin yayılcı ve agresif bir askeri stratejilerinin çok yönlü ilişkilerle dengelenmesi kritik öneme sahiptir. Yani bu yönüyle stratejik savunma, aynı zamanda, herhangi bir zamanda dünyadaki çoğu ulus devletinin baskın bir barış zamanı duruşudur. Bu açıdan bakıldığında bu anlayış ulusal güvenlik yönetimi açısından, sadece askeri bir sefer, zaman ve mekanla sınırlandırılmış bir faaliyet değildir. Tersine stratejik savunma alegorik olarak, doğası gereği taarruzi bir ruha sahip, aynı anda hem bir cephede savunurken, diğer bir cephede atılğan hareket tarzları benimseyebilen, her safha ve aşamada inisiyatifi elde elde bulundurmayı hedefleyen bir stratejik paradigmanın ifadesidir. Bu yönüyle Ukrayna'nın Rusya'nın tüm ezici askeri gücüne karşı, halkıyla topyekün bir şekilde gösterdiği milli direniş hareketi, bir yönüyle stratejik savunma konseptinin sahada vücut bulmuş bir halini temsil etmektedir.

Tartışma

Rusya'nın Şubat 2022 Ukrayna işgal girişimi esasında uzun bir hazırlık dönemine sahiptir. Mezkur işgal girişimi ki Rusya tarafından bu işgal girişimi bir savaş olarak değil, askeri bir sınır ötesi operasyon olarak tanımlanmaktadır, Ukrayna'nın Kırım ve Donbas bölgelerinde gerçekleştirdiği askeri operasyonlarla başlamıştır. Bu süreç nihayetinde Rusya'nın başarılı olamaması halinde meşruiyeti tartışmalı ve görünürde uluslararası hukuka aykırı olması nedeniyle, Rusya'nın geçici kazanımlarının sonrasında geri alınacağı ve üstelik büyük tazminatlara mahkum edilebileceği bir sonuca evrilebilme olasılığına sahiptir. Çünkü Rusya bu süreçte uluslararası hukuk normlarının ve harp hukukunun dışında, küresel barışı tehdit eden,

ne yapacağı önceden tahmin edilemeyen, mütemadiyen komşularını tehdit eden ve tarafı olduğu uluslararası antlaşmaları ihlal eden bir haydut devlet misali, yıkıcı ve yıpratıcı, zorba bir şiddet ve terör stratejisi benimsemiştir. Bu nedenle süreç tamamlandığında Rusya, muhtemelen muhatap olacağı ekonomik sıkıntıların ve sosyolojik çöküntülerin bir neticesi olarak düşeceği acziyetten kurutulmak için vereceği tavizlerden dolayı, bütün kazanımlarının yok hükmünde sayılması ihtimali ile karşı karşıya kalabilmesi ihtimal dahilindedir. Bunun gerçekleşmemesinin tek bir koşulu, tüm kartların yeniden karıldığı ve dağıtıldığı ve artık meşru olmanın veya makuliyet sınırında kalmanın hiçbir anlam ve öneminin kalmadığı bir üçüncü dünya savaşı sonrası, apokaliptik ve distopik yeni bir dünya düzeni olabilir.

Uluslararası ilişkiler veçhesinden Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimi, sadece Rusya ve Ukrayna arasında devam eden bir savaştan ibaret değildir. Bu mücadele bir yönüyle demokratik ülkeler ile totaliter rejimler arasındaki küresel ölçekli bir büyük kavganın bir parçasıdır ve sonunda kaçınılmaz olarak birçok tarafı kendileri açısından olumlu veya olumsuz olarak etkileyecektir. Bu mücadelenin sonunda eğer demokratik ülkeler başarılı olursa, dünya belki daha fazla demokratik ve insan haklarına vurgu yapıldığı, daha refah bir hal alacak veya aksi halde nasyonal sosyalist akımlar güçlenecek ve bazı ülkeler daha da marjinalleşerek radikalleşecektir. Bir başka ifadeyle süreç kaçınılmaz olarak, ya totaliter rejimlerin dönüşerek daha fazla demokratik normları benimseyecekleri çoğulculuğun övüldüğü bir sürece, ya da totaliter rejimlerin marjinalleşerek tehdit ve risklerin çoğalacağı bir yeni küresel güvenlik eşiğine doğru evirilecektir. Nitekim Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişiminde, Azerbaycan her ne kadar Rusya'ya karşı getirilen yaptırımlara destek olmasa da fiilen Rusya'ya askeri anlamda destekte de bulunmamıştır. Bununla beraber Ermenistan açıkça Rusya'nın yanında saf tutmuş ve Hava Kuvvetlerine ait bazı uçaklarla Rusya koalisyon kuvvetlerine iştirak etmiştir. Bununla birlikte Beyaz Rusya, açıkça Rusya'nın yanında yer almış ve kendi ülke topraklarından Ukrayna'ya gerçekleştirilen taarruzlara ev sahipliği yapmış ve askeri koalisyonda fiilen yer almıştır. Ayrıca, kategorik olarak Batı karşıtı olan İran ve Çin gibi ülkeler de askeri koalisyonda yer almasalar bile, Rusya'yı meşru gösterici bir tutum almışlardır. Dolayısıyla mezkur sürecin İran, Çin ve Rusya arasındaki ittifakı güçlendirdiği ifade edilebilir. Buna ilave olarak Ermenistan ve Beyaz Rusya ile birlikte, Kazakistan ve Kırgızistan'da Sovyetler Birliği'nin eski bir parçası olarak Rusya'nın yanında bir tutum almışlardır. Ancak başlangıçta Rusya'nın yanında yer alması beklenen Hindistan şu ana kadar tarafsızlığını muhafaza edebilmeyi başarmış, arada kalan Pakistan'da ise hemen sürecin başında ülkenin Başbakan'ı görevi bırakmak ve Batı yanlısı bir Başbakan'ın göreve gelmesi gibi bir hadise yaşanmıştır. Öbür

Rusya'nın Ukrayna İşgal Girişimi Bağlamında Stratejik ve Aksiyolojik Bir Değerlendirme

tarafından bilhassa Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, Fransa ve Almanya birer NATO üyesi olarak, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nin başını çektiği Batılı koalisyonu koşulsuz ve en fazla destek veren ülkeler arasında yer almışlardır. Bu ülkelere ilave olarak Japonya, Güney Kore ve Avustralya da sürecin başından itibaren tereddütsüz bir biçimde Batılı müttefiklerinin safında yer almışlardır. Nitekim, Rusya'nın Ukrayna işgal girişiminde başarıya ulaşabilmesi sadece sahada kazandığı askeri başarılarla değil, ancak Ukrayna'nın Batılı müttefiklerini tek vücut olarak Ukrayna'ya destek olmaktan vazgeçirebildiği an gerçekleşebilir. Türkiye ise bu süreçte bir yönüyle Batılı koalisyonların açık kapı ve diyalog politikası gereği olsa gerek, Batılı devletlerce alınan kısıtlama ve yaptırımlara katılmamakla birlikte olası bir ateşkes ve barış anlaşması için bir irtibat ve temas ülkesi konumunda, ama genel hatlarıyla Batılı müttefiklerinin safında bir konum benimsemektedir. Nitekim Türkiye bir taraftan Ukrayna'yı silahlı insansız hava araçları tedarikçisi olarak desteklemekte, diğer taraftan da Rusya ile diyaloguna devam etmektedir. Bu noktada Ukrayna'nın Batılı müttefikleri eğer, pragmatik bir tavırla kısa vadeli ticari kazançlarını önceliklendirir ve Rusya'ya karşı uygulanan yaptırımlardan vazgeçer veya Rusya tarafından karşı tedbir olarak devreye sokulan bazı yaptırımlardan kaçınmak için taviz verirlerse, Rusya hedefine ulaşabilir ve elde ettiği fiili durumu uluslararası kamuoyunda meşrulaştırabilir (URL-7). Bu sebeple Ukrayna'nın Batılı müttefiklerin Rusya karşısındaki duruşları çok önemlidir. Bu noktada Macaristan ve Polonya gibi Rusya ile Batılı ülkeler arasında tampon devlet konumundaki ülkelerin tavır ve tutumları hem Ukrayna'ya aktarılabilecek yardımların dozunu hem de savaşın sonucunda elde edilecek fiili askeri durumun müzakere ve anlaşma masalarında meşruiyetini belirleme anlamında kıymetli olacaktır. Diğer taraftan bu ülkelerin tamamı bu sürecin sonunda, elbette bu mücadelenin kazanımı ve kaybedeninin kim olduğuna, nasıl ve neyi kazandığına ve kendi tutumlarına bağlı olarak birtakım kazanımlar, kayıplar ve kaçınılmaz olarak dönüşümler yaşayacaktır.

SONUÇ

Sonuç olarak Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimi neticesi ne olursa olsun kesinlikle, medeni ülkeler açısından, uluslararası barışın tesisi amacıyla çevre ülkeler ile ilişkilerini geliştirmeleri, bölgesel ve küresel ölçekte çevre ülkeler ve halklar ile kendi ülkeleri ve halkları arasındaki ekonomik ve sosyal fırsat eşitsizliğinin azaltılması için pozitif çaba göstermeleri hususunda bir dönüşüme sebebiyet verecektir. Ayrıca bu süreç medeni ülkelerin, ancak hibrit barış konsepti çerçevesinde aksiyolojik bir reel politik ile örgütlü bir biçimde totaliter

revizyonist ülkeler ile mücadele edebileceklerini idrak etmeleri noktasında kat'i bir dönüşüm yaşayacakları kritik bir sürece de atıf yapmaktadır. Çünkü süreçle birlikte, eğer ülkelerini idare edenler, ne kadar populist ve otokratik olsalar bile, halklarının zihinlerinde savaşıma isteğini nakşedemezler ise, ülkelerini lüzumsuz bir savaşa sokamazlar bilgisinin, medeni ve refah dünya tarafından idrak edilmesine zemin hazırlayan gelişmeler tecrübe edilmektedir. Bunun için evvela toplumlar arasındaki müşterek insanlık değerlerinin inşa edilmesine yönelik gösterilen çabalar teşvik edilmelidir. Bu maksatla milli güç unsurlarının müşterek insanlık ideali ile harmoni edildiği bir hibrit barış konseptinin tatbiki ve yerleşik hale gelmesi için mücadele edilmesi, bölgesel ve küresel barışın tesisi ve idamesi için hayati derecede öneme sahiptir. Nitekim bu bağlamda, uluslararası barış ve güvenliğin tesisi için dış politika ve ulusal güvenlik konularının asla iç politik malzemesi yapılmadan, uluslararası hukuk normları çerçevesinde yürütülmesi için gösterilen çabalar övülmeli, ulusal güvenlik ve dış politikaya dair meselelerin Mustafa Kemal Atatürk'ün veciz ifadesiyle, "Yurtta sulh, cihanda sulh" ülküsü çerçevesinde barışçıl yöntemlerle çözülmesi için gayretler sarf edilmelidir.

Diğer taraftan Rusya'nın Ukrayna işgali bağlamında uluslararası hukuk, uluslararası ilişkiler ve uluslararası güvenlik noktasında gerçekleştirilen tartışmalar genellikle meseleye analiz birimi olarak tüzel bir kişilik veya canlı bir organizma olarak ulus devlet bakış açısını yansıtan yorum ve değerlendirmeler ekseninde gerçekleşmektedir. Bununla beraber esasen devletleri idare eden ve devlet aklını temsil eden gerçek kişilikler bu noktada ya göz ardı edilmekte ya da gerçek kişilere gerekli ihtimam gösterilmemektedir. Bu noktada belki ülkelerin liderlerinin kişilik özellikleri, siyasi, dini ve ideolojik angajmanları veya gayri meşru bir takım yapılarla çıkar amaçlı ilişkileri bir yönüyle Başkomutanlık makamını temsil etmeleri nedeniyle bir ölçüde dikkate alınırken, geri kalanlar sanki otomatik birer makina veya robotmuş gibi, kişiliksiz ve sadece üst iradenin emirlerini koşulsuz bir mutlak itaat ile yerine getirmekle meşgul varlıklar olarak önemsizleştirilmektedir. Bu bağlamda bu çalışma, taraf ülkelerin ve ikincil derecede müdahil diğer ülkelerin ana karar vericilerinin şahsiyet ve kişilikleri üzerinden interdisipliner bir biçimde uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, sosyoloji ve psikoloji bilim dalları perspektifleriyle eklektik olarak ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Ali, I., Stewart, P. (2022, 24 March). Russian forces appear to shift to siege warfare in Ukraine-U.S. official. Reuters.
- Ceylan, Ş. Ş. (2006). Francis Fukuyama ve Tarihin Sonu Tezi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 233-252.

Rusya'nın Ukrayna İşgal Girişimi Bağlamında Stratejik ve Aksiyolojik Bir Değerlendirme

- Darwin, C. (1859). *The Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*, London: John Murray.
- Fleming, B. P. (2011). *The Hybrid Threat Concept: Contemporary War, Military Planning and the Advent of Unrestricted Operational Art*. Fort Leavenworth, KS: U.S. Army School of Advanced Military Studies (SAMS), U.S. Army Command & General Staff College.
- Fukuyama, F. (1992). *Yeni Dünya Düzeni*, K. Çağlayan (Çev.), İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Fukuyama, F. (1995). *Tarihin Sonu mu*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Gordon, M. R., Leary, A. (2022, 22 March). Russia, Failing to Achieve Early Victory in Ukraine, Is Seen Shifting to 'Plan B'. <https://www.wsj.com/articles/russia-failing-to-achieve-early-victory-in-ukraine-is-seen-shifting-to-plan-b-11647824374>
- Gürcan, M. (2012). *Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar, Teoriler Işığında Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Hannah, A. (1958). *The Origins of Totalitarianism*, New York: Meridian Books.
- Hoffman, F. (2007). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Virginia: Potomac Institute for Policy Studies.
- Hoffman, F. G. (2009). Hybrid Warfare and Challenges, *Joint Force Quarterly*, 34-48.
- Hoffman, F. G., Mattis, J. N. (2005). Future Warfare: The Rise of Hybrid, *US Naval Institute Wars Proceedings*, 1-2.
- Kimhi, S., Yohanan, E. (2012). Determinants of Students' Perceptions of Conventional and Unconventional War Threats, *Democracy and Security*, 8(3), 228-246.
- Kitzen, M. (2020). *Operations in Irregular Warfare. Handbook of Military Sciences*, New York City: Springer.
- Kolektif (2019). *Atatürk Sözleri*, İstanbul: Diga Kitap.
- Markov, A. (2016). *Hybrid Pedagogies for Hybrid War*, *AFASES*, 18(2), 509-516.
- Martinez, F. (2013). On the Peripheral Character of Russia, *Centro de Estudos Sociais da Universidade de Coimbra*, 19, 54-84.
- Medvedev, S. (1998). Catholic Europe, Marginal Russia, and Postmodern North, An Essay on the Origins and Limits of the European Project, *Northern Dimensions*, 1(1), 44-61.
- Menon, R., Rumer, E. B. (2015). *Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post-Cold War Order*, Cambridge: MIT Press.
- Osmaczyk, J. E. (2002). *Encyclopedia of the United Nations and International Agreements*, Abingdon: Routledge Books.
- Osterud, O. (2008). Global Conflict Trends: A Rejoinder, *Conflict, Security & Development*, 8(3), 383-386.
- Rauta, V. (2014). War, Clausewitz and the Trinity, *Political Studies Review*, 12(2), 284.
- Rothschild, E., Buzan, B. ve Hansen, L. (2007). *What is Security*, London: Sage Publications Ltd.
- Sartre, J. P. (1999). *Hepimiz Katiliz-Sömürgecilik Bir Sistemdir*, R. Zarakolu (Çev.), İstanbul: Belge Yayınları.

- Schroefl, J., Kaufman, S. J. (2014). Hybrid Actors, Tactical Variety: Rethinking Asymmetric and Hybrid War, *Studies in Conflict & Terrorism*, 37(10), 862-880.
- Stoker, D., Whiteside, C. (2020). Blurred Lines: Gray-Zone Conflict and Hybrid War-Two Failures of American Strategic Thinking, *Naval War College Review*, 73(1), 1-37.
- Şengöz, M. (2020a). Türkiye Cumhuriyeti'nin Ulusal Güvenlik Paradigması Üzerine Bir Değerlendirme, *Takvim-i Vekayi*, 8(1), 1-71.
- Şengöz, M. (2020b). Siyasi Sınırların Yeniden Dizaynı Projesinde Stratejik Bir Enstrüman Olarak Vekalet Savaşı Konsepti ve Bileşenleri Üzerine Bir Kritik, Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimler Kongresi, ICRESS, 2020.
- Şengöz, M. (2020c). Askeri Sevk ve İdarenin Bilim ve Sanatla Olan İlişkisi Üzerine Kavramsal Bir Çalışma, *İmgelem*, 4(6), 205-224.
- Thornton, R. (2015). The Changing Nature of Modern Warfare, *The RUSI Journal*, 160(4): 40–48.
- Tzu, S. (2015). *The Art of War*, Chiron Academic Press; Authoritative ed. Edition.
- URL-1: "Tracking Social Media Takedowns and Content Moderation During The 2022 Russian Invasion of Ukraine". (2022, 27 Mayıs). <https://mediamanipulation.org/research/tracking-social-media-takedowns-and-content-moderation-during-2022-russian-invasion> (Erişim: 27.05.2022).
- URL-2: "Ukraine and Russia: What you need to know right now". (2022, 02 Eylül). <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-russia-what-you-need-know-right-now-2022-08-18/> (Erişim: 02.09.2022).
- URL-3: "Russia Ukraine News". (2022, 21 Mart). <https://edition.cnn.com/europe/live-news/ukraine-russia-putin-news-03-21-22/index.html> (Erişim: 21.03.2022).
- URL-4: "War in Ukraine. Retrieved from As it happened: UK and US urge caution on Russian pledge to reduce attacks". (2022, 29 Mart). <https://www.bbc.com/news/live/world-europe-60890199> (Erişim: 29.03.2022).
- URL-5: "Ukraine war: Ukrainian fightback gains ground west of Kyiv". (2022, 23 Mart). <https://www.bbc.com/news/world-europe-60847188> (Erişim: 29.03.2022).
- URL-6: "Ukraine war in maps: Tracking the Russian invasion". (2022, 12 Eylül). <https://www.bbc.com/news/world-europe-60506682> (Erişim: 12.09.2022).
- URL-7: "EU imposes sanctions on state-owned outlets RT/Russia Today and Sputnik's broadcasting in the EU". (2022, 02 Mart). <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/02/eu-imposes-sanctions-on-state-owned-outlets-rt-russia-today-and-sputnik-s-broadcasting-in-the-eu/> (Erişim: 06.09.2022).
- Vision-Alonzo, G. (2017). *The Carrera Revolt and "Hybrid Warfare" in Nineteenth Century Central America*, London: Palgrave Macmillan.
- Waewer, O. (2008). Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi, *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 151-178.

**Rusya'nın Ukrayna İşgal Girişimi Bağlamında Stratejik ve Aksiyolojik
Bir Değerlendirme**

FEAR OR NO NEED TO FEAR IN THE NEW ERA? THE UNFINISHED DISCUSSION ON MAJORITY RULE

Melih DEMİRTAŞ*

ABSTRACT

How do some states push harder to become more powerful and to have dominant voice in regional and global matters, although it is widely known that there are some unethical sides of those power-seekers. In current times, states like the Russian Federation, have explained their warlike actions (Georgia in 2008, Syria starting from 2012 and Ukraine starting from 2013 that has turned into a full-scale bloody conflict today), with some legal democratic principles based on their ‘fair elections’ and with the power they derived democratically from their own people. There can be lots of answers to give to the main question on nations’ power-seeking historically, politically or sociologically; however, in this article, our exploration will be more on political theory and philosophy which takes the “majoritarian rule” to our center. We seek to answer whether we must fear or not to fear from the powers of the so-called elections-based majorities in some states considering the gaps of democratic theory overall. Our answer will be a bit cautious regarding the future. Thus, after examining the critical views on the defects of the majority-rule that can lead the ‘majoritarian tyranny’, we will look also to the ideas of the supporters of the majoritarian procedures who are against any limitations including constitutions with the fear of ‘minority tyranny’. The central idea throughout all the dilemmas of the article will be in same line with the fact that any excessive situation in a democratic system can lead to problematic consequences, as humanity experience today in several conflicts and in the forced migrations of millions of people from their homelands.

Keywords: Majoritarian Rule, Democracies, Minorities, Tyranny, Russia.

YENİ DÖNEMDE KORKMALI MI, KORKMAMALI MI? ÇOĞUNLUK YÖNETİMİ ÜZERİNE BİTMİYEN TARTIŞMA

ÖZ

Bazı devletler, etik dışı yanları buldukları yaygın olarak bilinmekle birlikte, daha güçlü ve bölgesel ve küresel meselelerde daha baskın surette söz sahibi olmak için nasıl çokça çaba sarf edebiliyorlar? İçinde bulunduğumuz dönemde Rusya Federasyonu gibi devletler, geçmişte ve günümüzde devam eden savaş niteliğindeki eylemlerini (2008’de Gürcistan, 2012’de Suriye ve 2013’te başlayan ve bugün geniş çaplı kanlı bir çatışmaya dönüşen Ukrayna’daki gibi), iç politikalarında ‘adil seçimleri’ gibi demokratik surette kendi halklarından aldıkları yasal güce dayandırmaktadır. Milletlerin iktidar arayışları konusundaki temel soruya, tarihsel, siyasi ya da sosyolojik olarak verilecek pek çok cevap olabilir; ancak bu makalede araştırmamız, daha çok “çoğunluk yönetimi” kavramını merkeze alan siyaset teorisi ve felsefesi alanlarında olacaktır. Genel olarak demokratik teorinin boşluklarını göz önünde bulundurarak, bazı devletlerde sözde ‘seçimlere dayalı çoğunlukların’ bu yolla elde ettiği güçlerinden neden korkmamız veya neden korkmamamızı cevaplamaya çalışacağız. Cevabımız gelecekle ilgili biraz temkinli olacaktır. Bu nedenle, çoğunluk kuralının ‘çoğunlukçu tiranlığa’ yol açabilecek kusurları hakkındaki eleştirel görüşleri inceledikten sonra, ‘azınlık tiranlığı’ korkusuyla, anayasalar dâhil her türlü sınırlamaya karşı olan çoğunlukçu prosedürlerin destekçilerinin fikirlerine de bakacağız. Makalenin tüm bu ikilemlerindeki ana fikir, günümüzde birçok çatışmada ve milyonlarca kişinin kendi ülkelerinden zorla göç ettirilmesinde insanlığın tecrübe ettiği gibi, demokratik bir sistemdeki herhangi bir aşırı durumun sorunlu sonuçlara yol açabileceği gerçeği ile aynı doğrultuda olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çoğunluk Yönetimi, Demokrasiler, Azınlıklar, Tiranlık, Rusya.

Citation: DEMİRTAŞ, M. (2023). “Fear Or No Need To Fear In The New Era? The Unfinished Discussion On Majority Rule”, *HABITUS Journal of Sociology*, (4), 31-50.

Atf: DEMİRTAŞ, M. (2023). “Yeni Dönemde Korkmalı Mı, Korkmamalı Mı? Çoğunluk Yönetimi Üzerine Bitmeyen Tartışma”, *HABITUS Toplum Bilim Dergisi*, (4), 31-50.

Başvuru / Received: 10 Mart 2023 / 10 March 2023

Kabul / Accepted: 27 Mart 2023 / 27 March 2023

Derleme Makale / Review Article.

---

* Free Researcher and PhD Candidate in Middle East Technical University, Ankara / Türkiye, E-mail: melih.demirtas@metu.edu.tr, ORCID Number: 0000-0002-6206-1349

Against the backdrop of the superficial and populist rhetoric about democracy and a bright future based either on a market or a planned economy, but amid a true impoverishment of people and widespread shortages, no one among the powers that be was thinking about the inevitable tragic consequences for the country [Russia] (Putin 2022).

INTRODUCTION

Majorities and Democracy may be called as twins that cannot be simply separated through the history of humanity and philosophy. In fact, there are several other kinds of representation and election-mechanism in the political systems. Among democratic methods, majoritarianism is only one of them, but it is still the most favorable technique preferred by numerous countries for their presidential or parliamentary elections. Even though there are several types of majority rule, i.e. qualified majority or supermajority rule, in this article, majoritarianism will be used in line with the minimal standards which means ‘the simple-majority rule’ that signifies the minimum: ‘More than half’ or popularly speaking ‘%50+1’ to win the elections and to have the political power.

Concerning the methods used for elections in current democracies, loads of them are defined with their positive and negative features. For instance, it is argued that proportional representation can be regarded as more “egalitarian” and “fair” system because it can reflect the principle of popular sovereignty more accurately as a result of the proportional formula (McGann 2006: 35; Kedar et al. 2016). On the other hand, majoritarian rule is taken as an appropriate way to maintain stability of the overall system, because compared to the vagueness and possible profound divisions of the outcome of the proportional system, the representation through a majoritarian body is counted as a more direct and conclusive model regarding to the relation between voters and elected parties/individuals (Farrell 1997: 3-4).

In the light of the presence of these contradictory positions vis-à-vis the majority rule, and on the subject of the limitations upon this rule to prevent the so called “tyranny of majority,” this paper tends to give equal concern to opponent voices in the light of the recent painful experiences in world-countries. Therefore, after examining the critical views on the defects of majority-rule, the supporters of the majoritarian procedure and their views about the harmful sides of limitations (like on the constitutional limitation on majority) will be given place.

While deepening similar discussions, this article applies qualitative and interpretative research methods and analyzes democracy and deliberations on majoritarian system with a critical stance and under the effect of practical cases. At the end, Russia as a stronger state with its considerable history and its current status will be taken as a concise case study to grasp the

Fear Or No Need To Fear In The New Era?

The Unfinished Discussion On Majority Rule

---

risks to remain hidden beyond the curtains nurtured by democratic gaps and to use these gaps as pretexts at the level of some profit/interest-maximization attempts and belligerent actions. Taken as a whole, the core idea throughout the examinations will be in line with the fact that any extreme or disproportionate situation in a democratic system can lead to some problematic consequences. This means, if we want to have a complete picture of oppression and tyranny, where there have been certain cases that support the claim that a majority can turn into a body of oppression, there is the equal threat of status-quo and domination of a minority group who might be an assembly of diverse people or simply an elite-body of rulers who exploit the ‘will of their people’. Therefore, regarding the logic of democracy and borders of the democratic governments, we also touch upon inescapable debates on the legitimacy of limitations whether they are constitutional or arbitrary.

Relevant Literature of the Study: Understanding the Core Beliefs

The approach and methodology of the article is developed hand in hand with the support of some leading theoreticians’ ideas in the field, and with their famous secondary sources on the subjects of democracy and failures in the theory of democracy via the attempts of majority or minority groups to take advantage of the will of people in various countries during the recent past. Some of those leading theoreticians of the last decades like Robert Dahl, Ian Shapiro, Jeremy Waldron, David Held, Norberto Bobbio, Barry Holden, Seymour Martin Lipset, Larry Diamond or Arend Lijphart, who have given their pioneering works in the field of democracy-theories and have inspired also this article, agree generally on the deficiencies in the spirit of democratic procedures when checks and balances are not wisely established and when vacuums are intentionally created for more profit and interest maximization. So, “democracy may be an idea that has conquered the world, but as a form of government it is neither self-evident nor inevitable”, and this explains numerous “break-downs” of newly created democratic system in the last 50 years, despite they have formal and legal statuses on paper with a number of their elections (Graham et al 2017: 686). For Diamond the democratic decline in various countries becomes so observable that we can speak of a general “democracy demotion” today (Diamond 2019: 17-18).

At first, the majority rule, one corner stone of those democracy-discussions, Jean Jacques Rousseau’s (1712-1778) famous ‘Social Contract’ theory that puts the “general will” of the people to the center, becomes one important root of further debates. With the help of Enlightenment philosophers like Rousseau, majoritarianism has given the essential stimulation

to French Revolution (1789) and to the following key events building modern nation-states until contemporary times. Accordingly, on the side of supporters of the majoritarian rule we can hear justificatory arguments like McGann's that "[this system] is most responsive to voters' preferences and thus makes most use of the information we have about what people want" (McGann 2006: 81). However, from the side of persons who are critical on the majority-rule, there is the common view referenced to some classical philosophers like Friedrich von Hayek, who argues that even fully democratically-constructed states must be first "rights-based state" and they should be constrained in order to protect the individual (Hayek 2001). As Norberto Bobbio mentions, this belief on "limitations" is defended by scholars related to the liberal understanding of "negative liberties" of an individual who has been regarded as having immunity from the pressures of all other forces including by a majoritarian government (Bobbio 1987: 31). Hence, "power" and "liberty" are seen in contradiction, and this argument have been repeated regularly since other classical thinkers James Madison (1751-1836) and Alexis de Tocqueville (1805-1859) made their first claims on the necessity of the protection of liberties against the power of the majority-rule (Bobbio 1987: 51-54).

In literature highly subjugated by American, British, French and German intellectuals, regarding the subject of alternatives to hinder the extremism as a result of majoritarian one voice or dominance of a small group, in addition to some "countermajoritan legislatures" (Seifter 2021), there are propositions for other systems of democratic election procedures to be studied: Like proportional and mixed systems. Norris adds, semi-proportionality can be also given as one of the four chief types of those electoral systems (Norris 1997: 298-299). Furthermore, there are some "sub-categories inside this separation; like plurality, second ballot and alternative voting systems" that could be thought within the majoritarian systems, while semi-proportional system includes single transferable vote and cumulative vote and proportional system includes list-system, and mixed system includes additional member system (Norris 1997: 298-299; Negri 2018).

Along with the alternatives, the term proportionality is analyzed and explained in detail by scholars like Jürg Steiner in his article "The Principles of Majority and Proportionality." For him, although there are some difficulties in explaining the course of the proportional model, he is doing well in arriving at a simple definition as follows: "Its [proportional model's] basic characteristic is that all groups influence a decision a proportion to their numerical strength" (Steiner 1971: 63). Furthermore, Steiner adds that in case of the conflict regulation in the system, proportional system can be the easiest way to apply, because all the units or the

Fear Or No Need To Fear In The New Era? The Unfinished Discussion On Majority Rule

---

participants of the system are regarded as their equivalents. Nevertheless, as Milnor and a number of other writers mention, the contradictions or tradeoffs between stability and representation is visible in proportional systems and they are directly linked with the “great debate” about the merits of electoral systems like proportionality (Milnor 1969; Kedar et al 2016).

Within this context, as an exit from the deficiencies of democratic procedures, several scholars have a number of other complementary propositions. Dahl defends for instance, in the administration systems constructed through human history, there have been always gaps that must be renovated or rehabilitated, because “the struggles of individuals and groups to gain autonomy in relation to the control of other is, like the efforts to acquire control over others” can be seen “a fundamental tendency in political life” (Dahl 1978: 191). When we do not respond or try to renovate the system with an aim of acting against democratic failures, as Dahl suggests, all “autonomies” can be easily suppressed one day and “a hegemonic regime can prevent the development of pluralistic social and political order” (Dahl 1978: 191).

Against the risks of any attempts for tyranny, whether it is based on majoritarian decisions or on elite or minority group’s decisions in the name of masses, Dahl proposes an approach based on “polyarchy” that takes diversities seriously into account and emphasizes the need for more “pluralism” (Dahl 1978, 1989). For Held and Archibugi alternatively, the exit from tyranny-like actions can be in line with a new wave of democratization that is a need to be “more transparent”, “more accountable”, “more participatory” and “more respectful” to the rule of law (Archibugi and Held 2012: 13). Thus, they find the answers in a democratic version not in limited local versions, rather in what they call “cosmopolitan democracy” (Archibugi and Held 2012).

Majority Rule as a Threat and as a Source of Fear?

At the core of discussions on majority rule, there is the simple truth that this kind of regulation does not mean that it can be justified directly as a democratic procedure. Hence, as some writers like Guinier argue, majority rule is not “self-defining”; instead, the legitimatization of a majority rule is highly connected to the fact that it must be also a “fair procedure” (Guinier 1995: 77-78). Nevertheless, a number of essential features must be discernible within a majoritarian course of action to call that it is “fair.” They are given as “stability, efficiency, reciprocity, and accountability” (Guinier 1995; Kedar et al. 2016). First, compared to a minority-government, as a result of the numerical advantage, there is an

opportunity for a majority practice to achieve stable results. Secondly, because the preference for voters can be reduced to two, the system based on majoritarian understanding can be also efficient; for that reason, related to this competence of the majoritarian principle, there is no serious threat to democratic stability when a simple majoritarian method is followed, and when the majority-party is elected with ‘%51’ of total votes. Thirdly, the idea of reciprocity provides a legitimate base for a majoritarian rule, because “it presupposes a lack of permanency on the part of the majority” (Guinier 1995: 77). This means that today’s %49 of minority-party can turn into %51 of a majority-rule tomorrow. In addition, such an understanding is interconnected with the principle of accountability of a majority-rule which continues to be under the pressure of “periodic elections”.

Subsequently, there can be a solid ground for majority-democracy relations with the principles mentioned above. Then why is there a need for fear from this interaction? Regarding the threat caused by a majority-rule in democracy, Holden underlines the difficulty in “equat[ing] the will of the people with the will of every individual” (Holden 1974: 30). At this point, three possible kinds of dangers are mentioned as the source of the clash between individual liberty and democracy. First, there is the well-known possibility of “majority tyranny” which means that since the unanimity is not practical for every member of society, the will of people symbolizes the rule of a majority group and subordination of minority-groups. In Madison’s conceptualization, a tyranny can be understood as “every severe deprivation of a natural right” (Dahl 1956: 22-23). And as Hart mentions, there is the possibility that “a majority of theoretically independent voters may be consolidated by prejudice into a self-deafened or self-perpetuating bloc which affords no fair opportunities to a despised minority to publicize and argue its case” (Hart 1983: 218).

Second, there is the well-known philosophical and sociological general discussion which can be named as ‘Individualism vs. Communitarianism’ debate. According to the defenders of individualist position, there is a complete subordination and ignorance of the individual identity vis-à-vis the importance of community and society in a democratic procedure. And the third view is based on the idea that since democratic government takes its power from all of people and can legitimate itself as a result of democratic elections, they can be counted much more powerful, and maybe “more threatening” than any other government (i.e. than an autocratic government which can be regarded powerful only because of “its own power,” not because of the ‘will of people’) (Holden 1974: 29-32).

Fear Or No Need To Fear In The New Era?

The Unfinished Discussion On Majority Rule

From the other side of the coin, if we look to the classical scholars and their ways to begin the discussion, some particular results can be derived from prominent names like Madison. He argues that “[n]o man is allowed to be judge in his own cause because his interest would certainly bias his judgment, and, not improbably, corrupt his integrity. With equal, nay with greater reason, a body of men are unfit to be both judges and parties at the same time” (Madison 2001: 22-26). Held argues that some important similarities can be found between Madison’s idea of protective democracy and Hobbesian conception of human nature in that within both of these two traditions, “power” and “profit” appear as “inescapable” consequences (Held 2006: 71). This similarity is also visible in the plans to restrain majoritarian rule and in the so called “majoritarian tyranny.” Therefore, similar to Hobbesian *Leviathan* (1651), Madison anticipates a strong state and constitutional body “to protect individuals from powerful collectives” which appear as majorities in a democratic system (Held 2006: 74).

Furthermore, related to the philosophical discussions, some writers like Elster, finds significant similarities between majority-rule and the philosophy of utilitarianism. The motive is given as the simple logic of preference that “if more people prefer x to y, then the choice of x is likely to yield more aggregate welfare than would be realized if y were chosen” (Elster 1993: 178). For Elster, this linkage is also illustrated by some extra ways like “they have the same opponent [which is] the defender of individual rights” (Elster 1993: 178). Accordingly, the unconstructive effects of a majoritarian rule against the individual can be classified in three different categories: In the first category where we have rights related to the “equal political participation” like the right to vote or freedom of speech and assembly, the majoritarian government often tend to “manipulate political rights to increase its chances of re-election” (Elster 1993: 182). It includes economic instruments as well as political and constitutional ones like changing or adjusting the electoral system.

In the second category we have the rights that are related to the acceptance and application of the general principle of the rule of law, like the right to fair trial, prohibition of retroactive methods of justice, etc. In view of that, there is the abuse of law (and of the rule of law) by the majority rule and the result is the extreme governmental attitude against rights. This can happen “under the sway of a standing interest” or “a momentary passion” during “emergency-situations” like the war-time (Elster 1993). And in the third category there are rights which are related to ethnic and religious groups that are seen as direct objects of oppression of a majoritarian system. The immigrants and unwanted nationals from another

country can be included in this third party. The “standing passion[s]” that can be found within the traditional beliefs of the majority of a society, and that have implications on the majority rule of this society might be helpful to comprehend problematic majority-minority relations in this third category (Elster 1993: 182-183). Thus, a case of repression which might be undertaken by a majoritarian governing body, in the name of stability or in the name to protect the ‘holy land’ from outsiders, can be easily interpreted as a direct complexity between democratic ways of government via majority and rights-protection through the principle of pluralism (Lipset 2003). In such complexities, there are strong claims that the protection of rights of individual against the “intolerant majorities” must lie “at the heart of democracy” (Saward 1998: 79).

Although majoritarian triumph and minority losers are “inevitable part” of democracy, and they can be regarded like “the part of the game” (Saward 1998: 131), there are some consequences which turn to be continuous and always lead to the crush of a certain group of minorities whether they are politically an oppositional group or ethnically or religiously separate identities. In view of that, compared to the normality of majority-minority relations, the result of “persistent minorities” (Saward 1998: 131), which is against the spirit of democracy overall (also of majoritarian rule which anticipates first, ‘today’s minority can be tomorrow’s majority’) must be evaluated in a different context. Even if votes of majority have a significant meaning in a democratic system, the usage of such votes in an arbitrary manner can lead to the deterioration of situations of some groups of people.

Accordingly, Przeworski (1999) talks about a “space” left “for the majority to exploit minority.” This space is defined as “between the democratic authorization of the majority to pursue its interests and the constitutional protection of rights” and in this way it seems to be two possibilities for a majority: “favour[ing] interests of some majority and as a well as their own at the expense of a minority” or “pursu[ing] their own interests or values at the expense of everyone” (Przeworski 1999: 39). Whether the damaged people are called minority or groups that are outside the majority, there is a difficulty in reversing the acts of the majoritarian initiative against them. Pettit calls some of these acts as a result of “majoritarian passion,” and he adds that one of the real dangers lies in the “difficulty” of “challenging and criticizing” the majority (Pettit 1999: 177). Then, if you attempt to criticize, you can be accused of behaving like an ‘elitist’ from another ‘supreme’ world or in the worst scenario as an ‘anarchist’ or even ‘traitor’ who challenges the holiness of majorities counted to be equal to the “will of people” or to the whole nation. Pettit claims that the result can be interpreted in the light of “the moral immunity” of egalitarianism among the ordinary people (Pettit 1999: 178) and such an

Fear Or No Need To Fear In The New Era?

The Unfinished Discussion On Majority Rule

---

explanation can be examined within the same basket with what Tocqueville mentions about the “power” of majorities:

“[N]o monarch is so absolute as to combine all the powers of society in his own hands, and to conquer all opposition, (...) The authority of a king is purely physical, and it controls the actions of the subject without subduing his private will; but the majority possesses a power which is physical and moral at the same time; it acts upon the will as well as upon the actions of men, and it represses not all contest, but all controversy” (Tocqueville 2001: 29).

Further than the level of philosophical debates on rights, there are some other reasons to be skeptic about the legitimacy of majority-rule, if we think the consequences that are derived from the elections in a democratic system that lead to the triumph of a majority-rule. Riker is one of the prominent scholars who questions the fairness of voting procedures. His focal thesis is in line with the understanding that voting results cannot be thought as “accurate amalgamations of voters’ values” (Riker 1988: 236). As a result of divergent values of voters and of the impossibility to know whether voters’ preferences and judgments are manipulated, true and fair results of an election constitute the major problem, and the majority rule who claims inevitable rights from such an election start to lose one of its strongest bases.

Cohen supports the view of Riker in that majority decision could not be reflection of a common view; rather it could be just a result of “particular institutional constraints” that brings “incoherence,” because decisions under majority are away from our will, and they might be “governed by the institutions” (Cohen 2002: 99). Holden continues to question the validity of the majority rule and underlines the problematic aspect of majoritarianism within its justification that since unanimity is not possible for most of the cases, majority rule “comes nearest to being the decision of all” (Holden 1974: 104). According to this mathematical formulation, there is no serious objection when the supporters are 999 out of 1000 people; but when the number decreases to 700 or even 501 (that the mere level of a simple majority), the logical mathematics behind the legitimacy can be surely open to discussion (Holden 1974: 104). However, in our opinion, even the support is 999 out of 1000 people; there might be always a number of catalysts to be skeptic in evaluating human-created ruling systems.

No Need to Fear? Majority Rule as a Natural Result of Democracy

Although majority rule is criticized because of its neglecting of preferences other than majority, there are advantages which have been explained commonly as the good sides of

majoritarian system compared to its alternatives. For instance, as a response to the plans of rectification of the majoritarian gaps through different methods, such as via unanimity, minority vote, or super-majorities, Saward (1998) reminds potential threats of these methods inside the democratic model: Unanimity can lead to the impossibility of changes and to the continuation of the status-quo because of the difficulty to reach unanimous decisions, and of the exaggerated value of a small section of citizens who can veto any decision and rule. Similarly, minority rule and super-majority can play a pessimistic role in the general “well-being of the community,” when they give only a chance to the small section of society to institutionalize its hegemony over the majority of equal citizens. McGann derives the conclusion as “if we diverge from majority rule, then we must either privilege some voters over others, or privilege some alternatives over others”; on the other hand, in the case of a supermajoritarian formula there is the problem that “we advantage the status quo” (McGann 2006: 62).

As we try to explain, perhaps, one of the most considerable objections regarding the majority rule is about the possibility of tyranny or oppression by a majoritarian government in a democratic system. Some writers argue about the theoretical difficulties about these claims and say that “there is no ‘tyranny of majority’ because there is no single, cohesive majority ready to dominate everyone else” (McGann 2006: 111). Other writers like Shapiro emphasizes practical difficulties and unpredictable results of a possible removal of majoritarianism. Nonetheless, he underlines the “liberal fear of majority rule” (Shapiro 1996) and argues that in the light of what was going in the world, these fears cannot be wholly skipped. In view of that, for liberals, the best decision-making process in which no individual will be harmed through the decisions of others is defined as unanimity (Shapiro 1996: 227). However, the practical difficulties and impossibilities of unanimity constitute the most essential burden upon the liberal dreams. Within the context, the discernible linkage between unanimity and status-quo can bring the supremacy of number special groups that might transform into dominant minorities which are in fact “rationally equal” with tyranny of majorities (Shapiro 1996: 228).

In this regard, Dahl emphasizes on the similarity between the tyrannies of majority and minority. In his seminal work *A Preface to Democratic Theory*, he gives some hypotheses in connection with the sayings of Madison in his *Federalist* papers. In the third and fourth hypotheses, he mentions:

Hypothesis 3: If unrestrained by external checks, a minority of individuals will tyrannize over a majority of individuals.

Hypothesis 4: If unrestrained by external checks, a majority of individuals will tyrannize over a minority of individuals (Dahl 1956: 7).

Fear Or No Need To Fear In The New Era?

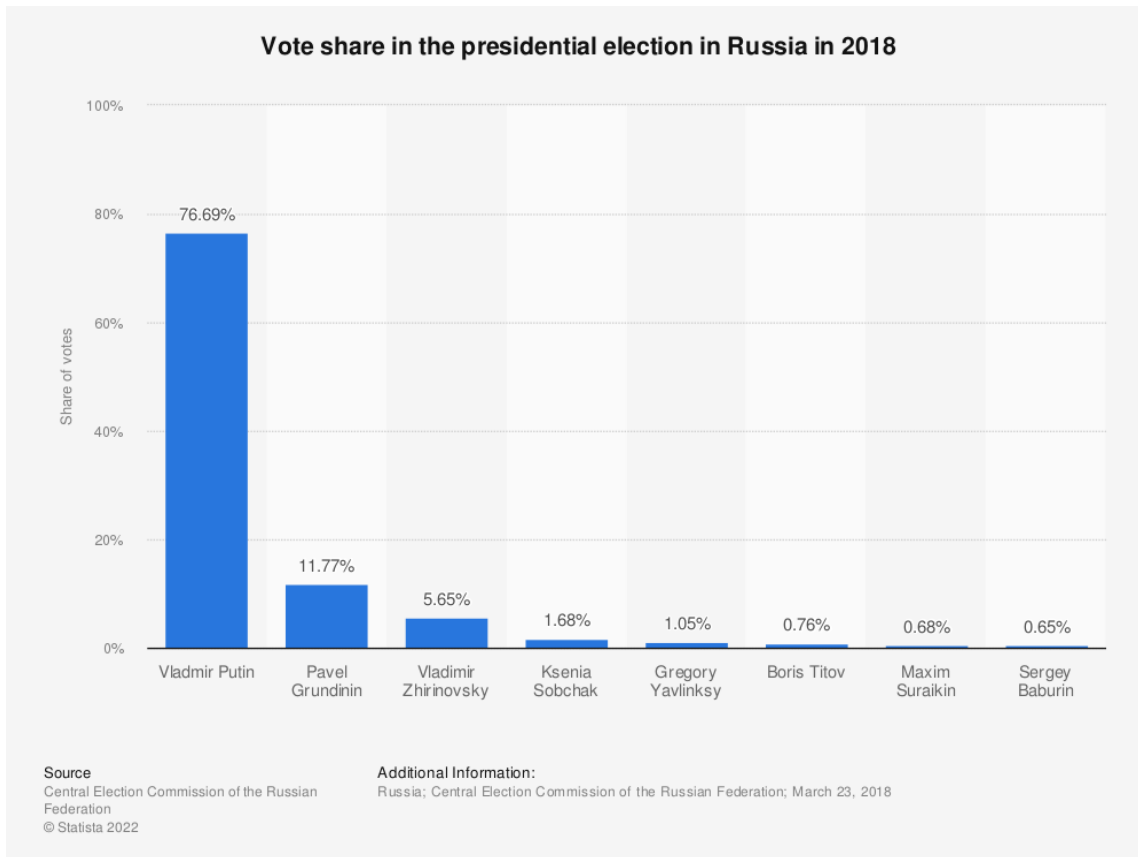
The Unfinished Discussion On Majority Rule

From the arguments above, Dahl arrives at an important conclusion different from Madison who had argued much more on the dangers of majority rule against rights of individuals. Thus, for Dahl, “both majorities and minorities” can be “weighed on the same scales” which means, “whatever its size,” the ruling group can turn into an obstacle to “natural rights” of citizens (Dahl 1956: 9-10). However, despite the “imperfect” character of majority rule, there is no satisfactory reason to “replace” it with alternative systems which are seen also “deeply flawed” (Dahl 1989: 152). Dahl’s principal position is more or less similar to various other writers’ views who claim, whether the electoral system is majoritarian or proportional, “a party-system extremism” is another risk in every democracy (Dow 2011).

In addition, according to Dahl, there are certain ambiguities within the meanings of key terms of Madisonian ideology, like “natural right,” “tyranny,” or “faction.” Related to his claims on pluralist societies, Dahl mentions that majorities like minorities can be “unstable,” “transitory,” or “politically ineffective.” He knows that such an understanding is directly challenging Madison and his supporters who tend to see the majority as the only potential source of tyranny (Dahl 1956: 24-28). As Held argues, against the claim of the thinkers, such J.S.Mill, Madison or Tocqueville, Dahl insists that the terms majority and tyranny cannot be considered in the same way. This is because there is no “firm majority” and the democratic techniques leads to the creation of various groups and identities in the system before they turn into majority. The said variety is the reason of hopes for “the minority opposition” which symbolizes and revitalizes “the value of the democratic process” (Held 2006: 163-164).

Russia as a Concise Case: Searching for Limitations against Majority or Minority?

In the graph given above for the last Russian Presidential elections in 2018 (Statista 2018), we see a super-majoritarian support to the existing President Vladimir Putin who has held this position more 20 years. In the Russian system, as in other majoritarian democracies, the president is elected by direct popular vote in a two-round majoritarian election (Sakwa 2010). If no candidate wins over 50% of the vote in the first round, the two candidates with the most votes go to a second round where there will be a decisive victory, even the winner has %50.1 and the loser %49.9 For several scholars, in the light of all these examples, where the candidate has a supermajoritarian support like Putin with nearly %80 of votes, or where another country's candidate is the winner with a simple result like %51, democracy must be designed with "a self-binding concept" which means that there must be some balances and "democracy can be limited in the name of democracy" (Saward 1998: 54).

Hence, while explaining the relation between constitutionalism and democracy, Saward rejects the "inherent" contradictions between these concepts; for him, democracy must be understood within a context in which it "incorporates a conception of constitutionalism" that is based on some substantial provisions which support the general functioning of the democratic system: First "basic rules" that govern the political process and framework of institutions; second, "democratic rights," which are necessary for the process: and thirdly there are others'

Fear Or No Need To Fear In The New Era?

The Unfinished Discussion On Majority Rule

“rights and values” that is necessary for the meaning of democracy. These must be the three main provisions in a constitution (Saward 1998: 59-60). Then, restriction on majoritarian decisions and denial of “unrestricted majority” are the natural results of the self-binding characteristic of democracy even the so-called ‘support’ has continuously stronger levels like nearly %80 as in Russia.

Nevertheless, although constitutions are considerable counter-majoritarian measures, they are thought as having some crucial dilemmas (Weale 2007: 202-206). It is claimed that “constitutions cannot protect rights” in certain circumstances. This strong argument is based on the practical experiences that despite a constitution might be designed to define and protect rights of individuals or some minority groups, it must not be forgotten that the mechanism of rights-protection is heavily depended on “action” too, and mostly on the action of governing bodies (Lijphart 2012). This is why some well-known authoritarian governments like the Soviet Communist Party or today’s ‘well-designed democracies’ on paper have given as examples to illustrate the failure of an existing detailed constitution in the absence of the governmental initiatives for a true rights-protection mechanism (McGann 2006: 104-105). When constitutions remain only as written texts rather than true ‘action-plans’, they do not have any meanings more than vehicle-agendas of upcoming interests/profits.

Furthermore, even if a system is highly ‘Westernized’, in other words reached the zenith of democratic discussions for the literature, considering for instance the American system, Shapiro reminds us that “courts are themselves majoritarian institutions.” He tries to explain that similar to legislators, judges have not immunity from the problem of “cycles” and “manipulation” (Shapiro 1996: 13). In that regard, the act of a judicial body based on the assumption that “it knows how the conflict should be resolved” can lead to the question of the “imposition” of some results according to the mere evaluation of one body again. Instead, the solution must be in line with “forcing [legislatures] to rethink ways of working their majoritarian wills that do not countenance domination” (Shapiro 1996: 66-67). Because there are still contradictory points about the enforcement mechanism, from this point of discussion, it seems that there is a vicious circle between the issues of minority protection, majority rule and limitation upon majorities as well. Also the recent “Trumpism” in America as an “expected feature of majoritarian democracy” and the last status of him as an “outlier” in the whole system can be a topic of further discussions in another article within a similar context (Murtazashvili et al. 2021).

So, are there any other counter-majoritarian alternatives? For this question, there are several answers. For example, judicial review of the constitution in a case of contradiction, and the proper separation of powers especially in the name of guaranteeing the mechanism of an independent legal system are given as supporting solutions to the counter-majoritarian measures (Elster 1993). McGann argues that supermajoritarian measures (like %60+) against tyranny of majority can lead to the continuation of the status quo in the long term. In the short term such measures can be thought as helpful and protective to the minority groups, but in the following periods, it should be kept in mind for the cases like Russia that the persistent problem remains as “we cannot know what the status quo will be in the futures” (McGann 1996: 91).

What we say in theory above, is what we are facing now in countries like Russia where a supermajoritarian Presidents has had new surprises in their hats every year not only for their own countries, but for the whole regional and world order. Subsequently, the solutions other than the majority rule or towards the supermajority and unanimity are not in line with the autonomous decisions despite they provide “more stable status quo”, while they turn “less democratic” (McGann 1996: 90). At that time, perhaps democratically smart actions of minority groups to “defend themselves by overturning unfavourable outcomes” can have key importance. Also for the sake of true democratic governance and in favor of universal human rights and moral good, more people must think and behave according to universal ethical principles and they must do that beyond their mere nationalistic and patriotic agendas.

In the light of all these discussions above, if we look to today’s Moscow or any other Russian Federation’s (RF) streets for instance, how many big-scale demonstrations can happen against the decisions based on military solutions by the Russian central government in Georgia, Syria in the near past or in Ukraine today that led the way for thousands of killings in these countries and millions of forced migrations from the homelands? Or, if such events would happen, how many of them could have considered as successful as the enduring oppositional forces in RF today?

The recent polls in RF then again shows us; maybe with a skilful and populist rhetoric based on anti-Western attitudes and on a mixed character between Occidental-Oriental feelings, patrons in Moscow have still the popular support of nearly %80 (Statista 2018). What we have derived from the discussions that unless the majority is able to have the appropriate vehicles to check the minority group who is given the political power through democratic mechanisms like elections, then there is no decisive line separating majority from minority tyranny, because they both turn into equal parts of showing arbitrary and brutal decisions. In both of these worst

Fear Or No Need To Fear In The New Era?

The Unfinished Discussion On Majority Rule

---

scenarios based on tyranny there will be continuing use of peoples' untainted feelings and thoughts whether they are based on national, patriotic, ethnic or religious values.

CONCLUSION

As seen from the article, majority rule continues to be the subject of some unfinished discussions within the broad realm of theories on democracy. Since classical writers, such as Madison or Tocqueville, there have been always some scholars who have not hesitated to declare his/her worries about the features of a representative government in a democratic system, and about the majority-rule which has been one of the most commonly-used type of representative governments. However, what Waldron claims in his article, is also accurate to the whole argument that is aimed to be given through this essay. Waldron claims that sometimes “‘tyranny of majority’ trips so easily off the tongue, [and] we tend to forget about other forms of tyranny” (Waldron 2002: 68). For instance, in our times, the rising ‘strong states’ rhetoric’ based on glory past and legitimate aggressiveness in both internal and external policies might be seen complementary and normal for nationalistic or patriotic feelings. Such strong states and their minority elites cannot be taken as direct examples of tyranny, however the results we have today have proved at least that under the mask of democratic legitimacy through majoritarian principles, there are like “pre-tyrant” governments overall.

As this article tries to suggest, some limitations have always been necessary to protect the individual from the majority rule which is controlled in fact by other individuals. A pure Hobbesian approach that there is an uneven clash between the humans might be too classical in that regard; but classical philosophies based on ‘human nature’ are helpful to approach our basic measures today. Incidentally, it is discernible that limitations, such as constitutions, have played a complementary position for the current meaning of democracy despite their “question-begging” character similar to the majority rule (Waldron 2002: 71). Yet, wisely-designed and sometimes re-designed constitutions as limitations are needed against the risk of profit-based rational governments that are chosen maybe by the high percentage of majorities, but are turned into minority elites who may think and act far from an ethical base, or just maybe “with dirty hands” at the end of the day (Waldron 2018).

At this point we must be careful on what Bellamy argues that usage of rights as “trumps” and right’s status above every procedure, including majoritarian decisions can lead another problems, because there is still a continuing “disagreement” about the essentials of “human

good” and about certain dimensions of the concept of right. To give special responsibilities to some politically-oriented judges through constitutional mechanism may not go afar the action based on another majoritarian method and human preference (Bellamy 1999: 176-177). The humans like states might be always flawed, but they might be checked and balanced also by other ethical individuals in the name of the decent and universal ‘good’. Everyone is aware that such procedures of check and balances can be challenging, and what Seifter argues is the risk to have only “countermajoritarian legislatures” at the end of the day (Seifter 2021: 1733-1734). Regrettably, history has showed several times, even the wisest kings, leaders, viziers, philosophers, commanders or judges may transform into another source of suppression under the shadow of profit/interest maximization against the rights of people.

Practical experiences inside the modern-world nowadays have illustrated suitably, in especially ethnically and culturally-divided societies, the concepts of democracy and majority-rule have turned to be the subjects of more tense discussions. Especially this can be the case where “the majority is racially [or culturally] prejudiced” (Guinier 1995: 102-103). The prejudice for a majority can mean the exclusion of minority, or unequal treatment to a specified group of people by another special group who equalize themselves with “state”, but are nothing more than tyrant minorities using the feelings and support of their majorities in the name to keep their position and power. This can be accompanied by a “winner-take-all attitude” through which the “disproportional majority power” can bring an end to the interaction and mutual understanding between majority and minority groups and among whole community members. In the final scene, a pure “populism” might be the only result that may turn democracy into a mere formality (Zakaria 2016: 9-10; Riker 1988).

Consequently, we must always keep in mind that although a majority-rule can have legitimacy thanks to the differences found among the people, it can be damaged preserving fundamental rights and liberties which may belong particularly to some other individuals or to smaller groups other than majority, whether they are opposition party members, immigrants, guest workers, enemy-states’ citizens, or just simply a human being who keeps staying outside of the ‘holy’ community or national boundaries. The real combination of individuals’ conscience and mind to protect their rights is the strongest moral anchor against any radical and practically destructive program made up in the name of the so called ‘general will’ of a community. The digital world and faster connections among conscious individuals today raise hopes therefore for the future of debates on democracy. That can be a following topic of our further researches.

Fear Or No Need To Fear In The New Era?
The Unfinished Discussion On Majority Rule

REFERENCES

- Archibugi, D., Held, D. (2012). Cosmopolitan Democracy: Paths and Ways, *Il Politico*, 77, 3(231), 13-31.
- Bellamy, R. (1999). *Liberalism and Pluralism: Towards a Politics of Compromise*, Routledge.
- Bobbio, N. (1987). *The Future of Democracy: A Defence of the Rules of the Game*, University of Minnesota Press.
- Bobbio, N. (1990). *Liberalism and Democracy*, Verso.
- Cohen, J. (2002). Deliberation and Democratic Legitimacy, D. Estlund (Ed.), In *Democracy* (87-106), Blackwell.
- Dahl, R. A. (1956). *A Preface to Democratic Theory*, University of Chicago Press.
- Dahl, R. A. (1978). Pluralism Revisited, *Comparative Politics*, 10(2), 191-203.
- Dahl, R. A. (1989). *Democracy and Its Critics*, Yale University Press.
- Diamond, L. (2019). Democracy Demotion, *Foreign Affairs*, 98(4), 17-25.
- Dow J. K. (2011). Party-System Extremism in Majoritarian and Proportional Electoral Systems, *British Journal of Political Science*, 41(2), 341-361.
- Eide, A. (2002). Good Governance, Human Rights, and the Rights of Minorities and Indigenous Peoples, H. O. Sano and G. Alfredsson (Eds.), In *Human Rights and Good Governance Building Bridges* (47-73), Martinus Nijhoff.
- Elster, J. (1993). Majority Rule and Individual Rights, S. Shute and S. Hurley (Eds.), In *On Human Rights: the Oxford Amnesty Lectures* (175-216), Basic Books.
- Farrell, D. (1997). *Electoral Systems: A Comparative Introduction*, Prentice Hall.
- Graham, B. T., Miller, M. K. and Strøm, K. W. (2017). Safeguarding Democracy, *The American Political Science Review*, 111(4), 686-704.
- Guinier, L. (1995). *The Tyranny of the Majority: Fundamental Fairness in Representative Democracy*, The Free Press.
- Hart, H. L. A. (1983). *Essays in Jurisprudence and Philosophy*, Clarendon Press.
- Hayek, F. V. (2001). The Political Order of a Free People, R. J. Terchek and T. C. Conte (Eds.), In *Theories of Democracy: A Reader* (92-112), Rowman&Littlefield.
- Held, D. (2006). *Models of Democracy*, Polity.
- Hobbes, T. (1651). *Leviathan*, Re-Published by Create Space Publishing Platform, 2016.
- Holden, B. (1974). *The Nature of Democracy*, Nelson.
- Holden, B. (1993). *Understanding Liberal Democracy*, Harvester Wheatsheaf.
- Kedar, O., Harsgor, L. and Sheinerman R. A. (2016). Are Voters Equal under Proportional Representation?, *American Journal of Political Science*, 60(3), 676-691.
- Lijphart, A. (2012). *Patterns of Democracy*, Yale University Press.
- Lipset, S. M. (2003). Steady Work: An Academic Memoir, *The American Sociologist*, 34(1/2), 112-130.

- Madison, J. (2001). Federalist No.10, R. J. Terchek and T. C. Conte (Eds.), In *Theories of Democracy: A Reader* (22-26). Rowman&Littlefield.
- McGann, A. (2006). *The Logic of Democracy: Reconciling Equality, Deliberation, and Minority Protection*, University of Michigan Press.
- Milnor, A.J. (1969). *Elections and Political Stability*, Little Brown and Company.
- Murtazashvili J. B., Murtazashvili, I. and Mylovanov, T. (2021). American Institutional Exceptionalism and the Trump Presidency, *The Independent Review*, 26/1, 97-114.
- Negri, M. (2018). Preferential Votes and Minority Representation In Open List Proportional Representation Systems, *Social Choice and Welfare*, 50(2), 281-303.
- Norris, P. (1997). Choosing Electoral Systems: Proportional, Majoritarian and Mixed System, *International Political Science Review*, 18(3), 297-312.
- Pettit, P. (1999). Republican Freedom and Contestatory Democratization, I. Shapiro and C. Hacker-Cordón (Eds.), In *Democracy's Value* (163-190), Cambridge Uni. Press.
- Przeworski, A. (1999). Minimalist Conception of Democracy: A Defense, I. Shapiro and C. Hacker-Cordón (Eds.), *Democracy's Value* (23-55), Cambridge Uni. Press.
- Putin, V. (2022). *Address by the President of the Russian Federation, February 21, 2022*. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828> (Retrieved on: 10.03.2023).
- Riker, W. (1988). *Liberalism against Populism: A Confrontation between the Theory of Democracy and the Theory of Social Choice*, Waveland Press.
- Sakwa, R. (2010). *The crisis of Russian democracy: the dual state, factionalism and the Medvedev succession*, Cambridge University Press.
- Saward, M. (1998). *The Terms of Democracy*, Polity.
- Seifter, M. (2021). Countermajoritarian Legislatures, *Columbia Law Review*, 121/6, 1733-1800.
- Shapiro, I. (1996). *Democracy's Place*, Cornell University Press.
- Shapiro, I. (2003). *The State of Democratic Theory*, Princeton University Press.
- Statista (2018). *Vote share in the presidential election in Russia, March 23, 2018*. <https://www.statista.com/statistics/895684/russian-election-vote-share/> (Retrieved on: 10.03.2023).
- Steiner, J. (1971). The Principles of Majority and Proportionality, *British Journal of Political Science*, 1(1), 63-70.
- Tocqueville, A.d. (2001). Democracy in America, R. J. Terchek and T. C. Conte (Eds.), In *Theories of Democracy: A Reader* (26-34), Rowman&Littlefield.
- Waldron, J. (2002). The Constitutional Conception of Democracy, D. Estlund (Ed.), In *Democracy* (51-84), Blackwell.
- Waldron, J. (2018). Dirtying One's Hands by Sharing a Polity with Others, *The Monist*, 101(2), 216-234.
- Weale, A. (2007). *Democracy*, Palgrave Macmillan.
- Zakaria, F. (2016). Populism on the March: Why the West Is in Trouble, *Foreign Affairs*, 95(6), 9-15.

Fear Or No Need To Fear In The New Era?
The Unfinished Discussion On Majority Rule

ORTAK YAŞAMDAŞLIK BİLİNCİ OLARAK ONTOLOJİLER ARASI DİYALOG VE KARŞILAŞTIRMALI SİYASET FELSEFESİ

Aykut KARAHAAN*

ÖZ

Dünya tarihi, son yüzyılda özellikle siyasetin ağırlıklı olduğu bir tarihi perspektif olarak karşımıza çıksa bile; iktisattan, sanata, düşünceden coğrafyaya kadar birçok alanda Batı/Avrupa merkezli çerçeveye ele alınmıştır. Ancak 20.yy başında başta doğa ve fen bilimleri olmak üzere bu bakış açısını sorgulayacak gelişmelere şahitlik etmiştir. Özellikle Doğu ve İslam dünyasını tarihin akışının dışında bırakan nedensel/zorunluluk paradigması ve ilerlemeci anlayış çerçevesi ciddi manada sorgulanır olmuştur. Dünya tarihinin çok katmanlı ve çok yönlü bir okumaya ihtiyacı olduğu fikri gelişmeye başlamıştır. İşte bu manada karşılaştırmalı teorilerde yeni bir bakış açısıyla ele alınmaya başlanmıştır. Karşılaştırmalı siyaset teorisi de bunlardan biridir. Hem ortak bir yaşamın parçası olduğumuz gerçeği hem de her medeniyetin kendi anlamlandırma çerçevesi manasına gelen ontolojik kategoriler dikkate alınmaya başlanmıştır. Bu manada siyaset teorilerine de kaynaklık eden bu ontolojik çerçevelerin felsefesi de alana yansımaya başlamıştır. Bu çalışmada da işte bu ontolojik çerçevelerin nasıl bir siyasi felsefeye kaynaklık edebileceği ve bu ontolojiler arası bir diyalogün mümkün olup olmadığı konusu ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ontolojiler Arası Diyalog, Ortak Yaşam Bilinci, Yaşamdaşlık, Karşılaştırmalı Siyaset Felsefesi.

DIALOGUE BETWEEN ONTOLOGIES AND COMPARATIVE POLITICAL PHILOSOPHY AS A COMMON LIFE CONSCIOUSNESS

ABSTRACT

Even if world history comes across as a historical perspective in which politics is especially predominant in the last century, it has been considered with a Western/European-centered framework in many areas from economics, art, thought to geography. But 20.at the beginning of the century, he witnessed developments that would question this point of view, especially in nature and natural sciences. In particular, the causal/imperative paradigm and the progressive understanding framework, which exclude the Eastern and Islamic world from the flow of history, have been seriously questioned. The idea that world history needs a multi-layered and multifaceted reading has begun to develop. In this sense, comparative theories have started to be considered from a new point of view. Comparative political theory is one of them. Ontological categories, which mean both the fact that we are part of a common life and the meaning of each civilization's own meaning-making framework, have started to be taken into account. In this sense, the philosophy of these ontological frameworks, which are also sources for political theories, has started to be reflected in the field. In this study, it will be tried to Decipher how these ontological frameworks can be the source of political philosophy and whether a dialogue between these ontologies is possible.

Keywords: Dialogue Between Ontologies, Consciousness of Common Life, Living Together, Comparative Political Philosophy.

Atf: KARAHAAN, A. (2023). "Ortak Yaşamdaşlık Bilinci Olarak Ontolojiler Arası Diyalog ve Karşılaştırmalı Siyaset Felsefesi", *HABITUS Toplumbilim Dergisi*, (4), 51-72.

Citation: KARAHAAN, A. (2023). "Dialogue Between Ontologies and Comparative Political Philosophy As A Common Life Consciousness", *HABITUS Journal of Sociology*, (4), 51-72.

Başvuru / Received: 20 Mart 2023 / 20 March 2023

Kabul / Accepted: 23 Mart 2023 / 23 March 2023

Derleme Makale / Review Article.

---

* Dr. Serbest Araştırmacı, E-posta: aykutkarahan@gmail.com, ORCID Numarası: 0000-0002-8566-6770

EXTENDED ABSTRACT

The history of the world is experiencing the periods when it is the fastest in every respect. Humanity has painfully experienced that the world has turned into a global village during the coronavirus pandemic. This epidemic reminded humanity and all states with painful experiences that we share a common life in this world. At the same time, he also painfully taught about the experiences between open society examples and closed societies. Dec. It also showed how important it is for states to share open data with each other. It also revealed how invalid any claims of geographical or cultural superiority of states are. This virus has also painfully shown the states how the fate of societies is interconnected. He has revealed in many ways how negative the discriminatory, exclusionary, othering perspective is for humanity, especially for youth. Such distinctions have caused a state of feeling that we call “existential displacement” to be experienced in some societies and especially in young people. It would not be wrong to say that frames such as Eurocentrism or Westcentrism reinforce this feeling even more. Because it shows that young people who go to countries called the West cannot feel exactly like they are from there, but they cannot stay here either. What needs to be done is not to look from anywhere. In order to achieve this, the Comparative Political Theory/Philosophy, which has been on the agenda of the world for the last 30 years, discusses the possibility of “not looking from anywhere”. There has been a steady increase in the visibility of comparative political theory/philosophy in the field of political science in recent years. What is meant by this title is an activity that conducts research on the position and meaning of political life in different world cultures, rather than a limited geographical and cultural environment. To talk about comparative political theory is to make the claim that political theory is an intercultural activity. Political theory is generally understood as a discipline defined by the Western intellectual tradition. Countless ideas about why people should live together and how they should live, developed by traditions such as Islam or Confucianism, political theory have been excluded from the western tradition after a certain period of time. In contrast, comparative political theory/philosophy assumes, for a broader understanding, that political theory/philosophy is not the product of a particular culture or historical epoch.

Comparative political theory/philosophy is a project of bringing together traditions that are relatively Decently defined from each other across cultural and regional borders. The “Deconstruction” of such traditions is only an open-ended proposition. Because this proposition brings with it assumptions about whether there is a common language covering different

traditions, or whether one tradition offers the only valid conceptual framework for discussing another. Each tradition contains similarities and differences within itself, thinkers on similar issues may contradict each other. Traditions, like the identities of those who live in them, are neither monolithic nor privileged. We cannot deal with intercultural universals and cultural relativism in a simple way. In this regard, the choice of the term "comparative" for a new field of research in the discipline of political theory/philosophy is not accidental. Until very recently, political thinkers tended to use the phrase "political theory" when what they really meant was "Western political theory". Some have even been able to argue that the definition of "comparative political theory" is unnecessary because political theory is comparative by nature. After all, *theoria*, the ancient Greek practice, while associated with the observation of different lands, cultures and institutions as the etymological precursor of the word theory, assumes that both others and the observer's own community depend on the dialectic of differences and similarities. *Theorein*, which is at the core of the original concept of theory, means acquiring knowledge through traveling to "see the world" and is incompatible with purely local observation. This is a call to open up to the world and at the same time a demand to improve our ability to judge, *phronesis*, especially through this view. However, in the history of political thought, political theory has become "eurocentric" and limits have been placed on its comparative dimension. Thinking is by its nature a comparative activity. We make comparisons all the time, even though we don't realize that we actually do. By making comparisons, we make the similar one different, the different one similar. Also, comparison leads to self-knowledge. We can compare events and actions, but comparing thoughts requires a plus effort. Although thinking is a universal practice, we cannot ignore that thought is located historically and culturally and we cannot reach it directly. *Dec.* Thought is transmitted in a more or less complex way through speech and written language. When we examine political thought from a comparative perspective, we also examine the nature of politics beyond the claim to examine the practice of political thought of a culture. Here lies the crucial point about how to approach comparative political theory.

Looking at it from different political ontologies and understanding of being also carries the possibility that pluralism can come to the agenda of the world both in the field of thinking and in its philosophical and political dimension. It is also obvious that political conceptualizations caused by differences will give a deeper awareness in understanding various political positions and also in understanding and making sense of our own position. In this sense, the concept of Inter-ontological dialogue; the concept of the fusion of horizons, which

the famous German philosopher H.G. Gadamer. It is a concept used by Gadamer we need to think together. Again, F, who was very influenced by Gadamer and is one of the most prominent figures in the field of Comparative Political Philosophy/Theory today, as well as going beyond the monologue, considers Gadamer's philosophical hermeneutic method to be an important tool for understanding other cultures. It is necessary to analyze with the meaning that Dallmayr uses and even gives to an article as a name.

GİRİŞ

Dünya tarihi her bakımdan en hızlı olduğu dönemleri yaşıyor. İnsanlık, dünyanın küresel bir köye dönüştüğünü ise korona virüs salgını esnasında trajik denilebilecek deneyimlerle tecrübe etti. Bu salgın insanlığa ve bütün devletlere bu dünyada ortak bir yaşamı paylaştığımızı acı ancak öğretici tecrübelerle her zamankinden daha fazla hatırlatıyor. Aynı zamanda açık toplum örnekleri ile kapalı toplumlar arasındaki tecrübeleri de öğretici bir şekilde ortaya koyuyor. Bu pandeminin öğretici taraflarından birisi de devletlerin birbiriyle açık veri paylaşımının ne kadar önemli bir konu olduğudur. Devletlerin herhangi bir coğrafyaya ya da kültüre dayalı olarak ortaya koydukları üstünlük savlarının ne kadar da geçersiz olduğunu da bir taraftan ortaya koymaktadır. Toplumların kaderinin birbirine düşünülenden çok daha bağlı olduğunu da bu virüs vesilesi ile devletler ancak özellikle toplumlar yakın bir gerçeklik olarak görmeye başladılar. Ayırıştırıcı, dışlayıcı, ötekileştirici perspektifin insanlık özellikle de gençlik adına ne kadar olumsuz olduğunu birçok yönden ortaya koymuştur. Bu tip ayrımlar bazı toplumlar ve özellikle de gençler üzerinde “*varoluşsal tehcir*” dediğimiz duygu durumunun yaşanmasına sebep olmaktadır. Avrupamerkezcilik ya da Batımerkezcilik gibi çerçevelerin bu duyguyu daha da pekiştirdiğini söylemek yanlış olmaz. Zira Batı diye tabir edilen ülkelere giden gençlerin tam olarak kendini orali hissedemediğini ancak buralı da kalamadığını göstermektedir. Yapılması gereken *hiçbir yerden bakmama* perspektifinin insanlığın ve devletlerin hatta küresel kurum ve kuruluşların gündemine girmesidir. İşte tam da bunun sağlanması adına son 30 yıldır dünyanın gündemine gelen Karşılaştırmalı Siyaset Teorisi/Felsefesi “*hiçbir yerden bakmamanın*” imkanını tartışmaktadır.

Son yıllarda karşılaştırmalı siyaset teorisinin/felsefesinin siyaset bilimi alanındaki görünürlüğünde istikrarlı bir artış olmuştur. Bu görünürlük, sınırlı bir coğrafi ve kültürel ortamda geliştirilen siyasal alana dair düşüncelerin ve teorilerin, farklı dünya kültürlerini de dikkate alarak bir tür perspektif çoğulculuğu sağlanması adına siyasal yaşamın konumu ve anlamı üzerine araştırma yapan bir etkinliktir. Karşılaştırmalı siyaset teorisinden bahsetmek, siyaset teorisinin kültürlerarası bir etkinlik olduğu iddiasında bulunmaktır. Siyaset teorisi, genel

Ortak Yaşamdaşlık Bilinci Olarak Ontolojiler Arası Diyalog ve Karşılaştırmalı Siyaset Felsefesi

---

olarak, Batı düşünsel geleneği tarafından tanımlanan bir disiplin olarak anlaşılır. İslam veya Konfüçyüsçülük gibi gelenekler tarafından geliştirilen, insanların niçin birlikte yaşaması gerektiği ve nasıl yaşaması gerektiği konusundaki sayısız düşünce, siyaset teorisi batı geleneğinin dışında tutulmuştur belli bir zaman diliminden sonra. Buna karşılık, karşılaştırmalı siyaset teorisi/felsefesi, daha geniş bir anlayışa yönelik olarak siyaset teorisinin/felsefesinin belirli bir kültürün veya tarihsel bir çağın ürünü olmadığını varsayar.

Halen dünyanın pek çok ülkesinde hâkim olan siyaset teorisine yönelik yaklaşımlar en genel şekilde Batı nitelemesiyle anılan ülkelerdeki tarihsel, siyasal ve toplumsal gelişmelerin ışığında ortaya çıkmıştır. Modern siyasal düşüncenin oluşumu Batı'nın kurumlarının benimsenmesiyle özdeşleşmiştir. Tarihin tüm akışının geri dönülmez bir şekilde Batılı bir yöne doğru sürüklendiği ve Batılı olmayan dünyanın siyasal kültürlerinin bir şekilde amaçlarının gerisinde kalmış yetersiz girişimleri temsil ettiği düşünülmüştür. Tarihsel bir hayal gücü duygusundan son derece yoksun olan gözlemciler, bu kültürleri yok olmaya mahkûm oldukları için göz ardı etmeyi alışkanlık haline getirmişlerdir. Yakın geçmişin olayları artık bu kadar çarpık bir bakış açısı lüksüne izin vermemektedir. Son yüzyılda adeta içselleştirilmiş Batı merkezli siyaset teorisi/felsefesi ve dünya tahayyülleri tartışmaya açılmış durumdadır.

Dünya tarihi tahayyüllerinin güncel siyasal yaşamımızın ayrılmaz parçası olmasında şüphesiz ki dünya tarihi tahayyüllerinin güncel siyasal yaşamımızın ayrılmaz parçası olmasında dünyada değişen güç dengelerinin büyük rolü bulunmaktadır. 21.yüzyıl Batı rasyonalitesine dayalı olan bilimlerin yöntemlerinin ve onların dayandığı felsefelerin ciddi manada sorgulamaya tabi tutulduğu bir yüzyıl olarak artık siyasal alanda da Batı'nın gelişme modelinin egemen olduğu bir dünya olmaktan çıkmaya başlamıştır. Batı'nın tek gelişim çizgisi olma niteliğini yitirdiği bir dünyada, resmin öteki yüzü olan doğu toplumlarının siyasete bakışının da değerlendirilmesi gerekmektedir. Asya ülkelerinin küresel önemi göz önüne alındığında, siyaset teorisinin bu ülkeleri, özellikle Hindistan, İslam ülkeleri ve Çin'i kapsaması yerindedir. Ancak çözüm, yalnız farklı türde değerlerin taşıyıcısı olabilecek Batılı kültür geleneklerine alternatif kültürel gelenekler belirlemek değil, bu farklı kültürel geleneklerde karşılaştırmalı siyaset teorisi/felsefesi için temeller belirlemektir. Bu şekilde karşılaştırmalı siyaset teorisi/felsefesi hem güçlü yerel farklılıklara hem de güçlü evrensel benzerliklere bir alternatif bulmaya çalışır.

Karşılaştırmalı siyaset teorisi/felsefesi, kültürel geleneklerin bir yandan ahlaki ve bilişsel olarak ölçülemez olduğu, diğer yandan da içsel olarak türdeş veya birleşik olduğu

varsayımına eşzamanlı olarak direnir. Önemli ahlaksal, tarihsel, siyasal ve dilsel farklılıklara rağmen kültürlerin kesişme ve birbirleriyle anlaşma olasılığını açık bırakır. İnsanlık tarihini belirleyen farklı medeniyetlerin sınırları boyunca insanların, bilgilerin ve düşüncelerin sürekli akışını farklılıkları sabitlemeden veya belirli bir sonucu varsaymadan karşılaştırılmalarını olanaklı kılar. Bu tür çapraz kesişmenin (Maurice Merleau-Ponty'nin *lateral* ve Hwa Yol Jung'un *transversal* olarak tanımladığı) ayırıcı özelliği kapsamlı hareketlilik ve anında iletişim olan küresel dünyamızda hızlanmıştır.

Karşılaştırmalı siyaset teorisi/felsefesi kültürel ve bölgesel sınırlar boyunca birbirinden göreceli olarak farklı tanımlanmış gelenekleri bir araya getirme projesidir. Bu tür geleneklerin "bir araya getirilmesi" ancak ucu açık bir önermedir. Çünkü bu önerme, farklı gelenekleri kapsayan ortak bir dil mi, yoksa bir geleneğin diğerini tartışmak için tek geçerli kavramsal çerçeve mi sunduğunun varsayımlarını beraberinde getirir. Her gelenek kendi içinde benzerlikler ve farklılıklar içerdiği gibi benzer konularda düşünürler birbirleriyle de çelişebilirler. Gelenekler, içlerinde yaşayanların kimlikleri gibi ne yekparedirler ne de ayrıcalıklıdır. Kültürlerarası evrenseller ve kültürel görecelik basit bir şekilde ele alınamaz. Bu bakımdan siyaset teorisi/felsefesi disiplini içinde yeni bir araştırma alanı için "karşılaştırmalı" teriminin seçilmesi rastlantısal değildir. Çok yakın bir zamana kadar siyasal düşünürlerin gerçekte kastettikleri şey "Batı siyaset teorisi" iken, "siyaset teorisi" deyimini kullanma eğilimi fazlaydı. Hatta bazıları, siyaset teorisinin doğası gereği karşılaştırmalı olduğu için "karşılaştırmalı siyaset teorisi" tanımının gereksiz olduğunu iddia edebilmişlerdir. Ne de olsa, antik Yunan pratiği olan *theoria*, teori sözcüğünün etimolojik öncüsü olarak farklı toprakların, kültürlerin ve kurumların gözlemlenmesiyle ilişkilendirilirken hem başkalarının hem de gözlemcinin kendi topluluğunun, farklılıklar ve benzerlikler diyalektiğine bağlı olduğunu varsayar. Orijinal teori kavramının özünde yer alan *theorein*, "dünyayı görmek" için seyahat etme yoluyla bilgi edinme anlamına gelir ve salt yerel gözlemlerle bağdaşmaz. Bu bir dünyaya açılma çağrısıdır ve aynı zamanda özellikle bu görüş aracılığıyla yargı yetimizi, *phronesis*,i geliştirme talebidir. Ancak siyasal düşünce tarihinde siyaset teorisi "Avrupa merkezci" hale gelmiş ve karşılaştırmalı boyutuna sınırlar konmuştur.

Düşünme doğası gereği karşılaştırmalı bir etkinliktir. Aslında yaptığımızın farkında olmasak da, her zaman karşılaştırmalar yaparız. Karşılaştırmalar yaparak benzer olanı farklı, farklı olanı benzer hale getiririz. Ayrıca, karşılaştırma kendimizi tanımaya yol açar. Olaylar ve eylemleri karşılaştırabiliriz, ancak düşünceleri karşılaştırmak artık bir çaba gerektirir. Düşünmek evrensel bir pratik olsa da düşüncenin tarihsel ve kültürel olarak konumlandığını ve ona

doğrudan ulaşamadığımızı göz ardı edemeyiz. Düşünce konuşma ve yazı dili yoluyla az çok karmaşık bir şekilde iletilir. Siyasal düşünceyi karşılaştırmalı bir perspektifte incelediğimizde, bir kültürün siyasal düşünce pratiğini inceleme iddiasının ötesinde, siyasetin doğasını da inceleriz. Karşılaştırmalı siyaset teorisine nasıl yaklaşılacağı konusunda can alıcı nokta burada netleşmektedir.

Yeni Phronesis: Ortak Yaşam Bilinci

Phronesis, Antik Yunan düşünce dünyasında pratik eyleme ilişkin olarak bir tür bilgelik ve zekayı ifade etmek için kullanılan kavramdır. İnsanlığın karşı karşıya kaldığı sorunların yeni bakış açıları gerektirdiği ortada iken bunu bilgelik içeren bir derinlikle ele almak gerekliliğini de dayatmaktadır. Hayattan, yaşantılardan, tecrübe ve öğrenme yoluyla kazanılan ve insana arzularını kontrol etme ve rasyonel bir tarzda eyleme imkânı veren pratik bilgeliktir (Cevizci 2020:1511). Klasik İslam ve Osmanlı düşüncesinde siyaset bu manada belli bir dünya görüşünden yani felsefi bakış açısını da içeren ontolojik bir tabandan tezahür eden; bu manada da hikmetin pratik bir yansıması olarak değerlendirilir. Yani siyasetin teorisi belli bir hikmet üzere pratik sahada iş yapmaktır. Bu manada ilimler tasnifinde ameli tarafa denk düşmesine rağmen ontolojik tabanda nazari bir bakış açısına dayanmaktadır¹ (Kutluer TDV İslam Ansiklopedisi 2020:18-19). Bu manada bilgelik ve hikmet içeren bir bilinç halinin oluşması ve oluşturulması için yeni bir “*Bilinç*” haline ve bu bilince dayalı yeni bir eyleme tarzı olan yeni bir “*Phronesis*” ihtiyacı ortadadır. Yeni bir bilinç halinin oluşması ve bilinçlenmenin sağlanabilmesi içinde içerik olarak veri çeşitliliğine gereksinim bulunmaktadır. Öğrenme psikolojisinde bir ortama ne kadar çok kanaldan ne kadar çok duyu verisi girerse; o öğrenme o kadar kalıcı olur bilgisi evrensel bir gerçeklik olarak kabul edilmektedir (Gluck, Mercado ve Myers 2022: 45-71). Bu manada *ortak bir yaşam bilincinin* oluşması için de birçok farklı kültür ve medeniyetin veri setine ihtiyaç olduğu da oldukça açıktır. Büyük dönüşümlerin olduğu yüzyıllar içinde yine büyük dönüşüm yapan düşünürlerin veri setine bakıldığı zaman dahi bu ihtiyacın büyük oranda zirve yaptığı ve karşılandığı zamanlara denk düştüğü görülecektir. Mesela düşünce tarihinin ve aynı zamanda da siyaset teorisi/felsefesi alanında ilk büyük eserini

---

¹ Klasik İslam Düşünce tarihinde ve Osmanlı ilim dünyasında siyaset ameli yani pratik hayatta tatbiki olan ilimler arasında sayılır. Bu konuda birçok eser de kaleme alınmıştır. Şu noktayı göz ardı etmemek gerekir ki İslam ve Osmanlı düşünce dünyasında siyaset ahlak alanıyla birlikte ele alınır. Denilebilir ki nerede bir ahlak kitabı yazılmışsa orada aynı zamanda onun pratik sahada temsili olarak bir siyaset eserinden ve ilkelerinden de bahsediliyordur. Mesela İbni Sina’dan, Nasiruddin et -Tusi’ye oradan Celaleddin Devvani’ye kadar birçok isim ahlak ve siyaset kitabı yazmışlardır. Bu konuda Osmanlı düşünce dünyası içinde zirve olarak değerlendirilen iki isim Ahlak-ı Alai isimli eseri ile Kınzalızade Ali ve ilimler tasnifinde de oldukça muteber olan Taşköprülüzade’nin tam adı *Miftahu’s-sa’ade ve misbahu’s-siyade fi mevzu’atil-ulum* adlı eseridir.

yazdığı kabul edilen Antik Yunan düşünürü Platon'un, Mısırlı rahiplerden uzun denilebilecek bir süre eğitim aldığı artık bilinen bir gerçektir (Çetinkaya 2018: 116-119; Soccio 2010: 229-235). Oysa Avrupa/Batımerkezci düşünce ve siyaset felsefesi metinlerinde bu bilgiye rastlanılmamaktadır (Cevizci 2021: 82-111; Watson 2014: 197-198). Yine modern dünyanın kuruluşunda büyük emeği olan Alman filozof Leibniz de bu çerçevede değerlendirilebilir. Zira kendisinin başta Endülüs olmak üzere İslam düşüncesinden ve hatta hayatının son demlerinde Çin düşüncesine kadar birçok farklı medeniyet havzasından okumalar yaptığı ve faydalandığı artık bilinmektedir ve yine İngiliz empirizminin kurucusu olarak kabul edilen Locke'unda ciddi bir Arapça eğitiminin yanı sıra geliştirdiği mülkiyet kavramının Hanefi fihhına çok yakın bir görüş olduğu düşüncesi de son yıllarda gündeme gelmektedir (Küçükalp ve Cevizci 2010: 140-153). Türkiye'de beyin ve bilinç konuları üzerine önemli düşünceler öne süren ancak bu düşüncelerini felsefeci olarak değil daha çok tıp alanından bir beyin uzmanı olarak oldukça farklı bir bağlamda kendisinin iddia ettiği anlamda "bağlamsal bütünlük" içinde ele alan Türker Kılıç'a göre bilincin ortaya çıkabilmesi için değişik kanallardan girdi sağlayacak veri setlerine vardır ve bunu 17.yy. Amsterdam'ından verdiği ilginç ve dikkat çekici ilişkiler ağı üzerinden delillendirmektedir. Spinoza, Amsterdam'da yaşamaktadır ve dönemin büyük fizikçi ve matematikçisi olan Huygens ile yakın komşudurlar. Huygens babası vasıtasıyla Descartes'ten dersler alır. Bunun için Descartes de Amsterdam'a gelir. Huygens bu sefer 1670 yılında Heidelberg'e giderek Leibniz'e matematik dersleri vermiştir. Yine Spinoza'nın çok yakınında kendisinden yaşça biraz büyük olan Rembrant oturmaktadır. Hatta Rembrant'ın bazı resimlerinde o dönem çocuk olan Spinoza'yı model olarak kullandığı da söylenir. Rembrant'ın bir diğer önemli özelliği ise iki tane Mevlâna portresi yapmasıdır. Bu bağlantı bize; Spinoza'nın, Mevlana'nın eserlerini okuduğunu ve bildiğine dair ipuçları verirken kütüphanesinde Mevlana'nın eserleri olduğunun bilinmesi de buna delil olarak gösterilebilir (Kılıç 2021: 72-73). Bütün bu ilişkisel ya da bugünkü nörobilim tabiriyle ifade edecek olursak nöronal ağlar sıkı kurulduğu zaman çağın ihtiyaçlarının da dayatmasıyla da yeni düşünceler ve akımlar vücut bulmaktadır. Nitekim Batı düşüncesinde Kilise'nin hakimiyetine son vermek anlamında da kullanılan Reform, Rönesans, Hümanizm ve nihayetinde Bilim Devrimi denilen düşüncelerin arkasında da bu tür nöronal bağlar/ağlar olduğu görülebilir. Buna en güzel örnek olarak ise yine Avrupa/Batımerkezci siyasi ve düşünce tarihi yazımında vurgulanmayan bir örnek olarak döneminin Sokrates'i olarak da kabul edilen Pierre Charron'dur. Charron ilk kez Hristiyan teolojisine dayanmadan bir ahlak kitabı kaleme almıştır. "*De La Sagesse /Hikmet Üzerine*" isimli eserinde başta Gazali düşüncesi olmak üzere İslam düşüncesinin izlerini görmek mümkündür. Zira bu kitabın ana fikrinde İslam düşüncesinde ve itikadında merkezi bir

ilke olan “*kendini bilen rabbini bilir*” hükmünün esas alındığı görülebilir. Charron kendisinin ve o dönem diğer batılı düşünürlerin birçoğunda görülebileceği üzere İslam düşüncesi ve Müslüman dünyası ile sıkı bir ilişki (Görgün 2018: 68) ya da nörobilim tabiriyle ifade edecek olursak nöronal bağlar/ağlar içindedir. İhsan Fazlıoğlu’nun *Derin Yapı* olarak tabir ettiği bu ilişkiler ağı belli dönemlerin kurucu fikir ve düşünürlerinin kendinden sonraki yapıyı kurması manasına da gelir. Kılıç’ın bağlamsal bütünlük dediği ve bilincin oluşmasının da zemini olarak gördüğü nöronal ağ; Fazlıoğlu’nda belli bir felsefi-bilim dizgesinin içinde örüldüğü maddi zemin ile dünya görüşünün oluşturulduğu anlam çanağına ve dünya tasavvuruna bakmayı gerekli kıldığını öner sürer (Fazlıoğlu 2015: 15). Öyle ki, ilk önce ortak bir kültür havzasının Anadolu’ya kadar İznik Medresesi vasıtasıyla Osmanlı düşünce hayatına aktarılmasının ilk bağlamsal- bütünlüğü Nasiruddîn Tusi’nin önderliğinde kurulan Merağa astronomi okuludur. Bu okulda çok önemli isimler yetişmiş ve bu birikim bir tür nöronal ağ gibi Semerkand Astronomi Okulu’na aktarılmıştır. Merağa Astronomi Okulu’nun ikinci kuşak öğrencilerinden olan İbn Sertak (Sertakoğlu) çok önemli çalışmalara imza attığı gibi aynı dönemde Çinli bir astronom olan Fao Mun Ji de burada çalışmalar yapmıştır. Sertakoğlu’nun burada yazdığı çok önemli bir eser olan *el İkmal* isimli kitabı, 11. Yüzyılda bugünkü İspanya o günkü Endülüs Saragoza şehrinde bulunan Sultanının yazdığı *el İstikmal* adlı hendese kitabına üç asır yazdığı telif eserdi. İbn Sertak 1300’lerin başında Tokat/Niksar’da bulunan Nizamiye Medresesi’nde hocalık yapmış ve Osmanlı’nın ilk medresesi sayılan ve aynı zamanda da Osmanlı düşünce hayatının kurucu mekânı olan İznik Medresesi’nin kurucu ve baş müderrisi olarak görev yapan Davud Kayseri’de, İbn Sertak’ın burada öğrenciliğini yapmıştır (Fazlıoğlu 2017: 1-68). Dikkat edilecek olursa nöronal ağlar/bağlantısal bütünlük ilişkisi; Orta Asya/Türkistan üzerinden ve Endülüs mirası ile de irtibatlı bir şekilde, Anadolu’ya Selçuklu ve Beylikler dönemine oradan da Osmanlı’ya kadar aktarılan bir ilişkisel ağlar bütünüdür. Yine benzer bir bütünsel/bağlam ilişkisini Semerkand Astronomi Okulu’nda da görebiliyoruz. Burada da hem sultan hem alim olan Uluğ Bey, Bursalı Kadızade Rumi ve ilk zamanlarda dönemin ünlü alimi olan Cemşid Kaşi ile önemli bir kurum oluşturuyorlar ve buradan yetişen Ali Kuşçu, Fatih’in özel davetiyle İstanbul’a gelip burada Ayasofya Medresesi’nin baş müderrisi olarak görev yapıyor.

Yukarıda verilen tüm örneklerden de anlaşılabilirce üzere ortak yaşam bilincinin oluşabilmesi için hem bölgeler arasında hem de küre ölçeğinde yeni bir eylem ve düşünme tarzına ihtiyaç vardır. Özellikle son çeyrek asırda bu ortak yaşam bilinci anlamında yeni bir eylem tarzı olarak yeni bir *Phronesis* ihtiyacı her alandan kendini hissettirmektedir. Başta pandemi ve mülteci sorunu ve yine gittikçe derinleşen gelir dağılımındaki küresel

adaletsizlikler gibi birçok alandan sorun bunu adeta dayatmaktadır. 19.yy oluşturulan Avrupa/Batı merkezci düşünce çerçeveleri 20.yy'da insanlık adına büyük krizler ve bunalımlar da bunu acı tecrübeler olarak göstermiştir. Artık bu anlam ve düşünce çerçevelerinde radikal bir değişime ve yeni bakış açılarına ihtiyaç olduğu çok açıktır. Çünkü dünya hiç olmadığı kadar tarihin hızlı bir ivmelenmesi ile karşı karşıyadır. Bu ivme devletlerin ve dünya siyasetine yön verme kapasitesine sahip uluslararası kurumların önemini daha da artırmaktadır. Eğer bir küresel siyasetten ve yönetişimden bahsedilecek ise bu kurumlar aracılığıyla olacaktır. Zira dünya siyaseti, kişilere bağımlı olmak ya da kurumlar ile iş görmek arasında gerilimi çok eski dönemlerden beri yaşamaktadır. Ancak iletişim olanaklarının arttığı günümüzde ve artık küresel bir köye dönüşen dünyamızda kurumlar ve bu kurumların oluşturacağı toplumsal sözleşme benzeri metinler ve mutabakatlar bir *dünyalılık bilinci* geliştirilmesi noktasında hayati önem arz etmektedir. Bu manada Avrupa Birliği'nin her ne kadar son yıllarda bazı krizler çıkmış olsa dahi oluşturmuş olduğu mutabakat zemini daha geniş bir perspektifte dünyaya uygulanabilirlik imkanlarından birini model olarak ortaya koymuştur. Özellikle Reform ve Rönesans dönemiyle başlayan ve daha sonra Aydınlanma felsefesi ile zirveye varan Avrupalılık Bilinci belli bir zihinsel coğrafya olarak kendini tanımlamış ve özellikle II. Dünya savaşından sonra da siyasi bir ufka evrilmişse artık dijitalleşen dünyada yeni imkanları tartışmanın vakti gelmiştir. Aydınlanma felsefesinin bir yönüyle dışlayıcı karakterini eleştiren Adorno ve Horkheimer (Adorno ve Horkheimer 2010: 34) olmak üzere birçok eleştirel okul ve tavırların da eşliğinde artık bir *dünyalılık* ya da *dünyada olma* zemininde *ortak yaşam bilinci* seviyesine çıkılmalıdır. Ulus devlet sınırlarının anlamsızlığını ortaya koyan başta dijitalleşme olmak üzere yine son birkaç yıldır insanlığın ana gündem maddesi olarak korona virüs salgını ve göç olgusu insanlığı bunu düşünmeye sevk etmektedir. Daha doğrusu düşünce bunu çağırmaktadır. Geldiğimiz noktada en büyük ideolojik ya da felsefi ayırım; çoğulcu kapsayıcı demokrasi ilkesini benimseyenler ile çoğunlukçu ve dışlayıcı otoriter siyaseti benimseyenler arasında olacaktır (Davutoğlu 2020: 93-108).

Korona virüs salgını ülkeden ülkeye kıtadan kıtaya dolaşırken herhangi bir dil, din, mezhep ya da ten rengi ayrımı yapmamıştır. Ancak dünyada kapitalist sistemin açtığı yaralar özellikle aşırı ulaşma çabalarında ekonomisi zayıf ülkelerin durumuyla daha net bir biçimde görülmüştür. İşte bu bağlamda 2000'li yılların hemen başlarından itibaren yeni bir bilim ve yeni bir kültür kavramları olarak *Bağlantısallık ve Yaşamdaşlık* fikri ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu durumun bilgi paradigması üzerinde nedensel/zorunluluk ve onun getirmiş olduğu tek boyutlu medeniyet anlayışı ve tarihin tek yönlü akışı sorgulanmaya başlandı.

Bağlantısız/Bütünsellik, “2012 sonrasında ivmelenen nörobilim alanındaki çalışmaların (esas olarak 2015 sonrası) ortaya koyduğu, özellikle ihtiyacı olan “yeni” matematiğin fark edilip geliştirilmesiyle birlikte bilimsel yöntemimizde paradigma değişikliğine yol açacak kadar önemli bir kavramdır” (Kılıç 2021: 17). Dolayısıyla tıpkı modern dönemde özellikle de bilim devrimi sonrasında olduğu gibi artık yeni bir bilim anlayışı ve kültür çerçevesi ile karşı karşıya olduğumuz bir gerçektir. Siyasi anlamda Avrupa’nın kendi hegemonyasını dayattığı bir nedensel/zorunluluk üzerine dayalı sistemlerin sürdürülmesi mümkün değildir. Bunu Davutoğlu, “Kişisel düzeydeki mikro bilinçten, toplumlar, medeniyetler ve tarih düzeyindeki makro bilince yükseliş ve nüfuz, bir kemal arayışıdır ve her kültür havzası bu arayışı kendi gerçeklik tanımlamaları ile ortaya koyar” (Davutoğlu 2001: 8) şeklinde ortaya koymaktadır. Tek boyutlu bir paradigma ve kültür anlayışı içinde ve kendisine bağımlı bir hegemonik düzen bu şekilde olduğu zaman medeniyet içi çekişmeler bitmeyecektir. Çünkü Batı dünyasının kendisi için biçtiği elbise dünyanın diğer toplulukları için uygun olmamaktadır. Her kültür ve medeniyet kendi bir iç çekirdeği üzerinde kurumsallaşma eğilimi gösterir ki bu da süreklilik oluşmasını sağlar. Her kültür ve medeniyet güçlü bir çekirdek oluşturduktan sonra ona bağlı olarak bir taraftan insan anlayışı çerçevesi ortaya koyarken diğer taraftan da şehir hayatının ve mimarinin bu çekirdek ve insan anlayışına dayalı olarak kendini varlık sahasında tecessüm ettirmesi benzeri neticeleri doğurur. Her şeyden önce Batı tarihin bir döneminde adeta kendisini bütün insanlığın ortak tarihi akış şemalarından (Davutoğlu 1999/2: 7) kopararak narsistik sayılabilecek bir tarzda kendini biricikleştirme yoluna gitmiştir. Aynı tehlikeye T. Bauer ise dünyanın gittikçe çeşitlilikten uzak tekdüze bir yaşama ve kültüre doğru evrildiğine işaret eder (Bauer 2021: 24-25). Bauer’in işaret ettiği bu yaşamda ve kültürde tekdüzeleşme aynı zamanda egemen konumun sahibi olan medeniyet ve o medeniyet havzasının tarih yapıcılarının kendi medeniyet havzalarını merkeze alarak ve onu biricik, rol model kabul ederek bunu sağladıklarını da kastetmektedir. Aslında bu tespiti daha orijinal bir ifade ile medeniyet tarihçisi A. Toynbee *A Study of History* isimli eserinde *ben merkezci yanılısama* olarak tanımlamaktadır. Bütün bu yanılısama durumu ya da bizim tabirimizle *kör noktaların* aşılabilmesi için kültürel zenginliğe ve çeşitliliğe ihtiyaç olduğu açıktır. Bunun sağlanabilmesi için de nasıl ki farklı kaynaklardan beslenen bir deniz ya da okyanus oldukça geniş ve çeşitli eko- sisteme sahip oluyorsa benzer bir biçimde de farklı medeniyet ve kültür havzalarının da tarihin akışı içinde yer alarak bu zenginliğe ve çeşitliliğe katkı yapmasının yollarının açılması gerekliliğidir. Zira ortak yaşam bilincinin gelişebilmesi için de bu elzemdir.

Nitekim Bağlantısallık/Yaşamdaşlık çerçevesi artık sadece nörobilim alanının değil ekonomiden eğitime, sağlıktan siyasete kadar bütün alanlara yayılmaya başlamıştır. Bu anlamda zaten kültürel çoğulculuk söylemleri post modern eleştiriler ile gündeme gelmişti ancak onun da eksikliği ve yer yer Avrupamerkezci ve Avrupa'nın içinden bir bakış sunduğu için yetersiz kalması sebebiyle her medeniyetin kendi bilinç kodları ile anlaşılması gerektiği kanaatini pekiştirmiştir. Her medeniyetin nasıl bir düşünce örgüsü oluşturduğunu, bunu hangi kurumlar ile yürüttüğünü ve bunun nasıl bir kültürel doku yarattığının anlaşılması önemli hale gelmiştir. Ancak bunu yaparken de herhangi bir kültüre ya da medeniyete biri ileri diğeri geri şeklinde değer atfetmeden anlamak esas olmalıdır. Bugün özellikle bilim felsefesi alanında anlaşılmaktadır ki nedensel/zorunluluk ile çalışma, ister istemez sonunda bir kaos ortamı doğuruyor. Özellikle Kuantum fiziği ve Bayesian matematiği bu gerçeğliği ortaya koymuştur. Daha önce de belirttiğimiz üzere, dünya siyasi ve ekonomik sisteminin adaletsiz bir temel üzerinde yürüyor olması neticesinde dünyada çok büyük farklılıklar ortaya çıkmış durumdadır. Günlük 1 doların altında gelir ile yaşamını sürdürmek zorunda kalan insanlar olduğu gerçeği, bunu ortaya koyan önemli göstergelerdendir. Etnoloji ve antropoloji gibi ırk merkezli çalışmalar yapan ve klasik nedensel zorunluluk ilkesi etrafında iş yapan bilimler; bu geri kalmışlığın bazı toplumlar için adeta kader niteliğinde olduğu sonucunu bilimsel bir gerçeğlik olduğunu iddia etmişlerdir. Yani bazı toplumların, kültürlerin geri kalması adeta onların genlerinde yazılı kodlardır denilerek bilimsel bir kılıfa büründürmüşlerdir. Fakat gelinen noktada gen ve nörobilim çalışmaları, bu tip bulguları açık bir şekilde yanışlamaktadır. Nitekim, "Erken yaşta ayrılıp farklı çevrelerde yetişip, büyümüş tek yumurta ikizlerinde yapılan çalışmalarda genin kader olmadığını, en azından kişinin içinde bulunduğu zihin ve çevre bağlantısallığı açısından temel belirleyici olmadığını öğrendik" (Kılıç 2021: 27) cümlesi ile farklı bir açıdan bu durumu delillendirmektedir. Özellikle Batı'nın niceliğe dayalı ve tüketimi de tetikleyen büyüme zihniyeti birtakım ırksal ideolojilerinde katkıları ile bir nicelik beklentisi içinde Batı insanının gen ve biyolojik yapısı nedeniyle bunu yaptığına dair artık eskide bırakılması gereken bir anlayışın ürünüdür. Bugün beyin araştırmalarında ortaya konmuştur ki insanın en verimli olduğu dönem beyindeki nöronal ağların ve hücrelerin birbiri ile karmaşık ilişkiler daha doğrusu çok yönlü ilişkiler kurması sayesinde olmaktadır. Bu çok yönlü nöronal ilişkiyi bir tür biyo-sistem ya da eko-sistem gibi düşünebiliriz. Ne kadar farklı kaynaklardan beslenilirse o kadar zengin ve çeşitli bir yaşam dünyası ortaya çıkar. Bunu siyasi ortama taşıdığımız zaman, düşünce yapıları birbirinden oldukça farklı ve bilgi katmanları olarak da değişik kaynaklardan gelen bakış açıları birbirleriyle tıpkı karmaşık nöronal ağlar gibi bir zenginlik ve çeşitlilik sağlayacaklardır. Bir çocuk, bebeklik ve çocukluk çağında ne kadar çok

kelimeye maruz kalırsa o kadar zengin bir kelime dağarcığına ve hayal dünyasına sahip olduğu gibi siyasal anlamda da farklı dünya ve siyaset teorileri zengin bir siyasal bakışa ve hayat dünyasına neden olacaktır. Dolayısıyla hem beyindeki zengin ve karmaşık nöronal ağların gösterdiği gibi hem de dünyadaki biyolojik eko-sistemin zengin ve karmaşık ilişkilerinin gösterdiği gibi her şey her şeyle bir bağlantısallık içindedir. Siyasal alanda bu bağlantısallığı Davutoğlu,

“Önümüzdeki dönem bütün medeniyetlerin tek yönlü ve monolitik bir Batılılaşma ve Avrupalılaşma tecrübesine yöneldikleri 19.yy’ın tümüne ve 20.yy’ın ilk yarısına egemen olan modernizasyon anlayışlarının değil, insanlık birikimine kendi tarihi tecrübelerine dayalı katkıda bulunma çabalarının yoğunlaştığı ve karşılıklı kültürel etkileşimin hız kazandığı bir dönem olacaktır” (Davutoğlu 2001: 540).

cümleleri ile ortaya koymaktadır. Yeni siyaset teorileri geliştirirken; insanlığın ilerlemesini tek bir medeniyete, tek bir coğrafyaya ya da tek bir ırka indirgeyerek bakan parçacı zihin anlayışı yerine insanlığı bir bütün olarak gören bir zihni çerçeve ancak çözümler üretebilir. Bu zaten çok eskiden beri kullanılan tümevarım yöntemidir. Oysa bağlantısallık bilimi içinde tek tek parçalar değil, parçalar arasındaki ilişkinin niteliği ve boyutu önemlidir. Mesela nörobilim açısından anlamlı olan “parçalar değil, onların birbiriyle ilişkisi yani bağlantısallığıdır. Parçalar arasındaki bu bağda esas, o oluşun kodlama işlediği enformasyondur” (Kılıç 2021: 31). Bu nedenle, kültürün içindeki her bir yapının o yapı ile girdiği ilişkinin türü ve yoğunluğu belli bir nitelik kazanmasının yoludur. Bu örneği siyaset bilimi açısından düşünecek olursak, Batı paradigması içinde oluşturulmuş olan bilgi yapısının ve onun tezahürü olan kurumsallaşmanın ve insan davranışlarının benzerlerini ötekinde de aramak davranışı olarak gösterilebilir. Zira bu bakış açısı hep aynı şeyi bulmaya çalıştığı için ya gerçeği olduğundan farklı gösteren bir optik yanılsama durumu yaratacak ya da çalıştığı nesne üzerinde aradığı şeyi zorla uygulayarak ya da uygulatarak bir kaosun doğmasına sebebiyet verecektir. Örneğin Batı, kendi oluşturduğu ilerlemeci tarih anlayışı çerçevesinde, hep bir bakış yaptığı için kendi içinden geçtiği tarihi tecrübeyi başkalarında da aramaya başlar. Bulamayınca da ya onu geri olarak niteler ya da ona bir şeyler vaat ederek ikna ya da zorla dönüşüm gerçekleştirmeye çalışır. Bunun güzel örneklerinden birisi de şehir mimarisidir. Bugün dünyanın birçok şehrinde Batılı tarzda yüksek kuleler inşa etmek için adeta bir yarış vardır. Oysaki bugün şehirlerin otantikliğini veren en önemli unsur o şehrin kendi kültürel kodları ile oluşturulmuş olan mimari yapısıdır.

Nörobilim çalışmalarında ve beyin aktivasyonunu gözleme ve deneyimleme çalışmalarında ortak yaşamdaşlık bilincinin bugün ne kadar önemli olduğuna dair önemli bir göstergeler bulunmaktadır. Ortak yaşam bilincinin gelişebilmesi için tek yönlü bilgi akışına

değil çok yönlü bilgi akışına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu manada bir insan beyni içinde bilgi taşıyıcısı olarak kabul edilen nöronal ağların birbiri ile zengin ve verimli bağlantılar kurmasının değeri daha da artmıştır. İnsan beyninin nöronal aktivitesi, nöronların birbiriyle sıkı bir ilişki içinde olması ile mümkündür. (Gluck, Mercado ve Myers 2022: 35-71). Bu canlı bir hafıza içinde gereklidir. Aksi takdirde bireyin zihinsel kapasitesi gittikçe düşmekte ve beynin verimli bir şekilde kullanılmasının yolu da tıkanmaktadır. İşte insani ve sosyal bilimler açısından özellikle de küresel yönetim ve uluslararası siyaset düşüncesinin verimli ve işlevsel olabilmesi için dünya üzerinde aktivasyon gösteren ya da göstermiş olan medeniyetlerin, kültürlerin ve toplumların birbiri ile sıkı bir ilişki içine girerek birbirlerine değer katacağı öncülü ile hareket etmek doğru bir adım olacaktır. Aslında bugün beyin araştırmaları üzerine yapılan çalışmalarda dahi klasik yöntem olarak kabul edilen nedensel/zorunluluk yöntemi ciddi manada sorgulanır olmuştur. Mesela *bilincin kuantum dolaşıklığı* (Fernandez, 2022) diye bir kavram gündeme gelmektedir. Bu anlamda Newton'dan beri gelen mekanik düşünce, insan beynini anlamada yeterli bir çerçeve sunamamaktadır. Her ne kadar mekanik olarak insan beyninin işlem yapma kapasitesinin çok üzerinde işlem yapma becerisine sahip makineler, robotlar olmasına rağmen bunun bu kadar basit bir mekaniğe indirgenemeyeceği yönünde düşünceler de söz konusudur. Çünkü klasik mekanik anlayışta beyin duyu organları vasıtasıyla kendisine iletilen duyumları alıp nöronlar aracılığıyla elektriksel bir akım olarak gözlemlenebilir bir şekilde aktardığı bilirse dahi sürecin bu şekilde basit bir mekanizma olmadığı yönünde ciddi araştırmalar vardır. Klasik Newton mekaniğine dayalı olan bilim anlayışında kalp sadece kan pompalayan mekanik bir parça olarak düşünülmektedir. Oysa yukarıda alıntılıdığımız araştırmada da görülebileceği üzere kalp beyin ile bir tür bilinç oluşturma üzerinden farklı bir fonksiyonu da olan bir organ olarak da karşımıza çıkmaktadır. İşte tam da bu noktada klasik İslam dünyasında ve tıbbında kalbin sadece bir kan pompalayan organ değil aynı zamanda belli duyguların merkezi olduğu varsayımını da bir şekilde doğruluyor. Bu ve benzeri çalışmalar bize sosyal bilimler açısından artık klasik yöntemlerin çalışmadığını ortaya koymaktadır. Zaten bunu 20. Yüzyıl başında Alman filozof Edmund Husserl *Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe* (Husserl 1994: 23) olarak nitelendirmişti. Bu durumda Avrupa rasyonalitesinin kurmuş olduğu rasyonel akıl sadece bir tür olarak ele alınabilir. İnsanlığın tümüne şamil ve en kâmil bir model olarak sunulduğu vakit tıpkı Husserl'in vurguladığı tarzda bir tür insanlık krizi ile karşı karşıyayızdır. Bu nedenle de Avrupa Birliği gibi bir fikrin bütün insanlık tecrübesini içerecek bir şekilde yeniden düşünülmesi ve yeni ufuklara doğru yol alınması gerekliliği ortadadır. Bu aynı zamanda Avrupa'nın misyonuyla da örtüşebilir. Bir barış projesi olan AB'nin tüm dünya sathına yayılması mesela NATO gibi bir örgüte göre daha olumlu karşılanabilir. Avrupa'nın özellikle

İslam dünyası ile olan tarihi derinliğe haiz ilişkileri de bunu mümkün kılmaktadır. Nasıl ki bir beyin daha verimli ve işlevsel olabilmek adına nöronlar arasında çok çeşitli ve alternatif yollar ve bağlantılar kurarak bunu yapmaya çalışıyor aynı şekilde siyasi ve toplumsal krizleri de aşabilmek için medeniyetler ve kültürler arasında alternatif bağların kurulması gerekmektedir. Bunun için de kültürleri ve toplumları ileri – geri gibi değer ifade eden kategorilere ayırmak yerine ontolojik tabanda eşitlik ilkesi devreye alınmalıdır. Bu manada kültürel çeşitlilik insanlık için zenginleştirici bir nöronal ağ gibi ele alınabilir. Bu ağ ise hiyerarşik bir ağ olarak değil birbirine saygı esaslı yatay bir ilişkiler ağı olarak düşünülmelidir. Nasıl ki beyin nöronal ağların mekânı ise kültürler de toplumların ve medeniyetlerin bir nevi nöronal ağlarının mekânıdır. Daha açık bir ifadeyle beyinler, burada birbiri ile irtibat kurar. Burada önemli nokta, bu beyinlerin birbirleri ile aktif bir şekilde irtibat halinde olmasıdır. Avrupa düşünce tarihinde çok ilginç bir örneği hatırlamak yerinde olacaktır.

“1632’de Spinoza doğduğunda Huygens üç yaşındaydı. Huygens o dönemde 40 yaşlarında olan Descartes’ten dersler almıştı. Huygens ve Spinoza çok yakın arkadaş olduklarından Spinoza’da Descartes’in fikirlerinden haberdardır. Hatta Spinoza 20 yaşında iken Descartes’in sistemini eleştiren bir de kitap yazar. Yine Spinoza doğduğunda ünlü ressam Rembrandt 25 yaşında ve daha sonra Spinoza 12 yaşları civarında iken Rembrandt’ın bir tablosunda bir figür olacak kadar yakınlar. Rebrandt’ın bir tablosunda da Mevlana’yı konu edindiğini ve Spinoza’nın da kütüphanesinde Mevlâna kitabı olduğu düşünülünce Bağlantısallık ortaya çıkmış oluyor” (Kılıç 2021: 72-73).

Bütün bunlar dikkate alınmadığı takdirde yine bir nedensel/zorunluluk gibi Avrupamerkezcilik sanki dünyanın olası kaderiymiş gibi klasik patinaja düşülmesine sebebiyet verecektir. Bu manada küresel kurumların bir tür büyük verinin işlendiği ana server olarak ortak bilinç oluşturma kapasitesi vardır. Yine bu manada Avrupa Birliği böyle bir siyasi ufka evrildiği vakit insanlık namına birçok siyasal çatışmanın ve ekonomik darboğazın aşılmasında öncülük yapabilecek kapasiteye sahiptir.

Ontolojilerarası Diyalog – Ufukların Kaynaşması ve Diyalojik Bakış Perspektifi

Farklı siyasal ontolojilerden ve varlık anlayışından bakmak aynı zamanda çoğulculuğun da gerek düşünüş alanında gerekse de felsefi ve siyasi boyutuyla dünyanın gündemine gelebilmesi imkânını taşır. Farklıklardan kaynaklı siyasal kavramsallaştırmaların, muhtelif siyasal pozisyonlarını anlamada ve yine kendi konumumuzu da anlamada ve anlamlandırmada daha derinlikli bir farkındalık kazandıracığı da aşikârdır. Bu manada *Ontolojilerarası diyalog* kavramını; ünlü Alman filozof H.G. Gadamer’in kullandığı *ufukların kaynaşması* kavramıyla (Gadamer 1999: 65) birlikte düşünmek gerekir. Yine Gadamer ’den çokça etkilenmiş olan ve günümüzde Karşılaştırmalı Siyaset Felsefesi/Teorisi alanında en önde gelen isimlerden olan F.

Dallmayr'ın *monoloğun ötesine geçmek* kavramını ve bu kavramın felsefi arka planını oluşturan Gadamer'in felsefi hermenötik yöntemini diğer kültürleri anlamada önemli bir araç olarak gördüğünün analizini yapmak gerekir (Dallmayr 2009/2: 27). Bu aynı zamanda bir tür *diyalojik bakış perspektifi* olarak da değerlendirilebilir. Avrupa ya da Batımerkezci düşüncenin karşısında önemli eserler veren bir isim olarak da R. Falk'un *Kozmopolis* kavramını ve yine *Sahte Evrenselcilik* tabirini de göz önünde tutmak gerekir. Bütün bu isimlendirmeler bize *ontolojilerarası diyalog* diyebileceğimiz bir kavramın başta siyaset olmak üzere birçok alanda tartışılması imkanını vermektedir. Husserlci bir okuma ile insanın kendisi ve dünya ile ilgili yönelimselliğini de ifade etmektedir. Bu yönelimsellik bir başkasını ikna ya da yolundan çevirmek anlamında değil de kendi durumunun bu dünyada, doğaya, insana ve hatta Tanrı'ya karşı yönelimsellik manasındadır ve bu yönelimsellik dünyada bir tavır ve tutum, davranış kalıbı olarak kendini ifade etmektedir. Bu yönelimsellik hayatın tüm alanlarında tezahürü olan bir nevi "arka plan" kaynak hükmündedir. Burada bir hususu açıklamak gerekir ki oda; siyasal olanın yerine ontolojik bir belirlenim ya da ikisi arasında bir yer değiştirme ya da birinin diğerini yerinden ettiği bir durumdan bahsetmiyoruz. Siyasal olanın içindeki ontolojik olanın yerinin belirlenmesi ve bu belirlenim içinde neden farklı tutum ve davranışların olduğunun ortaya konulabilmesidir. Ve buradan yola çıkarak da siyasal alanında dâhil olduğu bütün insani belirlenim alanlarında çoğulculuğun olduğunun farkına varılmasını sağlamaktır. Nasıl ki eğitim alanında bireysel farklılıklardan bahsediyor isek aynı şekilde medeniyetlerinde bir kişilikleri ve kişiliklerinin biçimlendiği bir ontolojik arka plan olarak da farklılıkları mevcuttur. Küresel yönetişim ancak bu farklılıkları bilmeyi ve tanımayı öngörerek olabilir. İnkâr ve baskılama ya da medeniyetler – toplumlar arası değer yargısı içeren hakimiyet ve hiyerarşik tavırlar, dünyayı çok da iyi yerlere taşımadığı en azından son bir asırlık tecrübe içinde kendini göstermiştir.

Siyaset biliminin görece yeni bir alt dalı olan karşılaştırmalı siyaset teorisinin doğası, kapsamı, amaçları ve yöntemleri hakkındaki tartışmaları incelemektedir. Siyaset teorisini karşılaştırmalı hale getirdiğimizde veya karşılaştırmalı siyasi düşünce ve etik üzerine çalışmaya giriştiğimizde tam olarak ne yaptığımızı daha sistematik bir şekilde sorgulamaktadır. Karşılaştırmalı siyaset teorisini/felsefesini tek bir medeniyet ve kültürle sınırlı bir proje olarak görmememiz gerektiğini savunuyor.

Samuel Huntington'ın ünlü "medeniyetler çatışması" tezi, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, siyasi ideolojilerin yerine kültürel kimliklerin dünyayı farklı medeniyet blokları halinde yeniden tanımlayacağı görüşünü ortaya koymuş ve birbirlerine karşıt kültürler üzerinden jeopolitik çatışma olasılığı üzerinde durmuştur. Samuel Huntington ve Francis

Ortak Yaşamdaşlık Bilinci Olarak Ontolojiler Arası Diyalog ve Karşılaştırmalı Siyaset Felsefesi

---

Fukuyama tarafından ileri sürülen bu düşüncelerin erken karşılaştırmalı siyaset teorisi çalışmaları üzerinde derin bir etkisi olmuştur. Roxanne L. Euben “*Enemy in the Mirror*” (1999) adlı kitabında Batılı olmayan, dinsel temelli siyasal hareketlerin bu tür düşünürler tarafından Batı'nın akılcı, seküler siyasetinin antitezi olarak nasıl görüldüğünü vurgulamak için her iki yazarı da eleştirir. Benzer şekilde Fred Dallmayr'ın ve Ahmet Davutoğlu'nun medeniyetler diyalogu önerileri, Huntington'ın karamsar tezine bir tepki ve yanıt olarak görülebilir. Karşılaştırmalı siyaset teorisi/felsefesi arayışını canlandıran temel dürtü, tam olarak Huntington tezinin yanlış olduğunu kanıtlamaktır. Fakat zamanla bu dürtü önemli çalışmaların yapıldığı verimli bir alan olmaya başladı.

Karşılaştırmalı siyaset teorisinin/felsefesinin artan önemini üç nedene bağlanabilir: Oryantalizm-Avrupa merkezlik tartışmaları, geleneksel siyaset teorisindeki karşılaştırmalı boyut eksikliği ve Huntington-Fukuyama tezlerinin eleştirileri. Bu bağlamda Batılı olmayan geleneklerden yararlanarak alternatif bakış açıları geliştirme çabaları, karşılaştırmalı siyaset teorisini/felsefesini şekillendirebilecek perspektifler olarak görülebilir. Her iki yaklaşımda diyalogik ve hermenötik açıdan bu alanın gelişimine katkıda bulunurken aynı zamanda kültürel çoğulculuk, diyalog ve karşılıklı etkileşimin birer ön şart olarak kabul edilmesi gerektiği vurgulanıyor. Ahmet Davutoğlu'nun “medeniyetlerin ben idraki” kavramı ve Fred Dallmayr'ın monologdan diyaloga farklılığın hermenötiği düşüncesinin bu noktada önemli kavramsal çerçeveler sunduğunu belirtmek gerekiyor.

Ahmet Davutoğlu'na göre ben idraki kişinin olduğu kadar, toplumun ve medeniyetin kendini nasıl algıladığı sorusunun karşılığıdır. Davutoğlu'na göre medeniyetlerin kurulmasını da yıkılmasını da direnebilmesini de sağlayan ben idrakidir. Özellikle *Alternatif Paradigmalar* adlı kitabında Davutoğlu İslam ve Batı dünya görüşlerinin (*Weltanschauung*) siyaset teorisine etkisini Husserl fenomenolojisinin terminolojisini kullanarak inceler. Ben algısı (*Selbstverständnis*) ve yaşam dünyasına (*Lebenswelt*) gibi kavramlar aracılığıyla İslam tarihi ve Batı dünya görüşünü kültürlerarası ilişkiler yoluyla anlamlandırmaya çalışır. Davutoğlu'na göre İslam ve Batı dünya görüşlerinin arasındaki temel fark, İslam'ın “ontolojik olarak belirlenmiş epistemolojisi” ile Batı felsefi geleneklerinin “epistemolojik olarak belirlenmiş ontolojisi” arasındaki karşıtlıkla ilgilidir. Bu farklılık, İslam'ın ve Batı'nın özellikle siyasal meşruiyetin aksiyolojik temelini ve meşrulaştırma sürecini anlamada önemlidir (Davutoğlu 2018: 153-315).

Karşılaştırmalı siyaset teorisinin entelektüel isim babası olan Fred Dallmayr, küresel kültür kavramının Avrupa merkezlik anlayışının yeni bir şekli olduğuna dair eleştirisini

getirerek Avrupa merkezlikten kopmanın hızlı veya anlık bir süreç olmadığını belirtir. Sınırları aşmak (*border crossing*) düşünce alışkanlıklarının ve hatta yaşam biçimlerinin (*life-world, lebenswelt*) acı verici dönüşümünü de içerir. Ancak Dallmayr, sınır geçişlerinin kişinin kendi geleneklerini unutması anlamına gelmediğini savunurken, kültürel geleneklerin aynı zamanda önemli “ön yargılar” (Gadamer) olduğunu belirterek bunlar olmadan karşılaştırmada olmaz diyerek hermenötiğin hayati rolü üzerinde duruyor (Dallmayr 2004: 249).

Fred Dallmayr ve Ahmet Davutoğlu örneği türdeşleştirici benzerlikler ve ayrıştırıcı farklılıkların ötesinde kültürel çoğulculuğu sağlayacak karşılaştırmalı bir siyaset teorisini/felsefesini kültürlerarası diyalog olarak düşünsel bir düzeye yükseltmek adına öncü çalışmalar olarak değerlendirilebilir. Her diyalog temel ontolojik varsayımlar ve bunların gerekçeleri hakkında bir anlaşmazlığı içerir. Kültürel anlaşmazlıklar ise anlam oluşturmada insanların kendileri ve başkaları arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların bilincine varmalarını sağlar. Anlaşmazlığı ciddiye almak, gelenekler arasındaki farklılıkları kolay bir göreceliğe indirgemenin ve kültürleri özcü terimlerle inşa etmenin ikili cazibesine direnmek anlamına gelir. Sorun evrenselci bir çerçevede içinde kalarak belirli bir kültürel ve tarihsel geleneklerle olan bağları korumaktır. Böyle bir yaklaşım, kişinin kendi kültürel pratiklerine karşı eleştirel bir mesafeyi de olanaklı kılar. Bu mesafe, kişinin kendi dünyasının dışındaki kültürleri tanıması ve tanıdık olmayan bakış açılarına yakınlaşmasını sağlar. Modern psikoloji ve nörobilim çalışmaları ortaya koymaktadır ki insanın ortak bir bilinç geliştirmesi daha doğrusu insanı insan yapan şey ötekenden aldığı ve sonra yine kendine döndüğü bir benlik algısıdır. Dolayısıyla eski zamanlarda insanın zoonpolitikon olması ya da İslam medeniyetinde “tab’an medeni” olarak kabul edilmesi fikri çok da yanlış değilmiş. Çünkü insanın beşer olmaktan çıkarak bir tür insana ait bir bilinç haline ulaşabilmesi öteki ile girdiği diyalog ve bu diyalog neticesinde beyinde sadece bu iş için uzmanlaşmış nöronların bulunmasıdır. Yani zoonpolitikon’u beyinde de bir nöronal aktivite olarak görmek mümkün gibi gözükmektedir.

Karşılaştırmalı siyaset teorisi/felsefesi, Dallmayr ve Davutoğlu’nun deyimleriyle kimsenin son sözü söylemediği geniş bir “insanlık sohbetine” (*conversation of mankind*) katılmaya istekli kültürlerin “ben algılarını” (*self-understanding*) yaklaştırarak aralarında etik bir bağ oluşturuyor. Bu etik bağ insanlara “ortak iyi’nin” ya da “iyi yaşam”ın siyasetin temel amacı olduğunu hatırlatmaktadır. Bu Aristoteles’in düşüncesiydi, ama aynı zamanda Farabi, Konfüçyüs ve Kautilya’nın da öğretilerinin de merkezinde yer alan Doğu ve Batı siyasal bilgeliğinin temelini oluşturuyordu (Davutoğlu 2014: VII-VIII; Dallmayr 1997: 421).

SONUÇ

İnsan beyni üzerine yapılan son çeyrek yüzyıldır araştırmalar ortaya koyuyor ki; insan beyni milyarlarca nöron ağına sahiptir. Bu nöronal ağlar insan bilincinin oluşmasına kaynaklık ediyor. Hatta son araştırmalar² gösteriyor ki insan beyninde nöronlar arası bağlantıları kurmada uzmanlaşmış başka bir nöron grubunun varlığı söz konusu. Kadim dönemden beri gelen insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliği olan düşünebilme özelliği burada daha spesifik bir alana nöronlar arası bağlantıya indirgenerek insan bilinci dediğimiz durumun ortaya çıkması sağlanıyor. Böylelikle insan diğer canlılardan bu özelliğiyle ayrılmaya başlıyor. Bunu kültür dünyasına ya da düşünce dünyasına uyguladığımız vakit ortak bir insanlık bilincinin artık oluşması gerekiyor. Bu ortak bilinç gezegende ortak bir yaşamı paylaştığımızı fark etmemizi sağlayacak en önemli bir argümandır. Hala etkilerini gözlemlediğimiz korona virüs salgını ortak bir yaşamı ortak bir kaderi paylaştığımızın en büyük ve yakın, somut göstergesi değil midir? Zengin fakir ya da gelişmiş gelişmemiş ülke ayrımı yapmadan tüm dünyayı etkileyen bir salgın olmuştur. Bu ortak bir bilinç geliştirmek için her ne kadar somut örneklik olarak karşımızda dursa da asıl ortak bir yaşamın paylaşıldığının dünya eğitim eko-sistemine girmesi gereken bir müfredat programı olması gerektiğidir. Bu aynı zamanda ötekinin var oluşunu duyma, anlama ve kavrama noktasında da bir diyalog zemini kurulmasına vesile olabilecektir. Nasıl ki kültürlerarası, dinler arası ya da devletler arası ilişkilerden ve diyalogdan bahsediliyorsa aynı şekilde ve hepsinin üstünde sadece bir varlık olarak insanı ve onun var oluşunu değerli gören ve kılan bir ontolojiler arası diyalog imkânı ve kanalları kurulmalıdır. Bu insanlığın ortak bir yaşamı paylaştığının en önemli bilinç göstergesi konumunda olacaktır.

Dünyada günlük 1 dolar dahi gelire sahip olmayan insanlar ile 1 doları evinde beslediği hayvana dahi az gören iki farklı uç nokta oluşmuş durumda. Hala Afrika'da temiz suya ulaşamayan milyonlar var iken; suyu köpük banyosu ya da eğlence amaçlı kullanan insanların olduğu iki aşırı uç varlığını acı bir şekilde göstermektedir. Çevre sorunları, istihdam sorunları ve buna bağlı olarak göç gibi devasa sorunlarımız var. Bunu eski dünyanın ırk temelli ya da medeniyetleri ileri – geri kategorize eden ilerlemeci paradigma açısından bakmak çözüm üretmeyecektir. Bu nedenle Karşılaştırmalı Siyaset Teorisinin önerileri ışığında yeni bir bakış açısına ihtiyaç vardır. Ve bakış açısının egemen olabilmesi için de dünya eğitim müfredatına ontolojiler arası diyalog dersi benzeri programlar konulmalıdır. Bu manada Avrupa Birliği,

---

² Science dergisinin 08.06.2022 tarihli 377. Sayısında yer alan “Neuroscience connectomic comparison of Mouse and human cortex” başlıklı makalesi erişim adresi: <https://www.gwern.net/docs/psychology/neuroscience/2022-loomba.pdf>

projesi Batılı siyasetçiler ve bürokratlar tarafından ortak bir bilincin yansıması olarak ortak bir irade göstergesi olarak 1945 ile 2000’li yılların başına dek kararlı bir şekilde sürdürülmüştür. Ötekinin varlığının farkında olmak ve bu dünyayı ötekiler ile paylaştığının farkında olmak önemli bir başlangıç adımı olacaktır. Husserl’in 20.yy başında belirttiği gibi Avrupa Bilimlerinin krizi aşmasının yolu diğer bilme ve düşünme yollarının varlığını kabul etmekten geçmektedir. Bu aynı zamanda medeniyetler arasında bir etkileşim ve ötekine karşı buyurgan bir tarzda değil de ötekiyle birlikte var olma, onun da kendilik bilincini tanımayla mümkün olacaktır. Avrupa Birliği’nin kurmuş olduğu Avrupa Masası ve buradan çıkan Avrupa Evi’ni bir “*Dünya Masası*” ya da “*Dünyalılık Bilinci*” etrafında yeniden kurgulayacak felsefi düşüncelere kendisini açması gereklidir. Bu noktada da başta gençlik ve eğitim politikaları olmak üzere ötekini tanımaya ve anlamaya dayalı bir kültürler arası öğrenme ve ufukların kaynaşmasına müsaade edecek eğitim ve kültür ortamlarının sağlanmasına bağlıdır. Bu ise Toynbee’nin ifadesiyle Avrupa’yı ve tabiki Batı düşüncesini “*ben merkezci yanılısama*” ya da Fukuyama’nın teziyle “*tarihin sonu*” ya da Huntington’ın “*medeniyetler çatışması*” düşüncesinden kurtarma potansiyelini ortaya çıkarmaya yardımcı olabilecektir. Ötekinin varlığının duyumsanabilmesi içinde ötekinin de içinde olduğu; eğitim, kültür, bilim, spor ve sanat kurumlarının ortak bir yaşam bilinci etrafında merkezlenmesi ve farklı kültürel yapılarının varlığının ön koşulsuz olarak kabulü ana fikrine dayanır. Unutmamak lazım ki bir deniz ya da göl ne kadar çok farklı kaynaktan beslenirse o kadar zengin bir eko-sisteme sahip olur. Dünyanın tekdüzeleşmesi sorunuyla karşı karşıya kaldığı son birkaç yüzyılın sorunlu yapılarının artık gündemden düşmesi ve bu manada alternatif bakış açılarının kendini ifade edebileceği ortamların varlığının mümkünlüğü tartışmalarının yaşanması gerekir. Bunun için de başta BM’nin ilgili komisyonları olmak üzere AB yapıları ve küresel ve bölgesel iş birliği ve teşkilatları örgütleri de bunlara açık olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adorno, T., Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği*, N. Ülner ve E. Ö. Karadoğan (Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Bauer, T. (2021). *Dünyanın Tekdüzeleşmesi*, M. Kaya (Çev.), İstanbul: Albaraka Yayınları.
- Canbolat, İ. (2011). *Uluslarüstü Sistem Avrupa Birliği*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Cevizci, A. (2020). *Büyük Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2021). *Felsefe Tarihi Thales’ten Baudrillard’a*, İstanbul: Say Yayınları.
- Çetinkaya, B. A. (2018). *Felsefe Tarihi Antik Doğu’dan Modern Batı’ya*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Dallmayr, F. (1997). Introduction: Toward a Comparative Political Theory, *The Review of Politics*, 59(3), 421.

Ortak Yaşamdaşlık Bilinci Olarak Ontolojiler Arası Diyalog ve Karşılaştırmalı Siyaset Felsefesi

- Dallmayr, F. (2009). *Hermeneutics and Intercultural Dialog: Linking Theory and Practice, Ethics & Global Politics*.
- Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Davutoğlu, A. (1999). Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetlerarası Etkileşim Açısından Dünya Tarihi ve Osmanlı, *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (3), 1-53.
- Davutoğlu, A. (2014). Civilizational Revival in the Global Age F.Dallmayr, M. A. Kayapınar, Yaylacı. İ. (Der.), *Civilizations and World Order* içinde (VII-VIII), İngiltere: Lexington Books.
- Davutoğlu, A. (2020). *Sistemik Deprem ve Uluslararası Düzen*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Ebenstein, W. (2001). *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, İ. Özel (Çev.), İstanbul: Şule Yayınları.
- Fazlıoğlu, İ. (2015). *Derin Yapı İslam – Türk Bilim Tarihinin Kavramsal Çerçevesi*, İstanbul: Papersense Yayınları.
- Fazlıoğlu, İ. (2017). İznik'te Ne Oldu? Osmanlı İlim Hayatının Teşekkülü ve Davud Kayseri, *Nazariyat İslam Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (4/1), 1-68.
- Gadamer, H. G. (1999). *Felsefi Hermenötik ve Yazarın Niyeti*, B. Tatar (Çev.), İstanbul: Vadi Yayınları.
- Gehler, M. (2005). *Avrupa*, Ö. Pozan (Çev.), İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Gluck, M. A, Mercado, E., ve C. E., Myers, (2022). *Öğrenme ve Bellek Beyinden Davranışa*, A. Aslan (Çev.), Ankara: Nobel Yayınları.
- Görgün, T. (2018). *İslam ve Batı İlişkileri Çerçevesinde Medeniyet Meselesi*, İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Husserl, E. (1994). *Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe*, Ö. Sezer ve A. Sabuncuoğlu (Çev.), İstanbul: Afa Yayınları.
- Kılıç, T. (2021). *Yeni Bilim: Bağlantısallık Yeni Kültür: Yaşamdaşlık*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kutluer, İ. (2020). "Taşköprülüzade" maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt.30, s.18-19.
- Küçükalp, K, Cevizci, A. (2010). *Batı Düşüncesi Felsefi Temeller*, İstanbul: İsam Yayınları.
- Özdemir, A. U. (2008). *Türkiye'de Avrupa Birliği Karşıtlığının Tarihi*, Ankara: Alter Yayıncılık.
- Soccio, D. J. (2010). *Felsefeye Giriş Hikmetin Yapıtaşları*, K. K. Karataş (Çev.), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Tannenbaum, D, Schultz D. (2008). *Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri*, Ö. Orhan (Çev.), Ankara: Adres Yayınları.
- URL- 1: Fernandez, Eduardo (2022). Brain experiment suggest that consciousness relies on quantum entanglement. <https://bigthink.com/hard-science/brain-consciousness-quantum-entanglement/> (Erişim: 12.02.2022).
- Watson, P. (2014). *Fikirler Tarihi*, Komisyon (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

HAS MULTICULTURALISM BEATED THE NATIONALISM?: EUROPEAN SAMPLE

Özge KOÇ*

ABSTRACT

In this study, it was analysed that multiculturalism, which globalization has offered as a solution to cultural differences, has triggered again nationalism in the process of bringing national identities into the forefront again with postmodernism. In the historical process, various cultural policies have been applied over national identities and attempts have been made to solve identity crises based on different acceptances in the lived period. Thus, modernity with nation-state political form has attempted to create a homogeneous nation identity by destroying the sub-identities; likewise the postmodern thought is continuing to take steps towards eliminating upper identity by putting a global ideology that will disrupt social integrity with the emphasis on cultural identities and differences. Multiculturalism, which one of the identity politics of globalization, is pushing the nation-state structure and raising the representation crises of different identities. This identity politics as a solution also carries the risk of turning into nationalism. In this study, it was analyzed that the different understandings of multiculturalism in Europe create this risk rather than reconciliation.

Keywords: Multiculturalism, Identity, Nationalism, Globalization.

Citation: KOÇ, Ö. (2023). "Has Multiculturalism Beated The Nationalism?: European Sample", *HABITUS Journal of Sociology*, (4), 73-92.

Atıf: KOÇ, Ö. (2023). "Çok Kültürlülük Milliyetçiliği Yendi Mi?: Avrupa Örneği", *HABITUS Toplum Bilim Dergisi*, (4), 73-92.

Başvuru / Received: 30 Ocak 2023 / 30 January 2023

Kabul / Accepted: 08 Mart 2023 / 08 March 2023

Derleme Makale / Review Article.

INTRODUCTION

The bankruptcy of modernist policies that aimed at creating a homogeneous society since the 17th century and regarded social differences as a security problem and the negativities caused by these policies have led to the emergence of new theories in order to be provided peaceful coexistence in the 20th century. Together with post-modern theory, these steps, which have been taken from homogeneous nations towards pluralist states, have been tried to come into effect since 1970's, in order to remove these negativities and to continue the leadership of global values.

Along with globalization, it has been lived a multicultural world process in which people enter into the effort to rediscover their own cultures. The most important problem that this process has brought is the confrontation of upper and lower identities with local identities coming into the forefront against desired or intended global values and norms. One of the most important reasons for this situation is undoubtedly modernity has suppressed some identities

---

* Araştırma Görevlisi, Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, E-mail: okoc@bandirma.edu.tr, ORCID Number: 0000-0002-9932-5432

and cultures in the name of standardization for centuries, and also the practices of postmodernity that extolling the cultural differences against this separatist politics. The global world that has fallen into the crisis has been faced with the danger of disintegration of social integrity. In the case of this global and local conflict, it was needed a new political restoration, thus and so multiculturalism has become a current issue. The inadequacies of this new understanding which have been disuccessed success rate is able to observed on the lack of the qualities and number of societies that learn to the tolerant, the multi-ethnic, multilingual, multi-religion and coexistence of life that desired in today's world.

Path to Multiculturalism

Many understandings and practices from the partial understanding of primitive societies to the pluralistic understanding of pre-modern empires that have more than one language, religion, ethnicity and culture together; from the ideology of homogeneity of modern society to the transnational rhetoric of globalization, has existed in order to similarities and/or differences to live together peacefully. But the competitive environment has caused the order of the medieval empires, which have a tradition of holding multi-religious, multilingual and multicultural societies, to leave its place entirely to the nation-states, especially with the years following the French Revolution. In this transition phase from the universalism to the particularism in the form of government, the nationalism movement has undoubtedly played a major role. The real aim in nationalism is the existence of symbols and the providing of adaptation of these symbols to show that rulers and rulers are "identical identities" with each other. Another harmony that such an identity brings will be between the state and society, and between the borders and the people / nation. At this point, nation-states emerge and succeed in identifying the people with themselves, they even convince people to die for themselves (Ongur 2011: 55-57).

With the emergence of the nation-state on the stage of history, politics for differences have been practiced almost monotonously around the world. This is originated the fact that the nation-state builds on a culture that basically identifies itself. As a result of this construction, differences in society, in other words, subcultures have begun to take on a different significance before the nation-state, and in many cases these subcultures have been interpreted as threatening elements of the cultural unity ideal (Örücü 2011: 64).

The single-centered, single-identity and monocultural construction that seen in all societies that are influenced by the modernity process and embraced the nation-state form has brought many problems together. The problems have begun to emerge in the countries that

received migration and contain the different ethnic, cultural societies in itself (Durdu, 2010: 34). The obligation that nation-states create unity inside and uncover differences outside has caused problems among peoples, and eventually wars. In other words, when operation of homogenization inside is regarded as a project carried out together with externalization outside, this system has begun to harm the future of the global system by means of cause conflicts. What kind of problems this security perception of the nationalist currents will cause in the world (and especially in Europe) is understood by the competition of armament and colonization and the subsequent destructive wars. Thus, federalism, functionalism, transactionalism, neo-functionalism, supra-institutionalism, and interstateism, which encourage the nation-states to overtake their security obsessions, have emerged at the time of trying to embrace the wounds of the two world wars (Ongur 2011: 58-59).

Reactions to the process of modernity, which began to be interrogated and criticized in particular in the 1960s, have begun to make the modern society and state structure transform and yawm by bringing along new seekings. The postmodernism that emerged in these periods forced the nation-state to change by questioning and criticizing modernity in almost all directions. Thus, the repressed, ignored, unrecognized communities have begun to talk and many communities search for ways to gain their immigrant identities and other rights. The phenomenon of globalization, which seems to be the most important factor in the process of questioning postmodernity and nation-state in the 1980s, has increased the pressures on the nation-state and also the voice of different identity demands by influencing economic, cultural and political fields (Durdu 2010: 34-35).

Postmodern theory emphasizes the multiplicity of races, cultures, genres, sexuality and it insists that every element has equal representative in competence, that no style can dominate the other. This atmosphere that created by the postmodernity will soon generate the basis of legitimate for multicultural politics in which differences are sanctified. The pluralistic society design that this theory put forward has started a process that transforms by means of remove some of the anti-modern elements such as community, tradition, commitment to its own creed and roots and nationality which are something that modernity has tried to destroy once, from being in the category of condemned things. This process has also allowed the long-term oppressed social groups, identities and ethnicities to find opportunities to express themselves (Şan 2005: 73).

On the basis of the discussions of multiculturalism, it is seen that this phenomenon is actually related to the great migration waves that emerged during the 20th century, and the great

ethnic diversity that the colonial empires leaved behind (Touraine, 2004: 208). The main aim of these discussions, under a very general title such as human rights, is preventing that states exclude the groups that have differences such as nationality, ethnicity, religion, language and race in state. According to Ongur, contradictory situations, such as immigration, impose political units that can live together in multiple cultures, languages, religions or traditions. In this sense it is possible to define multiculturalism as the recognition of all ethnic, cultural, linguistic, racial, religious and/or individual differences in a society in political and public sense. The main distinction that distinguishes multiculturalism from pluralism is that it wants to apply the principles such as democracy, individualism and universal equality of people that idealized by the 20th century, not because of individual differences, but because of these differences. The behind of multiculturalism whose main motto is equality and difference, lies in the desire to break away from the traditional (nationalist) sense of identity that suggests that more than one culture can not coexist within boundaries (Ongur 2011: 60-61).

According to Vatandaş (2001: 104), multiculturalism is a new seeking that is from assimilation to the melting pot with the aim of search of a new model of social adaptation and stability. The model of multiculturalism has emerged as a new model, that is partly between the models of social adaptation and stability that overlapping with melting pot. In this new model, none of the elements that create the phenomenon that combine by means of melt into one another. In this combination or mixture, each element continues to preserve its originality and they create a new phenomenon with the help of some common elements between them.

According to Taylor (1994: 36), the equal recognition that is the principle of multiculturalism is not only a suitable mode for a healthy democratic society, it is also an application that can harm those who deny it. In this respect, the post-1970 period was a time when the participation of different groups in political, cultural and social life became a global problem (Ongur 2011: 67). Parekh (2000: 7-9) mentions about four important points while distinguishing between the present and the past about minorities. The first of these is that minorities are demanding more, including political rights to equality today, while they are willing to accept the rights that the dominant groups in the past have given them. Second, by learning from past experiences of pain, the culture is understood in terms of politics. The third is that cultural diversity is an inevitable universal reality, thanks to the influence of globalization that links societies and cultures. The last point is that modern multicultural societies emerged after the idea of a homogenizing nation-state, leading to astonishment about which principles nation-states would respond to minority demands.

Has Multiculturalism Beated The Nationalism?: European Sample

---

For this reason, multiculturalism first begins by recognizing the importance of cultural and cultural identity. It then accepts that all cultures in society are valuable and seeks to find a formula that cultures, cultural belonging, cultural groups and cultural group members can live morally defensible and equally socially. Multiculturalism has been criticized too much in the theory of politics, despite advocating that the differences must live with dominant culture in a equal way. The practice of multiculturalism have been criticized in a wide variety of ways such as incoherent in itself, the new face of global capitalism and trying to destroy the gained universal human rights etc. (Barin 2016: 59).

Ziyaüddin Serdar, a name that draws attention with his writings on postmodern culture, advocates a similar view. According to him, the greatest assertion of postmodernism was to reestablish and centralize the culture and identities, which were alienated by modernity and pushed outside the system. However, although everybody claims to be equally distant and impartial, it is not in fact that. Postmodernism creates multicultural deception and illusion by reducing all cultures and traditions to a single field (Duman 2009: 100).

Qualities of multiculturalism that is distinctive in the form of communities, standardize the individualities in its community with religious or moral values, and transform society into micro-communities. As a result, multiculturalism also falls to the totalitarianism of the nation-state structure it criticized, ignoring the individual (Durdu 2010: 47). According to Taylor (1994: 43), the fact that the policy of equality is so-called neutral is, in fact, a reflection of a hegemony culture. The result is that only minorities or repressed cultures are forced to take foreign forms. So, the so-called fair and nondiscriminating approach makes society highly discriminatory not only in inhumanity (because of the suppression of identities) but at the same time subtle and unconscious.

In terms of multiculturalism and minority politics, a long-term multicultural life and the decision-maker of minority rights have to be society's themselves. It will not be possible to speak of a real multiculturalism or a functioning minority regime, unless the social dynamics that have wriggled from the political framework and have achieved to put together a willingness to live together. Thus, both processes can not go beyond being a state project that contains both an open and a hidden nationalism (Ongur 2011: 72-73).

Globalization and Culture Debates

The developments and innovations in the globalizing world, knowledge and communication affect not only through economic, political and cultural struggles between

countries but also by leading to the new legitimacy searching on different ethnic, religious and sectarian identities by means of underline the partiality. This negative effect of globalization on cultural structures is due to the homogenization of cultural structures and the creation of a cultural blend by reproducing them again. This negative effect of globalization on cultural structures is due to the homogenization of cultural structures and the creation of a cultural blend by reproducing them again. Thus, the cultural elements that become fluid in the global world can be open to being driven by global forces. So the globalization process is driving the nation states into a controllable position, blurring their legitimacy. Here the phenomenon of globalization, on the one hand, imposes a single-cultural approach, on the other hand, a dual process that opens the door to diversity. This situation creates the basis for the emergence of new struggles and conflicts that feed on the divergence of the ideology of globalization, but also on the identity discourse based on these dualities among societies (Duman 2007: 5-6).

In this formation, it is seriously discussed that the national state has lost its function and even constituted an obstacle for restructuring. Globalization, makes the nation-state nonfunctional in the social and, in particular, the economic arena. As the nation-state's glue function that holds the different social segments together diminishes, the increasing need for solidarity in the face of impoverishment and marginalization brings the sub-cultures into the forefront. There is no reason to depend on this state in terms of the different ethnic-religious identities within the society in an environment where the national marketplace has left its place to international market, since the nation-state is not able to fulfill its basic functions to provide for prosperity of citizens. Ethnic identity leads to great chaos at regional and national level becoming radicalized, by means of turning into ethnic nationalism and develop political arguments. Thus, nationalism, on the one hand, undertakes a unifying function as the ideology of the established nation-state, on the other hand it functions a disruptive function as the ideology of ethnic groups that want to establish a nation-state (Sönmez 2012: 129).

In this sense, globalization provides the ground for the recognition of different identities, while it increasingly distract the homogenous state myth from reality and making the diversity within states more open. However, this development also brought the objection to the discourse of multiculturalism. This situation has transformed the identity inadequacy imposed by the homogenizing ideology of modernity into a crisis, and globalization and postmodern discourses have made this a global problem. Thus, these developments brought about the politicization of local identity demands (Duman 2007: 6-7).

Besides this, the second effect of cultural globalization, in addition to the effect of homogenizing the societies, is completely contrary to it is to strengthen the micro-nationalist movements and local cultures. In other words, the homogenization of the societies has brought along paradoxically localization and clinging the local cultural values. On the contrary, globalization, which creates the anticipation it will end nationalism with its transformative influence the social and political life, leads to micro-nationalisms by solving the homogenizing nature of nationalism and also increase the national antagonism of the nation that is concerned about the loss of integrity. The change that globalism has created on national ideas, values and institutions has led to a attitude that nationalism towards the anti-globalization (Sönmez 2012: 130).

The weakening of national identity along with globalization means that this social identity is dispersed. In the cultural world of postmodernism, the traditional constructive and unifying powers of national identities are depleted in the face of plural identities. National identities do not have the integrative meaning like in the past. Ultimately, identity is being rebuilt, formed and invented in the changing new postmodern society conditions (Hall, 1998: 57). New identities that emerging in the new global public sphere are formed around women, religion, environment, human rights and ethnicity in their most common forms. The phenomenon emerging as a counter reaction to the rise of sub-identities is rising nationalisms, xenophobia and racism (Sönmez 2012: 129).

Politics of multiculturalism is inviting an end to a environment that allows the new racism that ultimately resulted in the exaltation of singularity in order to emphasize differences. By idealizing ethnic groups, religious communities or racial groups, multiculturalism also creates an isolation that prevents ethnic and minority elements from integrating with the mainstream of society (Şan 2005: 102-106).

Multiculturalism Understandings in Europe

Multicultural society can occur in many different forms. This distinction can affect the approach of states to subcultures, as well as the demands of subcultures from states. This difference also leads us to the conclusion that multiculturalism can mean different meanings for each state at the same time (Barin 2016: 79).

Cultural diversity as a phenomenon in Europe, with it differs in terms of quality, consists of domestic minorities, immigrants, or minorities that have immigrant background and mobilities in the European Union. The first positive traces of multiculturalism in Europe are

seen in the recognition of minorities, which is more prevalent as an internal security problem. Some states in Western Europe and the European Union have begun to grant more rights to minorities for multiculturalism. In the 1990s, the states in Eastern Europe have made many wars to establish a nation-state that have no minority. The most recent actor in multiculturalism in Europe has been the European Union (EU). While countries such as Spain, Germany and Italy from countries that are members of the Union advocate active participation of the association towards minority groups and give them some collective rights; the states such as France, Greece and the Netherlands view minorities as an internal affair and take sides for obstructive policies that disturb the integrity of states (Kösen & Deniz t.y: 3-5).

According to Tekinalp (2005: 77-78), the European Union, on the one hand, has dwelled on the importance of cultural pluralism, while on the other hand it has begun to create a common European identity. This contradictory situation refers to the creation of a common upper European identity over different cultures. This common Europeanness consciousness would facilitate the unification of Europe as an upper European identity. But it emerged it is a dream with the conclusions that taken from practices and no power could overcome national interests. While globalization, privatizations, regional and continental conventions, electronic publishing, and the intergovernmental political and economic interests have created meltings in the powerful state and nation structures, they have fueled nationalist trends on the other side and have blocked to create a common European upper identity on national identity in Europe. The conditions of competition among countries have moved nationalism forward greater extent rather than creating an upper identity. This identity debate in the European countries has opened the door to much different debates with the events in France today. The postmodernist savior “multiculturalism”, which once embraced the monolingual identity of the tolerance principle for identities in the framework of mutual understanding, has been more closely examined for the benefits and harms invested in the events in France.

Approaches to multiculturalism still show great differences between EU member states because they relate to different national experiences regarding the concepts of state formation and citizenship. For this reason, multiculturalism as an approach is far from being universal. Diversity can be represented by three different models, but EU member states can work on more than one element. The first is an assimilationist model that resists multiculturalism in favor of solidarity. In this model, it is expected that the minority groups assimilate to the dominant culture of the host society. In fact, France, which is multicultural in principle, is often regarded as the ideal-typical example of this model; but many countries have adopted elements of the

assimilation model at certain times in their history. The second model, on the contrary, grants rights not only to individuals but also to collective ethnic and religious groups. In this model, which is called multiculturalism, diversity is celebrated and accepted as a permit instead of a temporary phenomenon. This is a relatively new approach and has become popular to adapt to increasingly multiculturalism in countries such as the UK, the Netherlands and Sweden, even though they are not aware of any consequences of a particular political decision or the host population. Today, however, the multicultural model is criticized more and more for being a monologue for all the difficulties of hosting a multicultural society, largely because it promotes alienation of minority groups in society. In particular, after the murder of Dutch filmmaker Theo van Gogh in the UK, and after the terrorist attacks in London, it was began to seriously withdraw from this policy and search for a new model for social cohesion. (Aggestam & Hill 2008: 103-104)

The third model is exclusionary for immigrants. Germany and Austria have been associated with this model for years. The immigrants had very limited rights to eventually return to their own country. Ironically, however, Germany will host one of the largest immigrant populations of any EU state. This is partly a large number of guest workers (mostly from Turkey), and was partly explained by liberal constitutional provisions concerning the right of asylum. On the one hand, the development of a more restrictive EU policy framework on asylum has provided an appropriate “overlap” where Germany could limit liberal legislation on asylum. On the other hand, European integration has given way to the emergence of a more civic and republican citizenship model on the basis of “post-national identity” and constitutional patriotism (Aggestam & Hill 2008: 105).

According to Yaylacı (2017: 353), multiculturalism is used in a narrow sense in Britain and Europe. This situation is not the result of a political struggle, but as a consequence of immigration with migrations of non-whites to the countries of the whites and the countries and societies become multicultural. According to Ongur (2011: 69), the structural, social, historical and geopolitical differences between the west and east of continent still remain to preserve their currentness. These differences have also led to the spread of multiculturalism on the continent in different ways. While Western European and EU member states (except for some countries such as France and Greece) have begun to take the multiculturalism experience from minority groups and to define more rights to these groups, Eastern Europe has passed the 1990s with small scaled wars in the process of establishing the non-minority nations.

Despite the positive atmosphere of multiculturalism in the late 1990s reflected in the discourse of the political authorities, the positive atmosphere with the 2000s left its place to a negative atmosphere. European societies have begun to display a more negative approach in recent years in the face of the phenomenon of new multiculturalism resulting from immigration and immigration. Even some politicians have declared the official death of multiculturalism. It can be said that in this situation there is effect of some terrorist incidents, such as the uprisings in England, which started in the early 21st century, and the September 11 attacks. After 11 September, which is a kind of a milestone academically and politically, the opposition of multiculturalism has become stronger, while the views that multiculturalism has not produced values for coexistence have intensified. At the same time, this situation is not limited to a single country. Critics relating to multiculturalism are also closely related to Muslims' presence and activity. The scientific validity of the arguments on the necessity of cultural definition of multiculturalism has been intensively discussed in terms of political advantages and disadvantages and why these policies are not popular at the public (Yaylacı 2017: 354).

In terms of Tekinalp (2005: 79), news about the failure of multiculturalism has interestingly come from a European that is inventor of multiculturalism. The education of ethnic groups in their native language was ended with the reason that it made adjustment difficult. For 30 years, broadcast that made from public channel NPS for 45 minutes in every evening in Turkish language has been shortened to 45 minutes in every week. The rationale was that such broadcast hindered the Turks' adaptation to society. MTNL television, which broadcasts half an hour every week in the 4 largest cities of the Netherlands, was converted into Dutch broadcast from January 2006. There is a deviation from the philosophy of multiculturalism, which has been threatened with great respect before in Europe under the harmonization politics; but on the other hand, the instruments of discriminatory policies are playing. After the attacks of September 11th, multiculturalism leaves its place to discriminatory discourse. The fears that have been in the minds throughout history are slowly externalizing. In fact, even there are those who define it as a modern apartheid. We can also say that it is a new racism that is becoming more noticeable in its apparent image. Tolerance and toleration are gradually decreasing to strangers on the media the streets, and the new racism is based on identity and differences of religion.

The attitudes of some countries in the face of multiculturalism are in the center of criticisms of this policy. The examples of England and France give us interesting results. In Britain, the ratio of many different cultural societies exceeds 6% of the population, and

Has Multiculturalism Beated The Nationalism?: European Sample

---

multiculturalism in this country is subject to harsh criticism, especially by the conservative wing. According to the conservative wing, England has developed a different culture that has been kept together centrally for centuries thanks to largely national identity and this position must be maintained. Britain is not a multicultural society according to the British conservatives because they refuse the arguments that minority cultures are as important as in the same sense as the majority identity, and these identities must be respected, protected and even encouraged to be assimilated over time. But contrary to conservatives, English liberals do not see a problem in the accepting of this definition (Parekh 2002: 8).

But in another European country, France, the situation is completely different in terms of multicultural politics. France does not see itself as a pluralistic society, despite the fact that it receives much more immigration than any other European country. In this country, multiculturalism is rejected without a liberal and conservative distinction. Despite the physical presence of cultural diversity in France, there are some explanations for condemnation to conceptual absence. The revolutionary structure of the republican nation state rooted in this country comes first. The quality of French nationalism created after the political struggle against the church and the ancien regime is shed light on the subject. This perception of nationalism was largely extolling as populist and the community of citizens dedicated to a cause. This new national identity that created, prioritise to embracing of the specific ideals beyond coming from French blood as religious, ethnically or historically: The person, as a republican, was also French in the new sense of the word; when the revolutionary spirit was at its peak, foreigners were welcomed at least periodically (Walzer 1998 trans. from: Şan 2005: 101).

According to the French political tradition based on the idea of a strong citizenship, being a French citizen means being free to relate to the French nation and having the same rights and duties as other citizens. Thus, the French tradition is a structure that recognizes only citizens and does not give minorities the right to live in public space. Citizens are not included in a minority that is organized, isolated and more or less permanent, even if they are in any minority. France have not seen any inconveniency in accepting this approach of minorities because the basic perception of France is based on the assumption that the values of French culture are merely values that are universal validity, not merely French values. Such a culture, of course, could have justifications for recognizing multiculturalism as a policy that means accepting different representations of minorities in society's life (Parekh 2002: 8-9).

Although social diversity has been highlighted by Western political scientists, especially since the late 1970s, there is no definition of a functioning "diversity" or society, which is

considered a universal principle. Although multiculturalism is sensitive to the recognition of different groups and the new rights to be designed for these groups, they are tightlipped about who these groups may be. For example, Kymlicka keeps immigrant groups and guest workers that he considers the reasons for being in the country as “voluntary” away from the issue of new rights design. According to him, the voluntary immigration to a country must bring together voluntary assimilation (with the individual rights of the country and the individual rights granted to them). Indigenous peoples or colonized cultures who live in a country without a migration route but with different characteristics from the majority of that country should benefit from institutional, linguistic, religious, social, political, administrative, economic and even recreational privileges that will help them to protect their social cultures. In this sense, it should be noted that multiculturalism has observed the difference level of analysis that is between voluntary immigration and being connected to historical ties to the same piece of land. However, since ethnic identities can change depending on time and space, the concepts of ethnicity and culture can not be used as if they have a correlate with each other. Therefore, if groups are given special rights due to their political ties, as Kymlicka suggests, it is expected that these rights should be subjected to a continuous reevaluation, which would be an action that could disrupt the unbalance of multicultural societies (Ongur 2011: 65-66).

The marginalising of local or immigrant groups is functional in the development of national identity, the attainment and consolidation of national integrity. The immigrant is the “other” which is a potential threat; because it transcends national borders and defies classification within a group of cultures, borders, and ethnicities, and in the form of citizens and others. In other words, this challenge of the immigrant has the danger of “polluting” the unity and authenticity of its group (Triandafyllidou 2014: 42).

However, the process of marginalization becomes active only if the immigrant belongs to certain groups. The common characteristics of “outside-groups” in this case are ethnic, cultural, religious, or racial characteristics that distinguish them from subordinate positions within the society and from the dominant national group, but these characteristics are not why they are perceived as menacing external groups. On the contrary, the difference depends on context: while religious features are valid in one situation (e.g. anti-Muslim anti-British sensitivity), ethnicity can be emphasized in another situation (e.g. prejudices against Albanians in Greece). Often, two categorizations can interfere with each other in a manner that reduces or enhances the difference. Therefore, Christian Orthodox Bulgarian or Russian immigrants in Greece are seen as less threatening than Turkish Muslims or Muslim Albanians. On the other

hand, while discrimination against Muslims in the UK is considered to be racially or religiously expressed until recently, now Muslims can be perceived as threatening others because of their religious beliefs (Triandafyllidou 2014: 44-45).

The 1990s, at least for Western Europe, meant the process of incorporating minorities into the concept of citizenship. In other words, in Western European countries the definition of people has begun to point to the whole of people living in those countries, rather than describing only ethnic, religious, linguistic or historical ties, or a nation. However, this understanding has been conducted more security oriented. On the other hand, according to Ongur (2011: 65-72), it can be said that, even if they have a direct reference to multiculturalism, most of the European states have a regime of protecting minority rights of one kind or another. It can be argued that it is possible to talk about the legal existence of minority rights and the concept of protection for all Europe, based on all kinds of discrimination opposition, especially in the EU and candidate countries, where the multicultural minority rights appearing as an extension of the human rights regime after 1945. Multiculturalism refers to the fact that minorities are “national minorities”, and that this measure of adherence is related to the desire to live together with the land, language and history unity within a group called “social culture”. It should be accepted that the definition of multiculturalism is highly subjective and the subject who makes this definition must o be the state’s itself that will provide certain rights to groups that meet that definition. It is a left to the states which nations will determine their fate once again. Placing multiculturalism and minority politics in the notion of nationalism finds out a paradoxical Picture.

Instead of a common European minority regime, the picture that reveals the minority regimes of the European states should in essence be unobtrusive in the structure of multiculturalism that is more or less in line with the federal states. However, the real problem lies in the minority of states that they choose or define (or that they do not choose / define as they are in France, Greece, Bulgaria, etc.). While some groups, such as Basque, Catalans, Scots, Irish, Welsh, Sami, Frisians, Hungarians, Czechs, Slovenes, Romanians or Poles can benefit from positive discrimination; Roman citizens and other indigenous peoples, such as Russian speakers in the Baltic States, have been subjected to humiliating treatment, such as social discrimination, employment, law paths, bureaucracy, and even citizenship (Pogany, trans. from 2006: Ongur, 2011: 74). Although the countries like Western Europe, Spain, Italy and Sweden are more generous in granting rights to different groups, there is no mention of minority rights in Greece and France. Belgium and the Netherlands are precisely avoiding harmonizing their

rules with Europe in order not to disrupt their different multicultural, multi-ethnic and multilingual structures. Minority rights debates in countries like Finland, Portugal and Luxembourg, which already have almost identical nations, do not create an important domestic policy agenda. The federal states, such as Austria and Germany, apply policies similar to those in Australia or Canada to settled minorities (Ongur 2011: 73).

The situation of other groups that not accepted as minority groups in the European context should also be discussed, except the approach, given by the multicultural theory, that given a limited number of minority and has left this appreciation to state monopoly groups. These groups include guest workers and immigrants in European countries. Western European states are not only migrating from continental countries, but also from countries like Poland and Hungary, which are EU members today. The European states have to offer to the workers that they demand, immigrants and even today illegal asylum seekers who provides them to play a leading role in their sporting successes, a “model of dealing with social differences” to deal with their problems such as language, religion, tradition, unemployment and citizenship. Today, in countries like Germany, France, the Netherlands and Great Britain, it is imposes unilateral and binding treaties against migrants, guest workers and their families. The German and Dutch governments are preparing citizenship exams, aiming at guest workers living in countries for many years, like Estonia and Latvia that have previously been criticized by them. The French government is openly putting into practice the racist politics against African origin workers and immigrants in the country and seemed determined to expel Roman citizens and even it is declaring that “multiculturalism is a mistake and bankruptcy” (Ongur 2011: 76).

European multiculturalism does not regard Muslims as a separate minority group, just as the multicultural theory predicts. Appropriate adjectives for them are sought in areas such as immigrants, guest workers and refugees. As mentioned above, European multiculturalism does not offer anything beyond basic human rights to these “voluntary” migrants, and even when the issue comes to Muslim groups, even the provision of basic human rights becomes problematic. Studies in the field, such as unemployment rates, low educational levels, unhealthy living conditions, poverty and social institutions to provide for the application of linguistic, religious and cultural differences, have shown that European Muslims have been exposed serious discrimination even in developed countries such as France, Germany, Great Britain, Sweden, Denmark and the Netherlands (Cesari 2007).

Thus, with Erdogan’s expression (1998: 188), “the integration policy also creates an impact on the dissolution of society and the disintegration of its cultural integrity. By extension,

cultural diversity in today's societies is increasingly perceived as more value, and this has weakened the unity of political understanding".

As we have seen, intellectuals who thinks over the ideological and cultural meaning of the EU ideal are generally associated with European self-centeredness, nationalism and racism. We need to open up the idea that media policies also serve this understanding. The "barbarians" of ancient history are now replaced by "the other", which is a softer term and includes Eastern, African immigrants and Islam (Tekinalp 2005: 83). How accurate is it to speak of pluralism in such a world?

European citizenship based on national citizenship, by definition, recognizes different nations and minority groups as part of Europe and the EU. Ideally, EU citizenship provides the appropriate normative and institutional framework for member states to establish their own multi-nationalist perspectives and to identify the dynamic and internal diversity of majority and minority groups. All the same, EU citizenship and European identity have been privileged to the weak form of multi-nationalism until now. While the special needs of "old" local minorities are accepted and guaranteed, the demands of the new "others", especially the immigrant minorities and immigrants, are not welcomed internally. Especially in the last crisis conjuncture, these requests have become scapegoat. This situation is valid for European Muslims, especially Muslim populations of post-migration ethnic minorities and the "illegitimate other" in many European countries. Existing institutional and political regulations that can meet the needs of historical minorities remain incapable to meet the needs of these groups (Triandafyllidou 2014: 54).

Consequently, contrary to the claims of some academic circles, nationalism has not suffered a heavy defeat against multiculturalism and has lost only a few positions. Even if we read this tension, it does not seem irrational to say that "nationalism has fallen in order to regain power". From this point of view, nationalism will continue to be a phenomenon that is still keeping up to date in today's global world (Şan & Öğür 2016: 141).

CONCLUSION

Multiculturalism, as a reaction to these modernity projects, has emerged as a design that finds itself in a suitable space in the shadow of postmodernism. But the project of multicultural citizenship is carried a lot of problems in its structure. This system is far from providing a satisfactory explanation as it has a dimension that ignores values such as solidarity, equal

chances of survival and altruism, and is not very sensitive to the sense of culture, tradition, community, origin and belonging.

While it comes to the fore how national unity and cohesion can be achieved in a society of such a differentiated state, the possibility of seeing people only as individuals without considering their ethnic or national identity is ignored. Not only marginalization create a problem, the things that also done in the name of diversity creates problems; important thing is the attitudes that will prevent the division besides the accentuated cultural recognition (which applies not only to settlers but also to immigrants). The most important of these is not to spread fear with the propaganda that the differences will take to divide. The solution is not to ignore or exaggerate the differences, but to lead to the common good with the treatment that will create the love of citizenship throughout the people. Here too, the greatest role falls to the states first, then to society that has tolerance and respect for the fact that everyone has an identity. This is because unless recognizing of the equal value of different identities is basic value, internal of these values become empty.

In addition to being recognized, being active in national issues, not becoming introverted is an important and necessary element. If a well functioning public sphere with open communication structures that allow and encourage spontaneous discussion in multicultural societies can evolve on the basis of voluntary associations, the democratic process of achieving equal individual rights will also be prolonged. It is necessary to guarantee the right to live together with different ethnic groups and their cultural life forms. This does not necessitate a specific justification or alternative principle because it can not be guaranteed without preserving the integrity of people's legal entity, the shared experiences where people socialise and develop their identity of the individual and life contexts. As Taylor expresses (1994: 129), the identity of an individual can be stabilized in a cultural network that is intertwined with collective identities and can not be allocated as private property more than the native language.

As a result, multiculturalism does not seem to be a very universal policy to promote a general model of the whole nations on the earth beyond any absolutization, with accepting the circumstances that can present the necessary way out for some societies. The multiculturalism approach expressed by ethnic mosaic, fruit salad, vegetable soup metaphors that appropriated for countries with emerging immigrants from more or less the world's mainland, such as the US, Canada and Australia that have historical roots based on two or three century, it does not seem to be a correct approach to say that for the societies that carry the thousands of years

historical heritage, that have housed elements that won a seat the same homeland and that developed a different ethos of coexistence.

Differences and cultural diversity are of course beautiful, but the only possible way of experiencing this is not the multicultural theory of politics. Multiculturalism and mosaic metaphors as members of a society that have created in the past a political tradition that everyone can live in peace with their different belongings and have seen differences as a source of wealth and vitality are not compatible with the whole society structure we have created in the past. This is not just for us, but for many communities. Although the mosaic has created a structure in which each participant reflects its own color to the whole in a certain measure, it remains so intolerant that it can be dismissed at any moment. But the situation of fusion is different. No element express a meaning as far from the other. Such an approach, however, should not come to mean that ignoring of every society that sees itself in the minority according to the great assembly. To meet the needs of these minority elements and to provide living conditions in proper with human and universal norms should be the main responsibilities of the states. However, this does not pass from increasing the number of existing ethnicities and by differentiating them by subjecting individuals living in the society to the census of identity. There is a need to find ways to reconcile legitimate unity and diversity claims, to be inclusive without assimilation, to create a common sense of belonging while respecting the legitimate cultural differences of their citizens, and to protect pluralistic cultural identities without harming the shared identity of shared and valuable citizenship.

It will not be possible to speak of a true multiculturalism or a functioning minority regime unless social dynamics have eradicated from the political framework and have driven away from an understanding of the concept of “hospitality”, such as “tolerance”, and have begun to put together a willingness to live together. The word forbearance is condemned to face its own limit either way or another. The foreigner will accept the foreigner up to a certain point and therefore within the restrictions. In this way, both processes can not go beyond being a state project that contains both an open and a hidden nationalism.

REFERENCES

- Aggestam, L., Hill, C. (2008). The Challenge of Multiculturalism in European Foreign Policy, *International Affairs*, 84(1), 97-114.
- Barın, T. (2016). Farklılıkların Bir Arada Yaşamasında Liberal Bir Yaklaşım: Çokkültürlülük Teorisi, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, (2), 57-87.

- Cesari, J. (2007). Muslim Identities in Europe: The Snare of Exceptionalism, A. Al-Azmeh ve E. Fokas (Ed.), *Islam in Europe: Diversity, Identity and Influence* içinde (49-67), Cambridge: Cambridge University Press.
- Duman, M. Z. (2007). Modernden Post-Moderne Geçişte Kimlik Tartışmaları ve Çokkültürlülük, *Uluslararası İlişkiler*, 4(13), 3-24.
- Duman, M. Z. (2009). Küreselleşme, Kimlik ve Çokkültürlülük, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 93-112.
- Durdu, Z. (2010). Küresel Siyaset ve Çokkültürcülük, *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 27-50.
- Hall, S. (1998). Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik, Kültür, A. D. King (Der.), *Küreselleşme ve Dünya-Sistemi* içinde (39-61), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Kösen, İ., Deniz, T. (t.y.). Avrupa'da Çokkültürlülüğün Çöküşü ve Milliyetçiliğin Artması.
- Ongur Ö. H. (2011). Avrupa'da Çokkültürlülük İflası (Mı), *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 7(26), 55-85.
- Örücü, E. (2011). Diverse Cultures and Official Laws: Multiculturalism and Euroscepticism?, *Law & Justice Review*, 1(2), 63-84.
- Parekh, B. (2000). *Rethinking Multiculturalism- Cultural Diversity and Political Theory*, London: Macmillan Press.
- Sönmez S. S. (2012). Dünden Bugüne Milliyetçilik: Küresel Dünyada Yükselen Sesler, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 117-136.
- Şan, M. K. (2005). Farklılık ve Çokkültürlülük Siyasetleri Üstüne Bir Deneme, *Milel ve Nihal*, 3(1-2), 67-114.
- Şan, M. K., Öğür, B. (2016). Çokkültürlülük Söylemleri ve Milliyetçiliğin Dönüşümü, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 11(1), 131-142.
- Taylor, C. (1994). *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, A. Gutmann (Ed.), Princeton University Press.
- Tekinalp, Ş. (2005). Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük, *Journal of İstanbul Kültür University*, 1, 75-87.
- Touraine, A. (2004). *Modernliğin Eleştirisi*, H. Tufan (Çev.), 4. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Triandafyllidou, A. (2014). Kültürel Çeşitlilik, Çoğul Milliyetçilik ve Avrupa Kimliği, A. Kaya (Der.), *Farklılıkların Birlikteliği: Türkiye ve Avrupa'da Birarada Yaşama Tartışmaları* içinde (41-56), İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Vatandaş, C. (2001). Çok Kültürlü Yapıda Ulusal/Etnik Kimlikler (Kanada Örneği), *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 101-116.
- Yaylacı, F. G. (2017). Süper-Çeşitlilik Çağında Çokkültürcülük, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 345-364.

SİYASAL PAZARLAMA SÜREÇLERİNDE LİDER UNSURUNUN SOSYOLOJİK ROLÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Mümin AYPARÇASI*

ÖZ

Bu çalışma, siyasal pazarlama süreçlerinde etkili bir konumda bulunan lider kavramı ve bu kavramın toplumsal hayattaki önemine ve rolüne ilişkin sosyolojik bir analizi amaçlamaktadır. İnsanlığın bilinen ilk dönemlerinden beri var olan siyaset kurumu genel olarak ifade edildiğinde, yönetilen (halk) ile yöneten (siyasi otorite) arasındaki ilişki ve faaliyetlerin bütünü ifade eder. Siyasi faaliyetler pek çok boyutu ve unsuru bünyesinde barındıran bir niteliğe sahiptir. Siyasi oluşum ya da organizasyonların, siyasi iktidarı elde etmek ya da mevcut iktidarlarını devam ettirmek için pek çok unsuru yerine getirmesi gerekmektedir. Bu unsurların başında gelen siyasal pazarlama, siyasi parti ya da örgütlerin belirlenen amaçlar doğrultusundaki politikalarının toplumda etkili olması ve bu politikaların sürekliliğinin sağlanması bakımından üzerinde durulması gereken bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Lider, siyasi partiler ve ideoloji gibi unsurlar siyasal pazarlama disiplininin başat öğeleri olarak ön plana çıkmaktadır. Siyasi lider, kişilik özellikleri ve kitlelerle kurduğu etkili iletişim sayesinde gerek partinin görünen yüzü gerekse de ideolojinin halka iletilmesinde mühim bir yere sahip olmasından ötürü, sosyal ve siyasal hayatta üzerinde durulması gereken bir figür olarak ifade edilebilir. Siyasal pazarlama kavramına yönelik literatür taramasının yapıldığı çalışmada, siyasal pazarlama teriminin ne anlama geldiği, siyasal pazarlama süreçlerindeki lider unsurunun toplumsal yönü kavram analizi yöntemi kullanılarak teorik bir çerçevede sunulmaktadır. Bu doğrultuda, siyasal pazarlama kapsamı çerçevesinde lider faktörünün seçmenler ve kitleler üzerindeki etkisinin vurgulanması bu çalışmanın ana çerçevesini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Siyasal Pazarlama, Lider, Siyasi Partiler.

AN ASSESSMENT ON THE SOCIOLOGICAL ROLE OF THE LEADER IN POLITICAL MARKETING PROCESSES

ABSTRACT

This study aims at a sociological analysis of the concept of leader, who is in an effective position in political marketing processes, and the importance and role of this concept in social life. When the political institution, which has existed since the earliest known periods of humanity, is expressed in general, it refers to the whole of the relations and activities between the governed (the people) and the ruler (political authority). Political activities have a quality that includes many dimensions and elements. Political formations or organizations need to fulfill many elements in order to obtain political power or to maintain their current power. Political marketing, which is one of these elements, emerges as a concept that should be emphasized in terms of the effectiveness of the policies of political parties or organizations in line with the determined goals in the society and ensuring the continuity of these policies. Elements such as the leader, political parties and ideology come to the fore as the dominant elements of the political marketing discipline. The political leader can be expressed as a figure that needs to be emphasized in social and political life, due to his personality traits and effective communication with the masses, both because he is the visible face of the party and because he has an important place in conveying the ideology to the public. In the study, in which the literature on the concept of political marketing is reviewed, the meaning of the term political marketing is presented in a theoretical framework by using the concept analysis method of the social aspect of the leader element in the political marketing processes. In this direction, emphasizing the effect of the leader factor on the voters and masses within the scope of political marketing constitutes the main frame of this study.

Keywords: Politics, Political Marketing, Leader, Political Parties.

Atıf: AYPARÇASI, M. (2023). "Siyasal Pazarlama Süreçlerinde Lider Unsurunun Sosyolojik Rolü Üzerine Bir Değerlendirme", *HABITUS Toplumbilim Dergisi*, (4), 93-114.

* Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji ABD, E-posta: muminayparcasi5234@gmail.com, ORCID Numarası: 0000-0002-0970-1001

Citation: AYPARÇASI, M. (2023). “An Assessment On The Sociological Role Of The Leader In Political Marketing Processes”, *HABITUS Journal of Sociology*, (4), 93-114.
Başvuru / Received: 07 Şubat 2023 / 07 February 2023
Kabul / Accepted: 20 Mart 2023 / 20 March 2023
Derleme Makale / Review Article.

EXTENDED ABSTRACT

This study aims to emphasize the role and importance of the leader element, which has an important position in political marketing processes, on society, with a sociological perspective. In line with this purpose, the main effort of the study is to consider the concept of political marketing from the perspective of society and from the axis of the leader. In this context, in the study, the concept of political marketing and what the concept of political communication is, the characteristics of political marketing and the elements of political marketing tools are included.

When the political institution, which has existed since the earliest known periods of humanity, is expressed in general, it refers to the whole of the relations and activities between the governed (the people) and the ruler (political authority). Political activities have a quality that includes many dimensions and elements. Political formations or organizations need to fulfill many elements in order to obtain political power or to maintain their current power. Political marketing, which is one of these elements, emerges as a concept that should be emphasized in terms of the effectiveness of the policies of political parties or organizations in line with the determined goals in the society and ensuring the continuity of these policies.

Although there are certain differences between the cultures and lifestyles of societies, there are some common elements in almost every society. One of these factors is the preferences of the voters who hold the power to determine the ruling class. In the realization of relations between the people who hold the voting power and the political parties, the importance of delivering the political products to the public through an accurate and effective communication, together with political marketing strategies, cannot be denied. In addition, in order for these relations to be sustainable, the political campaigns and the services to be delivered to the public must meet the expectations and needs of the society.

Political marketing, which emerged as a combination of politics and marketing disciplines, stands before us as one of the concepts that come to the fore in political processes. Today, thanks to the important changes in the mass media, the political activities and especially the leaders can reach larger masses through the media and advertising, making the concept of political marketing gain importance. Due to this importance, it should be said that the

Siyasal Pazarlama Süreçlerinde Lider Unsurunun Sosyolojik Rolü Üzerine Bir Değerlendirme

---

importance of political marketing tools has increased in almost all societies and they are being used effectively. Therefore, the orientation of social segments, especially political parties and their members, in line with the determined political goals has brought the discipline of political marketing to the fore.

Elements such as the leader, political parties and ideology come to the fore as the dominant elements of the political marketing discipline. The political leader can be expressed as a figure that needs to be emphasized in social and political life, due to his personality traits and effective communication with the masses, both because he is the visible face of the party and because he has an important place in conveying the ideology to the public. In the study, in which the literature on the concept of political marketing is reviewed, the meaning of the term political marketing is presented in a theoretical framework by using the concept analysis method of the social aspect of the leader element in the political marketing processes. In this direction, emphasizing the effect of the leader factor on the voters and masses within the scope of political marketing constitutes the main frame of this study.

Leadership studies are at the forefront of the subjects in the studies of different branches of science, extending to a wide spectrum, especially political science, sociology and business. Considering the existence of social life since the ancient times of humanity, it is possible to talk about the leader element since clan and tribal life. The phenomenon of leadership, which has a history as much as social history, should be seen as a natural result of social and political life. Because societies need to be managed and directed regarding internal and external issues. Therefore, leaders, with their knowledge, impressive personality and ability to direct the masses, stand out as the leading elements of social and political life, which has existed in almost every period and has increased its importance today.

Considering the political environment in almost every country today, it is possible to talk about the existence of various political cultures. It is a question that the leader element, which is one of the concepts shaped in political culture, is a common phenomenon in all societies, although the degree of importance is different. Underlying the efforts of the leaders in the political marketing processes lies the goal of obtaining and maintaining political power after informing, persuading and directing the voters or the masses of the people. On the other hand, the main purpose of political campaigns carried out in the context of political marketing is to raise awareness about marketing products of all segments of society, especially voters. Therefore, the main purpose underlying the members of political parties or all political efforts

is to ensure a positive influence in the electorate and in all segments of the society in line with the political goals, to persuade the voters and to become a supporter of the political party.

Leader (candidate), political parties and ideology are among the main instruments targeted by political marketing products to achieve success. As a matter of fact, the political leader is at the forefront of the concrete example that the political parties set against the voters. In addition to this effect of the political leader on the voters, the main factor in the trust of the voters to the political parties comes from the accountable, transparent and democratic management of the political parties. Fulfilling these issues shows a feature that strengthens the ties between the political party and the voters. It should be stated that perhaps the most important element of the political marketing process is communication. Because the political views of the voters can be in the desired direction only if the communication process is determined and managed well. In this context, it is possible to say that political marketing is closely related to the concept of political communication. Therefore, when we look at the role of the leader on the masses in the political marketing process, the fact that he acts as a bridge between the political goals and the people and establishes a direct relationship with the voters makes the leader different and special, as well as increasing his responsibility.

Discourse, policy, plan and program and continuity come to the fore as very important elements in establishing a positive and effective bond with the voters. Having a positive image of the leader on the voters seems to be a key element in achieving political goals. This situation clearly shows the effect of the political mechanism and voter behaviors on the phenomenon of political marketing. The role of political leaders' performances in the political campaign process and the power of discourse in shaping voter behavior has an important function for winning elections and for political parties to attract voters to their desired political targets. In addition to these, leaders are in a key position as the determining factor of social integration and future construction, thanks to their political communication and personality traits, as they dominate the socio-cultural values of the society they come from and respond to the expectations of the society. In order for voters to trust and participate in political parties and political processes, political organizations must be in line with what democracy requires. The fact that the management mechanisms, from the leader of the political party to the lowest unit, are open, transparent and subject to control, can be said as the factors that increase the degree of influence of political marketing activities.

As a result, political leaders stand out as individuals with special personalities that society expects. On the other hand, leaders, as people who are in front of the society and have

Siyasal Pazarlama Süreçlerinde Lider Unsurunun Sosyolojik Rolü Üzerine

Bir Değerlendirme

---

many responsibilities, aim to win the hearts of the people by using various tactics, strategies and campaigns related to political marketing. In this context, it is possible to say that the importance of the leader element in political marketing products will continue to increase today and in the future. Based on all these, the leaders' consideration of democratic, transparent and accountability principles in their political marketing processes will contribute to their positive image in the eyes of the society. On the other hand, it can be stated as one of the indispensable features for leaders that while trying to win the voters' appreciation, they do not pursue some political calculations for their own future and consider the social benefit and interest. Although personal interests or party interests are at the forefront nowadays, the necessity of overlapping the interests of the leaders with the social interests in the political campaigns to become permanent or to be successful is an issue that should be emphasized with sensitivity.

GİRİŞ

İnsan birlikteliklerinin en kadim sorunu olan birlikte nasıl yaşayacağız problemine dayanan siyaset olgusu yöneten ve yönetilen arasındaki süreçlerin tamamını ifade eder. Yöneten ve yönetilen arasındaki bu süreçte pek çok faktörden bahsetmek mümkündür. Bu faktörlerin ağırlık derecesi toplumdan topluma farklılık gösterebilmektedir. Bu faktörler liderler, propaganda, siyasi reklam ve kampanyalar, kamuoyu ve medya şeklinde ifade edilebilir.

Siyaset ile pazarlama disiplinlerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan siyasi pazarlama, siyasi süreçlerde ön plana çıkan kavramlardan biri olarak karşımızda durmaktadır. Günümüzde kitle iletişim araçlarındaki önemli değişimler sayesinde siyasi faaliyetlerin ve bilhassa liderlerin medya ve reklam yoluyla daha büyük kitlelere ulaşabilmesi siyasi pazarlama kavramının önem kazanmasını sağlamıştır. Bu önemi sebebiyledir ki, hemen hemen bütün toplumlarda siyasi pazarlama araçlarının öneminin arttığını ve etkin bir şekilde kullanılmaya çalışıldığını söylemek gerekir. Dolayısıyla siyasi partiler ve mensupları başta olmak üzere toplumsal kesimlerin belirlenmiş siyasi hedefler doğrultusunda yönlendirilmesi siyasi pazarlama disiplinini ön plana çıkarmıştır.

Siyasal pazarlama kavramının ilk olarak uygulamada kitlelerin propaganda yöntemleri ile ikna edilmesi olarak sınırlandırılmasına karşın profesyonel pazarlamacıların ticari pazarlama uygulamalarını politikaya uyarlamaları neticesinde farklı anlamlar kazandığından bahsedilebilir. Buna göre, siyasi pazarlama yalnızca bir iletişim yöntemi ya da tarzı olarak görülmemekte; içinde seçmen, parti ya da politikacı davranışlarının, seçmen talep ve

ihtiyaçlarının, rakip partilerin/politikacıların, makro ve mikro çevre etmenlerinin ve daha birçok faktörün etkili olduğu bir alan olarak düşünölmeye başlanmıştır. Bu kapsamda, literatürde siyasal pazarlamaya ilişkin farklı tanımlar yapılması da söz konusu olmuştur. Bu tanımlar arasında siyasal pazarlamayı salt bir mübadele ilişkisi olarak ifade eden tanımlara ilave olarak siyaseti iletişim faaliyetleri ile sınırlı tutan tanımlara da rastlandığı görölmektedir (İlarslan Duygu 2017: 6).

Politik ya da siyasal pazarlama kavramı, seçmenlerin siyasi süreçlere ilişkin ilgi ve bağılıklarının oluşmasında önemli bir hususa işaret eder. Siyasetin en önemli unsurunun seçmenleri ikna etmek olduğu gerçeğinden hareketle, siyasi pazarlama disiplini de bu açıdan seçmenlere yönelik en önemli süreçlerden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda gerek siyasal pazarlama ürünlerindeki rolü gerekse de seçmenler üzerindeki etkisi bakımından önemli unsurların başında lider kavramı gelmektedir. Lider, belirli hedefler doğrultusunda kitleleri ya da insanları yönlendirme ve ikna kabiliyetine sahip olan kişidir. Bu bağlamda, halk üzerinde etkili ve karizmatik kişiliğe sahip olan liderlerin siyasal pazarlama süreçlerindeki rolü de gün geçtikçe daha fazla önem kazanmaktadır.

Günümüzdeki hemen her ülkedeki siyasi ortama bakıldığında, çeşitli siyasi kültürlerin varlığından söz etmek mümkündür. Siyasi kültür içinde şekillenen kavramlardan biri olan lider unsurunun bütün toplumlarda önem dereceleri farklı olsa da ortak bir olgu olduğu söz konusudur. Liderlerin siyasal pazarlama süreçlerindeki gayretlerinin altında ise, seçmenlerin ya da halk kitlelerinin bilgilendirilmesi, ikna edilmesi ve yönlendirilmesinin ardından siyasi iktidarın elde edilmesi ve sürdürölmesi hedefi yatmaktadır. Diğer taraftan, siyasal pazarlama bağlamında yürütölen siyasi kampanyaların temel amacı, seçmenler başta olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin pazarlama ürünleri hakkında farkındalık sahibi olmalarıdır. Dolayısıyla siyasi partilerin mensuplarının ya da siyasi bütün gayretlerin temelinde yatan temel gaye, seçmenlerde ve toplumun tüm kesimlerinde siyasi hedefler doğrultusunda olumlu bir etkilenmenin sağlanması, seçmenlerin ikna edilmesi ve siyasi partinin bir yandaşı haline gelmesidir.

Bu çalışma, siyasal pazarlama süreçlerinde mühim bir konumda yer alan lider unsurunun toplum üzerindeki rolü ve önemini sosyolojik bir perspektif ile vurgulamayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, siyasal pazarlama kavramının topluma bakan yönü ile lider eksenli ele alınması çalışmanın temel çabasını oluşturmaktadır. Bu kapsamda, çalışmada, siyasal pazarlama kavramı ve siyasi iletişim kavramının ne olduğu, siyasi

Siyasal Pazarlama Süreçlerinde Lider Unsurunun Sosyolojik Rolü Üzerine Bir Değerlendirme

---

pazarlamanın özellikleri ile siyasi pazarlama araçlarının hangi unsurları içerdiği gibi hususlara da yer verilmiştir.

Siyaset, Siyasal Pazarlama ve İletişim

Siyaset sözcüğünün İngilizcedeki karşılığı olarak “politics” kelimesi karşımıza çıkmaktadır. “Politics” sözcüğünün ise, eski Yunanca’da şehir manasına gelen polis sözcüğünden türediğini söylemek mümkündür. Bir siyasi modelin adı da olan Polis içinde bütün vatandaşların şehir meselelerine karşı hassas ya da duyarlı olması istenmekte olup, bunu yerine getirmeyenlerin ise ilgisiz oldukları kabul edilmekteydi. Ayrıca Antik Yunan’daki politikanın bugünkü demokratik politika anlayışındaki gibi herkesi kapsayıcı bir nitelikte olmadığı bilakis politika yapmanın nüfus içinde küçük bir zümreye ait olduğu görülmektedir (Yayla 2014: 13).

Siyasetin temel fonksiyonları arasında öne çıkan hususlar, yönetim işlerinin yerine getirilmesi ve kamu düzeninin sağlanması olarak söylenebilir. İlkel toplumlardan günümüz modern devletlere kadar bu fonksiyonun varlığı ortada durmaktadır. Dolayısıyla idare işleri ve kamusal düzen, bütün toplumlar için zorunlu ve evrensel bir niteliktedir. Bu nitelik, toplumların bir arada bulunmasını ve alt yapılar oluşturarak yönlendirilmesini içermektedir (Aydın 2006: 19). Bu bağlamda, siyasetin temel işlevinin insanların yönetim ihtiyacının giderilmesi ile toplumsal huzur ve refahın sağlanması şeklinde ifade edilmesi mümkündür.

Siyasetin en önemli ögesinin seçmenler olduğu söylenebilir. Seçmenlerin kararlarını etkileyen siyasal pazarlama faaliyetleri ise geçmişten günümüze değin en önemli siyasi süreçlerin başında gelmektedir. Özellikle son yüzyıl içinde siyasal pazarlama unsurlarının siyasal mekanizmalarda oldukça önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda, siyasi partilerin siyasal pazarlama süreçlerine dönük politikaları da giderek artan bir etki oluşturmaktadır. Siyasal pazarlamanın pek çok unsuru bünyesinde barındırması ve pek çok araca sahip olması önemini ve gerekliliğini artıran hususların başında gelmektedir (Hill 1989: 18). Buna göre, seçim öncesinde ya da seçim esnasında siyasi ürünlerin veya kampanyaların belirli amaçlar doğrultusunda seçmenlerin beğenisine sunulması, siyasal pazarlama disiplininin siyasi süreçlerdeki rolünü ve etkisini artırmıştır.

Pazar ifadesi genel olarak, belirli ürün ve hizmetleri satın almaya istekli ve bunları alabilecek gücü olan insan grubunu tanımlamaktadır. Siyasal pazar ise, partilerin pazarladıkları kişi, organizasyon, fikir, program ve hizmetleri kabul etmeye, almaya istekli olan ve bunları alacak konumda bulunan insan grubu şeklinde açıklanabilir. Politik alanda aynı amaç

istikametinde yani iktidarı elde etmek maksadıyla birbiriyle rekabet eden pek çok siyasi partiden bahsedilebilir. Gerek seçmenler gerekse de siyasi partiler, en uygun değişimin sağlanması için siyasi ortam içerisinde sürekli bir gayret içerisinde bulunmaktadır (Tan 2002: 15-16). Farklı siyasi oluşumların birbiriyle mücadele ederek iktidarı elde etmeye yönelik girişimleri ya da siyasi kampanyaları ile topluma dönük propagandaları, siyasal pazarlama disiplini ön plana çıkaran unsurlar olarak ifade edilebilir.

Siyasi parti ya da örgütlerin siyasi mecralardaki faaliyetleri ve bu faaliyetlerin seçmenin isteğini kendi tarafına yönlendirme davranışlarının tamamını siyasal pazarlamanın içerdiği hususlar olarak saymak gerekmektedir. Diğer taraftan, siyasi organizasyonların seçmenler ile münasebetleri yani etkileşimleri de siyasi pazarlama faaliyetleri bakımından ele alındığında mühim bir yer işgal etmektedir. Bu bağlamda, siyasal pazarlama süreçlerinde ürünlerin insanların beğenisine ya da takdirine sunulmasında siyasal pazarlama taktik ve stratejilerinden daha öncelikli olarak toplum kesimleriyle kurulacak olan etkili ve doğru iletişimin elzem bir yeri bulunduğunu söylemek gerekir.

Toplumların hayatında önemli etkilere sahip olan ‘siyaset’, ‘pazarlama’ ve ‘iletişim’ kavramlarının demokratik toplumlar içerisinde mühim bir rolü ve etkisinin olduğunu söylemek gerekir. Dolayısıyla bu toplumlar için siyaset, parti politikası, demokrasi ve parti demokrasisi gibi hususlar demokratik bir anlayış içerisinde vazgeçilmez bir öneme sahip unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Pazarlama terimi ise, eski bir kullanıma sahip olmakla birlikte modern ekonomik ilişkileri ve yöntemleri ifade etmektedir. Pazarlama, modern manada 20. yüzyılda ortaya çıkmış ve yüzyılın ikinci yarısında ekonomik karşılığını bulmuş ve gelişmiş bir disiplin olarak dikkat çekmektedir. İletişim ise, bir kaynaktan alınan bilgi, haber, düşünce, duygu ve kültürel nitelikli bir iletinin bir başka insan, grup ya da kuruluşa aktarılması sürecinin adıdır (Polat 2015: 4). Bu bağlamda, siyasal pazarlama süreçlerinde, siyasi partilerin ya da siyasi liderlerin halk kesimlerine yönelik gerçekleştirdiği kampanyaların başarıya ulaşmasında halkın ihtiyaçlarını önceleyen ve buna dayalı kullanılan dilin yadsınamaz bir rolü vardır.

Siyasi pazarlama sürecinin temelinde, seçmenleri ve kamuoyunu belirli amaçlar ya da ilkeler doğrultusunda istenilen değişimlere çevirmek yatmaktadır. Dolayısıyla siyasal pazarlama sorumluluk, etik davranış ve diğer siyasi partilere saygı çerçevesinde ilerleyen ve belirlenen bir süreci ifade etmektedir. Bu bağlamda söylenebilir ki, politik veya siyasal pazarlamanın çok boyutlu ve çok paydaşa sahip bir kavram olarak ifadesinden bahsedilmesi gerekmektedir (Baines vd. 2002: 9). Siyasal iletişim ifadesi, toplumun değişik kesimleri ile iktidar odaklarının ortak bir zeminde uzlaştırılması olarak tanımlanmasının yanında siyaset ve

Siyasal Pazarlama Süreçlerinde Lider Unsurunun Sosyolojik Rolü Üzerine Bir Değerlendirme

---

ortak semboller oluşturma ve bunların üzerinde diyalektik bir anlaşmaya varma vetiresi olarak izah edilen iletişim kavramlarının birleşmesinden doğmaktadır (Oktay 2002'den akt.: Arıcı 2015: 54). Dolayısıyla siyasal iletişim, siyasi partiler ya da oluşumlar ile halk kesimleri arasındaki ilişkinin sağlıklı bir şekilde kurulmasında temel bir işlev görmektedir.

Siyasi faaliyetlerin aynı zamanda iletişim süreçleri olduğunu söylemek gerekir. Çünkü seçmenlere karşı siyasi propagandanın ve kampanyaların yürütülmesinde siyasal iletişim unsurlarının doğru ve yerli yerinde kullanılması seçmenlerin düşüncelerinin değişim göstermesinde önemli bir yere ve role sahiptir. Siyasal pazarlama konusunda yapılan bazı araştırmalar (Keresteci 2006; Aydoğan 2007; Eroğlu ve Bayraktar 2010), siyasal pazarlama ürünlerinin ve faaliyetlerinin seçmen davranışlarındaki rolünün hangi düzeylerde olduğunu ve oy verme davranışlarındaki önem derecelerini vurgulamışlardır. Buradan hareketle, siyasal pazarlama ürünlerinin seçmenlerin tercih ve davranışlarını yönlendirmek için siyasal partiler ve liderler tarafından kullanılan önemli bir araç olduğu söylenebilir.

Çağdaş anlamda pazarlama kavramı, tüketici ihtiyaçlarının saptanması, bu ihtiyaçların tüketiciyi azami tatmin edecek şekilde giderilmesi ve bunun yanı sıra toplumun çıkarlarını da dikkate alan bir sorumluluk anlayışı vetiresini ifade eder. Siyasal pazarlama'da da benzer bir durum söz konusudur. Burada siyaset alanına pazarlama yönlü bakıldığında tüketicinin yerini seçmen almaktadır. Siyasal pazarlamanın odak noktasında seçmenler yer alır. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de siyasetle ilgilenen insanların önemli bir kısmı özellikle son yıllarda siyasete pazarlama yönelimli bakmaya başlamışlardır. Siyasal hedeflere ulaşmanın yolunun seçmenden geçtiğinin kabul edilmesi ile siyasal pazarlamaya verilen önem gün geçtikçe artış gösterme eğilimindedir (Tatar 2019: 2813).

Politik pazarlama teriminin çok boyutlu ve çok aktörlü bir kavram olduğu söylenebilmektedir. Bu nitelikler siyasal pazarlamanın pek çok unsuru barındırmasının getirdiği zorlukla beraber yürütülmesi gerçeğini göstermektedir. Seçmenlerin yönlendirilmesinin ve istenilen istikamete çekilmesinin temel amaç olduğu siyasal pazarlama çalışmalarının önemi her geçen zaman daha iyi anlaşılmaktadır. Hemen bütün ülkelerde bütün siyasi partilerin siyasal pazarlama faaliyetleri için birçok profesyonel reklam ve tanıtım şirketleriyle anlaştığını ve profesyonel destek aldıklarını söylemek gerekmektedir (Barker 1999: 534).

Siyasi süreçlerin olmazsa olmaz şartlarından ve gerekliliklerinden olan siyasal pazarlama teriminin temel gayesi, siyasi partilerin ya da organizasyonların seçimlerde başarı

elde etmesini sağlamak ve dolayısıyla siyasi iktidara sahip olmaktır. Bu amaç doğrultusunda siyasal pazarlama olgusunun kişi, grup ve toplumdaki çeşitli unsurları ve kesimleri etkilemek suretiyle başarı elde etmesine yönelik olarak yapılan bütün faaliyetleri ihtiva ettiğini söylemek mümkündür (O’Cass 2002: 1003). Siyasal pazarlama faaliyetlerinin arzu edilen neticeye ulaşması için siyasi partilere düşen görev, toplumsal kesimlerin ihtiyaçlarının giderilmesine dönük olarak tespitlerin doğru bir şekilde yapılması olarak ifade edilebilir.

Siyaset kurumunun en önemli öğelerinden biri olan siyasi partiler ya da gruplar, kişileri etkilemek ve istedikleri tarafa çekebilmek amacıyla türlü politikalar ve eylemler gerçekleştirirler. Bu bağlamda siyasi partilerin ve mensuplarının halkla kurmuş olduğu iletişimin ve yakınlığın seçimleri kazanmada ya da halkın beğenisini kazanmada oldukça önemli olduğu bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Dolayısıyla siyasal iletişim olgusu, siyasal pazarlama vetiresinde göz önünde tutulması ve önemsenmesi gereken hususların başında gelmektedir. Siyasal iletişim yöntemlerini aktif ve etkili kullanan siyasi örgütlerin muvaffakiyete ulaşması kolay olmaktadır (Waller ve Polonsky 1996: 25).

Siyaset, toplumsal kurumlar içerisinde sürekli bir şekilde yönetilenlerin ve yöneticilerin birbirleriyle kurdukları münasebetlerin toplamı olarak değerlendirilen sürecin adıdır. Buna göre, dünya üzerindeki bütün devletlerde ve toplumlarda, halk ile iç içe ve halkın sorunlarına öncelik veren grup ya da birlikler halkın takdirini ve rızasını kazanmak adına çok çeşitli girişim ve yeniliklerde bulunmaktadır (Baines vd. 2003: 238). Dolayısıyla halkın öncelikleri göz önünde bulundurularak toplumun bütün kesimleriyle kurulan samimi ve yakın ilişkiler siyasi süreçlerde başarıya ulaşmak için gerekli unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Toplumların kültürü ve hayat tarzları arasında belirli farklılıklar olmasına karşın, hemen her toplumda ortak bazı unsurlar söz konusudur. Bu unsurlardan biri de, yönetici sınıfı belirleme yetkisini elinde bulunduran seçmenlerin tercihleridir. Oy verme yetkisini elinde bulunduran halk kesimleri ile siyasi partiler arasındaki münasebetlerin gerçekleşmesinde ise, siyasi ürünlerin siyasal pazarlama stratejileri ile birlikte halk kesimlerine doğru ve etkili bir iletişim sayesinde ulaştırılmasının önemi yadsınamaz. Ayrıca bu ilişkilerin sürdürülebilir olması için siyasi kampanyaların ve halka ulaştırılacak hizmetlerin toplumun beklentilerini karşılaması ve ihtiyacına yönelik olması gerekmektedir.

Siyasal Pazarlama Araçları ve Temel Nitelikleri

Pazarlama felsefesi kavramı, pazarlamacının ve buna bağlı olarak pazarlama faaliyetlerinin varlık nedenini, tüketici ve toplum olarak görmektedir. Dolayısıyla pazarlama

Siyasal Pazarlama Süreçlerinde Lider Unsurunun Sosyolojik Rolü Üzerine Bir Değerlendirme

---

terimi ise, mal ve hizmetleri üretip onları satma anlayışını tersine çeviren, tüketiciyi kandırmayı değil bilakis onu tatmin etmeyi ve ikna etmeyi hedefleyen, toplumsal sorumluluk üstlenmesinin yanında aynı zamanda ahlaki değerler taşıyan bir anlayış olarak tanımlanabilen bir kavramdır. Buna göre tüketicinin istek ve ihtiyaçlarını karşılamak onu memnun etmek manasına gelir. Beklentilerin ötesine geçmek ise, onu tatmin etmek manasına gelir. Bu durum, bir siyasi parti ya da siyasi örgütler için de geçerli bir husustur. Siyasi pazarlamacının hedefi bir grubu ya da toplumu tatmin ve ikna etmek olmalıdır (İslamoğlu 2002: 24-25).

Günümüzde özellikle son otuz yıldır haberleşme ve kitle iletişim araçlarının ilerlemesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte siyasi pazarlama faaliyetleri de boyut değiştirmiştir. Yeni medya araçlarının insanların hayatlarında vazgeçilmez bir yere ve öneme sahip olması siyasi olarak reklam, propaganda, kampanya ve süreçlerin dönüşüme uğramasını da beraberinde getirmiştir. Bu açıdan, siyasi pazarlamanın son yıllarda değişime uğrayarak kitle iletişim araçları bağlamında seçmenleri etkileyen bir görünüme kavuşması bu alanın siyasi pazarlama bakımından taşıdığı önemi gözler önüne sermektedir (Johnson 1996: 36).

Siyasal pazarlama, sahip olduğu unsurlarla birlikte insanlara veya seçmenlere istenilen adayları ve parti programlarını seçmede yönlendirmekte ve böylece demokrasinin çalışmasına katkıda bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu manada yapılan ikna çalışmaları, siyasi partinin, vaatleri ile adaylarını seçmenlere ulaştıran ve dolayısıyla da siyasi örgütün de mevcut olmasını sağlayan pazarlama araçları şeklinde söylenilebilir (Demirbaş 2004'ten akt.: Yılmaz vd. 2020: 301). Buna göre, farklı siyasi birliklerin siyasi pazarlama araçlarını kullanarak seçmenleri etkilemeye ve ikna etmeye yönelik özgür ve eşit bir biçimde kampanyalar yapması demokratik bir ortamın gelişmesine de katkı sağlamaktadır.

Yukarıda ifade edilen bilgiler ışığında, siyasi pazarlamanın demokratik bir ortamın oluşmasında mühim bir faktör olduğu ortaya çıkmaktadır. Siyasi parti ve oluşumların serbest ve özgür biçimde seçmenlere yönelik mesajlar ve kampanyalar yürütmesi siyasi pazarlama sürecinin sağlıklı bir şekilde işlemesine ve demokrasinin gelişimine katkısı olacağını ifade etmek gerekir. Dolayısıyla, siyasi pazarlama süreçlerinin bütün siyasi birlikler için adil, özgür, şeffaf ve hesap verilebilir nitelikte olmasının demokratik ortamı daha zengin kılacağı da göz önünde bulundurulmalıdır.

Siyasal ya da politik pazarlama, önemli bir iş alanı ve ekonomik bir kavram olması niteliğiyle mühim bir yere sahiptir. Bu açıdan bakıldığında partilerin çeşitli seviyelerde

yaptıkları masrafları bilmek pek mümkün olmamakla birlikte, siyasi kampanya boyunca dağıtılan afişler ve broşürlerin basım maliyetleri ve diğer harcamalar milyarlarla ifade edilen bir büyüklüğe karşılık gelmekte olduğu bir gerçektir. Bu harcamaların bir kısmı yapılan bağış ve yardımlarla karşılanmakta olup, adayların yaptığı kişisel harcama ve parti imkânlarının devreye girmesiyle birlikte problemlerin çözüldüğü söylenebilir (Tan 2002: 35).

Siyasi partilerin siyasal pazarlama faaliyetlerine ilişkin olarak harcama kalemlerini şeffaf bir şekilde kamuoyuyla paylaşmaları demokrasinin ve etik davranmanın bir gereğidir. Buradan hareketle, seçmenler nazarında istenilmeyen düşüncelerin doğmasını engellemek için siyasal pazarlama harcamalarının denetime tabi tutulması ve hesap verilebilirliğin olması önemli bir husus olarak ifade edilebilir (Aarts ve Semetko 2003: 762).

İnsanların tutumları ve davranış biçimleri önemli ölçüde onların bilgi ve deneyimlerine dayanır ve bu unsurlar tarafından yönlendirilir. Bundan dolayıdır ki, onların bilgilerini değiştirmeden tutumlarını değiştirmek hemen hemen imkânsızdır. Ancak bu durum, bilgi, güçlü ve ikna edici deliller vasıtasıyla değiştirilebilir. Bu açıdan bakıldığında, seçmenlerin tutumlarını bir siyasi partiye karşı olumlu biçimde yönlendirmek, parti ile seçmenleri özdeşleştirmek ve partiyi seçmenin zihninde en üst pozisyonda konumlandırmak için yürütülen haberleşme araçlarının başat olanlarını,

- Propaganda
- Reklam
- Halkla İlişkiler ve Tanıtım Faaliyetleri
- Siyasi Kampanya ve Gösteriler
- Adayların Çalışmaları şeklinde beş grupta toplamanın mümkün olduğunu ifade

etmek söz konusu olabilmektedir (İslamoğlu 2002: 141).

Seçmenin ikna etme amacıyla oluşturulacak pazarlama stratejilerine, politik pazarlama karması elemanları kaynaklık edecektir. Arzulanan hedefe ulaşma açısından karma elemanları son derece önemlidir. Ancak, politik pazarlamada seçmeni etkileme dürtüsüyle hareket eden mekanizmalar için artık işler her geçen gün daha zor hale gelmektedir. Stratejiyi oluşturmada ve hayata geçirmede karşılaşılan en önemli zorluk değişim olgusunun kendisidir. Pazarlama stratejilerini oluşturmada temel teşkil eden karma elemanları, değişen koşullar düşünüldüğünde yeniden irdelenmeli ve kapsam olarak mevcut duruma uyumlu hale getirilmelidir (Yılmaz 2016: 417).

Siyasal Pazarlama Süreçlerinde Lider Unsurunun Sosyolojik Rolü Üzerine Bir Değerlendirme

---

Siyasal pazarlama süreçleri incelendiğinde, böylesine büyük miktarların söz konusu olduğu siyaset alanının bir çıkar peşinde koşma alanı şeklinde algılandığı da bir vaka olarak önümüzde durmaktadır. Bu bakımdan, hemen hemen her ülkede özellikle seçim dönemlerinde siyasi kampanyaya ilişkin harcamalar söz konusu edilmek suretiyle partiler arası sürtüşmeler ve rekabet olmaktadır. Dolayısıyla bu durumdan kaynaklı olarak, seçmenlerin nazarı değişik ve kafa karıştırıcı birtakım oluşumlara dikkat çekilmeye çalışılmaktadır. Ekonomik güç odaklarının finansal yardımlarda bulunmaları sonucu pazarlama yöntem ve tekniklerinin politik alanlarda kullanılması yoğun bir şekilde gerçekleştiğini söylemek mümkündür (Tan 2002: 35).

Siyasi ve ticari değişimlerin anlaşılması ve politika olarak seçmenlere uyarlanması siyasi pazarlamada başarılı olmanın yollarından biridir. Buna göre, iletişim teknolojileri başta olmak üzere hemen her alanda hızlı bir değişimin söz konusu olduğu günümüzde siyasi pazarlama stratejilerinin ve araçlarının bu değişime ayak uydurarak kullanılması siyasi pazarlama faaliyetlerinin arzu edilen amaca ulaşması için gereklidir. Konjonktürel değişimlere uyum sağlamanın yanında içinde yaşanılan toplumun tarihi ve kültürel yanları dikkate alınarak yapılan siyasi pazarlama kampanyalarının etkili bir sonuç vereceği de göz ardı edilmemelidir.

Siyasal Pazarlamada Lider Unsuru

Siyasal Pazar, (Polat 2015: 231)'a göre, seçmenler, kurumlar, organizasyonlar, çeşitli gruplar, sosyal, kültürel ve ekonomik yapılar gibi birçok unsuru bünyesinde barındıran bir yapı özelliği göstermektedir. Bu yapı içindeki unsurlar, toplumsal hayatın doğal bir gereği olarak, gerek kendi içlerinde gerekse de karşılıklı olarak yoğun ilişkilere sahiptirler. Ayrıca, söz konusu olan her bir unsurun kendine özgü menfaatleri, talepleri ve beklentileri olup; bunlar, ilişkilerin tarzını, yoğunluğunu, şeklini ve derecesini etkilemektedir. Dolayısıyla bu durum, çeşitli etki ve güç çekişmeleri ile çıkar çatışmalarını da ortaya çıkarmaktadır. Bu biçimdeki bir siyasi pazar yapısı ise partiler ya da adaylar için dinamik, karmaşık ve kontrol edilmesi güç bir özellik taşır.

Günümüzde liderlik üzerine araştırmalarda bir artış olduğu söylenebilir. Bu artışın temelinde, seçimlerde daha çok oy alabilmek amacıyla kendi kişiliklerini ön plana çıkararak, siyasi lidere ve liderlik olgusunun önemini altına çizmişlerdir. Kitle iletişim araçlarının televizyon ve internet başta olmak üzere güçlenmesinin yanı sıra toplumun parçalı bir kimliğe ve sorunlarla boğuşması da siyasi liderlerden beklediği umudu ve beklentiyi de artırmıştır (Heywood 2014: 440-441).

Siyasal pazarlama ürünlerinin başarıya ulaşmak için hedeflediği başlıca enstrümanlar arasında en başta lider (aday), siyasi partiler ve ideoloji yer almaktadır. Aslına bakıldığında, siyasi lider, siyasi partilerin seçmenlere karşı göstermiş olduğu somut örnekliğin başında gelmektedir. Siyasi liderin seçmenler üzerindeki bu etkisine ilave olarak seçmenlerin siyasi partilere güven duymasındaki temel unsur, siyasi partilerin hesap verebilir, şeffaf ve demokratik usullere uygun bir şekilde yönetilmelerinden gelmektedir. Bu hususların yerine getirilmesi, siyasi parti ve seçmenler arasındaki bağları kuvvetlendiren bir özellik göstermektedir. Siyasi pazarlama sürecinin belki de en önemli unsurunun iletişim olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Zira seçmenlerin siyasi görüşlerinin istenilen doğrultuda olması ancak iletişim sürecinin iyi belirlenmesi ve yönetilmesiyle mümkündür. Bu bağlamda, siyasal pazarlamanın siyasal iletişim kavramıyla sıkı bir ilişki içinde olduğunu söylemek mümkündür.

Ticari bir ürün veya hizmetin satılmasında sıklıkla kullanılan pazarlama yöntem ve tekniklerinin, siyasi bir parti, aday veya fikrin tanıtılmasında ve pazarlanmasında kullanılmaya başlanmış olmasının gerek siyasal iletişime farklı bir bakış açısı gerekse de alana yönelik eleştirileri beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür. Siyasal iletişim sürecinde pazarlama ve kitle iletişim araçlarının yoğun bir şekilde kullanılması siyasi parti, aday veya liderin hedef kitleler karşısına albenisi yüksek bir şekilde çıkmasını da beraberinde getirmiştir (Kotler 1975: 765). Buna göre, yeni medya araçlarının yaygınlık kazanması siyasal faaliyetlere ulaşmanın hızlı ve kolay olmasını beraberinde getirirken aynı zamanda siyasal imajların oluşmasında da mühim bir yerde durmaktadır.

Kitle iletişim araçları üzerinden inşa edilen albeninin ya da cazibenin imajlarla sağlanmaya çalışıldığının vurgulanması gerekmektedir. Bu durum siyasal alanın imajlar üzerinden yeniden dizayn edilmesini ve gerçekliğin yerini kurgusalın almasını da beraberinde getirmektedir. Bir kere imaj inşa edildikten ve istenilen algı oluşturulduktan sonra bunun gerçeklikle olan bağlantısı yeterince önemsenmemekte ve imajın sürekliliği sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu noktada, imajların üretilmesinde gerçekliğin örtülmesi söz konusu olmakla birlikte, hedef kitlelerin manipüle edilme tehlikesi güçlü bir ihtimal olarak ortaya çıkabilmektedir (Christopher vd. 1991).

Temel gayesi topluma ve insanlara hizmet etmek olan siyasal alanın aktörlerinin bu tür bir manipülatif risk içerisinde bulunması siyasal alana olan güveni azaltmanın yanı sıra ve toplumsal güvensizlik duygusunun da ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bilhassa batılı siyasal sistemlerde politik seçimlere olan alaka ve katılımın azlığının önemli bir nedeninin siyasete olan güvenin azalması olduğu ifade edilebilir. Politik süreçlere olan bu güven hissini

Siyasal Pazarlama Süreçlerinde Lider Unsurunun Sosyolojik Rolü Üzerine Bir Değerlendirme

---

azalmasında yukarıda bahsedildiği gibi siyasal iletişim süreçlerinin giderek pazarlama metodları ve teknikleri ile imaj faaliyetleri üzerinden yürütülmesiyle adeta politik mecraların bir imajlar savaşı haline gelmesinin de rolünün var olduğu belirtilebilir (Lees Marshment 2001: 936).

Siyasal iletişim sürecinin pazarlama yöntem ve teknikleriyle imaj çalışmaları çerçevesinde yürütülmesinin önemli sonucu da alanın giderek uzmanlaşma eğilimine girmesi ve maddi sermayeye daha çok ihtiyaç duyar hale gelmesidir. Özellikle kitle iletişim araçları üzerinden yapılan faaliyetlerin belli bir maliyeti ve uzmanlık bilgisini gerektirmesi hem maddi hem de sembolik sermayeye olan ihtiyacı daha da artırmaktadır. Bu durum ise, belli grupların ya da kesimlerin siyasete etkin birer aktör olarak katılımının sağlanmasını güçleştiren bir unsur olarak göze çarpmaktadır (Güven 2018: 243).

Siyasal pazarlama özellikle kitle iletişim araçlarının hayatımızda olmasıyla birlikte etkili bir görünüm kazanmıştır. Dolayısıyla seçmenlere siyasi faaliyetler ve pazarlama açısından yeni bir mecraın daha ortaya çıkması da gösteriyor ki, bu mecra etkili ve doğru kullanıldığında siyasi iktidarı belirleyen bir gücü de bünyesinde barındıran bir nitelik kazanmakta olduğunu ifade etmek söz konusu olmaktadır (Downs 1957). Günümüzde geleneksel medya ve yeni medya platformlarını etkili ve halkın beklentileri doğrultusunda kullanan liderlerin ya da siyasi partilerin rakiplerine oranla iktidarı elde etmesi ve sürdürmesi daha mümkün olmaktadır.

Türkiye’de 2002 yılından itibaren gerçekleşen politik ortam daha önceki yıllara kıyasla farklı unsurları ön plana çıkarırken, ABD’de gerçekleşen son başkanlık seçimlerinde Obama tarafında yürütülen kampanyada sosyal medyanın öne çıkması değişimi vurgulayan bir durum olarak yorumlanmalıdır. Dolayısıyla siyasal pazarlama her geçen gün kabuk değiştirmekte ve etkin bir strateji yürütmek isteyenler bunu yakından takip etmelidirler. Siyasal pazarlamada yer alan karma elemanları iki yönlü değişimle karşı karşıyadır. İlki; ticari pazarlamanın geçirdiği değişim ve güncellemenin karma elemanlarına yansımaları ve bu durumun siyasal pazarlama karmasını etkilemesi, ikincisi; politika mecrasında yaşanan gelişme ve değişimlerin politikanın yapılış tarzını ve dolayısıyla siyasal pazarlama karmasını etkilemesidir. Değişimin her iki boyutu da siyasal pazarlamayı derinden etkilemekte ve siyasal pazarlama karmasının kavramsal boyutunun sınırlarını geliştirmektedir (Yılmaz 2016: 417).

Siyasal Pazarlama Sürecinde Lider Unsurunun Toplumsal Yönü

Liderlik çalışmaları, siyaset bilimi, sosyoloji ve işletme başta olmak üzere geniş bir yelpazeye uzanan ve farklı bilim dallarının çalışmalarında yer alan konuların başında gelmektedir. İnsanlığın kadim zamanlarından itibaren sosyal hayatın varlığı göz önünde bulundurulduğunda, klan ve kabile hayatından beri lider unsurundan bahsetmek mümkündür. Toplumsal tarih kadar bir geçmişi olan liderlik olgusunu, toplumsal ve siyasal hayatın ortaya çıkardığı tabii bir sonuç olarak görmek gerekir. Çünkü toplumların iç ve dış meselelere ilişkin olarak yönetilme ve yönlendirilme ihtiyacı söz konusudur. Dolayısıyla bilgisi, etkileyici kişiliği ve kitleleri yönlendirme kabiliyetine sahip olmasıyla liderler, hemen her dönem varlığını sürdüren ve günümüzde de önemini artırarak sosyal ve siyasal hayatın önde gelen unsurları olarak göze çarpmaktadır.

Pazarlama süreçleri yaşamın hemen her sahasında söz konusu olduğu gibi siyaset sahasında da büyük önem arz etmektedir. Toplumsal kurumların en önemlilerinden biri olan siyaset, pazarlama disiplini sayesinde etkisini ve özelliğini pekiştirmiştir. Pazarlamaya ait hususiyetlerin ortak niteliği, bir ürünün tanıtılması ve satışının sağlanmasıdır. Bu bağlamda, siyasal pazarlama'ya ait tanımların merkezi noktasında, seçmenler ile ilişki ve seçmen tercih ve davranışlarının istenilen doğrultuda yönlendirilmesi yatmaktadır (Yılmaz vd. 2020: 300). Buna göre, kitlelerin ve özellikle seçmenlerin tercihlerinin yönlendirilmesinde ve seçmenlerle kurulan ilişkilerde başat rollerin başında lider faktörünün geldiği ifade edilebilir.

Siyasal pazarlama kapsamı doğrultusunda doğrudan ve dolaylı şekilde bir dağıtımdan ya da ilişkiden söz etmek mümkündür. Siyasal partilerin hiçbir aracıya gereksinim duymadan lider (aday), mensuplar ve gönüllü çalışanlar, doğrudan ilişki kurulan unsurlar olarak görülebilir. Öte yandan, profesyonel kişi ya da kurumlar kullanarak siyasal ürünün seçmenlere ulaştırılması da dolaylı dağıtım olarak ifade edilebilir. Siyasal partiler, siyasal pazarlama sürecinin gelişimine paralel olarak, seçmenlerin istenilen istikamette yönlendirilmesi, daha fazla örgütlü hale gelmesi ve bilgi paylaşımının daha hızlı ve kolay olması amacıyla profesyonel araçlardan destek almaya başladığı ifade edilebilir (Yılmaz 2016: 422). Dolayısıyla siyasal pazarlama sürecinde liderin kitleler üzerindeki rolüne bakıldığında, siyasi hedefler ile halk arasında köprü vazifesi görmesi ve seçmenler ile doğrudan ilişki kurması lideri farklı ve özel kılmanın yanında sorumluluğunu da artırmaktadır.

Siyasal partiler ve liderlerin (adayların) seçmenlere ya da halka sunmuş oldukları vaatlerin bir karşılığı olarak seçimlerde kendilerine oy verilmesini talep etmeleri, siyasal pazarlama disiplininin temelini oluşturan mühim bir husustur. Siyasal pazarlama Dünya ve Avrupa'da 1900'lerin başında etkili olmaya başlarken; Türkiye'deki ilk siyasal pazarlama

Siyasal Pazarlama Süreçlerinde Lider Unsurunun Sosyolojik Rolü Üzerine

Bir Değerlendirme

uygulamalarında, 1946 seçimlerinde Demokrat Parti tarafından “Yeter Söz Milletindir” söylemini içeren afişlerin kullanılması ve radyo basında yer alması siyasal pazarlamanın etkili örnekleri arasındadır. Bilhassa 1980’lerden itibaren kitle iletişim araçlarının insanların hayatlarında daha çok etkili olmasından dolayıdır ki, siyasi liderler 1980’lerden sonrası seçimlerde siyasal pazarlama uygulamaları etkili bir şekilde kullanmışlardır (Demirtaş ve Özgül 2011: 16). Toplumsal ihtiyaç ve beklentileri kendi siyasal amaçları istikametinde kullanarak halkı etkileyen liderler, siyasal pazarlama sayesinde daha fazla kitlelere seslenme gücüne sahip olmuşlardır.

Her siyasi organizasyon ya da kurumun belli bir ilkesi ve kimliği vardır. Her toplumda farklı kimliklere sahip siyasi gruplar vardır. Bu farklı siyasi kimliklere sahip siyasi unsurların seçmenler ya da halk üzerinde etkili olabilmesi için bu kimliklerini seçmenlere iyi ve etkili bir iletişimle anlatmak ve vaatlerinin onlar üzerindeki tepkisini ölçmek suretiyle gerektiğinde değiştirmek ya da güncellemek olmak durumundadır. Siyasi partilerin kimliği içinden çıktıkları toplumun kültürel unsurlarıyla ve tarihiyle yakından bağlantılıdır. Bundan dolayı parti kimliklerinin siyasi süreçlerin hangi yönde gerçekleşeceği konusunda belirleyici bir role sahip olması doğal bir durum olarak belirtilebilir (Arens 1996). Bu bağlamda, içinden çıktığı toplumun sosyo-kültürel değerlerine hâkim olması ve toplumun beklentilerine cevap vermesiyle liderler hem kurduğu siyasi iletişim hem de kişilik özellikleri sayesinde toplumsal bütünleşmenin ve gelecek inşasının belirleyici unsuru olarak kilit bir role sahiptir.

Liderin en önemli hususiyetlerinden biri olan siyasi iletişimin halkın nazarında etkili olabilmesinin belki de en önemli maddelerinden biri, içinde yaşanılan toplumun üyelerinin kültürel kodlarını ve yaşam şekillerini, geleneklerini ve tarihini bilmektir. Çünkü seslenen kitlenin tarihini ve kültürünü bilmeden atılan her adımın başarısız olması mümkün olabilmektedir. Bu açıdan siyasal pazarlama süreçlerinin ve iletişimin sağlıklı ve sürdürülebilir olması için toplumdaki insanların hayat tarzlarına ilişkin bilgilerin bilinmesinin yanında tarihi ve toplumsal bakımdan temel karakteristik özelliklerine hâkim olmak son derece önem arz etmektedir (Niffenegger 1988: 18).

Liderlerin toplumsal sorumluluklarının bir boyutu da siyasi süreçlerdeki finansman konusudur. Çünkü gerek siyasi parti yandaşlarının gerekse de diğer halk kitlelerinin yaptığı bağış ya da desteklerin şeffaf ve hesap verilebilir bir şekilde toplumla paylaşılması da büyük önem arz etmektedir. Demokratik toplumların en önemli özelliklerinden birisini, siyasetteki finansmanın hangi amaçlarla ve nasıl kullanıldığının toplumla ve kurumlarla paylaşılması

oluşturmaktadır. Siyasetin finansmanı, dünyanın farklı ülkelerinde farklı biçimlerde yapılmaktadır. Türkiye’de siyaset büyük oranda devlet tarafından ve siyasi partiler üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında, siyasetin pahalı bir uğraş olması ile onu karşılayacak nitelikte çok sayıda kişinin bulunmaması yer almaktadır. Bunlara ek olarak, devlet, siyasi partilerin kendilerini siyaset dışı unsurlara karşı borçlu hissetmemeleri için devlet politikasının bir gereği olarak, siyasetin finansmanının önemli bir miktarını siyasal partilere hazine yardımı yapmak suretiyle karşılama yolun tercih ettiğini söylemek söz konusudur (Polat 2015: 253).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Siyaset bilimi ile pazarlama disiplinlerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan siyasal pazarlama, siyasal oluşum ya da partilerin belirli hedefler doğrultusunda toplum kesimleri ile ilişki içinde olması şeklinde ifade edilebilir. Bu ilişkinin gerçekleşmesinde, siyasal pazarlama ürünlerinden biri olan liderlik faktörünün mühim bir yere sahip olduğu gözükmektedir. Yapılan çalışmalardan da görüldüğü üzere, seçmenlerin siyasi süreçlere ilgisi ve oy verme davranışlarında lider faktörü önemli bir yer işgal etmektedir. Bu yönüyle, siyasal pazarlama süreçlerinde gerek siyasi partinin vitrininde yer alması gerekse de halkla kurduğu yakın ilişkiler, lider unsurunun önemini artırmaktadır. Bu açıdan, toplumdaki topluma önem derecesi değişmekle birlikte, siyasi partinin hem kurucusu olması hem de etkileyici kişiliği olması gibi nitelikler liderleri toplum nazarında farklı kılan özellikler olarak görülmektedir.

Lider kavramının günümüzde daha fazla ön plana çıkmasında ve kitleler üzerindeki etkisinde şüphesiz 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasının önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Kitle iletişim araçlarının ve bilhassa internet teknolojilerinin birbirinden farklı mecraları bünyesinde barındırarak gelişmesi, siyasi liderlerin toplumun her kesimine kolay ve hızlı bir biçimde seslenmesini ve siyasal kampanya yürütmesini sağlamıştır. Dolayısıyla teknolojik gelişmeler liderlerin toplumsal kesimlere yönelik etki ve söylem alanını da genişletmiştir. Siyasi liderlerin ve partilerin toplumsal kesimlerle kurduğu iletişimin ve oluşturdukları olumlu imajın siyasal pazarlama sürecinde üzerinde titizlikle durulması gereken faktörler olduğunu belirtmek gerekir. Bu bakımdan, liderlerin televizyon, internet ve sosyal medya araçlarını söylem gücüyle birlikte aktif bir şekilde kullanması toplum kesimleri üzerindeki etkileyciliği ve imajı açısından önemli hususlardır.

Siyasal Pazarlama Süreçlerinde Lider Unsurunun Sosyolojik Rolü Üzerine Bir Değerlendirme

---

Siyasi partiler, kampanyalar ve propagandanın toplum üzerindeki temel hedefinin insanların beğenisini kazanmak olduğu açıktır. Dolayısıyla siyasi partilerin seçmenleri ve özellikle kararsız seçmen kitlelerini kendi taraflarına çekmesi, ikna etmesi ve hatta siyasi parti mensubu yapması için liderlere önemli görevler düştüğünü söylemek gerekir. Siyasi pazarlama süreçlerinde siyasi partilerin özellikle üyeleri tarafından alınan bağışları ve diğer gelir kalemlerini şeffaf ve hesap verebilir bir şekilde paylaşması demokratik usullere uygun bir davranış olacaktır. Bu kapsamda, verilerin açık bir şekilde kamuoyuyla paylaşılması ve kamuoyunun bilgilendirilmesi büyük öneme haiz bir konu olarak ifade edilebilir. Seçmenlerin siyasi partilere ve siyasi süreçlere güven duyabilmesi ve katılım göstermesi için siyasi organizasyonların demokrasinin gerektirdiği doğrultuda olması gerekir. Siyasi parti liderinden en alttaki birimine kadar yönetim mekanizmalarının açık, şeffaf ve denetime tabi olması siyasi pazarlama faaliyetlerinin etki derecesini artıran faktörler olarak ifade edilebilir.

Seçmenlerle kurulan bağın olumlu ve etkili olarak kurulabilmesinde söylem, politika, plan ve program ile süreklilik oldukça önemli unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır. Liderin seçmenler üzerinde olumlu bir imaja sahip olması, siyasi hedeflere ulaşılmasında anahtar bir unsur olarak gözükmektedir. Bu durum, siyaset mekanizması ile seçmen davranışlarının siyasal pazarlama olgusu üzerindeki etkisini net bir şekilde göstermektedir. Seçmen davranışlarının şekillenmesinde siyasi liderlerin siyasi kampanya sürecindeki performanslarının ve söylem gücünün rolü, seçimlerin kazanılması için ve siyasi partilerin seçmenleri istedikleri siyasal hedeflere çekebilmeleri için mühim bir fonksiyona sahiptir.

Sonuç olarak, siyasi liderler toplumun beklenti içinde olduğu özel kişiliğe sahip bireyler olarak göze çarpmaktadır. Diğer taraftan, liderler toplumun önünde olan ve sorumlulukları fazla olan kişiler olarak, siyasal pazarlamaya ilişkin çeşitli taktik, strateji ve kampanyalar kullanarak halkın gönlünü kazanmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, lider unsurunun siyasal pazarlama ürünlerindeki öneminin günümüzde ve gelecekte artarak devam edeceğini söylemek mümkündür. Tüm bunlardan hareketle, liderlerin siyasal pazarlama süreçlerinde demokratik, şeffaf ve hesap verilebilirlik ilkelerini göz önünde bulundurmaları toplum kesimleri nezdindeki olumlu imajlarına katkı sağlayacaktır. Öte yandan, seçmenlerin beğenisini kazanmaya çalışırken kendi gelecekleri için birtakım siyasi hesaplar peşinde koşmayı toplumsal faydayı ve çıkarı göz önünde bulundurması da liderler için olmazsa olmaz özelliklerden biri olarak ifade edilebilir. Her ne kadar günümüzde kişisel çıkarlar ya da parti çıkarı yer yer ön planda olsa da, siyasal kampanyaların kalıcı bir hal almasında veya başarıya ulaşmasında, liderlerin çıkarı ile

toplumsal menfaatlerin örtüşmesinin gerekliliği de üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir husustur.

KAYNAKÇA

- Aarts, K., Semetko, H. A. (2003). The Divided Electorate: Media Use and Political Involvement, *The Journal of Politics*, 65(3), 759-784.
- Arens, W. F. (1996). *Contemporary Advertising*, 6 th Editions, Irwin Inc., United States of America.
- Arıcı, A. (2015). Yeni Medya Çağında Siyasal İletişim: Siyasi Partilerin ve Siyasi Parti Liderlerinin Sosyal Medya Performansları Üzerine Araştırma, *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, (15), 49-67.
- Aydın, M. (2006). *Siyasetin Sosyolojisi (Bir Sosyal Kurum Olarak Siyaset)*, İstanbul: Açılımkitap Yayınları.
- Aydoğan, B. (2007). Politik Pazarlama ve Politik Pazarlama Uygulamalarına Yönelik Eğilimler: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baines P. R, Haris, P. and Lewis, B. R. (2002). The Political Marketing Planning Process: İmproving İmage, *Marketing İntelligence and Planning*, 20(1), 6-14.
- Baines P. R., Worcester, R. M., Jarrett, D. vd. (2003). Market Segmentation and Product Differentiation in Political Campaigns: A Technical Feature Perspective, *Journal of Marketing Management*, 19(1-2), 225-249.
- Barker, D. (1999). Rushed Decisions: Political Talk Radio and Vote Choise, 1994-1996, *The Journal of Politics*, May, 61 (2), 527-539.
- Christopher, M., Payne, A. and Ballantyne, D. (1991). *Relationship Marketing*, Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Demirbaş, Ş. (2004). Siyasal Partilerde Pazarlama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirtaş, M. C., Özgül, E. (2011). Siyasal Pazarlama Karması Unsurlarının Seçmen Tercihleri Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Uygulama, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 48(553), 15-35.
- Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*, New York, NY: Harper and Row.
- Eroğlu, A. H., Bayraktar, S. (2010). Siyasal Pazarlama Uygulamalarının Seçmen Tercihleri Üzerine Etkileri- İzmir İli Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(12), 187-207.
- Güven, S. (2018). Siyasal İletişim Sürecinde Siyasal Pazarlama ve İmaj Çalışmaları, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(21), 231-245.
- Heywood, A. (2014). *Siyaset*, İstanbul: Adres Yayınları.
- Hill, R. P. (1989). An Exploration of Voter Responses to Political Advertisements, *Journal of Advertising*, 18(4), 14-22.
- İlarslan D. N. (2017). Politik Pazarlama Sürecine İlişkin Kavramsal Bir Model: 3P Modeli, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Siyasal Pazarlama Süreçlerinde Lider Unsurunun Sosyolojik Rolü Üzerine

Bir Değerlendirme

-
- İslamoğlu, H. (2002). *Siyaset Pazarlaması (Toplam Kalite Yaklaşımı)*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Johnson, E. C. (1996). How Think Tanks Improve Public Policy, *Economic Reform Today*, (3), 34-38.
- Keresteci, Z. (2006). Siyasal Partilerin Politik Pazarlama Uygulamaları ile Bu Uygulamaların Seçmenler Üzerindeki Etkileri ve Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kotler, P. (1975). Overview of Political Candidate Marketing, *Advances in Consumer Research*, 12, 761-769.
- Lees-Marshment, J. (2001). Marketing the British Conservatives: 1997-2001, *Journal of Marketing Management*, 17, 929-941.
- Niffenegger, P. B. (1988). Commentary: Strategies for Success from the Political Marketers, *The Journal of Services Marketing*, 2(3), 15-21.
- O’Cass, A. (2002). Political Advertising Believability and Information Source Value During Elections, *Journal of Advertising*, Spring, 31(1), 63-74.
- Oktay, M. (2002). *Politikada Halkla İlişkiler*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Polat, C. (2015). *Siyasal Pazarlama ve İletişim*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Tan, A. (2002). *İlke ve Uygulamalarıyla Politik Pazarlama*, İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Tatar, A. (2019). Siyasal Pazarlama Açısından Siyaset Kurumu İmajının Seçmenler Tarafından Algılanması ve Iğdır İline Yönelik Bir İnceleme, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 2810-2836.
- Waller, S. S., Polonsky, M. J. (1996). Advice for Handling Controversial Accounts: From Products to Politicians, *Marketing Intelligence and Planning*, 14(3), 21-28.
- Yayla, A. (2014). *Siyaset Teorisine Giriş*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yılmaz, A. vd. (2020). Siyasal Pazarlama ve Siyasal İletişimde Post-Truth: Donald Trump Örneği, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 298-309.
- Yılmaz, K. G. (2016). Politik Pazarlama Karmasına Kavramsal ve Güncel Bir Bakış, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 413-431.

KAMUSAL ALAN-ÖZEL ALAN AYRIMI VE HABERMAS'IN KAMUSAL ALAN DÜŞÜNCEİ

Hakan KULAK*

ÖZ

Bu çalışma kamusal ve özel alan kavramlarının tarihsel gelişimini ortaya koymayı amaçlamıştır. Aynı zamanda kamusal ve özel alanların değişim süreçlerini ve işlevlerini ortaya çıkarmak için çalışma yapılmıştır. Bu iki kavramı antik dönemden, günümüze gelene kadar ki geçirmiş olduğu aşamaları, birey ve toplumlar için ne anlama geldikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Öncelikle bu iki kavram arasında ilk dönemlerde belirli bir ayırım olmadığı tespit edilmiş özellikle bu ayırımın 18.yüzyıl burjuva hareketi ile gün yüzüne çıktığı görülmüştür. 18. yüzyılda burjuva kamusal alanının oluşumu ile iki kavram belirgin bir biçimde ayrı olarak nitelendirilmiştir. Bu dönemle birlikte özellikle Avrupa’da kamusal alanlar bireylerin bir araya gelerek fikir alışverişi yaptığı, kendilerini ifade ettiği ve tartışmaların yapıldığı alanlar olarak nitelendirilmektedir. Aynı zamanda bu alanların amaçları arasında siyasi otoriteyi denetleme de vardır. Kamusal alandan bahsederken, özel alan kavramıyla beraber açıklamak gerekmektedir. Bu iki kavramın tarihsel olarak aynı dönemde ortaya çıktığı ve günümüze gelene kadar karşılıklı etkileşim içinde olduğu bilinmektedir. Yapılan çalışma da kamusal alan-özel alan ilişkisini ortaya koymaya çalışmıştır. Bununla birlikte Habermas’ın kamusal alan ile ilgili ortaya koyduğu bilgileri değerlendirerek, bu bilgiler üzerinden bu iki kavramı açıklamaya çalışmıştır. 18. yüzyıl ile birlikte kamusal alanlarda yaşanan değişimlerin, modern toplumun oluşumuna zemin hazırladığı ve su süreci hızlandırdığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Bu yeni kamusal alanların da aynı zamanda toplumdaki demokrasi ve ifade özgürlüğü gücünü artırdığı söylenebilmektedir. Aynı zamanda bu çalışma teorik bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Alan, Özel Alan, Kamusal-Özel Alan Tarihsel Süreci, Kentsel Mekân.

THE DISTINCTION BETWEEN PUBLIC-PRIVATE SPHERES AND HABERMAS’S THOUGHT ON PUBLIC SPHERE

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the historical development of the public and private sphere concepts. Furthermore, it focuses on the evolution process of public private sphere and its functions. In other words, this study analyzes what stages these concepts have gone through and how significant they have been for an individual or society from the ancient times to this day. First of all, there has not been found any substantial distinction between these concepts in early stages. However, it emerges with the 18th century bourgeoisie movement. With the development of bourgeoisie publicity, these two concepts are distinctively described separately in 18th century. With this era, public sphere change into meeting points in which People exchange ideas, express themselves or discuss daily issues. At the same time, people talk over the authority aiming to control it. To explain the public spheres, mentioning the private sphere concept is inevitable. It is known that these two concepts come to exist jointly and interact with each other throughout history. The purpose of this study is to reveal the relation between public and private spheres. Moreover, the study is formed in the light of the information that Habermas put forward on public and private spheres. Changes that can be seen in public sphere in 18th century lead up to modern society and accelerate its forming process. It can be concluded that this new public sphere also strengthens the democracy and freedom of speech in the society. At the same time the research is a theoretical one.

Keywords: Public Sphere, Private Sphere, HistoricProcess of Public-PrivateSpheres, Urban Space.

Atıf: KULAK, H. (2023). “Kamusal Alan-Özel Alan Ayrımı ve Habermas’ın Kamusal Alan Düşüncesi”, *HABITUS Journal of Sociology*, (4), 115-144.

Citation: KULAK, H. (2023). “The Distinction Between Public-Private Spheres and Habermas’s Thought On Public Sphere”, *HABITUS Toplum Bilim Dergisi*, (4), 115-144.

Başvuru / Received: 11 Temmuz 2022 / 11 July 2022

Kabul / Accepted: 14 Şubat 2023 / 14 February 2023

Derleme Makale / Review Article.

---

*Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji ABD,
hakan_frantez@hotmail.com, ORCID No: 0000-0002-4794-8742

EXTENDED ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the historical development of the public and private sphere concepts. Furthermore, it focuses on the evolution process of public private sphere and its functions. In other words, this study analyzes what stages these concepts have gone through and how significant they have been for an individual or society from the ancient times to this day. First of all, there has not been found any substantial distinction between these concepts in early stages. However, it emerges with the 18th century bourgeoisie movement. With the development of bourgeoisie publicity, these two concepts are distinctively described separately in 18th century. With this era, public sphere change into meeting points in which People exchange ideas, express themselves or discuss daily issues. At the same time, people talk over the authority aiming to control it. To explain the public spheres, mentioning the private sphere concept is inevitable. It is known that these two concepts come to exist jointly and interact with each other throughout history. The purpose of this study is to reveal the relation between public and private spheres. Moreover, the study is formed in the light of the information that Habermas put forward on public and private spheres. Changes that can be seen in public sphere in 18th century lead up to modern society and accelerate its forming process. It can be concluded that this new public sphere also strengthens the democracy and freedom of speech in the society. At the same time the research is a theoretical one.

It can be seen throughout historical process that the concept of public sphere has been evaluated in various ways. The lack of a precise definition of this concept is due to the fact that individuals define these areas from their own perspectives. One of the most important reasons for this concept difference can be considered as the fact that individuals look at these areas from an ideological point of view. These ideological differentiations played an important role in the different definition of public spheres. When we look at the distinction between public and private spheres, expressions such as "everyone can enter" and "open to everyone" explain this distinction. Habermas defines these areas as places where everyone can be involved, open to every individual, where people can produce ideas and have discussions in these areas. However, the extent to which the word "everyone" covers a wide audience has not been fully defined. Public sphere has various functions such as creating a democratic environment, expressing individuals to themselves, discussing all kinds of ideas, and forming a free thought understanding. This idea came to the fore mostly with the formation of the bourgeois public sphere. With the bourgeois publicization, the functions of the public sphere began to change, and with it, its scope expanded. Individuals have found the opportunity to reach public sphere

more easily with the expansion of this area. Mass media such as coffee shops and print media are also considered as public sphere that supports this process.

It plays an important role that all kinds of diversity and every thought can find a place in public sphere. A public sphere that was limited and shaped by the state authority has completely lost its function. What is important here is how functional public sphere is. One of the most important points about public sphere is the creation of a free environment and the establishment of a common platform to achieve social construction. As has been said, the most critical condition here is that the political authority does not intervene in these areas. The power to be independent from political authority is especially emphasized. At the same time, the power to inspect the political authority is among the most important functions of public sphere. The restriction of public sphere by the political authority renders this sphere useless. However, public sphere will become centers for creating a uniform citizen, for advocating a particular idea rather than diversity. Therefore, it is important how functional public sphere is.

In order for public sphere to maintain their functional existence, it must first assert itself as an independent body. In this, it is important to isolate himself from the political authority. In order for public sphere to be characterized as a space where ideas are put forward and discussions are made freely, it is important for public sphere to internalize the idea of freedom within its own body. In order for these to happen, there must be an awareness as a society. It can also be concluded that public sphere that has become truly functional progress in the same direction as a country's development.

Looking at public sphere from a historical perspective, it is seen that it is closer to certain groups in every period. When the periods are examined, it is seen that it is dedicated to certain groups. The way in which the public sphere is implemented can be interpreted as not being implemented within the main purpose of publicity. The public sphere, which Habermas defines as ideal, is characterized as a space that does not belong to any group and includes everyone. However, when we look at the historical process of the public domain, men who were described as citizens in the Ancient Greek period, religious officials in the Middle Ages, and individuals who were described as wealthy in the 18th century became more dominant in this field. In every period, the public has determined its own public. The paradigm of the period played a decisive role in the formation of the public sphere.

Public sphere plays an important role, especially in cities in the 18th century. It intensely meets the dynamics of cities, the lifestyles of individuals in the city and the way individuals

express themselves. In the 18th century, especially in Europe, publishing organizations such as newspapers, magazines and books, the numbers of which were increasing day by day, as well as the discussion areas created in spaces such as lounges, clubs and coffeehouses where individuals could come together, without any status or class discrimination, caused public sphere to emerge and thrive afterwards. These areas have led individuals and societies to the enlightenment in Europe and caused people to have a sensitive and questionable perspective towards the social environment. This situation paved the way for social change and transformation in Europe. In addition to this, it is considered important for the development of modern society that the public spheres are the areas where discussions are made, where individuals express themselves and listen, and where ideas and thoughts are mutually expressed, so that they start to act as inspectors over the political sphere.

GİRİŞ

1980’li yıllar sonrasında kamusal- özel ayrımının çok daha net yapılmaya başlandığı görülmektedir. Bu tarihlere kadar kamusal alanın ayrımı açık bir şekilde belirtilmemiştir. Bu ayrımın başlangıcının burjuvazinin doğuşuyla ilişkili olduğu dile getirilmektedir. Bu ayrımın ortaya çıkması sadece belirli alanlarda olmamış; tarihi, sanatsal eleştirileri, tiyatro ve sinema gibi birçok alanı kapsayan topluma yol gösteren geniş bir alanı kapsamıştır. Buradan da kamusal alanın oluşumunun siyaset ve hukuksal alanın dışına çıktığı sonucuna varılabilmektedir. Burjuvazinin oluşturduğu kamusal alanın asıl amacının bireyleri ve grupları belirli bir amaç altında birleştirerek, siyasi otoriteye karşı eleştirel, sorgulayıcı bir tavır takınma çabası içine girmesi olarak düşünülmektedir. Kamusal alanda tartışılan konular genel olarak siyasi otoriteyi ilgilendiren konular olmaktadır. Bu alanlarda ülke meseleleri konuşulmakta, farklı fikir ve düşünceler dile getirilerek tartışmalar yapılmaktadır. Bunun sonucunda da belirli bir konu üzerinde fikir birliğine varılabilmekte veya benzer düşünceler ortaya çıkabilmektedir.

Kamusal ve özel alan kavramlarına bakıldığında birbirleriyle kurdukları karşıtlık neticesinde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu karşıtlık ikisinin birlikte kullanıldığında anlam kazandığı sonucunu bizlere göstermektedir. Bu karşıtlığın tarihsel döneme göre değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Kamusal ve özel alan kavramlarının belirli dönemlerde daha keskin bir şekilde ayrıldığı görülmektedir. Kökleri antik döneme kadar varan bu kavramlar, günümüze gelene kadar değişimlere uğramıştır. Antik dönemde belirgin bir şekilde çizilmeyen bu iki kavramın, 18. yüzyıl ile birlikte kesin olarak birbirinden ayrıldığı görülmektedir. 18. yüzyıl ile birlikte kamusal alan herkesin katılım sağlayabileceği, düşüncelerin ifade edildiği, tartışmaların yapıldığı ve siyasi otoritenin sorgulandığı alanlar olmuştur. Özel alan ise mahremiyeti temsil

eden, bireyin aile ve arkadaş çevresiyle sınırlı olan bir alan olarak nitelendirilmektedir. Kamusal alanlar aynı zamanda sosyalleşmenin gerçekleştiği alanlar olarak da tanımlanmaktadır. Fransa'da ortaya çıkan burjuvazi sınıfı, kamusal alanların oluşumunda önemli bir katkı sağlamıştır. Kamusal alanlar farklılık yaratacak şekilde insan çeşitliliğini içinde barındıran, farklılıkları temsil eden ve yabancıları da bünyesine dâhil eden bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bireyler gündelik konuşmalarında kamu kelimesini devlete ait veya devlet şeklinde tanımlayabilmektedir. Oysaki kamusal alan bunun tam zıtlığını ifade etmektedir. Kamusal alan sosyal yaşamda kamuoyunu oluşturan alanı içermektedir. Kamusal alan, sadece devletin otoritesini tanımlayan ve devlete ait bir alan olarak işlev görseydi, otoriter bir yönetim anlayışından söz edilebilirdi. Buradan da kamusal alanların, modern toplumun önemli dinamiklerinden biri olduğu sonucunu bizlere göstermektedir. Kamusal alanlar demokratik bir şekilde taleplerin dile getirilmesini, toplumda demokrasi fikrinin oluşmasını sağlayan mekânlar olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda bireyler bu alanlara özgür iradesiyle ve eşit katılım sağlayarak dâhil olabilmektedir. Kamusal alanlar, baskıcı iktidar gücünü denetleme gücüne sahip bununla birlikte demokratik bir muhalefet alanı zeminini oluşturmaktadır. Nitelikli bir kamusal alan, bireylerin düşüncelerini özgürce dile getirdiği, farklılıklara saygı gösterildiği, düşüncelerin serbest bir şekilde tartışıldığı, toplumu ilgilendiren herhangi bir sorunun baskı olmaksızın dile getirildiği ve iktidarların özgür bir şekilde eleştirildiği alanlar olarak tanımlanmaktadır.

Aristoteles, bireylerin sadece kendileri için uygun bir yaşantı sunan polislerde yaşayabileceğini belirtmiştir. Polis içinde de olan (idion) ve kamusal (koinon) olarak ikili bir sitemin mevcut olduğunu belirtmiştir (Bahçeci 2018: 112). Siyasal süreçte bireylerin etkileşimlerine işaret eden bu kavram Helenist toplumda da anlam kazanmıştır. Helenist toplumda, egemen yaşam biçimi ve toplumsal ilişkilerde yapısal ve işlevselci bir ayrışmaya neden olmuştur. Ortaya çıkan bu tablo Aristoteles'in ilgisini çekmiş ve ortaya çıkan bu ayrışmayı 'ev' veya özel alan, toplumsal ilişkinin kurulduğu, theoria hayatını ise, 'polis' veya güncel tanımıyla kamusal alan olarak adlandırmıştır. Kamunun inşası olarak da Antik Yunan'daki agoralar veya kolonyal şehirlerindeki tartışma salonlarında yapılan siyasal idealler ve ortaya çıkan düşünce alışverişlerini kamusal alanın başlangıcı olarak nitelemiştir. Birinin var olması, diğerinin varlığını mecburi kıldığından ötürü, iki kavram birbirinden bağımsız olarak nitelendirilmemektedir (Alacahan ve Vatandaş 2021: 721).

Özel alanın içine kapalı yapısının Rönesans ile kırılmaya başladığı görülmüştür. Rönesans ile ortaya çıkan kabuktan kurtulma arayışları, genele yayılmaya başlamıştır. Özel alandaki mahremiyet durumu dini baskıdan kurtulmaya başlamıştır. Bu durum felsefi çalışmaların hızlanmasının önünü açmıştır. Felsefi çalışmaların hız kazanmasının olumlu sonuçları olduğu gibi olumsuz sonuçları da beraberinde getirmiştir. İletişimin güçlü hale gelmesi, dünyayı küçük bir mekân haline getirmiştir. Tanımlamalar global hale gelmeye başlamış, tanımlamalara herkes ulaşmaya başlamış ve özel alandaki gizlilikte azalmaya başlamıştır (Uysal 2019: 14).

15. yüzyılda ortaya çıkan Rönesans ile birlikte, feodalite çözülmeye başlamıştır. Bu çözülmeye birlikte aristokrasi topraktaki egemenliğini kaybetmiştir. Bu soylular kendi alanlarına çekilmişlerdir. Kilise ve toprak aristokrasisinin kamusal alandaki egemenliği zayıflamaya başlamıştır. Kamusal alan saraya sıkışmaya başlamıştır ve devlet ile toplum ayrışması da gün yüzüne çıkmıştır. Bu durum modern açıdan kamusal ve özel alanın ayrışmasının başlangıcı olarak nitelendirilmektedir. 18. Yüzyılın son dönemlerine kadar kamusal alanda gücünü koruyan feodal güç, kilise, prensler ve beyler, bu dönemde kutuplaşmaya başlamıştır. Kilisenin yozlaşmasına karşı oluşan reform hareketleri, yeni mezhepleri meydana getirmiştir. Bunun sonrasında ise kilise kamusal alandaki gücünü yitirmiştir (Yükselbaba 2008: 53-54).

Kamusal ve özel alan kavramları tarihsel açıdan değerlendirildiğinde Antik döneme kadar ulaştığı görülmektedir. Batı dillerindeki belirgin bir şekilde kullanımının ise 15. Yüzyılda olduğu bilinmektedir. Kamu kelimesinin İngilizce' deki ilk kullanımının 1470 tarihinde Malory tarafından dile getirildiği görülmektedir. Kamu kavramını Malory, sosyal alandaki bireylerin ortak çıkarlarını korumak amacıyla gündeme getirmiştir. Bu tarihten ortalama yetmiş sene sonrasında kamu kelimesi genel olarak gözleme açık olan, meydana olan şekilde yeni bir anlam daha kazanmıştır. Özel sözcüğü ise İngilizce' de 1540'lı senelerinde devletin yüksek düzeylerinde görev yapan kişileri halktan ayırmak için kullanılmıştır bununla birlikte halktan ayrı yani ayrıcalıklı birey anlamına geldiği de görülmektedir. 17.Yüzyıla gelindiğinde ise kamu kelimesi bireylerin tamamı tarafından denetlenebilir olma özelliği göstermektedir. Özel kelimesi ise bireylerin ailesi, arkadaşları gibi yakın çevresini içine alan saklanmış yaşam alanlarını ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İngiltere'den sonra Fransa'da da kamu kavramı tiyatro izleyenlerin oluşturdukları topluluğu ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu kullanımın yanında Rönesans ile birlikte topluluğun çıkarını, siyasal toplulukları bunlarla birlikte git gide toplumsallaşmanın merkezi olarak görülmüştür. Batı dünyasında, kamusal alan

denildiğinde bu alana kimlerin dâhil olduğu, bu alanın hangi mekânları içerdiği 18.yüzyıl ile birlikte belirgin durumu gelmiş aynı zamanda modern kimliğini kazanmaya başlamıştır. Daha önce dar bir alanı kapsayan kamusal ifadesi, bu dönemle birlikte genişlik kazanmış; artık sadece aile ve bireylerin yakın çevrelerini değil, çok daha çeşitli insanları, yabancıları içinde barındıran bir alan kimliğine bürünmeye başlamıştır. Özel alan ise bireylerin salt yakın çevresiyle sınırlı olan doğal bir mekân olma niteliği göstermeye başlamıştır.

Kamusal alanlara tarihsel çerçeveden bakıldığında her dönemde belirli gruplara daha fazla yakın olduğu görülmektedir. Dönemler incelendiğinde belirli gruplara ithaf edildiği görülmektedir. Kamusal alanın uygulanış biçimi, kamusal alanın asıl amacı içinde uygulanmadığı şeklinde yorumlanabilmektedir. Habermas'ın ideal olarak belirttiği kamusal alan, hiçbir gruba ait olmayan ve herkesi bünyesinde barındıran bir alan olarak nitelendirilmektedir. Ancak kamusal alanın tarihsel sürecine bakıldığında Antik Yunan döneminde yurttaş olarak nitelendirilen erkekler, Orta Çağ'da din görevlileri, 18. Yüzyıl da ise zengin olarak belirtilen bireyler bu alana daha hâkim konumda olmuşlardır. Her dönem kamu, kendi kamusunu belirlemiştir. Dönem paradigması, kamusal alanın oluşumunda belirleyici rol oynamıştır (Uysal 2019: 4).

Kamusal Alan-Özel Alan

Geleneksel toplum sürecinden, modern topluma geçiş aşamasında Batı dünyasında yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmeler sonucunda gündeme gelen kamusal alan, 18.yüzyılın sonlarına doğru modernlik düşüncesinin doğuşuyla ilişkilendirilmiştir. Bu süreçle birlikte yaşamın kamusal ve özel alan olarak ayrılmasıyla, kamusal ve özel alanın sınırları daha net bir biçimde belirginleşmiştir. Tarihsel sürece bakıldığında yapılan bu ayrımın Antik Döneme kadar uzandığı görülmektedir. Bu ayrımı ilk yapan ise Aristoteles olmuştur (Bahçeci 2018: 112).

Kamusal Alan: Günlük konuşma dilinde “kamu” terimi kullanıldığında bireylerin ilk aklına gelen devlet kavramıdır. Devletin bünyesinde bulunan bir alan veya devletin kontrolündeki resmi bir kurum olarak nitelendirilmektedir. Oysaki kamusal alan, bireylerin sosyal alanları içinde kamuoyunun içerisinde oluşan bir alan olarak belirtilmektedir. Kamusal alan kavramı devlet otoritesinin egemen olduğu aynı zamanda toplumsal alan içinde özel olarak nitelendirilirse otoriter bir yönetim döneminin ötesine geçememiş olur. Kamusal alan ise bu durumun tam tersi olarak bireylerin ortak sorunlarını özgürce ifade ettikleri, tartıştıkları, birbirleriyle düşüncelerini paylaştığı alanlar olarak belirtilmektedir. Kamusal alanın genişliği ve sınırı; düşüncenin, ifade edilişin, bilgiye erişime gücünün, tartışmanın, bireylerin toplanma

ve örgütlenme biçiminin ne ölçüde güçlü olduğuna bağlıdır. Bunun yanı sıra devlet yönetiminde oluşan keyfi ve baskıcı yönetim tarzına karşı denetim mekanizması oluşturan bir muhalefet alanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Yılmaz 2007: 3)

Kamusal alan, öncelikle özel alan olarak tanımlanan ve bireylerin mahremiyetlerini içerisinde barındıran evden çıkmakla başlar. Fakat bireylerin salt evden dışarı çıkması kamusal alan için yeterli olmayabilir, evden çıkmanın yanında bireylerin kendilerini kapitalizmin getirdiği pazar alanlarına, iş ilişkilerine ve bürokratik sistemin içine atması, kendilerini gerçek anlamda kamusal alana attıklarının göstergesidir. Bireylerin yaşadıkları kentte yürüdükleri, başka bireylerle karşılaştıkları, konuştukları, tartıştıkları, dayanışma içinde oldukları mekânlar kamusal alan olarak nitelendirilmektedir. Bu alanlar, kentin içinde bulunduğu bürokrasi, hiyerarşi gibi yapılara direnen kamusal özelliklere sahip olan mekânlar olarak adlandırılmaktadır (Güdücü 2015: 63-64).

Kamusal alan; özgürlüklerin oluştuğu, çok sesliliğin, çoğulcu bir anlayışın, renkliliğin oluştuğu bunların yanında bireylerin birbiriyle fikir alışverişinde bulunup tartışmalar yaptığı alanlar olarak tanımlanmaktadır. Başka bir görüş de kamusal ve özel alan kavramını belirli bir hiyerarşi düzeninde tanımlamaktadır. Bazı bireyler özel alanı hiyerarşinin üst katına koyarken, kimi bireylerde kamusal alanı hiyerarşinin üst katına koymaktadır. Bunlara ilaveten bazı görüşler de kamusal ve özel alan kavramlarının ayrılmasının yeterli olmadığı görüşünü savunmaktadır. Kamusal alanın iki boyutunun olduğu belirtilmektedir. Birinci boyutuna bakıldığında, mekânsal boyutunu görebiliriz. Mekânsal alan içinde, bireyler fikirlerini dile getirip, tecrübeler edinebilmekte aynı zamanda bu alanlar bilginin paylaşıldığı, müzakerelerin yapılıp yayıldığı alanlar olarak nitelendirilmektedir. İkinci bir boyutunun da toplumsal boyut olduğu belirtilmektedir. Toplumsal olarak kamusal alan incelendiğinde içinde birtakım unsurların bulunduğu görülmektedir. Toplumsal olarak içinde çeşitli olayların ve olguların olduğu, toplumsal boyut içinde bu olay ve olguların tarihsel süreçteki bağlarını ele almaktadır (Yükselbaba 2008: 69).

Burjuvazi dünyasının özel alanından topluma çıkan bireyler, kamusal toplulukların bir bileşeni olarak bu alanlarda fikirleri üretme, akıl yürütebilme ve özgürlüklerini bu alanlarda sürdürmektedir. Dinamik bir süreç olarak görülen kamusal- özel alan ilişkisi, çekirdek aile özel alanlarının yok olduğu anlamına gelmemektedir. Bunun sebebi ise, kamusal alanların içindeki fikirlerin üretilmesi, yayılması coşkusunu özel alanlardan almaktadır. Habermas'ın burjuva kamusal alanı düşüncesinde tek yönelimli bir akışkanlık değil; özel alan ve kamusal alanın birbirini desteklediği karşılıklı bir akışkanlık mevcuttur. Bireylerin salt ekonomik ve toplumsal

nedenlerle değil, özel alanın mahremiyetinden sıyrılıp özgürlüğünü kazanmış bir kişi olarak kamusal alanın bir üyesi olması özgürlüğün asıl anlamını oluşturmaktadır (İnan 2020: 106).

Kamusal alan; liberal bir siyasi yapının feodal sistemin yerine geçmesiyle oluşmaya başlayan, yurttaşların veya bireylerin toplumda yaşadıkları problemleri ve konuların tartışıldığı, fikirlerin beyan edildiği, sosyo-politik meselelerin çözüme ulaşmasında katkısı bulunan, siyasi bir muhalefet alanı olarak da nitelendirilen alanlardır. Bu alanlar, kamusal alanda oluşan ihtiyaçların devlete iletilmesinden de sorumludur. Aynı zamanda eleştirel ve kültürel tartışmaların yapıldığı alanlar olarak da tanımlanmaktadır. Batı'da Antikçağ Yunan döneminden itibaren kamusal alan genel anlamda özel ve politik olarak adlandırılan yapının dışında kalan ve bütün bireyleri kapsayan bir ortak mekânlar olarak nitelendirilmektedir. Kamusal alanlar tarihsel süreç içerisinde çeşitli anlamlar kazanmıştır. Sözlük anlamına bakıldığında kamu, herkesi; kamusal ise herkesin ortak alanını temsil ettiği görülmüştür. Bu tanımlamaya da bakarak kamusal alanın özel ve politik alanın dışılığını ifade ettiği görülmektedir. Antik Yunan'da kadının emeği ve kölelerin üzerine kurulmuş bir yapının varlığından söz edilmektedir. Bu duruma bağlı olarak da evsel alanın ve kamusal alanın zıtlığının gündeme geldiği görülmektedir. Habermas bu iki kavramın zıtlığından bahsetmektedir ve Habermas'a göre kamusal ve özel alan açık bir şekilde ayrılmaktadır (Özcan: 200-201).

Burjuva topluluğunda oluşan kamusal kurumlara bakıldığında, saraydan kopanların oluşturduğu soyluların izleri görülmektedir. Tiyatro, müze, konser alanları gibi kamusal nitelik gösteren büyük mekânlarda burjuvazinin etkisi olduğu gözlenmektedir. Oluşan bu burjuva kamusalının başat konumu, 1750'li yıllarda kendisini göstermektedir. Bu dönemde ortaya çıkan dergiler de burjuvazinin istekleri doğrultusunda yayın yapmaya başlamıştır ve bu dergilerin burjuvaların ihtiyaçlarından çıktığı görülmüştür. Bununla birlikte bu dergilerde burjuva konu edilmekte aynı zamanda da bireylerin ve grupların akıl yürütme ve eleştiri gücünü geliştirmeye yönelik düşünceler belirtilmektedir. Bu süreç içinde Fransa'daki şehirli soyluların eski ev düzenlerini korudukları gözlemlenmiştir. Burjuvadaki aile yaşamındaki mahremiyeti de horladığı görülmektedir. Bu durumlara rağmen, burjuvada oluşmaya başlayan yeni mahremiyet oluşumunun, kırsal alanlarda oluşan hatta 18.yüzyıl sonrasında bile devam eden mahremiyetten çok daha farklı olduğu bilinmektedir aynı zamanda eski büyük aile yapısındaki mahremiyetten oldukça farklıydı. Eski aile yapısında kamusal ve özel alanın ayrılmaması, bu yapının burjuva öncesi bir tarz olduğunu göstermektedir. Fransa'daki bu katı tutumun tersine İngiltere'de 17. Yüzyılın burjuvazi sürecinde İngiltere'deki kırsal soyluların bile "evin

ayrışmamışlığına” bağlı bir yapıdan uzaklaştığı görülmektedir. Yeni kamusal alan anlayışına bağlı olarak İngiltere’de evlerin de yeni oluşan sistemin paralelinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında mimari değişiklikleri göze çarpmaktadır. Yemek odaları ve oturma odalarının birinci kata aktarıldığı görülürken, bireylerin gün içinde çok daha fazla zamanını geçirdiği avluların da küçüldüğü ve evin arka cephelerine aktarıldığı bilinmektedir. Eskiden evin orta bölümünde bulunan avluların arka cepheye aktarılması yeni kamusal özel alan yapısının ortaya çıkmasının sonucu olarak nitelendirilmektedir. Artık salonlarda iyice küçülmüş, ayrı ayrı holler bu salonların yerini almaya başlamıştır. Ortak alanların bu derece küçülmesinin tersine ev içinde bütün bireylere ait odalarında çoğaldığı görülmektedir. Aile içindeki bu tekbaşınalaşma kibarlık olarak nitelendirilmektedir. Kibar burjuvazi evlerinde en geniş alanı yeni oluşan salonlar kaplamaktadır. Salonlar ise eve ait bir bölme olarak değil, cemiyete ait bir alan olarak nitelendirilmektedir. Aynı zamanda salonlar dost ve yakın çevreden özdeşleştirilmekten çok uzak bir görüntü çizmektedir (Habermas 2017: 117-119).

Pamela romanının, burjuva dönemindeki ilk ve uzun bir süre toplumda etkisini koruduğu görülmüştür. Bu romanda yazı yazan yazarların düşüncelerini ifade ettiği aynı zamanda fikirlerini bu roman çerçevesinde bireylere aktardığı görülmektedir. Kamusal alan içinde bulunan bireyler okuduğu şeylerle ilgili akıl yürütmeye ve fikirlerini dile getirmeye başlamakta bununla birlikte aydınlanma sürecinde rol oynamada etkin bir şekilde yer almaktadır. Pamela’nın kuruluşunun iki yıl sonrasında kamusal kitapçıların kurulduğu görülmektedir. Kitap kulüplerinin, ödünç kitap veren dükkânların, 1750 İngiltere’sinden sonraki gibi gazetelerin, haftalık dergilerin satışlarının katlanarak arttığı bir dönemde romanda burjuva dünyası içinde önemli bir hale gelmiştir. Burjuvazi sınıfı kahvehanelerin, salonların, akşam yemekleri gibi mekânların içlerinden doğarak kendilerini geliştirmiş aynı zamanda basın ve eleştirel organlar ile birlikte kamusal toplulukları oluşturmuştur. Daha öncesinde hükümetlerin inşa etmeye çalıştığı kamusal alanlar burjuvazi ile birlikte özel bireylerin oluşturduğu, akıl yürütülen ve eleştirel bir bakış açısının yapıldığı kamusal topluluklarla donatılmıştır aynı zamanda siyasi otorite ile de bir çekişme içerisine girmektedir. Burjuva kamusal alanının siyasi sorumluluğu, sivil topluluğun düzenlenme ilkesidir. Bu oluşturulan sivil toplum kurumları, kahvehane ve büyük salonlar gibi kamusal alanlar; monarşik otoritelere karşı kafa tutmaktadır. Burjuva kamusu, mutlaki bir egemenlik anlayışa karşı çıkarak, genel yasaların topluma hâkim olması gerektiğini savunmaktadır. Aynı zamanda burjuva kamusal alanı bu yasaların tek meşru kaynağının kendileri olduğuna dair siyasi bir bilinç

oluşturmaktadır. Bireylerin genel yasalarla ve eşitlik anlayışı içinde toplumsal bir rol alması gerektiğini belirtmektedirler (Habermas 2017: 126-130).

Özel Alan: Genel olarak bakıldığında özel ve kamusal alan kavramları, birbirlerine karşıt ilişki içindedir. Karşıtlık içindeki bu iki kavramı ayırt edebilmek için belirli kriterler mevcuttur. Bunlardan birincisi görünürlük kriteri olarak adlandırılmaktadır. Görünürlük; açık olan ile gizli olan arasındaki ayrımı ortaya koyan, erişebilme olanağı bulunan, ortada olan gibi anlamları ifade etmektedir. İkincisi ise kolektif olma kriteridir. Birey ve bireye ait, bireyin ilişkili olması ile toplumu ilgilendiren, toplum yararına olan, toplumun dinamiklerini desteklemesi arasında ayrımları ortaya koymaktadır. Belirtilen bu iki ölçüt kamusal ve özel alan arasındaki ayrımı derinleştirebilmekte fakat aynı zamanda bu iki kavram arasındaki ayrımı da belirli zamanlarda yok edebilmektedir. Bu sonuç da kamusal ve özel alanın ayrımında çok fazla ölçüt bulunduğunu bizlere göstermektedir. Liberal model, devlet ve serbest Pazar ekonomisi üzerinden bu ayrımı yapmaktadır. Bu ayrım sonucunda iki kavramın birbirine zıt düştüğü sonucuna ulaşıldığını ifade etmektedirler. Cumhuriyetçi erdem ismiyle kendisini ortaya koyan model ise bu ayrımın Antik Yunan'a kadar dayandığını belirtmiştir. Kamusal alan, devletin idare ettiği veya serbest piyasanın hâkim olduğu yerin ötesinde yurttaşlık alanları olarak nitelendirilmektedir. Özel alan ise ailelerin bulunduğu ve ekonominin başat bir görev gördüğü alanlardır. Bu model, kamusal alanın politik bir alan olduğunu ifade etmektedir aynı zamanda yurttaş olanların alanı olarak tarif edilmektedir. Üçüncü model ise sosyallik modelidir. Bu model, toplumsal alanda planlı olmayan toplumsallaşmanın olduğu dile getirilmektedir. Burada önemli olan, planlı olmayan bir sosyal etkileşimin varlığıdır. Sosyalleşme plansız bir şekilde gerçekleşmektedir. Özel alan ise mahrem olandır ve gizlilik önemli bir kriterdir. Geleneksel toplumlarda kamusal alana göre özel alanın daha fazla yer kapladığı görülmektedir. Bu tarz toplumlarda kamusal alanın çok sınırlı olduğu, özel alanın ise oldukça geniş olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Özel alan; aileleri, lonca gibi daha çok ekonomik ve dini boyutu olan grupları, sosyal yaşam içindeki eğitim ve ekonomi gibi kapsamlı alanları da kaplamaktadır. Modern topluma bakıldığında ise durumun tam tersi olduğu, özel alanın oldukça daraldığı aynı zamanda kamusal alanın ise sınırlarının gitgide genişlediği görülmektedir. Modern toplumla birlikte daha önce özel alanın sınırları içinde bulunan yerler, kamusal alanın hâkimiyetine geçmiştir (Özbek 2004: 44).

Özel alan kavramı, kamusal alandan bağımsız bir biçimde düşünülmemektedir. Kamusal alan ve özel alanlar birbirinin tamamlayıcısı ve zorunluluğu olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern olarak kamusal alanların işlevleri 18.yüzyılın ürünleri olarak

değerlendirildiği gibi, özel alanda aynı dönemde oluşan bir yapılanma olarak görülmektedir. Kamusal ve özel alan, aynı dönemdeki şartların ürünleri olarak nitelendirilmektedir. Bu iki kavram genel olarak değerlendirildiğinde kamusal bütün bireylerin denetimine açık bir şekilde olduğu görülürken, özel ise dışa kapatılmış, dış çevreden yalıtılmış, aile ve yakın arkadaşlar ile sınırları kesin bir biçimde çizilmiş, toplumdan izole yaşam biçimini ifade eden kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern dönem, bireylerin birbiriyle daha fazla etkileşim içinde olmasını ve insanların farklı alanlara hâkim olmasını sağlamaktadır. Bilgideki ve teknolojiadaki değişimler kamusal alanı etkilediği gibi özel alanı da etkilemiştir ve bu değişim hızlı bir şekilde devam etmektedir. Bu değişim karşılıklı olmakla birlikte bu süreç kamusal alanın lehine, özel alanın aleyhine işlemektedir. Genel olarak bakıldığında kamusal alanın sınırlarının genişlediği, özel alanın ise gittikçe daraldığı görülmektedir. Bu değişimi özel alan çerçevesinde değerlendirirsek günümüzde internetteki teknolojinin gelişmesi, özellikle de sosyal medya bu kadar etkin olmasından dolayı özel alanı toplumun önünde ciddi bir biçimde aleni hale getirmiştir. Bu durum özel alanın, kamunun gündemine oturmasına ve ilgisini özel alana çekmesine neden olmuştur. Özel alandaki bu daralmayla birlikte bireyler özneliğini kamusal alanlara yansıtarak, öznelliklerini nesnelleştirmektedir. Genel sürece bakıldığında, daha önce bireyler tarafından oluşan daralmanın, günümüzde dışarıdan yapılan bir dayatmayla yapıldığı görülmektedir. Dünya’da gerçekleşen teknolojik değişimler, internetin ve sosyal medyanın da gelişmesi toplumsal anlamda da değişimleri beraberinde getirmiştir. Bireylerin yaşam biçimleriyle birlikte, fiziksel anlamda da değişimler yaşanmaktadır (Alacahan ve Vatandaş 2021: 721).

Modern döneme bakıldığında, teknolojinin ve dijitalleşmenin de etkisiyle dünyanın gözetim sistemleriyle donatıldığı görülmektedir. Bundan dolayı bireylerin toplumdan izole ve kendisine özel bir alan oluşturma ortamının zayıfladığı yorumu yapılabilmektedir. Bu sonuç da özel alanların daralmasını önünü açmaktadır. Bu dönemde bireyler internet ortamı, sosyal medya veya sokak ve caddelerde konumlandırılan kameralar üzerinden, tamamen gözetim toplumunun etkisi altında kalmaktadır bundan dolayı da insanların özel alanları sınırlanmıştır. Bireyler bu gözetim sistemleri tarafından kuşatılarak, her anları denetlenebilir bir hal almaktadır. Bu denetlenebilirlik sadece kamera ve kayıt sistemleriyle değil, kredi kartı gibi bireylerin özel bilgilerinin bulunduğu aygıtlarda da yapılmaktadır. Bunların hepsini bir araya getirdiğimizde, bireyler artık gözetlenmekten kaçamamaktadır. Tamamen denetlenebilir bir ortamın oluşması, bizlere bu alanların birer panoptikon haline geldiğini göstermektedir. Bu

sonuç, özel alanlar için çok önemli olan gizlilik ilkesinin bozulduğunu göstermektedir (Bauman 2006: 60).

Özel alanların, kamusal alanlardan ayrılan en önemli niteliği, bireylerin kişisel mülkiyetlerinin olması ötesinde kamusal alanların toplumdaki bütün bireylere açık olması olarak değerlendirilmektedir. Parklar, bahçeler, herkese açık yeşil alanlar, çocukların oynadığı oyun alanları, spor tesis alanları, dış çevrede bulunan doğal mekânlar, tesisler, dizayn edilmiş yeşil alanlar, alışveriş merkezleri, meydanlar, pazar alanları, kaldırım ve yürüyüş yolları gibi mekânlar kamusal alan olarak değerlendirilmektedir (Erdönmez ve Akı 2005: 74-75). Kamusal alanın temellerinin Eski Yunan devleti döneminde ortaya çıktığı bilinmektedir. Aristoteles'e göre, toplumda çeşitli yaşam biçimleri mevcuttur. Bu yaşam biçimlerinden en altta olanı bireylerin bedenleriyle ilişkilidir ve Aristoteles bu alanı özel alan olarak ifade etmektedir (Onat 2010: 15).

Devlet ve toplumların birbirleriyle karşılıklı bir şekilde nüfus etmeleri sebebiyle, aile yapısının toplumsal yeniden üretme süreçleriyle bağlantısı git gide çözülmeye başlar ve yeni bir yapılanma sürecine girer. Özel alanın merkezinde bulunan mahremiyet alanı, özel alan özel olma niteliğini kaybettiğe, özel alanın kıyısına çekilmektedir. Liberal dönemde burjuvalar özel yaşamlarını meslek ve aile içinde yaşamaktaydı. Malların mübadele edildiği ve toplumsal olarak emeğin alanı özel alana ait olarak nitelendirilmektedir. Özel alanın liberal burjuva döneminde oldukça geniş bir alanı kapladığı görülmektedir. O dönemlerde aynı mantık yapısıyla kurulan bu iki alanın, sonrasında karşıt bir yapılanma içine girdiği sonucuna ulaşılmaktadır. O dönemden sonra aile yapısının gittikçe daha dar alana çekilmesi, çalışma yaşamının ve toplumsal etkileşim alanının daha geniş bir alana yayılarak kamusal alanı genişletmesi bu sonucu doğrulamaktadır. Bireyin gündelik yaşamında iş yaşamında geçen zaman dilimi daha önce özel bir alan olarak görülürken, liberal dönem ile birlikte kamusal özellik taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Büyük işletmeler ve şirketler her ne kadar mülk sahibinin ve sermaye sahibinin yönetimi altında olsa da aldıkları kararlar neticesinde nesnelleşme zorunluluğuna girmiştir. Günümüzde aileye sıkışmış olan özel alanın tersine meslek alanlarının tamamen kamusal nitelik gösterdiği görülmektedir. Mesleklerin özerk bir hal alması ile birlikte, aile üretkenlik işlevlerini yitirerek tüketime yönelmeye başlamış daha da önemlisi ise artık aile ekonomik işlevlerinden koparılmaya başlamıştır (Habermas 2017: 266-268).

Kamusal Alan ve Özel Alanın Tarihsel Gelişimi

Antik Yunan dönemi yurttaş ve yurttaş olmayan olarak ayrılan iki yapıyı bir düzene sahiptir. Polisin yurttaşları tamamı ile özgür olarak nitelendirildikleri için (erkekler) yurttaş kimliğine sahip olmaktadır. Özgür olarak değerlendirilmeyen; kadınlar, yabancılar, köleler, zanaatkârlar polis yurttaşları olarak sayılmamakta bununla birlikte agoraya katılımları ve konuşma gibi haklardan mahrumdurlar. Yurttaş olan bireylerin herhangi bir işi yapma yükümlülüğü yoktur. Polis'te yapılan etkinlikler kamusal alanın önemli konuları arasında yer almaktadır. Kamusal alan dışında bulunan bireyler özel alanın içindedir. Kamusal alan özgürlük ve eşitliğin sembolü olarak belirtilmektedir. Kamusal alanda yer alan bireyler ne yönetmektedir ne de yönetilmektedir, buradaki bireyler eşittir aynı zamanda yurttaştır (Çetin 2006: 11-12).

Antik Yunan düşüncesi temelinde kadının emeği ve köleliği üzerinde kurulmuş olan bir sistem süreci içinde, özel ve kamusal alan bir zıtlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Antik Yunan'daki şehir devletleri incelendiğinde, iki mekân türünün olduğu görülmektedir. Özgür vatandaş olarak nitelendirilen bireylerin ortak kullandıkları alan koine yani polis olarak, bireylerin kendilerine ait olduğu alan ise "idia" olarak nitelendirilmektedir. Bu iki alanın Antik Yunan döneminde kesin sınırlarla ayrıldığı görülmektedir. Kamusal alan belirli bir mekân olarak nitelendirilmemesine rağmen, genel olarak pazar meydanlarında gerçekleşmektedir. Kamusal alanlarda genel görüşmeler, düşünceler müzakere edilebildiği gibi meclis görüşmeleri şeklinde de tartışmalar yapılabilmektedir. Yunanlılara göre kamu, özel alan karşısında bir özgürlük alanı olarak yükselmektedir. Toplumsal alan içinde her sosyal sorun, kamusal alanda tartışmaya açılmaktadır. Bireyler bu alanda her doğruyu görebilmektedir. Sosyal sorunlar, bu mekânlarda gerçekleşen konuşmalarda hayat bulmakta ve şekil almaktadır (Habermas 2017: 60). Kamusal alanda, topluluğun beraber yaşama arzusu ön plana çıkmakta bununla birlikte dayanışma duygusunun, bireylerin duyarlılıklarının arttığı ve sosyal adaletin sağlandığı mekânlar olarak adlandırılmaktadır (Çınar-Özkan 2017: 59).

17. yüzyılda Fransa'da, kamu içinde tüketiciler ve eleştirenler yer almaktadır. Fransa'da o dönemde kamuyu saray, burjuva ve soylular oluşturmaktadır. İlk oluşan kamusal alanda sarayın ve şehrin dâhil olduğu görülmektedir (Habermas 2017: 98). Özel alandaki zorluklardan ve güçlüklerden arınmış olan bireyler siyasi yaşamın yer aldığı alan olan kamusal alana dâhil olurlar. Aristoteles, siyasi yaşam alanlarının zorunlu ve isteğe bağlı alanlar dışında yer aldığını dile getirmektedir aynı zamanda erdemlerin ancak "polis" içinde yer aldığını belirtmektedir. Aristoteles, Polis'i bireylerin birbiriyle iletişime geçtiği, bir araya geldiği alanlar olarak değerlendirmekte aynı zamanda bu alanları bireylerin özgürlük alanları olarak nitelemektedir.

“Polis” in ortaya çıkmasıyla, bireyler kendisini diğer varlıklardan ayıran niteliklere sahip olma noktasına gelmiştir. Bu alan siyasal bir varlık olarak; yasama, yürütme ve yargının hepsini içinde toplamaktadır (Onat 2010: 15). Kamusal ve kişisel sözcükleri, Batı’daki kullanımıyla kamu-özel ayrımını ifade etmektedir. Kamu sözcüğü, İngilizcedeki birinci anlamının “kamu”, topluluğun ortak çıkarlarını ortaya koymaya çalışan bir ifadeyi nitelemektedir. Özel sözcüğünün kullanımı ise, üst düzey devlet yöneticilerinin dahil olduğu “ayrıcalıklı kişi”, anlamını taşımıştır. 17. yüzyıl sonlarına doğru kamu ve özel kelimelerinin bugün kullanılan anlama benzediği görülmüştür. Kamusal ifadesi toplumda bulunan her bireyin denetimine açık olurken, özel sözcüğünün ise bireyin aile ve arkadaş çevresiyle sınırlandığı belirtilmiştir (Sennet 2002: 32).

Modern demokrasinin tanımlamasında kamusal alanın önemli bir rolü olduğu vurgulanmaktadır. Modern anlamda kamusal alanlar iktidarın denetleyici bir mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğulcu bir sistemde işleyen kamusal alan, modern demokrasinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Antik Yunan’a bakıldığında kamusal alanların sadece özgür vatandaşlara açık olduğu görülmektedir. Mülksüz bireyler, kadınlar, yabancı bireyler ve alt sınıfa ait yurttaşlar kamusal alanda alınan karar alma mekanizmasından dışlanmaktadır. Seçkinler sınıfının oluşturduğu grup, kamusal alandaki denetimini Roma döneminde de devam ettirmiştir. Orta Çağ döneminde kamusal ve özel alanın ayrımından söz edilememektedir. Kamusal ve özel alandaki ayrımın 18. Yüzyılda burjuva sınıfının yaşadığı kentlerde ortaya çıktığı görülmektedir. Burjuvanın egemenliği doğrultusunda şekillenen sonrasında yabancılarında dâhil olduğu, kahvelerde ve salonlarda hayat bulan kamusal alanlar; siyasi otoritenin sorgulandığı ve sorunsallaştığı aydınlanmanın mekânları olarak nitelendirilmektedir. 19. Yüzyıla gelindiğinde ise kamusal alanların devletin ve piyasanın denetimine girdiği görülmektedir (Nebati 2020: 833).

Aristoteles’ten sonra kamusal ve özel alan ile ilgili pek çok düşünce dile getirilmiştir. Kamu sözcüğünün iki önemli kullanımı olduğu görülmektedir. İlk olarak herkes tarafından görülen ve duyulan bir terim olarak kullanıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu alanda gördüklerimizi ve duyduklarımızı başka bir bireyin bizleri gördüğü ve duyduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Tarihsel süreçteki ikinci kullanımı ise bize ait olmayan, bizim dışımızda olanı ifade etmek için kullanılmıştır. Aynı zamanda bizden farklı olarak ortak bir kullanım alanı, toplumdaki bütün bireyleri bünyesine dâhil eden bir alandan söz edilmektedir. Burada bireyler bir araya gelebilir, toplanabilir ve kendilerini ifade edebilmektedir. Bununla birlikte bireyleri bir araya getiren ortak bir dünya tanımlanan kamusal alanlar, bireylerin kendilerini topluma

ifade ettikleri alanlar olarak nitelendirilmektedir. Bu düşünce eşliğinde kamusal alan; tarihsel süreçte her bireye eşit olarak yaklaşan aynı zamanda hiçbir dinsel, kültürel, toplumsal statü gözetmeksizin insanlara sunulan bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır (Uzun 2006: 14).

Özellikle 18.yüzyılda kentlerde, kamusal alanlar önemli bir rol oynamaktadır. Kentlerin dinamiğini, kentteki bireylerin yaşam biçimlerini ve bireylerin kendilerini ifade edişlerini yoğun bir şekilde karşılamaktadır. 18. yüzyılda özellikle Avrupa’da sayıları her geçen gün artmakta olan gazeteler, dergiler, kitaplar gibi yayın kuruluşları bunlarla birlikte bireylerin bir araya gelebileceği salonlar, kulüpler ve kahvehaneler gibi mekânlarda hiçbir statü ve sınıfsal bir ayırım gözetmeksizin oluşturulan tartışma alanları kamusal alanların ortaya çıkmasında ve sonrasında etkin bir hal almasında önemli bir katkı sağlamıştır. Bu alanlar Avrupa’da bireylerin ve toplumların aydınlanmasını, insanların toplumsal çevreye karşı duyarlı ve sorgulayabilir bir bakış açısına sahip olmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum da Avrupa’da toplumsal değişim ve dönüşümün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bunun yanı sıra kamusal alanlar tartışmaların yapıldığı, bireylerin kendilerini ifade ettikleri ve dinledikleri, fikir ve düşüncelerin karşılıklı olarak dile getirildiği alanlar olmasından ötürü de siyasi alanı denetleme görevi görmeye başlaması modern toplumun gelişimi için önemli görülmektedir (Kömeçoğlu 2005: 28-35).

Habermas’ın Kamusal Alan Düşüncesi

17. yüzyıl ile birlikte kamu ve özel alan arasındaki ayrışmayı tarihsel süreçte incelemeye başlamıştır. Burjuva toplumunun oluşum sürecinde oluşan ilk kurumlarda öncelikli olarak saraydan kopan soyluların izlerinin devam ettiği görülmektedir. Buna rağmen tiyatro, müzeler, konserlerde oluşan büyük kitlelerin oluşturduğu kamusal toplulukların tamamının burjuva niteliğine sahip olduğu görülmektedir. Oluşan burjuva kamusal alanının üstünlüğü 1750 yılları itibari ile ön plana çıkmaya başlamaktadır. O dönemde yayımlanan dergi, gazeteler burjuva topluluğunun taleplerine göre şekillenmeye başlamıştır. Burjuva kamusal alandaki evlerin yapısında değişimler görülmeye başlarken, soyluların ev düzeneklerinde değişimler olmadığı görülmektedir. Aynı zamanda soylular, burjuvanın aile düzenini horladığı bilinmektedir. Romanların ve dergilerin sayısının arttığı görüldü aynı zamanda yazarlık önemli bir meslek olmaya başladı. Yazarlar bu dönemde kendilerini ifade eden aktörler olarak nitelendirilmeye başladılar (Habermas 2017: 117-124).

Kamusal alan, sivil toplumun bir parçası olarak nitelendirilmekte, devletin otorite kurma sisteminden ayrı olarak düşünülmesiyle birlikte aynı zamanda ilişkilidir. 18. ve 19. yüzyılda sitelerin oluşmasıyla kamusal ve özel alandaki karşıtlığın arttığı görülmüştür. Sitedeki

bireylerin yurttaş olabilmeleri için katıldıkları bütün etkinlikler kamusal alan içinde gerçekleşmekteydi. Bundan dolayı kamusal alanın sınırlarının genişlediği yorumu yapılabilmektedir. Bunun haricinde ve ailedeki yaşantılar özel yaşam olarak belirtilmektedir. Eski dönemlere bakıldığında Klasik Çağ'da yönetebilme, karar verebilme, yargılama ve kamusal işleyişleri kamusal alanı oluşturmaktadır (Yükselbaba 2008: 50-51). 1970'li yıllarda kamusal alan kavramının tartışmalarının yoğun bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Habermas, kamusal alanı fiziksel ve sembolik olmak üzere iki açıdan ele almaktadır. Bu alanlar caddeler, sokaklar ve meydanlardan oluştuğu için Habermas bu alanları fiziksel olarak incelemiştir. Bu alanlarda, toplumdaki bireyler şikâyetlerini dile getirmekte aynı zamanda karşı bir muhalefet oluşturabilmektedir. Bununla birlikte yeni bir düzen için topluma da çağrı yapabilmektedir. Bu alanlarda bilgilerin dolaşması, kamusal düşünce ve görüşlerin yaygınlık kazanması bununla birlikte basın özgürlüğünün üzerinde durulması önem arz etmektedir. Habermas, kamusal alanları kamuoyunun oluştuğu alanlar olarak nitelemiştir. Bu alanlarda fikirler tartışılır, üretilir, farklı görüşler bir araya gelerek ortak bir noktada birleşir. Bireyler kamusal alanlarda kendilerini ifade ederek görüşlerini belirtmektedir. Bireyler kamusal alanlarda yurttaş olma bilincine ulaşmıştır aynı zamanda özgürlüklerin yaşandığı bir mekândır. Habermas'a göre bu alanlar; bireylerin özgürlüklerini kullandığı, basın özgürlüğünün olduğu alanlar olarak tanımlanmaktadır (Bahçeci 2018: 113-114).

Aynı zamanda devlet ve ekonomik alanların dışında bir alan olarak kendisini konumlandığını dile getirmektedir. Bunların yanı sıra ekonomik ve devletin egemenliğinden sıyrılmış bir siyasal alanı temsil etmektedir. Bu alanlar müzakerelerin, uzlaşının ve eylemlerin yurdu olarak nitelendirilmektedir. Bununla birlikte siyasi otorite ile sürekli temas halindedir ve siyasi otoritenin baskısı altında kendisini görmektedir. Habermas, bu alanlarda bireylerin sürekli etkileşim içinde bulunduğunu ifade etmektedir. Kamusal alanlar müzakere sisteminin oluşması için gerekli koşulları sağlamaktadır fikrini dile getirmektedir. Bununla birlikte ideal bir kamusal alan fikrini savunarak, normatif bir yapı sistemini savunmuştur. Kamusal alanı, homojen ve soyut bireylerin merkezde olduğu burjuva sisteminden, sivil toplumun merkezde olduğu aynı zamanda farklılaşmış bireylerden oluşan bir kamusal alana geçiş olarak tanımlamıştır. Habermas'ın burjuva kamu kavramı, 17. ve 18. yüzyıldaki Avrupa'da oluşan kamusal yaşamı ifade etmektedir. Aynı zamanda günümüzdeki kamusal alandan çok daha farklı olduğunu dile getirmekte ve ideal tipin oluşumu olarak nitelendirmektedir. İdeal tipten anlaşılan, yurttaşların eleştirel bir bakış açısı geliştiren homojen ve tekçi bir yapının oluşudur (Özcan 2003: 201-202).

Habermas, bireyleri toplumsal bir varlık olarak nitelemiştir. Özellikle ikinci dünya savaşından sonra Almanya’da daha fazla ön plana çıkan Habermas, bu dönemde siyasi alandaki özgürleşmeye oldukça önem vermektedir. Siyasi alandaki özgürleşme, toplumun demokratikleşmesinde belirleyici bir faktör olacaktır. Habermas, kamusal alanı toplumların bütünleşmesini sağlayacak yegâne güç olarak görmektedir. Baskıcı bir toplumda, bireylerin kendilerine özgürlük alanları oluşturmak istediğini dile getirmektedir bu durum baskıcı toplumsallaşmanın çatlamasına neden olabilmektedir. Çeşitli düşünce fikirleri bir araya getiren kamusal alanın özellikle modern toplumun dinamikleri içinde kendisini ön plana çıkardığını dile getirmektedir. Kamusal alanın, modern toplumun oluşum sürecinde temel bir görev aldığını dile getirmektedir. Burjuva kamusunun oluşumuyla modern toplumun ortaya çıktığı düşüncesini öne sürmektedir. Burjuva kamusu politik yönüyle toplumsal bir görev üstlenmiştir. Rasyonel tartışmaların yapıldığı bu alanlar aynı zamanda içerisinde ideal özgür bireyi tanımladığını belirtmektedir (Torun 2020: 221-222). Habermas, özgür bir toplum ifadesini kullanmaktadır. Bireylerin, öznelliklerini kullanabilmeleri için iletişim biçimlerini ön plana çıkarmaktadır. Bireyler arasındaki iletişimin karşılıklı olması sonucunda araçsal aklında zayıflayacağı düşüncesini taşımaktadır. Güçlü bir iletişim, araçsal-aklın zayıflamasını sağlayacak aynı zamanda insanların birbiriyle olan etkileşiminin özgür bir biçimde olmasını beraberinde getirecektir. Özgür bir toplum olma yolunda önemli bir adım atılacaktır. Kamusal alanlarda bu düşünce yapısının oluşmasını sağlayacak bir araç olarak göze çarpmaktadır (Slattery 2010: 427).

Habermas, kamusal alanın modernite ile birlikte ortaya çıktığını savunmaktadır. Kamusal alan, özel alandan kendisini ayırarak ayrı bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle sanayileşmenin etkisiyle oluşan kapitalizm sonrası kendini göstermeye başlayan bir yapıya sahiptir. Sanayi öncesinde üretim aile içinde oluşmaktayken, sanayileşme ile birlikte üretim aile dışına çıkmıştır. Sanayi toplumunda üretim özel alanın dışına çıkarak kamusal alanda gerçekleşmeye başlamıştır. Feodalizm döneminde siyasal yapının merkezi aileydi yani özel alandı. Modern dönemde ise siyasal yapının egemenliği ailenin dışına çıkarak kamusal alana geçmiştir. Aile modern öncesinde sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik yapıdaki egemenliğini, modern toplumda aile dışına bırakmıştır. Modern toplum ile birlikte sosyal alanlar bu yapılarda egemenliği sağlamıştır. Habermas, oluşan kamusal alanlarda bireyler rasyonel düşünceler geliştirerek yeni düşünceler ortaya atabilmektedir. Kapitalist toplumlarda demokrasi anlayışının yerleşebilmesi için kurumsallaşmış bir kamusal alanın varlığından bahsetmekteydi. Habermas, demokrasi, modern toplum ve kamusal alan arasında bağ

kurmaktadır. Kamusal alan, modern toplumun ve demokrasinin çıkış noktası olduğunu dile getirmektedir. Kamusal alan, devlet aygıtlarının dışında yurttaşların toplandığı ve düşüncelerini tartıştığı alanlardır. Habermas'a göre kamusal alan, sivil toplum içerisinde çıkan bir alan olma özelliği sergilemektedir. Sivil alan ile farklı olmasına rağmen, sivil toplumun içinden doğduğunu dile getirmektedir. Kamusal alanlar, siyasal kavgaların çözüme kavuşmasını sağlayan rasyonel ve eleştiri söylemlerinin gerçekleştiği kültürel ve sosyal alanlardır (Demir ve Sesli 2007: 279-280).

1700 yılları itibariyle burjuva kamusu toplumda kendisini göstermeye başlamaktadır. Bu oluşum kendisini mimaride de göstermektedir. Burjuvazi toplumunun ortaya çıkmasıyla birlikte modern çekirdek aileler oluşmaya başlamıştır bununla birlikte çekirdek aile için modern yapıları evler inşa edilmiştir. Bu dönemde aile içindeki bütün bireylerin sahip olduğu özel odaların yanında, bütün bireylerin bir araya toplandığı ailedeki bütün fertlere açık olan salonlar kamusal alan niteliği göstermektedir. Kamusal alanın genişlemesi ve bu alanın çeşitli çıkarlar doğrultusunda bölünmesiyle birlikte gerçekliğini yitirmeye başlamıştır. Rasyonel bir hale büründürülmek istenen siyasal kamusal alan, ayrı fikirlerin bulunmasına rağmen ortak çıkarlar doğrultusunda hareket etmeye çalışmıştır. Fakat mülk sahiplerinden dolayı burjuva kamusal alan bu öngörüye gerçekleştirememiştir. Liberal düzen ile birlikte mülk sahipleri, özel alandaki ilişkilerini piyasanın çıkarı doğrultusunda kamusal alanlara taşımıştır. Bununla birlikte devlet otoritesi kamusal alanı kendi lehine kullanmaya başlamıştır. Liberal sistem içindeki kapitalist güç, devlet erkinin bu alanları kontrol etmesine yardımcı olmuştur. Özgür tartışma ve fikirleri dile getirme olanağı sağlayan kamusal alanlar, akıl yürütme fonksiyonlarını yitirmeye başlamış aynı zamanda rasyonaliteden uzaklaşmaya başlamıştır. Mülk sahipleri kamusal alanlara karşı bir tepki göstererek, bu alanların bölünmelerine neden olmuştur. Özgür düşüncenin sembolü olan iktidarın denetim mekanizması kamusal alanlar, devletin otoritesinden daha fazla otoriter bir yapıya bürünebilir. İşçileri, mal sahibi olmayan ve eğitim seviyesi düşük olan kitleleri bir araya getirerek geniş bir yapıya kavuşan kamusal alan, mevcut iktidar karşısında yeni bir iktidar olma durumuna gelmektedir. Bu durum burjuvanın tepki göstermesine neden olmaktadır. Habermas bu olayı çelişkili bir yapı olarak değerlendirmiştir (Odabaş 2018: 259-261).

Marx'a göre kapitalizm, kendisini yıkmakla tehdit eden içerisindeki çelişkilerden muzdariptir. Bu çelişmelerin toplumu zorladığını dile getirmektedir. Marx, kapitalizmin bünyesinde barındırdığı rekabet vurgusunun, kapitalistin davranışını zorladığı düşüncesindedir. Kapitalizm, kapitalistlerin kapital biriktirmelerini zorunlu kılmıştır. Birey her zaman kendi çıkarlarını korumaya odaklanmıştır. Birey her ne kadar kendi aleyhine çalışsa da tarihsel

gelişme lehine hareket etmektedir. Üretimin artması, servette oluşan artış bunun yanı sıra artan fukaralık ve sefalet, işçilerin karın tokluğuna ve çok zor şartlar altında çalışması gibi sonuçları beraberinde getirmiştir. Bunun en büyük sebebi ise yedek endüstri ordusu olarak nitelendirilen işçilerin, yani artık işçi nüfusu olarak isimlendirilen bireylerin ücretlerinin en alt seviyede tutulmasıdır (Popper, 1968: 178).

Habermas, modern dönem içinde kamusal alanların çözümlenmesini ilk yapan kişi olarak bilinmektedir. Bu kavramın sosyal bilimlerde tekrardan gündeme gelmesine de Habermas önderlik etmiştir. Modern toplumun önemli dinamiklerinden biri olan burjuva kamusal alanı Habermas'ın önemli çözümlerinden biridir. Habermas daha çok 17. ve 20. yüzyıllar arasındaki dönem içinde kamusal alanla ilgilenmiştir. Bu dönemler içinde kamusal alanın üç bölüme ayırmıştır. İlk olarak Orta Çağ dönemindeki temsili kamu, ikinci olarak Fransız devriminden önceki döneme denk gelen burjuva kamusunun zeminini oluşturan edebi kamu son olarak da politik yani burjuva topluluğunun kamusal alanlarıdır. Habermas'a göre modern kamusal alan, burjuva kamusunun oluşum ve dönüşüm süreçlerini içermektedir. Burjuva olarak nitelendirilen gruplar kendilerini okuma toplulukları olarak görmektedir aynı zamanda kendilerini gerçek kamusal alanların taşıyıcıları olarak nitelendirmektedirler. Entelektüellerin, sanatçıların, mülk sahipleri gibi çeşitli grupların bir araya gelerek oluşturulan okuma ve tartışma topluluklarını Habermas, edebi kamu olarak nitelendirmiştir. Bu durum Fransız devriminden hemen önceki dönemde devlet erki, bu gruplar tarafından kamusal alanda meşrulaştırılmaya başlanınca kamusal alanın gücü zayıflamaya başlamıştır (Habermas 2017: 90).

Kamusal toplulukların mekânları arasında kahvehaneler ve salonlar bulunmaktadır. Bu mekânlarda, bireyler herhangi bir statü ve mevki ayrımı olmaksızın bir araya gelerek süreklilik taşıyan ve devlet işleriyle ilgili konular hakkında tartışmalar yapmaktadır. Bu mekânlara gelen bireyler tamamen eşit pozisyona sahiptir. Kamusal alanlarda yapılan tartışmalar ve sorulan sorular o döneme kadar hiç sorulmamış sorulardan oluşmaktadır. Bu durum birçok konunun sorunsallaşmasını beraberinde getirmiştir. 18.yüzyılda ise kamusal alan politik işlevler yüklenmeye başlamıştır bunun yanında edebi kimliğini korumaya devam etmiştir. Eğitim düzeyi yüksek olmak ve mülk sahibi olmak da kamusal alana ait olmanın ölçütleri arasında olmaya devam etmiştir. Bu şekilde burjuva kamusu, devlet otoritesinin aldığı kararlarda aktif rol oymak istemekte ve denetleyen bir güç olmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda politik alanda düşünceler üreten, kendi çıkarlarını toplumun çıkarlarıyla bağdaştıran bir kamusal topluluklar haline bürünmektedir. Bunun sonucunda burjuva kamusu politik alanda kendi çıkarlarını

devletin erkiyle uzlaştırarak normatif bir yapı statüsünü kazandırmaya çalışmaktadır (Habermas 2017: 152-158).

Bu dönemde ekonomi serbest piyasanın elinde bulunmaktadır ve burjuvanın talebi de ekonominin devletten arındırılmış olmasıdır. Devlet erkinin yasaya dayanmadan gerçekleştirdiği müdahaleler kapitalist sisteme hizmet ederek özel kişilerin çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. Bu durum rasyonel anlayışa ters düşeceğinden, müdahale karşımıza kötü bir sonucu doğuracaktır (Habermas 2017: 166-167). Akıl yürütmeler yoluyla gerçekleşen yasalarda devletin müdahalesi olmadığı için orada bir sorun yoktur. Burjuva kamusal döneminde yasalar gelirli akıl yürütme süreçlerinden geçirildiği için meşru bir nitelik kazanmıştır. Burjuva kamusunda, devletin yürüttüğü bütün faaliyetlerin denetlenmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bireylerden oluşan bu gruplar, bir araya gelerek ortak sorunlar hakkında konuşarak fikir birliği elde ettiğinde, akıl yürütülen bir alan olma niteliği kazanır. Burjuva kamusu devletin otoritesi karşısında özel bir özerk alan olma niteliğine sahip olur. Bireylerin kişisel özgürlükleri belirlenmiş genel yasalar ile güvence altına alınmıştır. Bireylerin özgür olması ve her bireyin eşit olması bu yasalarla belirlenmektedir. Yasalar kamusal alan içinde tartışılarak, fikir birliğine varılarak oluşturulmuş, mutabakata varılmış genel kurallardır (Habermas 2017: 202-206).

Modern dönemdeki kamusal alanda, toplumun uzlaşıya varabilmesi için akıl ve bilime ihtiyaç duyulmaktadır. Birey kendi iradesi ve aklı ile kendisini geliştirebilme olanağı bulabilmektedir. Bireyler eleştirel ve tartışma alanlarına eşit ve özgür bir biçimde katılabiliyorsa akıl yürütme faaliyetleri sonucunda rasyonel sonuçlara ulaşabilecektir (Özbek 2004: 42). Bireyler, etkileşimleri süresince üzerinde anlaşabilecekleri tartışmaları yapabileceklerdir. Üzerinde tartışılan konuların sonucunda rasyonel olarak anlaşmaya varılabilecektir (Outhwaite 2008: 252). Bireylerin etkileşiminde, dinleyici konumunda olan kişi rasyonel olarak süreci değerlendirerek kendi özgür iradesiyle evet veya hayır cevabını verebilmektedir. Kendi düşüncesini öznel bir kişi olarak ifade etme özgürlüğüne sahiptir. Kamusal alan da bu düşüncelerin paylaşıldığı yer olarak nitelendirilmektedir (Habermas 2001: 324).

Kamusal alanlarda yer alabilmek için gerçek ölçüt olarak rasyonel ve seküler akıl yürütme esas alındığından, bazı grupların kamusal alanın dışında kaldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Geleneğin ve göreneğin bununla birlikte dini referansı ön plana çıkaran düşüncelerin kamusal alanda ön plana çıkması mümkün değildir. Bu durum kamusal alanın belirli gruplara kendisini kapattığını göstermektedir. Kamusal alanların gelenek, görenek ve

dini yapılara kendini kapatması, bu alanların belirli gruplarla sınırlanmasını beraberinde getirmektedir. Bu önermeye göre, modern kamusal alanın dışlayıcı bir nitelik göstermektedir. Habermas'da işçi, köle ve kadınları kamusal alanların aktörü olarak belirtmemektedir. Rasyonel düşünceye sahip olan kamusal alanda yer alan birey dini düşüncelere ve geleneklere sahip olabilir fakat bu bireyler bu düşüncelerini kamusal alanın dışında bırakmak durumundadır. Seküler bir yapıya sahip olan kamusal alan, dini referansları kendi dışında bırakmaktadır. Bireyler rasyonel akıl yürütme dışındaki her durumu kamusal alanın dışına atmaktadır. Kamusal alanda önemli bir noktada eşit katılımın sağlanabilmesidir. Farklılıklar çerçevesinde eşit katılım önem oluşturmaktadır. Genel olarak bakıldığında kamusal alanın monist bir yapıda olduğu söylenebilir. Kamusal alan öncelikli olarak mutlakiyetçi bir devlet yapılanmasına karşı çıkarak kendisine özgürlük alanı yaratırken, sonrasında bu özgürlük alanının burjuva egemenliğine girdiği görülmektedir. Bu sonuç evrensel olarak nitelendirilen kamusal alanın, burjuva kamusu ve burjuva bireyiyle sınırlandığını bizlere göstermektedir (Köroğlu 2013: 436).

İletişim sürecinde bireylerin birbirini anlaması önem kazanmaktadır. Bireylerin düşüncelerini dile getirmesi ve bunun sonucunda bir uzlaşının olması önem taşımaktadır. Bireyler düşünebilme, anlayabilme ve bilme niteliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Aynı zamanda konuşabilme niteliğine de sahiptir. Bu durum bireyin kendisini çevresindeki varlıklara karşı ön plana çıkarmıştır. Konuşma eylemi diğerlerinden farklıdır çünkü konuşabilme bireyi doğruya götürebilmektedir. Habermas'a göre araçsal eylemler teknik kurallara bağlı kalarak fiziksel dünya içinde amaç oluşturmaktadır. Stratejik eylemler, bireylerin davranışları üzerinde manipüle çabaları içerisine girmektedir. İletişimsel eylemde ise amaç bireylerin birbirini anlayarak bir uzlaşma içinde olmasıdır (Akkol 2019: 176). Habermas genel doğru bir bilginin varlığından ziyade, doğru eylemin ne olduğuna yönelik ve o eylemin uygulanabilmesinin koşullarını oluşturmaya çalışmıştır. Habermas'ın rasyonalist bilgi birimlerini uzlaştırdığı görülmektedir aynı zamanda insan ilişkilerinde yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir (Urbay 2017: 127). İletişim, bireylerin kendilerini ifade eden en önemli yapı taşlarından biridir. Habermas, iletişimin iki ayrı yönünü vurgulamaktadır. Birincisi, rasyonel eylemin amaca yönelik olmasıdır. Burada asıl önemli olan belirli bir amacın gerçekleşmesidir. İkinci olarak da iletişimsel eylemden bahsetmektedir. Asıl önemli olan nokta da iletişimsel eylemin gücüdür. İletişimsel eylemin anlamı önem oluşturmaktadır. Tek düze olmayan ve çift yönlü gerçekleşen, sözlü veya sözlü olmayan eylemlerden daha kapsamlı olduğu belirtilmektedir (Çetin 2017: 55).

Rasyonel iletişimde bireylerin etkileşim kurarak birbirini anlaması ön plana çıkmaktadır. Burada en az iki birey etkileşime girmekte ve bunun sonucunda da uzlaşma varabilmektedir. Bu uzlaşının gerçekleştiği yer de kamusal alandır. Habermas, bireylerin karşılıklı etkileşim içinde olarak anlaşmasını ifade ederken sadece söz ile anlaşmadan bahsetmemektedir. Bireylerin birbirini anlama sürecinde dilin yanında semboller ve işaretler yoluyla da birbirleriyle uzlaşma içinde olabileceğini savunmaktadır. İnsanların birbirlerini anlayabilmesi ve uzlaşma içinde olabilmesi için dilin öneminin oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadır. Dil ile birlikte sembollerinde önem taşıdığını belirtmektedir (Deflem 2014: 879).

Kamusal Alan ve Kentsel Yaşam

Kentler, peş peşe dizilmiş olmakla birlikte kendi içinde bağımsız ve kendi içine kapamış yerleşim birimleri olarak nitelendirilmektedir. Kentlerde bulunan yapıların temel özellikleri, o bölgelerin kent olmasını sağlayan bir faktör olarak değerlendirilse bile tek bu faktöre bakarak bir kent tanımlaması yapmamız çok da doğru olmayacaktır. Çünkü bir bölgenin kent olarak nitelendirilmesinin tek şartı birbiri ardına dizilen haneler veya o bölgenin nüfusu değildir. Bir yeri kent olarak nitelendirebilmemiz için o mekânın farklı özellikleri de bünyesinde taşıması gerekmektedir. Bir yeri kent olarak tanımlayabilmemiz için bölgenin; ekonomik, kültürel ve toplumsal açıdan da belirli bir gelişmişlik düzeyinde olması gerekmektedir. Nüfusu binlerce olan bazı yerlerin köy olarak nitelendirilmesi de bu sonucu doğrular niteliktedir (Weber 2000: 101). Bireylerin kültürel ve toplumsal beklentileri, içinde bulunduğu mekânı nasıl düzenleyeceğine yol göstermektedir. Bireyler aracılığıyla ortaya çıkan mekânlar, insanların içinde yaşadığı fiziksel çevre kültür, gelenek, görenek, insanların değer yargılarından izler taşımaktadır. Kentsel yaşam bu dinamikler içerisinde şekillenmektedir. Kentleşme de bu süreçler içerisinde geçerek oluşmaktadır. Kent mekânlarının organize bir şekilde gelişmesini sağlayan kent kavramı, kentin içindeki dinamikleri belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Erdönmez ve Akı 2005: 69).

Weber, kent tanımlaması yaparken, mekânsal vurgulara eleştirel bir yaklaşım sergilemiştir. Kentlerin nüfus yoğunluğu ve büyüklüğü bakımından değerlendirilmesinin yanlış olduğunu nitelemiştir. Bireylerin ve toplumların özneliliği arttıkça özerklik duygusunun da geliştiği görülmektedir. Weber'e göre kentlerin en önemli kriteri özerkliktir (Urry 1999: 20-22). Kentler, dinamik olan bir toplumsal yapıya sahiptir. Dinamik bir yapıya sahip olan kentlerde yaşayan bireyler de belirli bir dayanışma içerisinde bulunmaktadır. Karşıdan gelecek olan bir tehlike karşısında dayanışma ön plana çıkmaktadır. Bu yüzden kentleri dayanışmanın

gerçekleştiği alanlar olarak da tanımlayabiliriz. Toplumsal bir yer olma özelliği gösteren kentlerde bireyler ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Bu ihtiyaçlarını da dayanışma vasıtasıyla karşılamaktadır (İbn-i Haldun 1997: 100-106).

Kentler tarihin her döneminde önemli bir yerleşim alanı olma niteliğine sahip olmuştur. Kentlerin tarihsel süreçlerine ve gelişimlerine bakıldığında, bireylerin toplumsal hayata geçişinde, birbirleriyle uzlaşmalarında, kuralları ortak bir biçimde yapabilmelerinde önemli katkıları bulunmuştur. Her geçen gün önemi daha da artan kentsel yaşam, özellikle gelişmekte olan ülkelerin çalışma alanlarını oluşturmaktadır. Özellikle endüstri devrimiyle birlikte kentlere yerleşimin artması, bunun sonucunda da nüfusun artması bu alanlarda sosyal, kültürel, ekonomik değişimleri beraberinde getirmiştir. Kırsal alalardan kontrolsüz bir biçimde gelen göçler kentsel alanlarda sorunlara yol açmaktadır. Kırdan gelen göçlerle birlikte yapısı bozulan kentlerde, kır-kent ayrımı ortaya çıkmaya başlamıştır. Kır-kent ayrımının kent içinde belirgin bir şekilde oluşmasıyla birlikte, kentlerde iki farklı kent yaşamı oluşmaya başlamıştır (Erdoğan 2016: 18). Günümüzde, kentlerin karmaşık bir yapıya büründüğü görülmektedir. Kentlerde meydana gelen bu karmaşık yapı, kentlerde farklılığın oluşmasını sağlamıştır. Kentsel yaşam içindeki bu farklılık, kent yapılarının en önemli özelliklerinden birini oluşturmaktadır. İçinde birçok farklı unsuru bir arada bulundurmasından dolayı da kentlerin; coğrafya, tarih, demografi, psikoloji ve sosyoloji gibi alanların konusu olduğu görülmektedir. Bu sonuç kentlerin çok boyutlu yapısının olduğunun göstergesidir (Lefebvre 2017: 47-57).

Modernleşme süreçlerinde feodalizmin çözülmesi, tarımdaki makineleşme, kurumsallaşmalar ve uzmanlaşmanın artması, kitlesel üretim ve tüketimin yaygınlaşması, makineleşmeyle birlikte fabrikaların açılmasıyla kentlere ilginin artması ve kent nüfusunun ciddi oranda artması kentlerdeki dinamiği şekillendirmiştir. Bununla birlikte ticaretin ve pazarın uluslararası nitelik kazanması ve ticaretin daha çok kentlerde yapılması bu alanların daha da hareketlenmesini beraberinde getirmiştir. Kentlerin bu denli gelişmesiyle birlikte kırsal alanda yaşayan bireylerde kentlere bağımlı hale gelmiştir. Bu durum kırsaldaki bireylerin kentlerle daha sıkı ilişki içine girmesine neden olmuştur. Kentler yeniliğin, buluşların, farklılıkların, kültürel çeşitliliğin, ekonomik gelişmenin, sanayileşme ve teknolojinin yer aldığı mekânlar olarak nitelendirilmektedir. Kentler farklılıkları bir araya getiren, ayrışmayı dışlayan, rasyonel dayanışmanın ve toplumsallaşmanın mekânlarıdır. Kamusal alanlar da bu dayanışma ve toplumsallaşmanın öncü mekânları olarak nitelendirilmektedir (Özyurt 2007: 114-115). Kentlerin toplumsal alanlar olduğu belirtilmektedir. Toplumsal özelliğinden dolayı kentler,

bireyleri etkilemektedir ve bireyleri özellikle ekonomik faktörün de etkisiyle dönüştürebilme yeteneğine sahiptir (Sombart 2013: 60).

Kentsel yaşam, toplumsal bir bütünlük olarak incelenmektedir. Kentin en önemli özelliği, farklılıkları bir araya getirerek bu farklılıkların birbiriyle uyumlu bir biçimde iletişim kurmasıdır. Simmel'de olduğu gibi Sennet, yabancıyı kentte bir sorun olarak görmemekte, tam tersi olarak yabancıyı kentte olmazsa olmaz olarak nitelendirmektedir. Aynı zamanda modern dönemle birlikte kamusal alanın bir çöküş içinde olduğunu belirtmiştir. Habermas, kamusal alanın artık etkisini kaybettiğini dile getirmektedir. Fakat Habermas çok umutsuz değildir. Tekrar işlevsel kamusal alanın geri gelebileceğini düşünmektedir. Özellikle geç kapitalizm döneminde kamusal alanın bir çöküş içinde olduğunu dile getirmektedir. Kitle iletişim araçlarının yoğun bir şekilde bireylerle etkileşim içinde olması, medya, reklam gibi unsurların bireyler üzerinde önemli bir biçimde etkisi olmasından dolayı kamusal alan zayıflama sürecine girmiştir. Kentsel yaşamda ona göre şekil almaya başlamıştır. Kamusal alanın merkezlerini daha çok büyük kentler oluşturmaktadır. Kamusal alanda tanıdıklar kadar yabancılarda bulunmaktadır. Kamusal alanın oluşuyla birlikte kentlerde de değişimler yaşanmıştır. 19 yüzyıl ile kamusal alanın işlevleri değişime uğramıştır. Kamusal alandaki hoşgörü anlayışı yerini hoşgörüsüzlüğe bırakmıştır (Özyurt 2008: 117-118).

SONUÇ VE ÖNERİ

Kamusal alan kavramının tarihsel süreç içinde çeşitli şekillerde değerlendirildiği görülmektedir. Bu kavramın kesin bir tanımının olmaması, bireylerin bu alanları kendi bakış açılarıyla tanımlamasından dolayıdır. Bu kavram farklılıkların en önemli sebeplerinden biri bireylerin bu alanlara ideolojik bir bakış açısıyla bakması olarak düşünülebilir. Bu ideolojik farklılaşmalar kamusal alanların farklı olarak tanımlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Kamusal-özel alan ayrımına bakıldığında, “herkesin girebileceği”, “herkese açık” gibi ifadeler bu ayrımı açıklamaktadır. Habermas bu alanları herkesin dâhil olabileceği, her bireye açık, insanların bu alanlarda fikirler üretebileceği, tartışmalar yapabileceği yerler olarak tanımlamaktadır. Buna rağmen herkes kelimesinin ne kadar geniş bir kitleyi kapsadığı tam olarak nitelendirilmemiştir. Kamusal alanlar; demokratik bir ortam oluşturma, bireylerin kendilerine ifade edebilme, her türlü fikirlerin tartışılması, özgür düşünce anlayışının oluşması gibi işlevlere sahiptir. Bu fikir daha çok burjuva kamusal alanın oluşmasıyla gün yüzüne çıkmıştır. Burjuva kamusal alanıyla, kamusal alanın işlevleri değişmeye başlamış ve bununla birlikte alanı da genişlemiştir. Bu alanın genişlemesiyle birlikte bireyler kamusal alanlara daha

kolay ulaşabilme imkânını bulmuştur. Kahvehaneler, yazılı basın gibi kitle iletişim araçları da bu sürece destek veren kamusal alanlar olarak değerlendirilmektedir.

Kamusal alanlarda her türlü çeşitliliğin ve her düşüncenin kendine yer bulabilmesi önemli bir rol oynamaktadır. Devlet otoritesiyle sınırlandırılmış, bu otorite tarafından şekillendirilen bir kamusal alan işlevini tamamen yitirmiştir. Burada önemli olan kamusal alanların ne kadar işlevsel olduklarıdır. Kamusal alanlarla ilgili en önemli noktalardan biri özgür bir ortamın oluşması ve ortak bir platform kurularak toplumsal inşanın elde edilebilmesidir. Söylenildiği gibi buradaki en kritik durum, siyasal otoritenin bu alanlara müdahale etmemesidir. Siyasal otoriteden bağımsız olabilme gücü özellikle vurgulanmaktadır. Aynı zamanda siyasal otoriteyi denetleme gücü de kamusal alanların en önemli işlevleri arasında bulunmaktadır. Kamusal alanların siyasi otorite tarafından sınırlandırılması, bu alanları amaçsız hale getirmektedir. Bununla birlikte kamusal alanlar tek tip vatandaş yaratmanın, çeşitlilik yerine belirli bir düşünceyi savunmanın merkezleri haline gelecektir. Bu yüzden kamusal alanların ne kadar işlevsel oldukları önem göstermektedir.

Kamusal alanların işlevsel olarak varlığını koruyabilmesi için öncelikle bağımsız bir organ olarak kendisini ortaya koyması gerekmektedir. Bunun içinde siyasi otoriteden kendisini izole etmesi önem taşımaktadır. Kamusal alanlar fikirlerin ortaya atıldığı, tartışmaların özgürce yapıldığı bir alan olarak nitelendirilebilmesi için kendi bünyesinde de özgürlük düşüncesini içselleştirmesi önem arz etmektedir. Bunların gerçekleşebilmesi için ise toplum olarak bir bilinçlenme yaşanması gerekmektedir. Gerçekten işlevsel hale gelen kamusal alanların bir ülkenin gelişmişliğiyle aynı doğrultuda ilerlediği sonucuna da ulaşılabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akkol, L. M. (2019). Jürgen Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı ve Kamusal Alan Kavramının Analizi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37), 171-180.
- Alacahan, O., Vatandaş, S. (2021). Kamusal-Özel Alan Ayrışmasının İnşa Süreci ve Sosyal Medya, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(10), 720-733.
- Bahçeci, H. I. (2018). Kent Mekânında Kamusal Alan: Richard Sennet Perspektifinde Bir İnceleme, *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 13(29), 111-128.
- Çetin, A. (2006). Kamusal Alan ve Kamusal Mekân Olarak Sokak, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, E. (2017). *Gündelik Hayata Sosyolojik Bakmak*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çınar Özkan, S. (2017). Richard Rorty'de Kamusal Alan-Özel Alan Ayrımı ve Eleştirisi, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (23), 57-84.
- Deflem, M., Yükselbaba, Ü. (2014). Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı'nda Hukuk, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72(1), 877-894.

- Demir, Ş., Sesli, M. (2007). Türkiye’de Kamusal Alan Kavramsallaştırılmasının Muhtevası: Tektiplilik mi, Çoğulculuk mu?, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, (1), 273-292
- Erdoğan, Ö. (2016). Kentsel Yaşam ve Yozlaşma, *ABMYO Dergisi*, (41), 13-33.
- Erdönmez, E., Akı, A. (2005). Açık Kamusal Kent Mekânlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri, *YTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, (1), 67-87.
- Göze, A. (1987). *Siyasal Düşünceler ve Yönelimler*, 4. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Güdücü, B. (2015). Özel Alan, Kamusal Alan, Kent ve İnsan, *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, (1), 59-67.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Habermas, J. (2017). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, 14. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- İbn-i Haldun (1997). Mukaddime 1, Z. K. Ugan (Çev.), Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İnan, F. (2020). Kamusal Alan ve Özgürlük İlişkisine İki Farklı Bakış: Jürgen Habermas ve Reinhart Koselleck, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kömeçoğlu, U. (2005). Kamusal Alan: Katılım ve Dışlama Güçleri Arasındaki Diyalektiğin Biçimi, Sivil Bir Kamusal Alan, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Köroğlu, C. Z. (2013). Modern Kamusal Alana Eleştirel Yaklaşımlar: Genel Bir Değerlendirme (Postmodernizm, Feminizm ve Din), *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkishor Turkic*, 8(6), 431-457.
- Lefebvre, H. (2017). *Kentsel Devrim*, S. Sezer (Çev.), 7. Baskı, İstanbul: Sel Yayınları.
- Nebati, N. (2020). Siyasi Tartışmalar Bağlamında Türkiye’de Kamusal Alanın Evrimi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 828-852.
- Odabaş, U. K. (2018). Tarihsel Süreçte Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü ve Habermas, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 2051-2066.
- Onat, N. (2010). Kamusal Alan ve Sınırları, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Outhwaite, W. (2008). “Jürgen Habermas”, *Sosyolojik Düşüncede İz Bırakanlar* (Ed. Rob Stone), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Özbek, M. (2004). Kamusal Alanın Sınırları, *Kamusal Alan*, 19-87.
- Özcan, Y. (2003). Kamusal/Özel Alan Tartışmaları, *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları*, 199-225.
- Özyurt, C. (2007). Yirminci Yüzyıl Sosyolojisinde Kentsel Yaşam, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(18), 111-126.
- Sennet, R. (2002). *Kamusal İnsanın Çöküşü*, S. Durak ve A. Yılmaz (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Slattery, M. (2010). *Sosyolojide Temel Fikirler*, Ü. Tatlıcan ve G. Demiriz (Çev.), İstanbul: Sentez Yayınları.
- Sombart, W. (2013). *Aşk, Lüks ve Kapitalizm*, N. Aça (Çev.), 2. Baskı, Ankara: Pharmakon Yayınları.

- Torun, T. (2020). Jurgen Habermas'ın Kamusal Alan Kavrayışı: Rasyonel Politik İrade Oluşumu, *Araştırma Makalesi*, 19(1), 220-238.
- Urbay, T. (2017). Jurgen Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı Çerçevesinde Türk Özel Sektöründe Rasyonalite Düzeyi Araştırılması, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Urry, J. (1999). *Mekânları Tüketmek*, R. G. Ögdül (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Uysal, G. (2019). Antik Yunan Felsefesinde Siyasal Alan ve Mahremiyet, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzun, İ. (2006). Kamusal Açık Mekân: Kavram ve Tarihe Genel Bir Bakış, *Ege Mimarlık Dergisi*, 4(59), 14-17.
- Weber, M. (2000). Şehrin Doğası, *Şehir ve Cemiyet* içinde (101-130), İstanbul: İz Yayınları.
- Yılmaz, Z. (2007). Hannah Arendt'te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yükselbaba, Ü. (2008). Habermas'da Kamusal Alan/Özel Alan Ayrımı, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.

27 MAYIS ASKERİ MÜDAHALESİNİN NETİCESİ: DEMOKRASİ HEDEFİNDEN PRETORYAN BİR SİSTEME 62-63 DARBE GİRİŞİMLERİ

Mutlu YILDIRIM*

ÖZ

27 Mayıs 1960 tarihinde Silahlı Kuvvetlere mensup bir grup subayın Cumhuriyetin kurucu değerlerinden uzaklaştığı gerekçesiyle emir komuta zinciri dışına çıkarak gerçekleştirdiği müdahale, sadece tüm siyasi faaliyetleri askıya alarak hükümeti devirmekle kalmamış, etkileri günümüze kadar devam eden ve sadece ordunun siyasallaşma neticesinde siyasete müdahale ettiği değil, topyekûn siyasallaşmanın orduyu bir siyasal güç olarak ortaya koyduğu pretoryan bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. 27 Mayıs darbesini gerçekleştirenler yeni anayasa ve yeni bir düzen öngörürken, sivil idareye daha çok sistemi işletme görevini vermişlerdir. Müdahalenin hiyerarşi dışında gerçekleşerek başarıya ulaşması, ordu içindeki subaylarda “ben de darbe yapabilirim” düşüncesinin canlandırmıştır. Nitekim darbe sonrası yapılan ilk genel seçimlerde istenilen sonucun alınmaması askeri rahatsız etmiş ve zaten birlik olmayan ordu içindeki farklı grupların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Çalışma, bu düşüncenin ilk örneği olan 1962-63 Albay Talat Aydemir darbe girişimlerini ordunun içindeki siyasallaşmanın boyutlarını detaylarıyla ortaya koyarak tartışmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Demokrasi, Ordu, Darbe, Cunta.

RESULT OF MAY 27 MILITARY INTERVENTION: COUP ATTEMPTS FROM DEMOCRACY TARGET TO A PRAETORIAN SYSTEM 62-63

ABSTRACT

The intervention carried out by a group of officers from the Armed Forces on 27 May 1960 by stepping out of the chain of command on the grounds that they distanced themselves from the founding values of the Republic, not only overthrew the government by suspending all political activities, but also overthrown the government, the effects of which continue to the present day, not only that the army intervened in politics as a result of politicization, but also that it led to total politicization. This led to the emergence of a praetorian structure in which the army was revealed as a political power. While those who carried out the 27 May coup envisaged a new Constitution and a new order, they assigned the civilian administration the task of operating the system. The success of the intervention by taking place outside the hierarchy has revived the thought of "I can also make a coup" among the officers in the army. As a matter of fact, the failure to achieve the desired result in the first general elections held after the coup disturbed the military and caused the emergence of different groups within the army that were not already united. The study aims to discuss the 1962-63 Colonel Talat Aydemir coup attempts, which is the first example of this idea, by revealing the dimensions of politicization in the army in detail.

Keywords: Politics, Democracy, Army, Coup, Junta.

Atf: YILDIRIM, M. (2023). “27 Mayıs Askeri Müdahalesinin Neticesi: Demokrasi Hedefinden Pretoryan Bir Sisteme 62-63 Darbe Girişimleri”, *HABITUS Toplumbilim Dergisi*, (4), 145-174.

Citation: YILDIRIM, M. (2023). “Result Of May 27 Military Intervention: Coup Attempts From Democracy Target To A Praetorian System 62-63”, *HABITUS Journal of Sociology*, (4), 145-174.

Başvuru / Received: 23 Mart 2023 / 23 March 2023

Kabul / Accepted: 28 Mart 2023 / 28 March 2023

Derleme Makale / Review Article.

---

* Dr., Uşak/Türkiye, E-posta: yildirimmumlu@hotmail.com, ORCID Numarası: 0000-0002-0465-1949

EXTENDED ABSTRACT

While the study was being written, many domestic and foreign works examining democracy and civil-military relations were seriously used. In this context, many sources have provided support for the formation of the theoretical infrastructure of the subject, and different disciplines such as political theory, political sociology, constitutional law, Turkish political history have been used in particular.

To summarize briefly, the intervention carried out by a group of officers from the Armed Forces on 27 May 1960 by stepping out of the chain of command on the grounds that they distanced themselves from the founding values of the Republic, not only overthrew the government by suspending all political activities but also overthrown the government, the effects of which continue to this day and only the army intervened in politics as a result of politicization. This led to the emergence of a praetorian structure in which total politicization revealed the army as a political power. While those who carried out the May 27 coup foresee a new constitution and a new order, they gave the civilian administration the task of operating the system. The success of the intervention by taking place outside the hierarchy has revived the thought of "I can also make a coup" among the officers in the army. As a matter of fact, the failure to achieve the desired result in the first general elections held after the coup disturbed the military and caused the emergence of different groups within the army that were not already united.

Following the last periods of the Ottoman Empire, the Turkish army continued to have a say in politics from the establishment of the Republic to the present day, except for the one-party period. The military coups suffered by the civilian governments elected by popular vote in Turkey, which comes from a historical past in which it has been actively involved both directly and behind the scenes by entering the field of duty of politics since the Young Turks period, prevented the democratic process, which had just begun to sprout in the 1950s, from reaching the desired points. The historical cultural heritage of the army, which is the carrier power of the Turkish modernization process, has fed its political autonomy, and the mission of protecting the Turkish nation-state in general and Atatürk's revolutions in particular from internal and external enemies has been the only factor that strengthened the privileged position of the army in politics. Seeing itself as the creator of the 1923 Turkish Revolution and the leading actor of politics, the Armed Forces intervened with a protective reflex on May 27, 1960, as an expression of its duty to protect and watch over the

founding thought of Kemalism, and the country's politics evolved into a praetorian structure that was mostly experienced in newly established democracies. Just like in the Bab-ı Âli raid, this intervention, which showed that the power could be replaced by a small non-hierarchical junta group, opened up a new capacity and field of operation for the army. The coup attempts carried out by Talat Aydemir and his friends on February 22, 1962, and May 21, 1963, took place as a result of this structure, and the reason was based on the fact that May 27, which was handled within the framework of a protective approach and prioritizing the centre could not achieve its purpose.

However, both coup attempts by Aydemir and his friends failed, and the army was divided into many groups due to these attempts. The main reason why these attempts did not succeed was the lack of sufficient support within the army. After the failure of the first attempt, the most obvious reason why Aydemir and his friends attempted to carry out the second coup attempt on 21 May 1963 is the praetorian structure we mentioned and the divisions within the army.

As a result, the interventions that Talat Aydemir and his friends tried to carry out took their place in history as a junta attempt fed from the praetorian structure created by the May 27 military coup. This structure, which sees itself above politics and opens up an area of intervention and capacity for the army, stands as the biggest obstacle to the consolidation of democracy. As a matter of fact, the actions caused by the said structure did not end with the Aydemir uprisings, the existing structure justified Aydemir and the country experienced military intervention attempts such as 12 March and 12 September military coups and 28 February, 27 April and 15 July military coups. In all these attempts, Kemalism was touted as a means of legitimacy, but the Kemalist thought itself suffered the most from this abuse.

Turkey has experienced an important transformation in which civilian control is ensured, especially with many constitutional and institutional changes made in the 2000s; However, the experienced July 15 attempt has shown that the issue of civil-military relations in Turkey maintains its importance and military coups still pose a threat to the country. In order for Turkish democracy to consolidate and reach Western standards, it is not possible to eliminate the purely praetorian structure. The removal of the tutelary mentality oil is only possible with the development and spread of democratic values. In Aydemir's words, the most important step to be taken in order not

to encounter a new military uprising in the future x-day is the declaration of will for civilian politics to implement self-directed reforms.

In this direction, a modern and contemporary new social contract that assimilates Western norms in terms of democracy excludes all military or civilian tutelary elements, guarantees the fundamental rights and freedoms of the individual, and in which all stakeholders make up the society should be put into practice, and the principle of separation of powers should be internalized with all its elements. The independence of the judiciary should be ensured and balance and supervision should be ensured. The law of parties should be implemented with an understanding that will make intra-party democracy effective, a new election system should be agreed upon by making changes in the election law, contributing to social reconciliation, reflecting the will of the voters to the parliament in a fair manner and maximizing the ability of representation.

GİRİŞ

Türkiye, kökleri Osmanlı'nın son dönemlerine dayanan, daha çok yapısal reformları ihtiva eden, toplumsal dönüşüm ile hukuki ve kültürel yapıda meydana gelen değişiklikleri kapsayan “pasif modernleşme”¹ hareketlerinin ortaya çıkmasından sonra şekil almaya başlayan ve Cumhuriyet'e intikal eden demokratikleşme sürecine girmiştir. İlk ve temel hedefi devleti kurtarmak olan bu girişimler, daha çok sivil ve askeri aydınların öncülüğünde, Batılılaşmayı bir zorunluluk olarak görerek, merkezin egemenliğini önceleyen bir fikriyatla kendini göstermiş, Osmanlı'dan devralınan ve devam edegelen “güçlü devlet geleneği” ile siyaseti dizayn etme gücünü elinde bulunduran “vesayetçi siyasi rejim” anlayışına dayanmıştır. Rejimin temellerinin neler olduğu konusunda toplumsal ve siyasal bir uzlaşımın sağlanamamış olması bürokrasi, aydın ve orduyu da içine alan toplumsal aktörlere hareket alanı açmış, “koruyucu entelijansiya” olarak tanımlanabilecek bu seçkin kadro, toplumu oluşturan diğer unsurlardan üstün gören bir anlayış çerçevesinde kendisini rejimin koruyucusu olarak siyaset yapmakla yükümlü addetmiştir.

Söz konusu koruyucu anlayışın bir tezahürü olarak ortaya çıkan 27 Mayıs 1960 askeri darbesi, gerek Cumhuriyet döneminin tecrübe ettiği ilk darbe olması gerekse ardından gelen darbelere ve cunta faaliyetlerine örnek teşkil etmesi nedeniyle ordunun siyaset üzerinde kurmuş olduğu egemenlik bağlamında önemli bir milattır. Çalışma, Cumhuriyetin kurucu değerlerinin

---

¹ Yönetici elitler tarafından başlatılan, toplumsal ve tarihsel planda yapısal dönüşümün ifade edildiği, merkezde biçimlenmiş modernite anlayışıdır bkz. (Kahraman 2010: 177-178).

örselendiği gerekçesiyle emir komuta zinciri dışına çıkılarak genç subayların gerçekleştirmiş olduğu 27 Mayıs darbesiyle askeri vesayet düzeninin yeni bir boyut kazandığına, 1924 Anayasası yürürlükten kaldırılıp, bireysel hak ve özgürlükler gibi önemli demokratik kazanımların elde edildiği 1961 Anayasasıyla da kendi demokratik ruhuna ters bir egemenlik anlayışıyla vesayetlin kurumsallaşmasını sağlayıp, pretoryan bir yapının oluşmasına neden olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Türkiye özelinde sivil-asker ilişkileri konusunda kaleme alınan bir çok çalışma², daha çok askerî müdahalelerin siyaset kurumunu ne şekilde etkilediği konusuna odaklanmış, literatüre tek taraflı katkı sağlamıştır. Bunların bir çoğu askerin kendi içlerindeki iktidar çatışmalarını çoğu kez görmezden gelmiş, askerin kendi iç yapısını ne ölçüde etkilediğine değinmemiştir. Bu çalışma farklı bir pencereden bakarak ordu içindeki iktidar mücadelesine ışık tutmayı hedeflemektedir. Nitekim 27 Mayıs askeri darbesinin, Bab-ı Ali Baskını'na benzer bir şekilde, hiyerarşi dışında gerçekleşmiş olmasını ordu içindeki subaylarda cuntacı girişimlerin yeşermesine neden olmuştur.

Sivil-Asker İlişkilerine Dair Kavramsal Bir Çerçeve

Modernleşme sürecini tamamlayamamış; fakat bu yolda demokrasiyi yönetim biçimi olarak tercih etmiş ülkelerde ordu, kendi sınırları içerisinde kalmayarak siyasette aktif bir rol üstlenebilmiş, modernleşmeye önderlik eden itici bir güç olarak siyasal ve ekonomik kararların alınmasında etkili olmuştur (Öztürk 2006: 30). Siyaset içindeki ordunun bu etkisi siyaset bilimi literatürüne pretoryanizm olarak geçmiş ve alanında uzman birçok kişi tarafından ele alınmıştır.

Örneğin Claude E. Welch'e göre pretoryanizm, her bir grubun diğerleriyle mücadele ettiği ve siyasal kurumların çatışma sürecini yönetmekten uzak olduğu toplumlara ifade etmektedir. Ona göre bu gruplar arasında yer alan ve çeşitli nedenlerden ötürü hoşnutsuz olan subayların zayıf ve kurumsallaşmamış siyasal sistem içinde kendi bireysel veya grupsal çıkarları için siyasete müdahale edebilme olasılıkları oldukça yüksektir (1972: 203).

Birsen Örs (1996: 3) ise “*Türkiye’de Askeri Müdahaleler Bir Açıklama Modeli*” adlı çalışmasında pretoryanizmi, askerin fiili olarak güç kullandığı veya çeşitli nedenlerle askerlerin üzerindeki sivil kontrolün ortadan kalktığı, siyasal sahnede hâkim siyasal güç olarak sivil

² Örneğin bkz.: (Hale 1996; Karpat 2010; Özdemir 1989; Öztürk 2006; Özdağ 2006, Kayalı 1994).

siyasetçilerin değil askerinin yer aldığı bir durum olarak telaffuz edilmekte ve daha çok yeni kurulan demokrasilerde veya demokratikleşme çabası içinde olan ülkelerde ortaya çıkabilecek önemli bir sorun olarak görmektedir.

Sivil-asker ilişkileri literatüründe önemli bir yer edinmiş olan ve “sivil kontrol” önermesiyle gündeme gelen Samuel Huntington, pretoryanizmi siyasal katılımın sınırlı, yönetsel etkinin yüksek düzeyde olduğu ve siyaset sahnesinde askerinin aktif rol aldığı bir yapı olarak tanımlamaktadır. Ordunun siyasete yönelik müdahalesini, askeri profesyonellik seviyesinin düşüklüğü ile ilişkilendiren Huntington, askeri darbenin ise mesleki nitelikleri itibarıyla askeri değil, siyasal bir olay olduğunu savunmaktadır. Huntington bunun için 1908-1922 yıllarındaki Türkiye’yi örnek göstermektedir. Ona göre ordu içinde bulunan subaylar, kontrolü ele geçirmek için sürekli mücadele içinde olup, müdahaleyi bir siyasal çözüm olarak görmek, bunu da sivil sosyal unsurlarla birlikte gerçekleştirmektedir (Huntington 1956: 678’den akt.: Örs 1996: 17-24).

Janowitz’in önermesi ise Huntington’un Türkiye tespitiyle örtüşmektedir. Çünkü Janowitz, siyasi bilince sahip, işlev ve uzmanlıkları sivillerinkiyle örtüşen subayları kabul etmekle birlikte, politikaya duyarlı ve toplumla bütünleşmiş bir ordu modelini savunmaktadır (Janowitz 1971: 78’den akt.: Burk 1993: 177).

Sivil-asker ilişkileri konusunda çalışan akademisyenlerin bir diğeri olan Perlmutter “*The Praetorian State and the Praetorian Army*” adlı ses getiren çalışmasında pretoryanizmi, demokratik kurumların yerleşmediği ülkelerde diğerlerine göre daha sıklıkla görülen bir durum olarak özetlemektedir. Ona göre bu toplumlarda anayasal değişiklikler ordu tarafından yapılır ve ordu sık sık yönetime müdahil olur. Perlmutter, “koruyucu zihniyetle” askeri idare için bir zaman sınırlaması koyup ve hükümeti “kabul edilebilir” bir sivil rejime devretmek için gerekli düzenlemeleri yapan orduları hakem tipi, iktidarı bir araç değil amaç olarak gören ve düzenlemeleri kalıcı olmak üzere yapan orduları da yönetici tipi ordular olarak ikiye ayırmaktadır (1969: 390). Türkiye Osmanlı’dan miras kalan bu protoryan yapısıyla yukarıda zikredilen tespitleri de bünyesinde barındırmaktadır.

Pretoryan Yapının Tarihsel Kökleri

Osmanlı Devleti’nin çözülme sürecine girmesiyle birlikte ordu, önceki klasik dönemde tecrübe edilen toprakları koruma ve padişahın bu topraklara hükmetmesindeki anahtar rolünü yitirmiş; siyasallaşmanın giderek vücut bulduğu ve klasik dönemde padişahın otoritesine tabi olan

konumundan sıyrılmıştır. Bu bağlamda yeniçerilerin eylemlerine işaret etmek klasik dönemdeki ordu-siyaset ilişkilerini önemli ölçüde değiştiğini göstermesi bakımından önemlidir. Yönetime muhalefetin yoğunlaştığı yıllarda yeniçeri saflarındaki isyanlar padişahların tahttan indirilmesine hatta ölümüne yol açmıştır.

II. Mahmut tarafından 1826'da yeniçeriler lağvedilmesi sonrasında klasik dönemin kurumsallaşma yapısı özellikle ordu bağlamında büyük ölçüde değişime uğramış olsa da bu dönemde açılan askeri okullar, yine yönetime muhalif askerlerin çıkmasına sebep olmuştur (Özkan 1985:1215, 1261). Nitekim Tanzimat döneminde asker-sivil ilişkileri bağlamında önemli bir olay olarak değerlendirilen Kuleli Olayı, (1859) ordu ve siyaset arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından dikkate değerdir (Hale 1996: 33).

1889'da Mekteb-i Tıbbiyede kurulan İttihad-i Osmanlı Cemiyeti söz konusu muhalif seslerin vücut bulduğu bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır. 1895 itibariyle bu yapılanma Fransa'da kendine Jön Türkler adını vermiş, 1876 – 1908 arası, ordu - siyaset – devlet odaklı bir okumada ordunun dominant rolü oluşum sürecine girmiştir. Bir başka ifadeyle 1876'da olduğu gibi muvazzaf subayların desteği olmadan, sultanın otoritesine karşı durmak çözülme dönemi de olsa zordu. Ancak açılan askeri okullar kanalıyla mektepli subay kesiminin yoğunluk kazanan istibdat karşıtı duruşu ve siyasileşmesi sebebiyle yönetime muhalif sesler ordu desteğiyle vücut bulabilmiştir (Burak 2011: 48).

Öte yandan, 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasiye'nin gerçekte askeri bir darbe niteliğinde olduğu da ileri sürülmüş, padişahın yetkilerine kimi kısıtlamaların konulması gerektiğine inanan üst düzey sivil ve askeri memurlar grubu bu harekette etkin rol oynamışlardır. Bu anayasal devrim Tanzimat'ın asker ve sivil isimlerinin aktif rolünün ürünü olarak değerlendirilebilir (Özkan 1985: 1215-1261).

II. Abdülhamit Dönemi'nde ordu hem teşkilat yapısı hem de teknik donanım bakımından çağdaş bir görünüm kazanmıştır; fakat askerler arasında terfi yolsuzlukları gibi şikâyetlerin artması ve bunların giderek rejime duyulan güvensizlikle çakışması Osmanlı ordusunu aktif politikanın içine sürüklenmesine yol açmıştır. Keza yeni okullardaki pozitivist eğitim tarzı askeri öğrencileri adeta harekete geçirmiş, istibdat rejimine hoşnutsuzluklarını perçinleyen bu eğitim tarzı ile askerler, kendilerini değişimin öncüleri olarak görmeye başlamışlardır.

Ordu içerisinde yaşanan ayrışmalar, büyük çapta siyasi ve askeri olayların yaşanmasına neden olmuştur. Keza siyasi iktidarın ordunun öncülüğünde el değiştirdiği 31 Mart vakası, Halaskar Zabitan ve Bab-1 Ali Baskını gibi tecrübeler bir dönemin kapıları aralanmıştır (Ahmad 1985: 21-22).

1912'ye kadar hem iktidarı denetleyen hem de iktidar olmayı hedefleyen bir güç olan İttihat ve Terakki ya da Ortaylı'nın deyimiyle "Bab-1 Âli diktatörleri" (2013: 101), 1913 yılında Kamil Paşa Hükümetine karşı gerçekleştirilen Bab-1 Âli baskınıyla tam iktidarını kurmuş ve fiilen tek hâkim parti haline gelerek Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar iktidarda kalmayı sürdürmüştür. Devleti kurtarma fikrinin ağırlık kazanmış olduğu bu dönemde ordu-aydın-bürokrasi etkinliği ve onun oluşturduğu iktidar yapısı, siyaset üzerindeki etkisini arttırmış, Türk siyasal modernleşmesi bütünüyle bu blok ve onun çatışma ihtiyacını hissettiği kesimlerle arasındaki gerilimin öyküsüne dönüşmüştür. Aktif rol ise orduya verilmiştir (Kahraman 2010: 55-56). 23 Ocak 1913'de Balkan Harbi'nin yoğun günlerinin yaşandığı bir dönemde cereyan eden Bab-1 Âli Baskını, iktidarın küçük bir cuntacı grup tarafından değiştirilebileceğini göstermiştir. Böylece darbe yoluyla iktidara geçmek meşru olmayan; ama fiiliyatta tecrübe edilen bir araç olarak kabul edilmiştir.

İttihat ve Terakki'nin siyasi hayata müdahaleyi kendilerine hak görmesi ile parlamenter rejime olan zayıf inançları, parlamento tecrübesinin siyasi hayata olan demokratik katkısını zedelemiştir (Demirci 2007: 22-27). Konu hakkındaki politika tahlillerinde Enver Bey'in, Meşrutiyetin ilanı sırasında sarfetmiş olduğu "Devleti kontrol edebilmemiz için parlamentonun lüzumuna inanıyorum; ama iç sulh için hükümet Neron'dan daha sert olmalıdır (...) Asker olarak ben ordunun mutlakıyetine inanırım, iktidarı paylaşmak isteyen bütün vasat kafaları ezmek lazım" (Hanioglu 1989: 174) ifadesi parlamentoya olan güvensizliği göstermesi bakımında oldukça kayda değerdir.

Devlet örgütüne egemen olan bürokratik seçkinler ya da Özbudun'un ifadesiyle Cumhuriyet Türkiye'sine devredilen bu "seçkin bürokratik yönetim geleneği" (Özbudun, 1995: 5) Osmanlı dönemindeki önemli değişimlerde oynadıkları rolü, Cumhuriyet Türkiye'sinde de uzun süre sürdürmüşlerdir (Çaylak 1998: 21-98). Hanioglu'na göre Jöntürk düşünür ve siyasetçilerinin Gustave Le Bon'un kitlelerin psikolojisine dair fikirlerinden etkilenmiş olması, bu düşüncenin altında yatan yegâne nedendir. Zira bir elit tarafından yönlendirilmeyen halkın irrasyonel

davranacağına dair korkular, söz konusu siyasetçilerde derin izler bırakmıştır. O nedenledir ki Osmanlı reformcularının benimsemiş olduğu yukarıdan yönlendirilen dönüşüm modeli, Kemalistler için de ideal bir yöntem olarak benimsenmiş, Cumhuriyet'e aktarılmıştır (Hanioğlu 1990: 173-178'den akt.: Zürcher 2009: 51-54).

Tek Parti Döneminde Ordunun Konumlanması

Cumhuriyet Türkiye'sinin siyasal yapısına hakim olan, Cumhuriyeti kuran kadronun arzuladığı reformları hayata geçirmek ve modernleşme hedefine ulaşmak anlamında kapsayıcı bir ideoloji olarak ortaya konan Kemalizm, nüvesinde barındırdığı memur, subay ve aydınlardan oluşan "seçkin bürokratik yönetim geleneği" siyasal rejimin kontrolü altında bulunan orduya söz hakkı tanımış (Plaggenborg 2014: 163), ordu ülkenin kurucu ve koruyucu aktörü olarak siyasetle iç içe geçmiştir. Ancak bu iç içelik Atatürk döneminde siyasal sistemi tehdit eden değil, aksine pekiştiren bir yapı olarak kendisini göstermiştir. Zira egemenliği ve orduyu kullanma hakkını Meclise veren Atatürk, Kurtuluş Savaşı sona erdikten sonra II. Meclis'te yapmış olduğu konuşmada orduyu "devletin bağımsızlığının, millet ve memleket hayatının yegâne bekçisi" (Parla 1991: 167) olarak nitelendirmiştir.

Bu anlayışa ters gibi görünen "1923 yılında ordu mensuplarından istifa hakkına sahip olmayanlarla, istifa ve emeklilik hakkına sahip olup da genel seçimlerin ilanından başlayarak on gün içinde usulüne uygun olarak istifa etmeyenlerin ya da emekliliklerini istemeyenlerin TBMM üyeliğine seçilemeyeceğini (m.1), veya seçilen ve o sırada mecliste bulunan ordu ve kolordu komutanlarının, komutanlık görevlerinden ayrılmadıkları sürece meclis görüşmelerine katılamayacaklarını öngören kanun"³ Meclisten geçirilmiş, 1924 Anayasası'nın 23. maddesi de söz konusu düzenlemeyi "hiç kimse aynı zamanda hem milletvekili hem de hükümete bağlı bir memuriyette bulunamaz" demek suretiyle anayasal düzeye taşımıştır (Yıldırım 2017: 105). Zira Cemil Koçak'a göre Atatürk, ordu politikaya karışmasın diye bir ifade kullanmamıştır. Koçak bu düşüncesini "Atatürk bunu söyleyemez; çünkü bunu diyebilmesi için kendisinin de üniformasını çıkarması gerekiyor"⁴. O dönemde ise üniformayı kimse çıkaramazdı. Çünkü bütün iktidar

³ Bkz.: Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İntihab Edilen ve Edilecek olan Bilumum Mensubin-i Askeriyenin Tabi Ocakları Şerait Hakkında Kanun, Sayı.385, Tarih 19.12.1923.

⁴ Üniforma konusu Millî Mücadele'nin ilk yıllarından ortaya çıkmış olan bir mevzudur. İlk olay Erzurum Kongresinde yaşanmıştır. Kongreye katılan bazı üyeler Atatürk'e karşı "paşalık üniformasını bırak, bizim gibi ol" diyerek tepki göstermişlerdir (Atay 2004: 187). Söz konusu Kongre'de Karabekir de Atatürk için "Kongreye başkan seçiliyor riyaset

mücadelesi, ordu içinde ve ordu aracılığıyla yapıyordu. Hepsi de muvazzaf askerdi onların, isterlerse karargâhta oturuyorlar, isterlerse Meclis'e geliyorlar. Hiçbiri eski asker değil bunların. Mesela Atatürk (...) Hem cumhurbaşkanı hem muvazzaf askerdi. Maaşını Genelkurmay'dan, yani Millî Savunma Bakanlığı'ndan alıyordu. Diğerleri de öyle. Hiçbiri emekli asker değildi. Zaten buradaki asıl sorun üniforma değildi. Asıl sorun komuta yetkisiydi" (Koçak 2015: 88'den akt.: Yıldırım 2017: 107) diyerek kanıtlamaya çalışmıştır.

Asker'e olan itimadını 1938 yılında verdiği bir beyanatta sürdüren Atatürk, "Türk vatanının ve Türklük camiasının şan ve şerefini, dâhili ve harici her türlü tehlikelere karşı korumaktan ibaret olan vazifeni her an ifaya hazır ve amade olduğuna benim ve büyük ulusumuzun tam bir inanç ve itimadımız vardır" (Atatürk 1997: 331) demek suretiyle askerinin sistemin içinde "muhafız" kimlikle var olması gerektiğine olan inancını dile getirmiştir. Seneler sonra eski Milli Birlik Komitesi (MBK) üyesi Orhan Erkanlı'nın "Türk subayının yetişme tarzı, diğer ordulara hiç benzemez. Diğer ordularda subaylık herhangi bir devlet hizmeti gibi, profesyonel meslektir. Bizde ise, bir mesleğin çok üstünde milli bir vazifedir, devlet muhafızlığıdır" tespiti bu bakış açısının bir izdüşümüdür (1972: 375). Pretoryan bir model içeren bu görüş, ileride orduya Atatürk'ün ordusu olduğu, devleti ve milleti koruma ve kollama görevinin Atatürk'ün bizzat kendisi tarafından orduya verildiği şeklinde yorumlanacak, seçkin vesayetinin referans noktasını teşkil edecektir.

Nitekim Atatürk algısında egemenlik, "kollektif şuuru" belirli bir düzeye ulaşınca kadar halka ait olamazdı. Atatürk, milletin daha uygar bir yaşam için gerekli olan aşamalardan geçmesi gerektiğini düşünmekteydi. Bu konuda seçkinlere düşen görev, gelişimin niteliğini belirlemek ve bu gelişme sürecini hızlandırmaktı. Atatürk, dönüşümün henüz aydınlanmamış olan milletle değil, millet adına aydınlanmış, seçkinlerce yukarıdan aşağıya bir yöntemle gerçekleşeceğini ifade etmiştir (Afet İnan 1983: 43). Onun "daimî bir meclis teşkil etmeyi ve bu meclisle tasavvur ettiğim inkılâp safahatını beraber geçirmeyi düşündüm" (Atatürk 1996: 425) sözleri de ilk başta meclisi bir siyasi katılım ve temsil organı olmaktan çok, seçkinlerin politikalarına meşruiyet sağlayıcı bürokratik bir kurum olarak öngördüğünü göstermektedir. Zira onun gözünde yeni rejimde orduya biçilen rol, 10 Haziran 1935 yılında "2771 Sayılı Ordu Dâhili Hizmet Kanunu"nun 35. maddesinde

---

kürsüsüne mirliva üniforması ve padişah kordonuyla çıkması, münasebetsiz bir muameleye kendilerini maruz bırakıyor: Gümüşhane delegesi Zeki Bey, başkanlık kürsüsünden 'Paşa evvelâ arkanızdaki elbisenizi ve göğsünüzdeki kordonunuzu çıkarın da sonra başkanlığa başlayın. Tahakkümden korkuyoruz' dediğini aktarmıştır (Karabekir 1988: 78).

“Ordunun vazifesi, Türk yurdunu ve Teşkilatı Esasiye Kanunu ile tayin edilmiş olan Türk Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır” ibaresiyle ortaya konmuştur. Tecrübe edilen Şeyh Said ve Dersim isyanları ile Menemen Olayına verilen cevap söz konusu kanunun vermiş olduğu yetkiyle bastırılmıştır. Atatürk’ün bu yaklaşımıyla ordu, Kemalist ideolojiyi içselleştirmiş ve sonradan bu ideolojinin yeniden üretilip yorumlanmasında baş aktör rolünü oynamıştır. Bu ise Cizre’ye göre ordunun siyaset dışı ve üstü olarak sürekli siyasete müdahale edebilmesi için önemli bir kapasite ve alan yaratmıştır (Cizre 2001: 156). Bir bakıma ordu gündelik siyasetin değil de “yüksek siyasetin” öznelliğine yönelmiştir.

Benzer bir şekilde bu kanun, ilk başlarda ordu mensuplarını siyaset sahnesinin dışında tutmuş olsa da daha sonraları çok partili hayatta, ordunun siyaset sahnesindeki aktif yeri için temel dayanak noktasını teşkil etmiştir. Bu konudaki ilk girişim Atatürk’ün ölümünün hemen ardından gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçiminde kendisini göstermiştir. Nitekim seçim arefesinde TBMM’den milletvekillerinden oluşan bir heyet, ordunun komuta merkezi olan Genelkurmay’a giderek ordunun cumhurbaşkanlığı konusundaki düşüncelerini öğrenmek istemiş, Genelkurmay ise Meclisin üzerinde bir kuvvet tanımadığını, bunun için de herhangi bir tavsiyede bulunmayacaklarını, Meclisin en isabetli seçimi yapacağını” (Gündüz 1973: 217) ifade etmiştir. Ancak dönemin Birinci Ordu Komutanı Fahrettin Altay, Genelkurmay’ın bu tavrına karşı çıkmış, gerekçesini de kolordu ve tümen komutanlarıyla yaptıkları toplantıda İnönü’nün Cumhurbaşkanlığının daha hayırlı olacağına karar verdiklerini söyleyerek, “Cumhurbaşkanlığı makamı rastgele bir kişinin getirileceği bir makam değildir” (Gündüz 1973: 217-218) diyerek dile getirmiştir. Pretoryan siyasal bir yapının izlerini nüvesinde barındıran bu tecrübe, kurucu ve koruyucu unsur olarak ordunun, Atatürk’ün yokluğunda, gerekirse siyasete müdahil olacağını da ortaya koymuştur. Nitekim İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanı olmasının ordunun onayıyla gerçekleşmesi, ordunun rejim üzerindeki somut ağırlığının en can alıcı göstergesidir.

Atatürk’ün ölümünden sonra gerek demokrasi gerekse asker-sivil ilişkilerinde Atatürk’le benzer uygulamalar içerisinde bulunduğu gözlemlenmiştir. Keza Milli Şef İnönü, bir yandan demokrasiye inanmış, ona olan güvenini vurgulamış, farklı mecralarda bu arzusunu dile getirmiş, diğer yandan da orduyu kendi tarafında tutmak istemiştir. İnönü’nün “bizler kurmay subaylardık, her şeyi aramızda konuşur, yargılara varır, sonra çevreye ve üsttekilere yukarıdan aşağı bakardık. Şimdi de yine kurmay subaylar vardır. Bizim bu işimiz onların arasında konuşulmaktadır ve

yargılara varılmaktadır. Ülkenin bir aydın düşünürleri vardır, onları hesaba katmak zorundasın” (Heper 1999: 122) sözleri askerın siyaset üzerindeki etkiliğini göstermesi bağlamında kayda değerdir. Yine onun “şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır⁵. Eğer vatandaş için başka [çıkarcı yol yok] kanaati zihinlere ve bütün müesseselere yerleşirse, [o zaman] ihtilal meşru bir hak olarak kullanılacaktır” ifadesi de ülke siyasetinin askerın gölgesinde şekillenebileceğinin en açık göstergesi olarak değerlendirilmelidir. İktidarın etkin bir parçası olan ve yukarıda zikredilen düşüncelerle yoğrulan aydın, asker ve sivil bürokrasiden oluşan iktidar eliti, Turhan’a (2000: 185) göre “1946’dan sonra toplum içindeki gücünü eşraf ve burjuvaziden kurulu bir yapıya kaptırmıştır. İktidara gelen bu toplumsal güçler, asker ve sivil bürokratların yüzyıllık uğraşları sonunda çizdiği ‘şema’ nın tersine davranmışlardır”. Koruyucu bir refleksle buna karşı duran aydın, asker ve sivil bürokrasiden oluşan seçkin yapı, tavrını 27 Mayıs’ta bonapartist bir yöntemle ortaya koymuş, yeni ortaya çıkan sosyo-ekonomik gruplar önlenmeye çalışılmıştır. Yani bir bakıma Tanzimat’tan beri topluma öncülük etmeye çalışan bürokratik kadro, II. Dünya Savaşı’ndan sonra yeni burjuvazinin önderliğindeki iktidara sınır koymak istemiş (Turhan 2000: 188), ülke demokrasi hedefinden pretoryan bir yapıya savrulmuştur.

27 Mayıs Darbesi

27 Mayıs 1960 günü Türk Silahlı Kuvvetler, Demokrat Parti (DP) Hükümetini devirerek yönetime el koymuştur. Ordunun bu müdahalesinde DP’nin hükümet döneminde Cumhuriyetin kuruluşundaki aydınlanmacı pozitivist temelli, tepeden inmece paternalist modernleşme anlayışının ortadan kaybolması ciddi etki etmiş, müdahale merkezi yani orduyu da içene alan aydın ve bürokratik zümrenin değerlerini önceleyen, koruyucu bir yaklaşım çerçevesinde yapılmıştır.

Kahraman’a göre Türk siyasetinde modernleşmeyi başlatan kurucu elit zümreyi oluşturan ordu-bürokrasi-aydınlardan oluşan merkez içindeki Silahlı Kuvvetler, müdahalede başat rolü oynamış ve 1950’de muhalefete bırakılan iktidar 1960 askeri darbesiyle geri alınmıştır (Kahraman 2010: 244). Genç subaylar tarafından emir komuta dışına çıkılarak gerçekleştirilen darbe, etkilerini daha uzun bir süre devam ettirecek olan ordu içi hiyerarşinin çok sorunlu bir hale gelmesine yol açmıştır (Kahraman 2012: 319). Nitekim Başbakan’a ulaşan beyannamelerden birisinde, “Biz Bab-

---

⁵ MBK üyesi Erkanlı (1972: 310-311) darbeye İnönü’nün bu sözleri sonrasında hız verdiklerini “İsmet Paşa’nın Meclis’te “Şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır” dediği günün gecesi İstanbul’da bulunan arkadaşlarla toplanarak bu sözün manasını değerlendirdiğimizi hatırlarım. Bizim için en önemli problemlerden birisi İsmet Paşa faktörü idi (...) O gece anlaşıldı ki: Paşa bizimle olmasa dâhi, ihtilâlin karşısında vaziyet almayacaktır (...) Bu sonuç bize güç ve hız verdi” sözleriyle ifade etmiştir.

ı Âli baskını yapan birkaç subaydan çok daha kudretliyiz” denmesi, alt kadroların kendi içlerinde işleri nereye kadar götürebileceklerini ortaya koymaktadır (Özdağ 2006: 32-33).

27 Mayıs'ta ordunun “demokrasiyi savunma ve baskıya karşı direnme” (Kapani 1970: 6-7) adına siyasete müdahale etmesi, Cumhuriyet'in kuruluş kodlarına olan ideolojik bağlılığını pekiştirmiştir⁶. Bu girişimde müdahaleyi yapan subayların İnönü'ye olan bağlılıklarının payı oldukça yüksektir. Nitekim darbenin başında yer alan Cemal Gürsel'in İnönü'yü arayarak bağlılıklarını bildirmesi bu düşüncüyü doğrulamaktadır (Aydemir 1999c: 450). MBK üyesi olmakla birlikte 27 Mayıs Darbesi sonrası, Kara Harp Okulu Komutanlığına atanacak olan Kurmay Albay Talat Aydemir'e (2010: 377) göre “o andan itibaren İnönü, [Cemal Gürsel'i] ve MBK'ndeki bazı Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'ye yakın görünen şahısları hemen avucu içine alıvermiş ve ihtilal idaresi boyunca onları perde arkasından kukla gibi oynatmıştır. O nedenledir ki 27 Mayıs İhtilali de CHP namına İsmet Paşa kaprislerine feda edilerek dejenere edilmiştir”.

Müdahaleden sonra Türk siyasi hayatı açısından önemli bir dönüm noktası olarak görülen 1961 Anayasası kabul edilmiştir. Yeni bir düzen öngören Anayasa, muhteviyatı itibariyle sivil idareye daha çok sistemi işletme görevi vermiş, askere ise “hakem rolünü” vererek ordunun sütte gerisinden siyasete yön vermesini amaçlamıştır. Müdahale, Atatürk döneminden beri korunan, rejime olan ideolojik bağlılığı pekiştiren seçkinci, bürokratik vesayetçi yönetimin tohumlarını atmış, hiyerarşi dışı cunta geleneğini başlatarak pretoryan bir yapının oluşmasını sağlamıştır.

Nitekim anayasanın kabulünden hemen sonra şekillenmesi beklenen hükümet kurma çalışmaları, Albay Talat Aydemir tarafından “Zabıt Varakası” olarak nitelendirilen, 21 Ekim protokolüyle sekteye uğramıştır. Ancak böyle bir müdahale planının yürürlüğe konulmasıyla kurum olarak ordunun zarar görebileceğine inanan üst rütbeli subaylar, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay Başkanlığında toplanarak sivil yönetime kendilerince sağlıklı bir şekilde geçme adına “arabulucu bir yöntemle sivil siyaseti şekillendirme adına” bir uzlaşma planı hazırlamışlardır (Aydemir 2010: 82).

---

⁶ Erdelhun'a göre darbe orduda istedikleri rütbe ve makama erişemeyenlerin rol aldıkları bir cuntacı hareketti. Ona göre ordunun siyasete karışmasıyla darbe süreci başladı. Örfi idare ilan edilerek ordu politik görevlere sokuldu (Uğur ve Gürlek 2012: 40).

Bir çıkış güvenceleri kurumu olan “seçim sürecinin manipülasyonu” tecrübesinin yaşandığı “Çankaya Protokolüyle” subaylar, birtakım garantiler elde ederek yönetime müdahale etme fikrinden vazgeçmişlerdir (Yıldırım 2017: 69). Aydemir, Çankaya protokolünü imzalayanların ve TSK’nın zoru ile tatbik ettirenlerin referandum ile kabul edilen 1961 Anayasası’nı ihlal etmiş olduklarını belirtmektedir (Aydemir 2010: 253).

Komutanların talepleri, 24 Ekim tarihinde siyasi parti liderlerine duyurulmuş, yapılan pazarlıklar sonucunda siyasi liderler MBK’nin emekliye sevk etmiş olduğu subayları görevlerine iade edecek yasal düzenlemeleri yürürlüğe koymamayı, Yassıada’da mahkûm bulunan DP’liler için genel bir af çıkarmamayı ve Gürsel’i cumhurbaşkanlığına seçmeyi kabul ederek hükümetin İsmet İnönü başkanlığında kurulmasına da destek vereceklerini taahhüt etmişlerdir (Hale 1996: 213-214).

Çankaya protokolü sonucunda kurulan birinci İnönü hükümeti, bakanlıkların eşit şekilde paylaşıldığı bir CHP- Adalet Partisi (AP) koalisyonuyla şekillenmiştir. Ancak ordunun siyaseti dizayn etme fikrinin bir tezahürü şeklinde zorlama ile kurulmuş olan böyle bir hükümetin politikalarında aksaklıklar baş göstermiştir. Nitekim gerek 27 Mayıs öncesinde siyasi kutuplaşmanın tarafları olan bu iki partinin hükümet içindeki uyumlu çalışmasında yaşanan sıkıntılar, gerekse 1961 Anayasası ile öngörülen bir dizi işin aksaması kamuoyunda genel bir huzursuzluk yaratmış, bu ise ordu içindeki yeni darbe isteklilerinin umutlarını güçlendirmiştir⁷. Albay Talat Aydemir de mevcut koşullarda umudu yeşeren askeri müdahale taraftarı subaylardan birisidir.

Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri

Albay Talat Aydemir’in 22 Şubat 1962 tarihinde gerçekleştirdiği darbe girişimi, demokratik kurumların tam manasıyla yerleşemediği, siyaset sahnesinde askerin aktif rol aldığı pretoryan yapının en önemli ve güçlü kanıtı olarak ele alınmalıdır. Müdahale girişimi, 27 Mayıs askeri darbesinin amacına ulaşmamış olması; ihtilal öncesindeki siyasi kutuplaşmanın yeni siyasi kurumlar tarafından benzer şekilde devam ettirilmesi gerek Türkiye Büyük Millet Meclisinde gerekse Cumhuriyet Senatosunda bir kısım siyasilerin ordu ile halkı karşı karşıya getirme çabası içine girmiş olmaları gibi nedenlere dayandırılmıştır. Öyle ki daha çok ordunun itibarını zedelemeye varan bu gibi hadiseler ordu içinde tepkilere neden olmuş, kışlalarda ardı sıra

---

⁷ Talat Aydemir Çankaya Protokolünden rahatsız olan albaylardandır. Bkz.: (Aydemir 1968:111).

toplantılar yapılmış ve subaylar arasında ülkenin gidişatına dair tartışmalar olağan bir hal almıştır (Örtülü 1979: 201).

Bu siyasi ortamda, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay 19 Ocak 1962 tarihinde, Genelkurmay karargâhında, askeri müdahale söylentilerinin bertaraf edilmesi ve İnönü hükümetine destek sağlanması amacıyla komuta konseyi toplantısı gerçekleştirmiştir. Toplantıya katılan komutanlar ile generaller Cevdet Sunay'ın askeri müdahale heveslerinden vazgeçilmesi önerisini ve İnönü hükümetinin desteklenmesini benimsemiş olmalarına rağmen başta Talat Aydemir olmak üzere karacı albaylar, askeri müdahalenin gerekliliğini savunmuşlardır. Nitekim bu düşünce, 9 Şubat 1962 tarihinde İstanbul'da Korgeneral Refik Tulga⁸ başkanlığında 59 subayın katılımıyla gerçekleştirilen bir toplantıda hayata geçirilmiştir. Buna göre 28 Şubat 1962 tarihinden önce olmak üzere hiyerarşik bir düzen içinde, askeri bir müdahale yapılması kararı alınmış, müdahale sonrasında yapılması düşünülen kararlar ise sekiz maddeden oluşan bir protokole bağlanmıştır.

Başbakan İsmet İnönü, 9 Şubat protokolünden haberdar olur olmaz önce Genelkurmay başkanı Orgeneral Cevdet Sunay ve Hava Kuvvetleri Komutanı Korgeneral İrfan Tansel ile bir araya gelerek, ordu içindeki hükümet karşıtlarının etkisiz hale getirilmemesi durumunda ülkede gerginliğin süreceğini dile getirmiş hemen akabinde 19 Şubat 1962 tarihinde eylemci albaylarla bir toplantı daha yapmayı uygun bulmuştur. Toplantıya generallerden Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, Kara Kuvvetleri Komutanı Muhittin Önür, Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk ve eylemci subaylardan Talat Aydemir, Necati Ünsalan ve Selçuk Atakan katılmıştır. Toplantıya Selçuk Atakan'ın: "İhtilalin siz başımızda olarak yapılmasını istiyoruz. Mademki arzu etmiyorsunuz, söylenecek bir şey yoktur. Biz alttan gelen tazyiki güçlkle önleyebiliyoruz. Eğer bizi bu tazyiklerin teşvikçisi olarak değerlendiriyorsanız, derhal istifamızı verelim. Yarın, öbür gün bizi ordudan bu suçu yükleyerek ayırmayın" (İsen 1964: 217-2018) sözleri damgasını vurmuştur. Selçuk Atakan'ın bu sözleri üzerine Cevdet Sunay "Böyle bir şey düşünmüyorum" diyerek İstanbul grubunu hükümete karşı bir askeri müdahale fikrinden vazgeçirmiş; ancak, Ankara'daki eylemci subayları fikrinden vazgeçirememiştir.

⁸ 27 Mayıs 1960 müdahalesi ile İstanbul valiliğine getirilmiştir. Bu görevi, 26 Şubat 1962 tarihine kadar ifa etmiştir. 1964 yılında Genelkurmay İkinci başkanlığı yapmıştır.

Ankara grubunun darbe fikrinden caymadığının görülmesi üzerine, Genelkurmay Başkanı, Başbakan İsmet İnönü'nün bilgisi dâhilinde bir plan hazırlamıştır. Plan'a göre "24 Şubat 1962 gece yarısı Hava Kuvvetleri alarma geçirilecek ve alarm üzerine harekete geçeceği tahmin edilen Aydemir yanlısı subayların bulunduğu birlikler sözde suçüstü yakalanıp eylemci subaylar tutuklanacaklardır. Tutuklanmalar sonrasında da eylemci subaylar orduda disiplini bozdukları gerekçesiyle emekliye sevk edilecek ve böylece hükümete karşı muhtemel darbe girişimi doğmadan engellenmiş olacaktır." 20 Şubat 1962'de uygulamaya konulan plan verilen alarmın bir tuzak olduğunu sezen eylemci subaylar tarafından hemen anlaşılmış ve Sunay'ın öngördüğü şekilde bir hata yapılmamıştır. Fakat eylemci subayların kendilerine karşı kurulan tuzağı anlayarak, bu tuzağa karşı tedbirli davranmalarına rağmen, Genelkurmay başkanı Cevdet Sunay, eylemci subaylara, başka yerlere nakledileceklerini bildirmiştir. Talat Aydemir, Selçuk Atakan ve Necati Ünsalan ise suçu reddetmişler ve kendilerine tuzak kurulmuş olduğunu anladıklarını, hata yapmadıklarını, nakillerin gerçekleşmesi halinde kendilerinin suçlu olarak nitelendirilmelerinin sabitleneceğini ifade etmişlerdir (Aydemir 1968: 130-133). Talat Aydemir ayrıca yaşananlarla ilgili Genelkurmay Başkanlığına sunulmak üzere bir de rapor kaleme almıştır. Raporunda, tayinleri yapılan subayların tayinlerinin durdurulması ve planın uygulanmasından sorumlu olduğunu düşündüğü Genelkurmay 2. Başkanı Memduh Tağmaç'ın durumunun gözden geçirilmesi istenmiştir. Genelkurmay başkanı ise bu raporu dikkate almayarak tayinleri gerçekleştirmiştir. Bunun üzerine, Talat Aydemir, tayinlerin gerçekleştirilmesine olan itirazını basın yoluyla: "Ülke bir barut fıçısı gibidir. Ben de elimde bir meşale tuttuğum halde fıçının üzerinde oturuyorum, canımın istediği anda fıçıyı havaya uçurabilirim. Karşımda bulunanlar parmak bile oynatamazlar" (Yalman 1997: 1716) diyerek kamuoyuna duyurma yolunu seçmiştir.

Talat Aydemir ve arkadaşları bu duyurunun hemen akabinde zaman kaybetmeden darbe programlarını hayata geçirmeye yönelmişlerdir. Darbe günü için 21 Şubat 1962 akşamında karar kılınmış, harekâtın parolası "halaskar", işareti ise "fedailer" olarak belirlenmiştir. Girişimden haberdar olan Genelkurmay Başkanlığı başta Genelkurmay ve Meclis etrafında askeri tedbirler almışsa da ordudaki saflaşmanın baş göstermesine engel olamamışlar, kimi birlikler Aydemir yanlısı kimileri ise hükümet yanlısı bir duruş almışlardır. Yapılan girişimden cesaret alan Aydemir, Cumhurbaşkanından nakil veya emekli edilen subayların görevlerine dönmeleri, 200 milletvekilinin milletvekilliğinin düşürülmesi ve eğer bu mümkün değilse parlamentonun

feshedilmesi, anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi gibi taleplerde bulunmuş, bu taleplerin gerçekleşmemesi halinde alarmı durdurmayacaklarını bildirmiştir.

Bunun üzerine Çankaya Köşkünde, Aydemir'in talepleri değerlendirmek ve ne yapılacağına karar vermek üzere Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel başkanlığında, Başbakan İsmet İnönü, parti liderleri, Genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanlarının katıldığı bir toplantı tertip edilmiştir. Talat Aydemir, bu toplantının gerçekleştiği sırada, Harp Okuluna harekâtı başlatma emrini vererek Dikmen yolunun Harp Okulu öğrencileri tarafından kesilmesini sağlamıştır. Harp Okulunun harekâta geçtiği haberi parlamento da korku yaratmış, süren görüşmeler kesilmiş, milletvekilleri ve senatörlerin birçoğu Ankara'dan ayrılmışlardır (*Cumhuriyet* 1962).

Hava Kuvvetleri Komutanı General İrfan Tansel ise hükümetten yana tavır alarak öğrencilerin ilerlemeleri halinde, karşılarında hava kuvvetlerini bulacaklarını bildirmiş ve bu uyarı Talat Aydemir emrindeki birliklerde etkisini göstermiş, darbenin başarıya ulaşmayacağı fikri yeşermeye başlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler üzerine Aydemir, girişimi durdurmak için; orduda yapılmış olan tüm tayinlerin derhal durdurulması ve subayların eski görevlerine iade edilmesi, parlamentonun derhal feshedilmesi; seçim kanununda değişiklikler yapılması ve bu çerçevede okuma yazma bilmeyenlerin oy kullanmasının engellenmesi, çoğunluk sistemine geri dönülmesi; yeni parlamento oluşuncaya kadar hükümetin Ankara'dan ayrılıp Eskişehir'e gitmesi ve çalışmalarına Eskişehir'de devam etmesi şeklinde (İsen 1964:42-46) dört talep öne sürmüştü; ancak söz konusu talepler Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay tarafından reddedilmiştir.

Darbe girişiminin kamuoyuyla paylaşılmasında yaşanan teknik aksaklıklar eylemcileri çaresiz bırakmış ve Aydemir emrindeki birlikleri, girişimin başarıya ulaşmayacağı yönünde düşüncelere sevk etmiştir. Birlikler içinde çözümler hızla artmaya başlamış, kimi birlikler hükümet tarafına geçtiklerini bildirmişlerdir. Bunun üzerine Aydemir taleplerini yumuşatma yoluna gitmiştir. Sadece, kendisinin Harp Okulunun başında kalması ve nakil ile tayinlerin eski hale getirilmesi isteklerine vurgu yapmayı yeğlemiştir. Yumuşamış talepler üzerine İnönü: "Bir milletin haysiyetine, ordunun şerefine tecavüz edilmiştir. Sonuna kadar mücadele edeceğiz. Silahlı çatışmaya yol açmazlarsa affedebiliriz. Aslında cezaları kurşuna dizilmektir. Kendilerini emekliye sevk edeceğim (İsen 1964: 47)" diyerek taviz vermeyen tavrını yinelemiştir.

İnönü'nün bu kararlı duruşu sayesinde Aydemir, harekât yapıldığında meydana gelebilecek olayları dikkate alarak müdahaleyi durdurma kararı almış ve 22 Şubat'ı 23 Şubat'a bağlayan gece İnönü-Sunay ekibi ile Aydemir ekibi pazarlık sonucu silah bırakma koşuluyla affedilmede mutabık kalmışlardır (Kara 2004: 66-67). Aydemir, Harp Okulu öğrencilerine harekâtın durdurulduğu kararını “Arkadaşlar, hareketimizi desteklemeyen askeri birlikler fazla. İsteklerimiz ancak asker kanı döküldükten sonra gerçekleşecektir. Bu ise Türk ordusunu zaafa uğratmaktan başka bir işe yaramaz. Parlamentodaki bazı şahısların istedikleri de budur. Ordu birbirine düşmelidir. Bu iş burada bitiyor. İhtilal durmuştur. Fakat bitmemiştir. Kararımı verdim, teslim olacağız. Silahlarınızı bırakınız ve yerlerinize dönünüz” (İsen 1964: 59) diyerek açıklamış ve bunu 22 Şubat 1962 tarihinde sabaha karşı Genelkurmay Başkanlığına bildirmiştir.

Girişimin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Albay Talat Aydemir ve arkadaşları emekliye sevk edilmiş, Harp Okulu öğrencileri 20 günlük tatile gönderilmiş, Aydemir emrinde darbe girişimine adı karışan birliklerdeki subaylara geçici süreli mecburi izinler verilmiştir. Aynı gün, İnönü, radyodaki konuşmasında şöyle demiştir: “Türk Silahlı Kuvvetleri, meşru anayasayı, demokratik nizamı, tehlikeye düşürülmek istenen vatan bütünlüğünü, azimle ve başarı ile korumaktadır ve koruyacaktır.” Bakanlar Kurulu ise bu hadise ile ilgili olarak yayınladığı tebliğde, hükümetin ordu ile iş birliği yaparak görevinin başında olduğunu ve Türk ordusunun önemli bir sınavdan geçmiş olduğunu belirtmiştir. Parlamento da orduya şükran ve takdir duygularını kabul ettiği önergeyle⁹ kamuoyuna duyurmuştur.

İsmet İnönü, ordu içindeki hizipleşmeler, tecrübe edilen darbe girişimi, bu girişimin engellenmesi, parlamentodaki af tartışmaları, parti çekişmeleri gibi ardı ardına vuku bulan siyasi olaylar neticesinde hükümetin yıprandığını düşünmüş ve 30 Mayıs 1962 tarihinde istifasını vererek koalisyon hükümetini sonlandırmıştır.

I. İnönü hükümetinin yıpranmasına neden olan ordu içindeki kaynama 22 Şubat olayından sonra sonlanmamıştır. Dönemin kuvvet komutanları, İnönü tarafından kurulacak bir hükümetin söz konusu kaynamayı denetim altında tutabileceğini düşünmüşler ve İnönü'yü tekrar başbakan olması için ikna etme çalışmışlardır. Nitekim ordu mensuplarının koruyucu bir düşünce anlayışıyla ortaya koymuş oldukları bu çaba, 25 Haziran 1962 tarihinde CHP, Yeni Türkiye Partisi, Cumhuriyetçi

---

⁹ Önergeyi veren milletvekilleri şu isimlerdir: İbrahim Öktem (CHP), Cihat Bilgehan (AP), Hasan Dinçer (CKMP), Şekip İnal (YTP). Bkz. *Dünya Gazetesi*, 24 Şubat 1962.

Köylü Millet Partisi ve bağımsızlardan oluşan İkinci İnönü koalisyon hükümetinin kurulmasıyla sonlanmıştır. Ancak koalisyon hükümetinin uyum içinde hareket edemediğini gören ordu içindeki muhafız darbe heveslileri ile emekli olmuş eylemci subaylar tekrardan umutlanmışlardır. Bu süreçte Talat Aydemir de emekliye sevk edilmiş olmasına rağmen, ordu içindeki kıpırdanmaları takip etmeyi sürdürmüş ve yeni bir darbe girişimi için ordu içindeki eylemci subaylarla iletişimini kuvvetlendirerek, eylem için doğru zamanı beklemeye koyulmuştur.

Yeni kurulan İnönü hükümeti, ordu içindeki bu kıpırdanmadan duyduğu rahatsızlığı sıkça dillendirerek anayasa ve demokrasiye olan inancını vurgulamak istemiştir. Nitekim İnönü'nün meclis kürsüsünden: “Millet olarak büyük bir imtihan vermişizdir. Ordu içinde bir avuç demokratik nizam aleyhtarı 22 Şubat'ta vahim bir tecrübeye teşebbüs etmişlerdir. Ordunun kendisi hemen bütünüyle sergüzeştçileri reddetmiştir... Ordu memleketin idaresini ve selametini demokratik rejimde ve Anayasa nizamında görmektedir... Memlekete hesapsız zararlar vermiş olan 22 Şubat itaatsizliği, şimdi ordu içinde bir nifak yaratmak ve Büyük Millet Meclisinin orduya olan güvenini sarsmak için bir vesile olarak istismar edilmek isteniyor. Buna alet olanlar iyi niyetten mahrum olanlardır. Millet ve Büyük Meclis ile onun aziz evladı olan ordusu arasında bir itimatsızlık yaratmak maksadı asla muvaffak olamayacaktır (Örtülü 1979: 290)” şeklindeki sözleri Aydemir ve arkadaşları tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

Talat Aydemir, İnönü'nün bu sözlerine gazeteler aracılığıyla: “Beyanatındaki 22 Şubatçılarla ilgili hususları şiddetle reddederiz. Asıl takbihe değer husus, İnönü'nün siyasi zümre ve şahıs menfaatleri üstüne çıkamayarak aziz ulusumuzun sesine kulak vermeyen zihniyetidir. Şu hususu açıkça beyan etmek isteriz ki İnönü'nün ismi zekâsından büyüktür. 22 Şubat vahim bir tecrübeye teşebbüs değil, memleketin sayısız dertlerini bir tarafa iterek İnönü'nün yarattığı keşmekeşe bir reaksiyondur... Ordunun partiler üstü bir görüşe sahip olduğu hakkındaki inancımızı 22 Şubat'ta ortaya koyduk (Örtülü 1979: 299)” diyerek ordunun yüksek siyasetin öznesi olduğuna vurgu yapan bir anlayışla İnönü'ye yanıt vermiş ve akabinde, bu sözlerinden dolayı, kanunun suç saydığı bir cürmü övdüğü iddiasıyla tutuklanmıştır. Lâkin 18 Temmuz 1962 tarihinde kefaletle serbest bırakılmıştır. İşte bu hadise Aydemir ve arkadaşlarını hükümete karşı yeni bir darbe için teşkilatlanmak hususunda hızlanmalarına neden olmuştur.

Ordu içinde ve dışında, hükümetin başarısından kuşku duyan subayların huzursuzluğu İnönü tarafından endişe ile gözlenmiş, bir yandan koalisyon hükümetinin Başbakanı olarak hükümet içinde denge sağlamaya çalışırken, diğer yandan da hükümet-ordu ilişkilerinde hassas davranmaya dikkat etmiştir; fakat bu çabalar yeni tertipler üzerinde çalışan 22 Şubatçıları tatmin etmemiştir. 1963 baharında eski DP'lilerin bir kısmı için af çıkartılması ise ordu içindeki kıpırdanmaların dozunu daha da artırmıştır. Ordu içindeki bu huzursuzluğu yatıştırmak amacıyla 27 Mayıs gününün “Hürriyet ve Anayasa bayramı” olarak kutlanmasına dair yasa çıkartılmışsa da, yasa, 22 Şubatçıları, ilk darbe girişiminden edindikleri tecrübelerle, yeniden teşkilatlanmaktan caydıramamıştır (İsen 1964: 77).

Talat Aydemir, 22 Şubatçıların yeniden organize olmaları gerektiğini şöyle açıklamıştır: “22 Şubat 1962 olayları üzerinden zaman geçtikçe 22 Şubat’ın iç yüzüne yapılan haksızlık anlaşılıyordu. Gün geçtikçe Silahlı Kuvvetler mensuplarının bizleri ziyaretleri çoğalmıştı. Israrlı teklifler karşısında teşkilatımızı güvenilir şekilde küçük rütbelerden başlayarak yeniden organize ediyorduk. Dört kuvvet içindeki genç subaylar arasında taraftarlarımız hızla yayılıyordu. Özellikle Kemalizm doktrini yayınlandıktan sonra bize katılımlar daha da arttı. Çünkü daha önceden böyle bir doktrin fikri ele almamıştık (Aydemir 1968: 168)”. Gerçekten de Aydemir’i yeni bir darbe girişimi için cesaretlendiren hadiseler meydana gelmiştir. Örneğin Aydemir’in arkadaşlarından Turgut Alpagut’un “22 Şubat sonrasında 22 Şubatçılarla görüşmek için birçok kişi sıraya girmiştir. Örneğin iş adamları, siyasetçiler gelip gitmiştir. Bunların çoğunun beklentisi vardı. Hatta CIA ajanları bile ziyaretimize gelmişti¹⁰” sözleri Aydemir’i doğrulamaktadır.

Organize olduklarından emin olan Aydemir ve arkadaşları ikinci darbe girişiminin tarihini, önce, 20 Mart-20 Nisan 1963 tarihleri arasında bir gün olarak belirlemişler; fakat bu tarih aralığının hükümet tarafından öğrenilmesi üzerine, ihtilal tarihini ertelemişlerdir (*Dünya* 1963, 26 Temmuz).

İnönü, partisinin Meclis grubuna yaptığı konuşmada ülkenin içinde bulunduğu siyasi atmosferi şu şekilde ifade etmiştir: “Vaziyet çok vahimdir, tekrar ediyorum çok vahimdir, çok kritiktir. Dikkatli olunuz, sükûnetinizi muhafaza ediniz ve Ankara dışına çıkmayınız (Örtülü 1979: 372)”. Gerçekten de ülke siyasi iktisadi ve toplumsal pek çok sorunu çözmeyi ihmal eder bir noktaya gelmiştir. Gelişen olayların vahameti açısından Genelkurmay başkanı Cevdet Sunay da Aydemir ve arkadaşlarının örgütlenmelerinin önünü kesmek ve Aydemir’i haklı bulan genç

---

¹⁰ Emin Çölaşan, “Turgut Alpagut Anlatıyor”, *Hürriyet Gazetesi*, 18 Mayıs 1986.

27 Mayıs Askeri Müdahalesinin Neticesi: Demokrasi Hedefinden Pretoryan Bir Sisteme

62-63 Darbe Girişimleri

subayları dizginleyebilmek için, AP üyeleriyle, DP'lilerin affi konusundaki tutumlarından vazgeçmeleri için çok uğraşmış, onları hükümetin uyum içinde çalışmasını sağlayacak yapıcı muhalefet anlayışı içinde davranmaya davet etmiş ve onlardan TSK'ya karşı tahrik edici söz ve davranışlardan kaçınmalarını istemiştir. Fakat AP'liler gerilim ortamından beslenir tutumlarında ısrarcı olmuşlardır.

Aydemir'in ikinci darbe girişimini Alparslan Türkeş öğrenmiş ve bu bilgiyi Başbakan İnönü'ye iletmişse de İnönü, Aydemir ve destekçilerinin yeni bir kalkışma yapacaklarına ihtimal vermemiştir (*Hürriyet* 1963, 8 Haziran) ancak İnönü-Türkeş görüşmesinden kısa bir zaman sonra harekât için alarm verilmiş ve Talat Aydemir imzalı harekât bildirisi radyodan duyurulmuştur. İnönü, 22 Şubat hadisesinde olduğu gibi, bu darbe girişimini de Çankaya Köşkünde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Genelkurmay başkanı Cevdet Sunay ve kuvvet komutanları ile birlikte takip etmiştir. Köşte Aydemir yanlısı birliklerin caydırılması ve bunların hükümet yanlısı birliklerle birlikte hareket etmelerinin sağlanması için bir dizi karar alınmıştır. Bu kararlardan en önemli ikisi, hükümet yanlısı birlikler tarafından Aydemir'in karargâhı olan Harp Okulunun çevrilerek ele geçirilmesi ve Ankara Radyosunun kontrol altına alınmasıdır.

Radyo, hükümet yanlısı birlikler ve darbeci güçlerinden karşılıklı kontrolüne geçmiş, ancak nihayetinde Etimesgut verici istasyonu ile radyoevinin irtibatı kesilmiştir. Radyo yayını susmuş, halk ise bu suskunluk nedeniyle sokağa çıkmış, belirsizlik endişesi her iki tarafa da hâkim olmuştur. İşte bu süreçte, 21 Mayıs 1963 sabahı Hava kuvvetleri, belirsiz tutumunu bir kenara bırakmış, tarafını belirlemiş, hükümetten yana tavır almıştır. Bu gelişme üzerine radyo tekrar yayına geçmiş ve Genelkurmay başkanı Cevdet Sunay'ın: "Havada uçan Türk Hava Kuvvetleri uçakları hükümetin ve Genelkurmay Başkanlığının emrinde olarak havada vazife beklemektedirler. Yolunu sapıtmış bir kısım Harbiyelinin ve yanlısı yolda olan azınlığın derhal kışlarına çekilmelerini ve silahlarını bırakmalarını emrederim. Aksi takdirde bütün Silahlı Kuvvetlerle birlikte yarım saate kadar Hava Kuvvetleri taarruz edecektir (*Vatan*, 1963, 22 Mayıs) ultiyatomu okunmuştur. Bu ultiyatomdan sonra Harp Okulu öğrencileri ile Aydemir yanlısı birliklerde çözümler başlamıştır. Havacıların havadan müdahalesi Aydemir'in bu ikinci darbe girişiminin de sonunu getirmiş, tıpkı 22 Şubat'ta olduğu gibi 21 Mayıs'ın bastırılmasında da etkili olmuştur.

Başta Talat Aydemir olmak üzere tüm 22 Şubatçılar tutuklanmış, Ankara, İstanbul ve İzmir’de bir ay süreli sıkıyönetim ilan edilmiştir. 21 Mayıs olayına dair Başbakan İnönü Mecliste: “Türkiye’de, Türkleri demokratik bir sisteme layık görmeyen zihniyete karşı meşru bir hareket olan 27 Mayıs, TSK’nın samimi inancının neticesidir. Zamanın iktidarı kendi arzusuna göre bir sistem kurmak ve orduyu da keyfi emellerine alet edebilmek için orta çağ usullerini tatbik etmiştir. Hiçbir siyasi parti ile teması olmayan TSK, hukuk dışı durumu bertaraf etmek için memleketi garplı manada bir demokratik rejime kavuşturmak üzere ihtilal yapmaya mecbur olmuştur. Millet hareketi o kadar haklı görmüştür ki 28 Mayıs’ta bütün memlekette hareket aleyhinde bir tek nefes alınmamıştır. Ancak bu son hareket, merkezi orta Anadolu olan bilhassa rütbeli subaylar arasında ilgi toplamaya çalışan bir teşebbüstür... Durum 22 Şubattakinden çok farklıdır. Bu gibi olaylara artık sert bir şekilde karşı konacaktır (*Ulus*, 1963, 22 Mayıs)” şeklindeki ifadesiyle cunta girişimine karşı olan tavrını ortaya koyarken ülkenin pretoryan bir siyasal sisteme evrilmesine neden olan 27 Mayıs askeri müdahalesini haklı bulduğunun altını çizmiştir.

Albay Talat Aydemir’in Yargılanması

Talat Aydemir savunmasını yaparken 20-21 Mayıs olayının gerekçelerini ve ülkenin yeni bir askeri müdahaleye gereksinimi olduğu iddiasını: “Bugünkü Türkiye... 27 Mayıs 1960 gününden itibaren... ihtilal vasatı içindedir ve hala da bu durumdan kurtulmamış... Rejim davası henüz halledilmemiştir. Şimdiye kadar alınan yarım tedbirlerle ve zorlamalarla rayından fırlamış olan bu lokomotifin yerine oturtulmasına bugünkü şartlarda imkân yoktur. Hedefine varmamış ihtilaller, yüzde yüz zaman fasıllarıyla tekrar edilir. Canlı misali 27 Mayıs 1960, sonrasındaki 13 Kasım 1960, 6 Haziran 1961, 22 Şubat 1962, 21 Mayıs 1963 ve istikbalde X günü. Bu demokratik denilen sahte rejimle ilanihaye memleket idare edilmez... 25 Ekim 1961’de Millet Meclisine cebir kullanarak süngülerin tehdidi altında Reiscumhur seçtirilmiştir. Çankaya protokolünün Silahlı Kuvvetler baskısıyla tatbikatı Anayasa ihlalidir. Silahlı Kuvvetler, İsmet Paşa tarafından Millet Meclisine ve muhalefet partileri üzerinde daimi surette baskı vasıtası olarak kullanılmaktadır. Ne yazık ki Milli Güvenlik Konseyi de bu hususta alet olarak çalışmaktadır... Senelerin milli şefi İsmet Paşa açık rejim deyimiyle memleketi bir zümre menfaatine, Silahlı Kuvvetleri de alet olarak kullanıp, kapalı bir rejimle milleti aldatarak idare etmektedir. İşte bu şartların hüküm sürdüğü bir Türkiye’de memleket sever olarak Türkiye’nin kurtuluşunun ancak bir silahlı müdahaleyle

mümkün olacağına inanıyordum¹¹” diyerek özetlemiştir. Aydemir bu çıkışıyla bir taraftan 27 Mayıs sonrası Türkiye’sinin pretoryan bir yapıya dönüştüğünü kabul ederek mevcut siyasi yapıyı eleştirmiş, diğer taraftan bu yapıdan beslenen ve hakem rolünü üstelenen ordunun gücünü az bularak ülke yönetiminin tamamen Silahlı Kuvvetlerde olması gerektiğini işaret eden yönetici modele everilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Fethi Gürcan da “...Türkiye politikasını yönetenler, parlamentosu ve hükümeti... Halk hâkimiyetine karşıdırlar. Bizim hareketimizin meşruluğu da onların hareketlerinin gayrimeşruluğundan doğmaktadır... 27 Mayıs öncesi için ileri sürülen meşruiyetsizlik iddiaları bugün de temelde aynı değerleri taşı[maktadır]. Bir diğer ifade ile hadiseleri 27 Mayıs’a götüren ruh bugün de daha yaygın ve daha şuurulu olarak yaşamaktadır... İşte biz ulusal iradenin gerçekten tecellisi için ona engel olan politik, ekonomik ve sosyal münasebetleri ulusun çoğunluğu lehine ortadan kaldırmak istiyorduk¹²” diyerek savunmasını sonlandırmıştır.

Mamak Sıkıyönetim Mahkemesi çalışmalarını 17 Ağustos 1963 tarihine kadar sürdürmüş, 5 Eylül 1963 tarihinde de sanıklar hakkındaki kararları açıklamıştır. Buna göre, Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer, İlhan Baş, Osman Deniz, Cevat Kırcı ve Ahmet Gücal idama mahkûm edilmiş; ancak yapılan itirazlar üzerine kararlar, Askeri Yargıtay 1. Ceza Dairesinde temyiz talebinin gereği olarak incelenmiş ve idama mahkûm edilen 7 kişiden yalnızca dördünün ölüm cezası tasdik edilmiştir.

Sonuç itibariyle hem Millet Meclisi hem de Cumhuriyet Senatosundaki beş aylık görüşmelerden sonra, III. İnönü hükümeti döneminde parlamento, Talat Aydemir ile Fethi Gürcan’ın idamını onamış, Osman Deniz ile Erol Dinçer’in idam cezalarını ise müebbet hapse çevirmiştir¹³. Parlamento kararından sonra Mamak Askeri Cezaevinde her ikisi de sabaha karşı olmak üzere Fethi Gürcan’ın idam hükmü 26 Haziran 1964 tarihinde, Talat Aydemir’in idam hükmü de 5 Temmuz 1964 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

---

¹¹ Talat Aydemir’in savunmasına dair detaylar için bkz. (Aydemir,1966:310-317).

¹² Fethi Gürcan’ın savunmasının tam metni için bkz. www.onergurcan.org ayrıca bkz. www.kemalistler.net

¹³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Toplantı 3, Birleşim 12, 19 Haziran 1964.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türk ordusu, Osmanlı'nın son dönemlerini takiben, Cumhuriyet'in kurulmasından günümüze dek, tek-parti dönemi hariç, siyasette söz sahibi olmayı sürdürmüştür. Jön Türkler döneminden itibaren siyasetin görev alanına girmek suretiyle gerek doğrudan gerekse perde arkasında aktif olarak müdahil olduğu bir tarihsel geçmişten gelen Türkiye'de halkın oyu ile seçilmiş sivil iktidarların maruz kaldığı askeri darbeler, 1950'li yıllarda henüz yeni filizlenmeye başlayan demokrasi sürecinin arzulanana noktalara gelmesini engellemiştir. Türk modernleşme sürecinin taşıyıcı gücü olan ordunun sahip olduğu tarihi kültürel miras, onun siyasal özerkliğini beslemiş, genel olarak Türk ulus-devletini özel olarak ise Atatürk devrimlerini iç ve dış düşmanlardan koruma misyonu, ordunun siyasetteki ayrıcalıklı konumunu güçlendiren yegâne faktör olmuştur. Kendisini 1923 Türk Devriminin yaratıcısı ve siyasetin baş aktörü gören Silahlı Kuvvetler, kurucu düşünce olan Atatürkçülüğü korumak ve kollamak görevinin bir ifadesi olarak 27 Mayıs 1960 tarihinde koruyucu bir refleksle müdahale gerçekleştirmiş, ülke siyasası daha çok yeni kurulan demokrasilerde tecrübe edilen pretoryan bir yapıya evrilmiştir. Tıpkı Bab-ı Âli Baskınında olduğu gibi, iktidarın hiyerarşi dışı küçük bir cuntacı grup ile değiştirilebileceğini gösteren bu müdahale, orduya yeni bir kapasite ve harekât alanı açmıştır. Talat Aydemir ve arkadaşlarının 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihlerinde gerçekleştirdikleri darbe girişimleri bu yapının bir sonucu olarak vuku bulmuş, gerekçesi merkezi önceleyen ve koruyucu bir yaklaşım çerçevesinde ele alınan 27 Mayıs'ın amacına ulaşamamış olmasına dayandırılmıştır.

Aydemir ve arkadaşlarının iki darbe girişimi de başarısız olmuş, ordu bu girişimler dolayısıyla pek çok gruba bölünmüştür. Bu girişimlerin başarıya ulaşmamasının temel sebebi, ordu içinde yeterli desteğin sağlanamamış olmasıdır. Birinci girişiminin başarısız olmasından sonra, Aydemir ve arkadaşlarının 21 Mayıs 1963 tarihli ikinci darbe girişimini gerçekleştirmeye yeltenmelerindeki en belirgin sebep sözünü ettiğimiz pretoryan yapı ve ordu içindeki bölünmüşlükler ile bu bölünmüşlüklerin Başbakan İnönü tarafından zamanında "bizler kurmay subaylardık, her şeyi aramızda konuşur, yargılara varır, sonra çevreye ve üsttekilere yukarıdan aşağı bakardık. Şimdi de yine kurmay subaylar vardır. Bizim bu işimiz onların arasında konuşulmaktadır ve yargılara varılmaktadır. Ülkenin bir aydın düşünürleri vardır, onları hesaba katmak zorundasın" (Heper 1999: 122) demesine rağmen hafife alınmış olmasıdır. Kuvvetle muhtemel İnönü, Aydemir ve arkadaşlarını, muvazafıklarının devam etmemesi sebebiyle, ordu

27 Mayıs Askeri Müdahalesinin Neticesi: Demokrasi Hedefinden Pretoryan Bir Sisteme

62-63 Darbe Girişimleri

---

içindeki tüm diğer grupları birleştirmek maksadıyla hükümete karşı geniş çaplı bir askeri ayaklanmaya sevk edecek güçte görmemiştir.

Sonuç itibariyle, Talat Aydemir ve arkadaşlarının gerçekleştirmeye çalıştıkları müdahaleler 27 Mayıs askeri darbesinin yaratmış olduğu pretoryan yapıdan beslenen bir cunta girişimi olarak tarihteki yerine almıştır. Kendisini siyaset üstü gören, orduya bir müdahale ve kapasite alanı açan bu yapı, demokrasinin pekişmesinin önündeki en büyük engel olarak durmaktadır. Nitekim söz konusu yapının yol açtığı eylemler Aydemir kalkışmalarıyla son bulmamış, var olan yapı Aydemir’i haklı çıkarmış ve ülke 12 Mart ve 12 Eylül askeri darbeleri ile 28 Şubat, 27 Nisan, 15 Temmuz gibi askeri müdahale girişimlerini tecrübe etmiştir. Tüm bu girişimlerde Atatürkçülük bir meşruiyet aracı olarak lanse edilmiş, ancak bu suistimalden de en çok Atatürkçü düşüncenin bizatihi kendisi zarar görmüştür.

Türkiye, özellikle 2000’li yıllardan itibaren yapılan birçok anayasal ve kurumsal değişiklikle birlikte sivil kontrolün temin edildiği önemli bir dönüşüm yaşamış; fakat tecrübe edilen 15 Temmuz kalkışması, Türkiye’de sivil asker ilişkileri konusunun önemini koruduğunu ve askeri darbelerin ülke için hâlâ tehdit oluşturduğunu göstermiştir. Türk demokrasinin konsolide olup Batı standartlarına ulaşması için salt pretoryan yapının bertaraf edilmesi mümkün değildir. Vesayetçi zihniyet yağışının tasviyesi ancak demokratik değerlerin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla mümkündür. Aydemir’in ifadesiyle istikbalde bir X gününde yeni bir askeri kalkışmayla karşılaşmamak için atılması gereken asıl önemli adım sivil siyasetin kendine yönelik reformları hayata geçirmesi hususundaki irade beyanıdır. Bu doğrultuda demokrasi anlamında Batı normlarını özümseyen, askeri veya sivil tüm vesayetçi unsurları dışlayan, bireyin temel hak ve hürriyetlerini güvence altına alan, toplumu oluşturan tüm paydaşların ortak görüş birliğine vardığı modern ve çağdaş yeni bir toplumsal sözleşme hayata geçirilmeli, kuvvetler ayrılığı ilkesi bütün unsurlarıyla içselleştirilmelidir. Yargı bağımsızlığı güvence altına alınarak denge ve denetleme sağlanmalıdır. Partiler yasası parti içi demokrasisini etkin kılacak bir anlayışla hayata geçirilmeli, seçim kanununda değişikliğe gidilip, toplumsal uzlaşmaya katkı sağlayacak, seçmen iradesini adaletli bir şekilde parlamentoya yansıtan ve temsil kabiliyetini en üst seviyeye çıkaran yeni bir seçim sistemi üzerinde mutabık kalınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1985). *İttihatçılıktan Kemalizm'e*, F. Berktaş (Çev.), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Atatürk, M. K. (1996). *Nutuk*, Cilt I-II, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. (1997). 3 Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atay, F. R. (2004). *Çankaya*, İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Aydemir, Ş. S. (1999). *İkinci Adam I(a), II (b), III (c)*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, T. (2010). *Hatıratım*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aydemir, T.(1966). *Ve Talat Aydemir Konuşuyor*, İstanbul: May Matbaası.
- Aydemir, T.(1968). *Talat Aydemir'in Hatıraları*, İstanbul: May Matbaası.
- Burak, B. (2011). Osmanlı'dan Günümüze Ordu Siyaset İlişkileri, *History Studies International Journal of History*, 45-67.
- Burk, J. (1993). Morris Janowitz and the Origins of Sociological Research, *Armed Forces and Society*, 19(2), 167-185.
- Cizre, Ü. (2001). Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetler: Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz, A. İnsel (Ed.), *Kemalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çaylak, A. (1998). *Osmanlı'da Yöneten ve Yönetilen*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Çölaşan, E. "Turgut Alpगत anlatıyor", *Hürriyet*, 18 Mayıs 1986.
- Demirci, H. A. (2007). "Osmanlı Meşrutiyet Dönemi", S. İnan ve E. Haytoğlu (Ed.), *Yakın Dönem Türk Politika Tarihi* Ankara: Anı Yayınları.
- Erkanlı, O. (1972). *Anılar, Sorunlar, Sorumlular 27 Mayıs 1960-12 Mart 1971 Türkiye'si*, İstanbul: Baha Matbaası.
- Gündüz, A. (1973). *Hatıralarım*, İstanbul: Kervan Yayıncılık.
- Hale, W. (1996). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset: 1789'dan Günümüze*, İstanbul, Hil Yayınları.
- Hanioğlu, M. Ş. (1989). *Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, İstanbul, Der Yayınları.
- Hanioğlu, M.Ş. (1990). "Jön Türkler ve Fransız Düşünce Akımları " *De La Révolution Française Á La Turk Turquie D'Atatürk: La Modernisation Politique et Sociale, Les letters, Les sciences et Les arts.*, İst., Paris.
- Heper, M. (1999). *İsmet İnönü- Yeni Bir Yorum Denemesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Huntington, Samuel. (1956). "Civilian Control and the Constitution", *The American Political Science Review*, Vol L.
- İsen, C. K. (1964). *Geliyorum Diyen İhtilal: 22 Şubat-21 Mayıs*, İstanbul, *Tan Gazetesi*.
- Janowitz, M. (1971). *The Professional Soldier*, New York: Free Press, lviii.
- Kahraman, H. B. (2010). *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-I Kavramlar, Kuramlar Kurumlar*, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kahraman, H. B. (2012). *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-II Kavramlar, Kuramlar Kurumlar*, İstanbul: Agora Kitaplığı.

- Kapani, M. (1970). *Kamu Hürriyetleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
- Kara, M. A. (2004). *Koalisyonlar (Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu)*, İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Karabekir, Kazım. (1988). *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul: Merk Yayıncılık.
- Karpat, K. (2010). *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kayalı, K. (1994). *Ordu ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2015). *Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları Dönüşüm Ordu, Din, Hukuk, Ekonomi ve Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Örs, B. (1996). *Türkiye'de Askeri Müdahaleler Bir Açıklama Modeli*, İstanbul: Der Yayıncılık.
- Örtülü, E. (1979). *Üç İhtilalin Hikayesi*, Konya: Milli Ülkü Yayınları.
- Özbudun, E. (1995). *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özdağ, Ü. (2006). *Ordu Siyaset İlişkisi*, İstanbul: Bilgiöğuz Yayınları.
- Özdemir, H. (1989). *Rejim ve Asker*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Özkan, C. (1985). "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ordu", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Büyük Türkiye Ansiklopedisi* içinde (1215-1261), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztürk, O. M. (2006). *Ordu ve Politika*, Ankara: Fark Yayınları.
- Parla, T. (1991). *Türkiye'de Siyasal Kültürü Resmi Kaynakları, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Perlmutter, A. (1969). The Praetorian State and the Praetorian Army, *Comparative Politics*, 1(3), 382-404.
- Plaggenborg, S. (2014). *Tarihe emretmek Kemalist Türkiye, faşist İtalya, sosyalist Rusya*, H. Demirel (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Toplantı 3, Birleşim 12, 19.06.1964.
- Turhan, M. (2000). *Siyasal Elitler*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İntihab Edilen ve Edilecek olan Bilumum Mensubin-Askeriyenin Tabi Ocakları Şerait Hakkında Kanun, Sayı.385, Tarih 19.12.1923.
- Uğur, F., Gürlek, M. (2012). *50 Yıllık Sır, Genelkurmay Başkanı Erdalhun'un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri*, İstanbul: Zaman Kitap.
- Welch, C. E. (1972). Praetorianism in commonwealth West Africa, *The Journal of Modern African Studies*, 203-222.
- Yalman, A. E. (1997). *Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim*, İstanbul: Pera Yayıncılık.
- Yıldırım, M. (2017). Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Çıkış Güvencelerinin Rolü ve Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi.
- Zürcher, E. J. (2009). "Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları", A. Bayramoğlu ve A. İnel (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Kemalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Gazeteler

Ulus Gazetesi

Vatan Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Dünya Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

İnternet Siteleri

www.onergurcan.org

www.kemalistler.net

RUTİN AKTİVİTELER TEORİSİ BAĞLAMINDA DİJİTALLEŞEN DÜNYADA SİBER SUÇ MAĞDURLARI*

Serdal FİDAN**

Buket Cansu ULUDAĞ***

ÖZ

Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan internet ile birlikte dünya çapında büyük bir değişim ve dönüşüm süreci yaşanmaya başlanmıştır. İnternetin keşfinin getirdiği dijitalleşme ile birlikte küreselleşme hız kazanmış ve alışlagelmiş olan kültürel yapıların, rutin aktivitelerin, suç ve benzeri olguların da dijital dönüşümüne yol açmıştır. Suç olgusunun sanal ortama taşınması, mağdurlarını da beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada sanal ortama taşınan ve siber suç olarak tanımlanan suçlardan etkilenen mağdurların ortak yönleri araştırılmıştır. Aynı zamanda mağdurların belirli özelliklerinin mağduriyet yaşamalarında etkili olup olmadıkları da araştırılmıştır. Yapılan araştırmanın teorik zeminini Lawrence Cohen ve Marcus Felson'un üzerine çalışmış oldukları Rutin Aktiviteler Teorisi oluşturmaktadır. Araştırmanın mekansal sınırı olarak Bursa ili belirlenmiştir. Çalışma grubu, siber suç mağduriyeti yaşamış olan 20 kişiden oluşmaktadır. Mağdurların yaşadıkları süreci daha iyi anlayabilmek açısından nitel yöntemin tercih edilmiş olduğu bu çalışmada fenomenolojik yaklaşım esas alınmıştır. Araştırma verileri; ölçüt örnekleme tekniği ile belirlenmiş olan 20 katılımcıya yarı yapılandırılmış mülakat yapılarak elde edilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz tekniği kullanılarak yorumlanmıştır. Bireylerin rutin internet kullanım alışkanlıklarının mağduriyet yaşamalarına sebebiyet vermekte olduğu sonucu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Suç, Siber Suç, Mağdur, Rutin Aktiviteler.

CYBERCRIME CASES IN A DIGITAL WORLD IN THE CONTEXT OF ROUTINE ACTIVITIES

THEORY

ABSTRACT

With the internet that emerged during the Cold War period, a great change and transformation process began to be experienced around the world. With the digitalization brought about by the discovery of the Internet, globalization has accelerated and has led to the transformation of conventional cultural structures, routine activities, crime and similar phenomena into digital. The transfer of the crime phenomenon to the virtual environment has brought its victims with it. In this research, the common aspects of the victims who were transferred to the virtual environment and affected by the crimes defined as cybercrime were investigated. At the same time, it was also investigated whether certain characteristics of the victims were effective in experiencing victimization. The theoretical basis of the research is the Routine Activities Theory, which Lawrence Cohen and Marcus Felson have worked on. Bursa province was determined as the spatial limit of the research. The working group consists of 20 people who have been victims of cybercrime. In this research, in which the qualitative method was preferred in order to better understand the process experienced by the victims, the phenomenological approach was taken as the basis. Research data; It was obtained by conducting semi-structured in-depth interviews with 20 participants who were determined by criterion sampling technique. The data obtained were interpreted using the descriptive analysis technique. It has been concluded that the routine internet usage habits of individuals cause them to experience victimization.

Keywords: Digitalization, Crime, Cybercrime, Victim, Routine Activities.

---

* Bu çalışma Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında hazırlanmış olan "Dijital Dünyada Etkileşim Formları ve Siber Suç Mağdurları: Bursa İli Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, E-posta: serdalfidan@ktu.edu.tr, ORCID Numarası: 0000-0001-9862-6375

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, E-posta: buketens132@gmail.com, ORCID Numarası: 0000-0002-5029-4823

Atf: FİDAN, S., ULUDAĞ, B. C. (2023). "Rutin Aktiviteler Teorisi Bağlamında Dijitalleşen Dünyada Siber Suç Mağdurları", *HABITUS Toplum Bilim Dergisi*, (4), 175-210.

Citation: FİDAN, S., ULUDAĞ, B. C. (2023). "Cybercrime Cases In A Digital World In The Context Of Routine Activities Theory", *HABITUS Journal of Sociology*, (4), 175-210.

Başvuru / Received: 01 Mart 2023 / 01 March 2023

Kabul / Accepted: 22 Mart 2023 / 22 March 2023

Araştırma Makalesi / Research Article.

EXTENDED ABSTRACT

With the digitalization that brought by the discovery of the Internet, globalization has accelerated and led to the transformation of the usual cultural structures, routine activities, crime and similar phenomena into digital. The crime of bringing the crime into the virtual environment brought its victims with it. In this research, the common aspects of victims affected by crimes that have been moved to the virtual environment and defined as cybercrime have been investigated. At the same time, it has been investigated whether certain characteristics of victims are effective in experiencing victimization. The theoretical basis of the research is the Theory of routine activities, which Lawrence Cohen and Marcus Felson have worked on. Bursa or Bursa is determined as the spatial limit of the research. The study group consists of 20 people who have experienced cybercrime victimization. In this research, which qualitative method is preferred in order to better understand the process experienced by the victims, the phenomenological approach was taken as the basis. The research data was obtained by semi-structured interviews of 20 participants, which were determined by the criteria sampling technique. The data that obtained were interpreted using descriptive analysis technique. It has been concluded that the routine internet usage habits of individuals cause them to experience victimization.

With the evolving and changing technology, people have computers, smartphones, and so on it can interact in virtual environments where there are no jurisdictions over connected networks via objects and the internet. These networks, which are interconnected and provide a constant flow of information, are manifested as 'cyber space' and pave the way for cybercrime. The use of computers has increased due to the fact that they have decreased in size and appeal to everyone in terms of price, and the increase of traffic on the networks with the fact that smartphones can be connected to the internet has made it difficult to control the malicious uses.

Digitalization has brought many changes and transformations around the world. This new process has led to the digitalization of cultural, educational and criminal phenomena as well as daily routine activities. This situation brought with it the phenomenon of digitalized crime and caused the emergence of cyber crime victims. Since cybercrime is constantly self-

renewing and keeps up with technological developments, the measures taken are valid until a new cybercrime technique is developed. There is a building that can be built for everyone.

Cybercrime is defined as the actions that occur with the misuse of computers and the internet, carried out against computers, etc., or against individuals who are users. It is also defined as information crimes, but crimes committed with tools such as telephone are defined as cyber crimes.

After the second World War, the increase in crime rates has revealed the aim of preventing crimes. As a result, there was a divergence in the perspectives of investigating the source of the crime, and for the first time, the idea that the crime can be prevented by focusing on the mechanisms and elements of the crime Felson's theory of routine activities.

The theory of routine activities deals with the impact of the routine of individuals in their daily lives on the occurrence of crime and victimization. It is known that the theory is derived from Amos Hawley's "Theory of Human Ecology", which researches the effect of temporal factors, stating that human behavior does not differ only spatially in the environments in which communities exist. Therefore, it is stated that the reason why this theory is fundamentally different from other criminological theories is due to its origins.

In addition to this, in line with the data; it has been pointed out that there is a fear of stigmatization of cyber crime victims. This made it difficult to reach the participants during the interview process. There have been individuals who do not want to participate in an interview about the cybercrime victimization they have experienced. They thought that they would share. The participants had the same thought. They will be questioned and questioned for the duration of the trial. It was observed that because of these thoughts, participants did not share the victimization that they experienced with their surroundings. It turned out that not sharing with their environment caused them to be psychologically unable to get support and they were lacking in awareness about what to do for the struggle. It was also observed that the participants, who were afraid of hearing from their families and their surroundings, did not make any applications to the official institutions despite their financial losses.

As a result of the victimization that experienced by the participants, it was pointed out that there were inactions such as do not apply to official institutions and do not fight. It has emerged that the fear of being stigmatized has a negative effect on their legal pursuit of their rights. At the same time, as many of the participants heard from their surroundings, they did not think that they could get results even if they applied. The 5 participants who submitted the

application did not receive any results yet. In this case, it can be said that the participants experienced a secondary victimization during the struggle process. Therefore, there is a general perception that participants will not get a legal result. Since this common consciousness will also affect other cyber crime victims, awareness should be made about this issue.

In line with the data; in addition to the belief that there may be worse in the participants and that they were saved with their experiences, fatalism tendencies were observed. They will be treated as if they had suffered the loss of life. In fact, it turns out that they are trying to affirm the victimizations that occur as a result of their carelessness with the tendencies of polyanism and fatalism.

Despite the victimization, it has emerged that there are no significant changes in users' internet usage habits. Therefore, the fact that the routine internet usage habits that cause them to experience victimization do not change increases the likelihood of victimization for the second time. It has emerged that daily routine activities carried out via the Internet are directly related to cybercrime victimization. As a result, since participants experience victimization because of these routine activities, it can be inferred that the victim is the cause of the crime itself. It has been concluded that the role of the victim in cybercrime is an effective factor.

In line with the data obtained, the participants stated that as a solution proposal, the passwords of the user accounts should be strengthened and constantly updated, that they should be cautious against unknown sites and applications, that personal information and card information should not be shared anywhere or should be shared with care.

In general, the participants stated that should not be entered unknown sites on the Internet, which has a complex structure to protect against cyber crime victims, that cookies or permissions should not be accepted, that personal information or card information should not be shared. They commented on the need to pay attention to card information sharing, especially in internet shopping. On the other hand, it was stated that the virus program should be used and the passwords should be constantly updated by choosing strong. None of the participants commented on the reduction of internet usage time. They have made holistic interpretations on the main idea that the internet should be used because it is a part of everyday life, but they should be more careful. In addition, the legal struggle should not be ignored, the necessary applications should be made. The grievances experienced in terms of the development of cyber crime methods and process should not remain a dark number.

Cybercrime victimization is generally seen to be processed through social media accounts and it has been concluded that measures should be increased and users should be made aware of it. Today, it has been observed that victimizations have emerged in line with the desire to be seen and known by sharing information about individuals and themselves. In addition, the desire to make easy money leads to virtual investments or games of chance and leads to high losses. Especially in men, while such victimization is in question, there are moral victimizations or shopping-based victimizations in women. In relation to this, women's reservations about investment, cautious behavior and insecurities can be attributed to the reason, while men's desire to gain more prevails. In the male participants who have experienced victimization due to virtual investment, the behavior of continuing to make virtual investments through other sites has been observed. This situation is seen that every site is not reliable and they have an approach that does not bother to make virtual investments in reliable sites. In short, it has been concluded that the routine internet usage habits of individuals cause them to experience victimization.

GİRİŞ

Günümüzde her alanda karşılaşılmakta ve kullanılmakta olan internetin ortaya çıkışını, 1969 yılında Arpanet'in icat edilmesine dayandırabilmek mümkündür. Spesifik olarak; Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasında ortaya çıkan Soğuk Savaş döneminin bir ürünü olduğu söylenebilir. İki ülke arasındaki askeri ve ideolojik bu rekabet; gizli, hızlı ve kesintisiz bir iletişim arayışı içerisine girilmesine sebep olarak internetin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İlk olarak askeri haberleşme amacıyla kullanılmaya başlanmış olsa da zamanla önce akademi tarafından kullanılarak bilgi alışverişinde kolaylıklar sağlamış, daha sonra kullanımı genele yayılmıştır. Yaygın bir şekilde kullanılmaya başlaması 1991 yılında geliştirilen World Wide Web sayesinde mümkün hale gelmiştir (Akyeşilmen 2018: 25; Brenner 2010: 14-20). Doğal olarak internet kullanıcısı sayısı da artmıştır. Soğuk Savaş endişelerinin ve gerginliğinin uzaklaşmaya başladığı 1996 yılında, bireyler ya da gruplar tarafından; kişisel, bilimsel vb. her tür amaç ile kullanılan bilgisayar ağ sayısı 20 milyona ulaşmış, yatay iletişimin ve dijitalleşmenin temel taşı oluşturmuştur (Castells 2008: 8).

Kavram olarak sayısallaştırma (digitization) ve dijitalleşme (digitalization) genel olarak literatürde birbirinin yerine kullanılmaktadır. Fakat aralarında analitik bir ayrım bulunmaktadır. Sayısallaştırma; özellikle bilgisayar aracılığıyla, elde bulunan verileri dijitalleştirmek amacıyla yapılan bir işlem olarak gerçekleştirilmektedir (Brennen ve Kreiss 2016: 1-2). Başka bir açıdan

bakıldığında; dijital teknoloji, kelimelere ya da harflere sayılar kadar ihtiyaç duymamaktadır (McLuhan 1994: 80).

Dijitalleşmenin gelişmesine paralel olarak bu süreç Dijital çağ; Bilgi çağı. Enformasyon çağı veya Post modern çağ olarak da ifade edilmekte olup, toplumların geçmişten günümüze kadar sahip oldukları bilgi birikimlerinin teknoloji aracılığıyla çoğaltılması ve paylaşılması ile karakterize edilmiş olan bir çağ olarak anılmaktadır. Dijital çağda yaşanmakta olan gelişmeler ile birlikte gündelik yaşam pratiklerinde, eğitimde, ekonomide ve hatta toplumların kültürlerinde bile farklılaşmalar meydana gelmiş bulunmaktadır (Sarıyar 2019: 20; İşliyen 2019: 408). İnternet teknolojisi yazılı, görsel ve işitsel kültürü aynı sistem içerisinde bütünleştirmesiyle birlikte iletişimin karakterini tümüyle değişime uğratmış bulunmaktadır. İletişimin de kültürü doğrudan doğruya şekillendirebilen bir yapıya sahip bulunmasından dolayı toplumlarda bir kültürel değişime sebep olması kaçınılmaz olmuştur. Kültürün yanı sıra dijitalleşme, birçok olgunun değişim ve dönüşümünde etkili bir faktör olarak yer almıştır (Castells 2008: 440).

Dijital Çağda Suçun Dönüşümü

Siber Suçlar

Dünyanın her yerinde insanlar bir araya gelerek toplumları oluşturmaktadır. Bir arada ve düzen içerisinde yaşayabilmek için ise ortak değerler temelinde kural ve normlara ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü toplumsal düzen, bunu bozabilecek her türlü eylemi yasaklayan kurallar olmadan var olamamaktadır. Bu kural ve normlar; dinsel, hukuksal, geleneksel, ahlaki vb. birçok formda belirlenebilmektedir (Güçlü ve Akbaş 2016: 28-29; Brenner 2010: 9). Aynı zamanda bu normlar toplumdan topluma ve yaşanan çağa göre değişim gösterebilmektedir. Dolayısıyla düzen içerisinde yaşamak isteyen her toplum, üyelerinin bu kurallara uymasını beklemektedir fakat zaman zaman ihlaller söz konusu olabilmektedir. Ortaya çıkan bu ihlaller ‘sapma’ olarak adlandırılmaktadır. Gerçekleşen sapkın davranış aynı zamanda toplumda yürürlükte olan ceza yasalarına da aykırı ise ‘suç’ olarak nitelendirilmektedir (Yüksel 2017: 4-5; İçli 2007: 1). Başka bir deyişle; kamusal otoritenin müdahale etmesini gerekli kılan, kanunen açıkça yasaklanmış olan ve cezai yaptırımını bulunan eylemler suç olarak, toplumsal kural ve normlara aykırı olan fakat hukuki alanda herhangi bir yasaklılığı ve yaptırımını bulunmayan eylemler ise sapma olarak ifade edilmektedir (Dolu 2012: 34). Bu durumda; gerçekleştirilen her sapkın davranış bir suç olarak nitelendirilememektedir fakat suç teşkil eden birçok eylem aynı zamanda sapma olarak da değerlendirilebilmektedir (Bal 2013: 14).

Kavram olarak suç, her ne kadar olumsuz bir nitelik taşıyor gibi gözükse de toplum için olumlu fonksiyonları da bulunmaktadır. Gerçekleştirilen eylemin bir suç olarak nitelendirilmesi ve cezalandırılması durumu toplumda var olan normların belirginleşmesine ve istenmedik davranışların gündeme gelerek fark edilmesine imkân vermektedir. Dolayısıyla bireyler bu istenmedik davranışları gerçekleştirmekten kaçınarak, kural ve normları benimsemeye özen göstermektedir. Bunun yanı sıra; toplumsal kurallara uymayan ve suçlu davranışlarda bulunan bireylere karşı gösterilen ortak tepkiler vb. nedeni ile suçun toplumsal dayanışmayı güçlendirdiği savunulmaktadır. Bu bağlamda bir toplum içerisinde işlenen suç türleri ve oranları, toplumsal yapı içerisindeki sorunların açığa çıkmasında yardımcı bir rol oynamaktadırlar (Güney 2008: 12; Kılıç 2007: 35).

Gelişen ve değişen teknoloji ile birlikte insanlar bilgisayar, akıllı telefon vb. nesnelere ve internet aracılığı ile birbirine bağlı ağlar üzerinden yargı sınırlarının olmadığı sanal ortamlarda etkileşimde bulunabilmektedir. Birbirine bağlı olan ve sürekli bilgi akışını sağlayan bu ağlar 'siber uzay' olarak tezahür edilmekte ve siber suçların yolunu açmaktadır (Kundi ve Nawaz 2014: 3). Günümüzde gerçekleştirilen siber saldırıların birçoğu fiziksel dünyadaki suçların siber uzaya göçünü temsil etmektedir. Siber uzay, suçluların geleneksel suçları yeni yollar ile işlemek için kullanmaya başladıkları bir araç haline gelmiş bulunmaktadır (Brenner 2010: 10). Bilgisayarların boyut olarak küçülmüş olması ve fiyat olarak herkese hitap ediyor olması sebebi ile kullanımı artmış, akıllı telefonların da internete bağlanabiliyor oluşu ile birlikte ağlar üzerindeki trafiğin artışı kötü amaçlı kullanımların kontrolünü zorlaştırmıştır (Akdağ 2009: 22).

Siber suç; bilgisayarın ve internetin kötüye kullanılması ile birlikte ortaya çıkan, bilgisayara vb. araçlara karşı ya da kullanıcısı olan bireye karşı gerçekleştirilen eylemler olarak ifade edilmektedir. Bilişim suçları olarak da anılmakta fakat bilişim suçları telefon gibi araçlar ile işlenen suçları da içermesi ve daha kapsamlı olması sebebi ile internet ağları kullanılarak siber uzayda işlenen suçlar, siber suçlar olarak tanımlanmaktadır (Budak 2015: 5-6). Nasıl işleneceklerinin kolay öğrenilebilmesi, neden oldukları potansiyel zarara kıyasla daha az kaynak gerektirmeleri, fiziksel olarak bir ortamda bulunmadan işlenebilir olmaları ve yasalar ile açık ve net şekillerde yasaklanmayarak yasa dışı kabul edilmeyen noktalarının bulunması gibi faktörler ile fiziksel suçlardan farklılaşmaktadır (Kundi ve Nawaz 2014: 2; Özüdoğru 2010: 9). Bunun yanı sıra siber suçlar; işleniş biçimleri, görülme sıklığı, karşılığında uygulanan yaptırım oranları vb. faktörler açısından farklılık gösterse de ulusal ve uluslararası ortak bir sorun olarak değerlendirilmektedir (Smith vd. 2015: 3). Siber suçlar, herhangi bir demiryolunun durdurulabilmesine, yanlış sinyaller ile uçak ve tren gibi araçların yönlendirilebilmesine, bir

ülke için önemli olan politik, askeri, ekonomik vb. verilerin başkalarının eline geçebilmesine sebep olabilmektedir. Aynı zamanda her türlü e-medya üzerinde yanlış bilgiler verilebilmesine ya da gizli bilgilerin yayılabılmasına, hedef alınan sistemlerin saniyeler içerisinde çökebilmesine de sebep olabilecekleri için geleneksel suçlara oranla daha büyük zararlara da yol açabilmektedirler (Das ve Nayak 2013: 142). Örneğin; 20 Eylül 2001 yılında dünyanın en işlek sekizinci limanı olan Teksas'taki Houston Limanı'na bir siber saldırı düzenlenmiş ve sistem çökertilerek, gemilerin giriş çıkışından demirlemesine kadar tüm süreci barındıran veri tabanlarına erişim engellenmiştir. Saldırıyı başlatan bilgisayarın İnternet Protokolü (IP) adresi belirlenerek saldırganın adresi bulunmuş, hedefinin aslında bir başka ülkedeki bilgisayar sistemi olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. Saldırı sonucunda çözümsüz problemler ortaya çıkmamış olsa da sistemdeki güvenlik açıklarını kapatmak gerekliliğini göstermiştir (Brenner 2010: 104-106).

Tüm siber suçlar hem bilgisayar, akıllı telefon vb. araçları hem de kullanan kişiyi mağdur olarak içermektedir. Bu durum hangisinin ana hedef olduğuna bağlı olarak değişmektedir. Hedef birey olduğunda bilgisayar gibi teknolojik aletler hedefe ulaşmak için kullanılan bir araç niteliği taşımaktadır. Bu tarz siber suçlar genellikle daha az teknik bilgi gerektirmektedir çünkü verilen zarar daha çok psikolojik ve soyut olmaktadır. Suçlu kişi tarafından elde edilen bilgiler doğrultusunda bireylerin zayıflıkları ve veri mahremiyetleri istismar edilmektedir. Öte yandan bilgisayar benzeri aletlerin hedef olarak seçilmesi durumu ise teknik bilgi gerektirmektedir ve bu suçlar bilgisayar ve internetin ortaya çıkması ile birlikte varlık kazandıkları için diğerlerine oranla yeni kabul edilmektedir. Günümüzde internetin hayatın bir parçası haline gelmiş olması bu tarz suçların her gün ve sayısızca işlenmesine fırsat vermiş bulunmaktadır (Dashora 2011: 241).

Geleneksel suçlarda, işlenecek her suç türü için farklı araçlar ve ortamlar gerekmemekte olsa da siber suçlarda failin internete bağlı bir bilgisayarının olması yeterli görülmektedir (Brenner 2010: 170). Bunun yanı sıra geleneksel suçlar ve siber suçlar arasındaki farklılıklar belirtilecek olduğunda; öncelikle siber suçların kapsamını belirlemenin ve bir çerçevesini oluşturabilmenin teknolojinin sürekli gelişmeye devam etmesi sebebi ile daha güç olduğu ifade edilebilmekte, teknik bilgi gerektirmektedir (Ermeidan 2018: 11). Anlık, zaman ve mekân kavramlarından bağımsız gerçekleştirilebilmektedirler. Dolayısıyla siber suçlara müdahale edebilmenin geleneksel suçlardan daha zor olduğu sonucuna varılabilmektedir. Geleneksel suç mağdurlarından farklı olarak siber suç mağdurlarında; çevrelerinin tepkisinden çekinmek, damgalanmaktan huzursuzluk duymak, çevresindekilerin güvenini zedelemekten korkmak,

güvenlik birimlerine ve ceza sistemine yeterince güvenmemek, kanunları bilmemek gibi nedenlerden ötürü şikâyetçi olmaktan kaçınmaları söz konusu olmaktadır. Siber suçların sadece bireyi ya da bir grubu etkiliyor olmasının yanı sıra bir toplumu tehdit edebilme potansiyelinin bulunması sebebi ile bu tarz suçların önlenmesinde kurumlar arası ve hatta uluslararası iş birliğinin gerekli olduğuna değinilmektedir (Akarslan 2011: 14-15; Peker 2010: 33).

Siber suçlarda delil toplama faaliyetlerinin fiziksel suçlara oranla daha zor olduğu kabul edilmektedir. Fiziksel suçlarda bir olay yeri bulunabiliyor olması delil toplama için bir mekân sunabilirken; siber suçların zaman ve mekândan bağımsız olması, sonuçlarının başka ülkedeki bireyleri ya da toplumu vb. etkileyebiliyor olması sebebi ile delil toplama zorlaştırmaktadır. Yasal boşlukların bulunması ve anonimlik oluşturabilmesi sebebi ile de bireyler siber suçlara yönelebilmektedir. Geliştirilen savunma önlemleri her geçen gün teknolojidaki ilerlemeler sebebi ile ortaya çıkan yeni bir siber suç tekniği ile aşılabileceğinden dolayı, teknolojinin sürekli takibi ve savunmaların da teknik bilgiler ile sürekli güncellenmesi gerekmektedir (Taşçı ve Can 2015: 231).

Mağdur

Mağdur kavramı genel olarak; dolaylı ya da doğrudan olacak şekilde haksızlığa uğramış olan, zarar görmüş ya da acı çekmiş olan kişi şeklinde tanımlanabilmektedir (Katoğlu 2012: 658-660). Hukuki açıdan ise suçun pasif nesnesi olarak kabul edilmekte ve işlenen suç karşısında zarar gören suç kurbanı olarak tanımlanmaktadır (Akcan 2014: 3969). 20. yüzyıla kadar işlenen suçlarda genellikle faile odaklanılmış ve mağdur boyutu yeterince ele alınmamıştır. Suçu açıklamada mağdur kavramına da ilgi duyulmaya başlanması ve “20. yüzyılın son çeyreğinde Avrupa devletlerinde mağdur haklarının gelişmesi ile birlikte 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile mağdur hakları hatırlanmış ve mağdur yönünden birçok yeni düzenleme hayata geçirilmiştir”. Bunun yanı sıra “...aynı tarihte yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda onarıcı adalet modelinin en önemli aktörü olan mağdurların haklarına önem verilerek birçok müessese mevzuata dahil edilmiştir”. Böylelikle mağdur ve mağdur haklarına yönelik önemli adımlar atılmış olmaktadır (Aykara ve Özkan 2017: 145; Seçkin 2020: 621-622). Ayrıca, suç olgusu içerisinde unutulmuş ve yeterince önemsenmemiş aktör olan mağdur, eylemlerinin suç oluşumunu ve sonucunu etkilemesi dolayısıyla anahtar aktör niteliği kazanmıştır (Güngör 2019: 202; Wolhuter vd. 2009: 1-2).

20. yüzyılın sonlarında kriminolojinin alt dalı olan ve mağdurları sosyal, psikolojik, hukuki açılardan incelemekte olan ‘Mağdur Bilim (Victimology)’ in önem kazanmaya başladığı görülmektedir. Viktimoloji; mağduriyetin tekrarlanmaması, mağdur ve fail arasındaki ilişki, mağdurdun suç sonrasındaki problemleri ve hukuki hakları vb. başlıkları konu edinmektedir. Ortaya çıkan suç olgusunda öncelikli olarak mağdur ile fail arasındaki ilişkiyi ve mağdurun suç sonrası davranışlarını araştıran Viktimoloji, özellikle mağdurun suçun meydana gelmesindeki rolüne odaklanmaktadır (Sokullu Akıncı ve Dursun 2016: 5-6). Mağdurlar suçun ve suçlunun tespit edilmesinde önemli bir rol oynamakta; suç ile ilgili normal şartlarda elde edilmesi güç olan bilgilere ve delillere ulaşmayı kolaylaştırmaktadırlar (Polat ve Gül 2010: 1293-1294).

Çalışmanın ana konusu olan siber suç mağduriyeti bireyin; şahsi bilgisayarına yetkisiz erişim, izni ve bilgisi dahilinde olmadan bilgisayarına dosya eklenmesi, silinmesi ya da içeriklerin değiştirilmesi, kötü amaçlı yazılımların bulaşması sonucu veri kaybı, mahremiyet ihlali, kişisel verilerin ve kredi kartı vb. gizli bilgilerin sızdırılması sonucu yaşadığı maddi ve manevi kayıplar olarak tanımlanabilmektedir (Ngo 2011: 777). Gelişen teknolojinin olumlu etkilerinin yanı sıra beraberinde getirdiği; siber dolandırıcılık, siber zorbalık, sexting, nefret söylemi, çocuk pornografisi, mahremiyeti kötüye kullanma vb. siber suçların varlığı hayatın bir parçası olmuş durumdadır. İnternet teknolojisinin getirdiği yeniliklerin denetiminin yetersiz olması durumu mağduriyetler için temel oluşturmaktadır. Bu denetimsizlik, siber suç alanındaki hukuki boşluk ve internetin sağladığı anonimlik siber suç eylemleri gerçekleştirme potansiyeline sahip bireyler için zemin hazırlamaktadır (Karaca vd. 2021: 178-182).

Rutin Aktiviteler Teorisi

Suçun kaynağı ve nedenleri her çağda ve her toplumda çeşitli faktörlere odaklanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. 1940’lı yıllardan öncesinde suç teorileri suçun kaynağını doğüstü güçlerde, insan genetiğinde ve bireylerin cezadan kaçabilmek adına yaptıkları rasyonel tercihlerde aramışlardır. Fakat meydana gelen İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra suç oranlarında artışların görülmeye başlanması, suçları önleyebilme amacını ortaya çıkarmış bulunmaktadır. Bunun sonucunda suçun kaynağını araştırmaya yönelik bakış açılarında bir farklılaşma meydana gelmiş ve ilk kez suçun işlenme mekanizması ile unsurları üzerinde durularak, suç olgusunun engellenebileceğine dair düşünceler Lawrance Cohen ve Marcus Felson’un yaptıkları bir çalışmada ‘Rutin Aktiviteler Teorisi’ ile savunulmuştur (Birceviz 2019: 25; Ngo ve Paternoster 2011: 775-776).

Rutin aktiviteler teorisi bireylerin gündelik yaşamlarındaki rutinlerinin suçun ve mağduriyetin oluşumuna olan etkisini konu edinmektedir (Cohen ve Felson 1979: 32-33; Yar 2005: 412). Teorinin; toplulukların buldukları ortamlarda insan davranışlarının yalnızca mekansal olarak farklılıklar göstermediğini belirterek, zamansal faktörlerin etkisini araştıran Amos Hawley'in "İnsan Ekolojisi Teorisi"nden türemiş olduğu bilinmektedir (Branic 2016: 1). Dolayısıyla bu teorinin diğer kriminolojik teorilerden temelde farklı olmasının sebebinin kökenlerinden kaynaklı olduğu ifade edilmektedir. Çünkü daha önceki teorilerin hiçbirinde zaman faktörünün suça etki eden bir olgu olduğu kabul edilmemiştir. Rutin aktiviteler teorisi ise suçun mekân ile ilişkisinin yanına zaman faktörünü de ekleyerek daha kapsamlı bir açıdan incelenebilmesine olanak sağlamış bulunmaktadır (Clarke ve Felson 2008: 3). Sonuç olarak suç olgusunu her açıdan ele alabilmek ve açıklayabilmek amacıyla suçun tam olarak nasıl, nerede ve ne zaman meydana geldiğine odaklanmaktadır (Felson ve Eckert 2018: 17).

Rutin aktiviteler teorisine göre; suç oranlarını etkileyebilecek doğrudan ve temaslı bir suçun oluşabilmesi için üç asgari unsur bulunmaktadır. Bunlar; güdülenmiş yani motive olmuş bir suçlunun varlığı, uygun hedeflerin bulunması ve suça karşı yeterli ya da yetenekli koruyucuların bulunmaması olarak ifade edilmektedir (Cohen ve Felson 1979: 589; Clevenger vd. 2018: 37-38). Aynı zamanda teori, karşısına çıkacak en uygun fırsatları değerlendirmek için bekleyen potansiyel suçlunun varlığını peşinen kabul etmesi yönüyle de diğer teorilerden farklılaşmaktadır (Dolu 2012: 129). Potansiyel suçlu, herhangi bir nedenle motive olmuş ve suç işleyebilecek herhangi birisidir dolayısıyla işlemesi muhtemel suç için kendisine kişi veya nesne olarak bir hedef belirlemektedir. Yeterli koruyucuların bulunmaması durumunda ise suçlu eylemini gerçekleştirebilmekte ve mağduriyet durumu ortaya çıkmaktadır (Clarke ve Felson 2008: 1-3). Bu üç unsurun bir araya gelmesi ile suçun ortaya çıkması muhtemel olduğu gibi, herhangi birinin eksikliğinin ise suçun oluşumunu engelleyebileceği ifade edilmektedir (Branic 2016: 1-2). Felson; teorideki suçun oluşumu için gerekli olarak belirtilen üç asgari unsurun suçluları motive eden şeylerin neler olduğunu, suçluların herhangi bir şekilde engelleyebilecek faktörlerin olup olmadığını tam olarak açıklayamadıklarından dolayı yetersiz kaldıklarını düşünmüştür. Bu sebeple suçluların eylemlerini gerçekleştirmelerini önleyebilecek olan koruyucuların olması dışında kalan engelleyici faktörlere odaklanarak 'tutucular' adı altında dördüncü bir unsur eklenmesi gerektiğini savunmuştur (Dolu 2009: 12).

Ortaya çıkışından bir süre sonra rutin aktiviteler teorisinin genellikle sokak suçlarını açıklamada daha başarılı olduğu fakat nicel araştırmalarda kesin bir suç mekanizması ve sonuç ortaya koyamayabileceği düşünülmüş ve diğer suçların da açıklanabilmesi amacıyla 'Fırsatlar

Teorisi' ile bağdaştırılarak açıklama gücü yüksek bir model geliştirilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra, teorinin kapsamını genişletebilmek bağlamında 'Rasyonel Tercihler Teorisi' ile de bütünleştirilmesi amaçlanmıştır. Böylelikle, geliştirilen teori daha geniş alanda suçların açıklanabilmesine imkân vermiş bulunmaktadır (Birceviz 2019: 25-26).

Bulgular

Katılımcıların Özellikleri ve İnternet Kullanım Alışkanlıkları

Araştırma kapsamında, etik kurul ve valilik izinleri çerçevesinde Bursa ilinde ikamet eden 20 siber suç mağduru ile yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara ilk olarak kendilerinden bahsetmeleri ve ikinci soru olarak günlük internet kullanım sıklıkları ile amaçları sorulmuştur. Verilen cevaplar çerçevesinde katılımcıların özelliklerinin yer aldığı tablo oluşturulmuştur.

Tablo 1: Siber Suç Mağduru Katılımcı Özellikleri

KATILIMCI	CİNSİYET	YAŞ	EĞİTİM DURUMU	MESLEK	GÜNLÜK İNTERNET KULLANIM SÜRESİ
K1	Erkek	25	Lisans	Yazılım Geliştirme Uzmanı	5 saat ve üzeri
K2	Erkek	40	Ön Lisans	Bilgi İşlem Birimi Müdürü	5 saat ve üzeri
K3	Kadın	38	İlköğretim	Ev Hanımı	2 saatten az
K4	Kadın	32	Lise	İşçi	5 saat ve üzeri
K5	Erkek	28	Lisans	Donanım Uzmanı	5 saat ve üzeri
K6	Kadın	40	Ön Lisans	Muhasebeci	5 saat ve üzeri
K7	Kadın	26	Lisans	Hemşire	2 ile 5 arası
K8	Erkek	30	İlkokul	İşçi	5 saat ve üzeri
K9	Erkek	30	Ön Lisans	Teknisyen	5 saat ve üzeri
K10	Erkek	27	Lisans	Askeri Personel	2 ile 5 arası
K11	Erkek	30	Lisans	Öğretmen	2 ile 5 arası
K12	Kadın	26	Lisans	Hemşire	2 ile 5 arası
K13	Kadın	24	Lisans	Hemşire	5 saat ve üzeri
K14	Kadın	23	Ortaokul	İşçi	5 saat ve üzeri
K15	Kadın	29	Lisans	Yazılım Geliştirme Uzmanı	5 saat ve üzeri
K16	Erkek	37	Lise	İşçi	5 saat ve üzeri
K17	Erkek	33	Lisans	Polis memuru	5 saat ve üzeri
K18	Kadın	27	Lisans	Mimar	5 saat ve üzeri
K19	Erkek	37	Yüksek Lisans	Yönetici	5 saat ve üzeri
K20	Kadın	34	Lisans	Öğretmen	5 saat ve üzeri

Katılımcılar arasında ortaokul, lise, ön lisans, lisans ve yüksek lisans mezunları bulunmaktadır. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde; siber suç mağduriyeti yaşamamanın eğitim durumu ile bağdaştırılamayacağı söylenebilmektedir. Bu durum siber suç tekniklerinin eğitim düzeyi fark etmeksizin herkese hitap eden yapılarının olduğunun bir

göstergesi olarak kabul edilebilir. Katılımcıların mesleki farklılıkları incelendiğinde; diğer katılımcılara oranla siber suçların teknikleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olan yazılım geliştirme uzmanlarının dahi siber suç mağduriyeti yaşamış oldukları göze çarpmaktadır. Dolayısı ile siber suç mağduriyeti yaşama potansiyelinin meslek ile ilişkilendirilemeyeceği yorumu yapılabilmektedir. Rutin aktiviteler teorisi bu sebepler ile her bireyi potansiyel mağdur olarak kabul etmektedir, çünkü siber suçlar belirli özelliklere sahip olan bireylerde değil toplumun genelinde gözlemlenebilmektedir.

Elde edilen verilerden yola çıkılarak siber suç mağduriyeti yaşamanın cinsiyete dayalı olmadığına kanaat getirilmiştir. Kadın ve erkek katılımcılar arasında internet kullanım süresinde dikkate değer bir farklılık gözlemlenmemiştir. Süre çerçevesinden bakıldığında bir fark gözlemlenmemiş olsa da mülakat süreçleri dikkate alındığında kadın ve erkekler arasında internet kullanım amaçlarının değişkenlik gösterdiği saptanmıştır. Dolayısı ile cinsiyet faktörünün, mağduriyet yaşanan siber suç çeşidi üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Kısacası günlük internet kullanım süresindeki artışın mağduriyet potansiyelini genel olarak arttırdığı ve internet kullanım amaçlarındaki farklılıkların da mağduriyet çeşidini şekillendirdiği ortaya çıkmıştır.

Cinsiyete bağlı olarak internet kullanım sıklığı detaylı şekilde incelenecek olduğunda; erkek katılımcıların 8'i, kadın katılımcıların ise 7'sinin internet kullanım süresinin 5 saatin üzerinde olduğu görülmektedir. Kadınların erkeklere oranla internet kullanım sürelerinde neredeyse fark olmadığı belirtilebilir. Dolayısı ile katılımcıların %75'inin günün 5 saat ve üzerini internet kullanımı ile geçirdikleri ifade edilebilir. Bu durum internette geçirilen sürenin artmasının siber suç mağduriyeti yaşamada etkili bir faktör olduğu sonucunu içermektedir. Rutin aktiviteler teorisinin ele almış olduğu zaman faktörünün önemi siber suçlarda belirgin roldedir. İnternette geçirilen sürenin artması, dikkatsizce yapılabilecek tıklamalara zemin hazırlamaktadır. Geçirilen sürenin azalması ya da daha dikkatli internet kullanımı sonucunda mağduriyetlerde azalma görülebilir. Öte yandan; kullanım sürelerinde fark olmamasına rağmen kadın ve erkeklerin internet kullanım amaçlarındaki farklılıklar mülakat sorularına verdikleri cevaplardan daha net bir şekilde anlaşılabilir.

“Çalışma saatlerinde bilgisayar üzerinden kullanıyorum, çalışma saatleri dışında da ekstra yapmam gereken işlerim var ise yine bilgisayar üzerinden devam ediyorum. Onun dışında sosyal medya, film, dizi o tarz işler için de cep telefonumu kullanıyorum. E-ticaret kullanıyorum sıklıkla, alışveriş olarak kullanıyorum. Bir de geçtiğimiz aylarda bir bitcoin denemem olmuştu. Merak ettim girdim, cüzi bir miktar oynadım hevesimi aldıktan sonra da çıktım. Pek ilgimi çekmedi. Oyun için de kullanıyorum” (K1, 25, Yazılım geliştirme uzmanı).

“2 ile 5 saat arası kullanırım. Sosyal medya kullanırım. Alışveriş yapıyorum evet alışveriş de yapıyorum hatta kripto işi de yapıyorum yani sanal para üzerinden şeyler yapıyorum. Oyun da oynuyorum yani internetin her şeyinden yararlanıyorum. Telefonu daha çok kullanıyorum” (K11, 30, Öğretmen).

“İnterneti günlük olarak 5 saatten fazla yani kullandığım oluyor tabi. Yani artık kullanmayan yok zaten sosyal medyayı da biz de kullanıyoruz. Sosyal medyayı kullanıyorum genelde haberleri falan takip ediyorum ne olmuş ne bitmiş onları öğrenmek için takip ediyorum yani günlük olarak. Alışveriş için pek kullanmıyorum. Oyun oynuyorum telefonumda indirdiğim oyunlar var onları oynuyorum. Bitcoin için de kullanıyordum sanal yatırım olarak yani” (K16, 37, İşçi).

“Genel olarak tabii ki sosyal medya için kullanıyorum herkes kadar ben de. Oyun pek oynamam aslında ama bazen kafamı dağıtmak için oynadığım oluyor. Günde 5 saatten fazla internet kullandığıma eminim tabi ama hiç ölçmemiştim, ölçeceğim. Sanal yatırım için kullanıyorum, günümüzün dijital parası ben kullanmayan olduğunu da düşünmüyorum var ise de yakın zamanda eminim herkes kullanacak zaten. Alışveriş pek yapmam aslında ama bazen yaptığım oluyor” (K19, 37, Yönetici).

Yukarıda verilen, erkek katılımcıların kullanım amaçlarını içeren yanıtlarının yanı sıra kadın katılımcıların yanıtları da aşağıdaki gibidir. İnternet kullanım amaçlarında farklılıklar bulunduğu kadar ortak amaçların da var olduğu göze çarpmaktadır.

“Günlük ortalama 8 saat internet kullanıyorum. Bunun yaklaşık 2.5, 3 saate yakın kısmını iş amaçlı yani işim gereği kullanıyorum. Yaklaşık 1 saatini, bu 1 saatin üzerine hiç çıkmadı, sosyal medya için kullanıyorum. Bunun dışında sadece araştırma amaçlı. Çok alışveriş yapmayı sevmiyorum. Şöyle sevmiyorum; hani günümüz şartları gereği çok fazla dolandırıcılık, o tarz şeyler olduğu için çok fazla sevmiyorum. Ama yine de kullanıyorum. Hemen hemen şu anda vaktimin çoğunu, yani internet bazlı vaktimin çoğunu telefon üzerinden yapıyorum” (K6, 40, Muhasebeci).

“Yani, işim gereği interneti aktif olarak kullanıyorum aslında. Bu sebeple günlük 5 saatten fazla kullandığımı söyleyebilirim. Hani genelde araştırma ve sosyal medya, internet alışverişi, youtube için kullanıyorum. Telefon ve bilgisayar ile internet erişimimi sağlıyorum” (K15, 29, Yazılım geliştirme uzmanı).

“İnterneti günlük olarak 5 saatin üzerinde kullanıyorumdur. Sosyal medya ve alışveriş için zaten hepimiz kullanıyoruz artık. Dijital çağın getirilerinden biri bu diyebiliriz. Bunun yanında dizi ya da film izlemek için de kullanıyorum fakat genellikle vaktim araştırma ile geçiyor. Makale okumaları ve gündemin takibi gibi şeyler vaktimin çoğunu alıyor diyebilirim. Belki günde 8 saati bile buluyordur internet kullanımım” (K20, 34, Öğretmen).

Erkek katılımcılar interneti; sosyal medya, oyun ve sanal yatırım için daha çok kullandıklarını belirtmişlerdir. Kadın katılımcılar ise sosyal medya, alışveriş ve araştırma için daha çok kullandıklarını belirtmişlerdir. Kullanım amaçları farklılaşmış olsa da sosyal medya kullanımı tüm katılımcılarda ilk sırada yer almaktadır. K20 sosyal medya için “Zaten internet hatta sosyal medya artık resmen günümüzün uyuşturucusu gibi, telefonlarımızda sabah katlığımızda bile sosyal medya hesaplarımızı kontrol ediyoruz.” yorumunda bulunmuştur. Ona göre internet ve sosyal medya günümüzde bağımlılık içeren bir alışkanlığa sebep olmuştur. Tüm katılımcıların sosyal medya kullanımı ve hatta sosyal medya hesapları üzerinden

mağduriyet yaşamış olmalarına rağmen kullanmaya devam eden katılımcıların bulunması günümüzde sosyal medyanın vazgeçilmesi zor bir alışkanlığa dönüştüğünün kanıtı olarak da değerlendirilebilir.

Genel olarak bakıldığında; internet kullanım amaçları arasında sosyal medya kullanımının, alışveriş amaçlı kullanımın ve sanal yatırım için kullanımın ilk üç amacı oluşturduğu görülmektedir. Sosyal medya kullanımı tüm katılımcılarda söz konusu iken alışveriş amaçlı kullanımın daha çok kadınlarda, sanal yatırım amaçlı kullanımın ise daha çok erkeklerde olduğu ifade edilebilmektedir. Dolayısı ile sosyal medya kaynaklı mağduriyetlerden sonra; kadınlarda alışveriş temelli mağduriyet, erkeklerde ise sanal yatırım temelli mağduriyetlere daha sık rastlanmaktadır.

Temkinli Olma ve Önlem Alma

Katılımcılara; internet üzerinden kendilerine ait ne tür bilgileri hakkında paylaşımlar yaptıkları, internet ve uygulama kullanımları sırasında talep edilen bilgileri paylaşırken dikkatli olup olmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların tümü sosyal medya kullandığından fotoğraf ve video paylaşımlarında bulduklarını dile getirmişlerdir. Katılımcıların %50'si herhangi bir web sitesi veya link aracılığı ile kendisinden bilgi talep edildiğinde doldururken dikkatli davrandığını, gerekli görmediği bilgileri paylaşmadıklarını iletmişlerdir. Telefona indirilen uygulamalarda ise talep edilen izinlere onay verirken dikkatli davrandığını katılımcıların sadece %45'i ifade etmiştir.

“Tabi sosyal medyada fotoğraf falan paylaşıyoruz. Orda hani çok hani özel bilgimiz değil, yarı özel bilgileri paylaşıyoruz. Telefon numaramı paylaşıyorum. Kimlik bilgilerimi sosyal medyada paylaşmam, ona dikkat ediyorum. Son zamanlarda Whatsapp üzerinden bir kişisel bilgileri kullanım olayı çıkmıştı, orada da artık bir Whatsapp'ta da yazmamaya çalışıyoruz ama tabi unutuyoruz arada. Kaçırduğumuz oluyor arada. Genelde uygulamayı o an kullanıp hemen faydalanma yönünde eğilim gösterdiğimiz için indirilen uygulamalarda istenen izinlere onlara pek dikkat etmiyoruz” (K2, 40, Bilgi işlem birimi müdürü).

“Fotoğraf, video arada paylaşıyorum. Kimlik ve kredi kartı bilgilerimi, adres bilgilerimi paylaşmıyorum. Güvenlik önlemi açısından paylaşmıyorum. Bilmediğim uygulamaları kabul etmiyorum, onay vermem ama bildiğim uygulama, hani kullanmış olduğum daha önce güvenilirliğine emin olduğum uygulamalar için izin veriyorum ama onun dışında bilmediğim bir uygulamaya izin vermiyorum. Alışveriş yaptıktan sonra kartı internet alışverişine kapatıyorum” (K4, 32, İşçi).

“Sosyal medya kullandığım için tabi illaki fotoğraf, video falan paylaşımlarım oluyor. Kimlik bilgilerimi paylaşmıyorum sadece. Onun dışında diğer bilgileri ister istemez paylaşıyoruz yani işte konumdur, kredi kartıdır, iletişimdir vs. paylaştığımız ya da işte kaydettiğimiz oluyor. Uygulamaları da zaten izin vermezsen kullanamıyorsun ki o yüzden hani gerçekten gerekli bir uygulama ise benim için, izinleri veriyorum çok da dikkat ettiğimi söyleyemem o konuda” (K9, 30, Teknisyen).

Katılımcıların sosyal medya kullanımında ve fotoğraf video gibi paylaşımlar yapmakta sorun görmedikleri sonucuna varılmıştır. Bunun yanı sıra kimlik ve kart bilgilerini paylaşma durumu söz konusu olduğunda daha dikkatli davrandıkları ve kendilerince birtakım önlemler almaya çalıştıkları gözlemlenmiştir. Akıllı telefonlara indirilen uygulamaların mikrofon, kamera, galeri, kişiler vb. özelliklere ve dosyalara erişim taleplerinde ise temkinli olmaya çalıştıkları dikkat çekmiş fakat indirilen uygulamalar, talep edilen izinler verilmediği takdirde çalışmadığı için kişisel bilgilerin paylaşımı ve erişimlerine onay vermek durumunda kaldıkları gözlemlenmiştir. Rutin aktiviteler teorisi çerçevesinden bakıldığında bu ve benzeri temkinsizlik içeren internet kullanım davranışları ile birlikte potansiyel mağdurun suçun oluşumuna zemin hazırladığı söylenebilir. Dolayısı ile suçun oluşumunda üçüncü unsur olarak potansiyel bir suçlunun da ortaya çıkması ile suç olgusu gerçekleşmektedir.

Katılımcıların verdikleri cevaplar incelendiğinde; K2 sosyal medya kullandığını ve fotoğraf paylaşımında bulunduğunu belirtmesinin yanı sıra kimlik bilgilerinin paylaşımında ise temkinli davrandığını dile getirmiştir. K4'te sosyal medya konusunda K2 ile benzer düşüncelere sahip olmasına rağmen farklı olarak kredi kartını internet üzerinden kullandığında önlem olarak işlem sonrasında kartını internet harcamalarına kapattığını beyan etmiştir. Aynı zamanda kimlik bilgilerini, adres bilgilerini ve kart bilgilerini paylaşmadığını ifade etmiştir. İndirdiği uygulamalarda ise daha önce kullanmış olup olmadığına, güvenilir olup olmadığına dikkat etmeye çalıştığını söylemiştir. Kart bilgilerini internet alışverişinde pratik olması sebebi ile internet tabanlı uygulamalarda kayıtlı tutmakta olduğunu bildiren K7, indirdiği uygulamalarda ise kullanımını zorunlu görmediğinde talep edilen izinleri onaylamadığını fakat izin vermediği takdirde uygulamaları kullanmadığı için bazı uygulamalarda onay vermek durumunda kaldığını ifade etmiştir. K9'da bu konuda K7 ile aynı fikirde olup, sadece kimlik bilgilerini paylaşmadığını fakat iletişim, adres, kredi kartı gibi bilgilerini paylaşmakta olduğunu iletmiştir. Tam tersi şekilde K15 ise izinler ve bilgi paylaşımı konusunda temkinli davrandığını, internet harcamalarını kendince bir önlem yöntemi olarak gördüğü sanal kart ile yapmakta olduğunu ve hatta günlük harcama limitinin bulunduğunu ifade ederek, akıllı telefonlara indirilen uygulamaların amacı dışında bilgilere ulaşmak istemesinin dikkat edilmesi gereken bir durum olduğunu savunmuştur. Son olarak K17'nin de K9 gibi kişisel bilgilerini ve kart bilgilerini paylaşmaktan çekinmediği göze çarpmaktadır.

Yapılan mülakatlarda katılımcılara dördüncü soru çerçevesinde; siber suç mağduriyeti yaşamadan önce çevrelerinde bu tarz mağduriyetlere şahit olup olmadıkları, siber suç hakkında daha önce herhangi bir bilgilerinin bulunup bulunmadığı ve bunun sonucunda herhangi bir

önlem alma eylemleri gerçekleştirip gerçekleştirmedikleri sorulmuştur. Üç katılımcı dışında diğer katılımcıların daha önce siber suçlar hakkında bilgi sahibi oldukları ve çevrelerinden de duydukları ifadelerine rastlanmıştır. Daha önce siber suçlar hakkında herhangi bir şey duymadıklarını belirten katılımcılar ise eğer duymuş olsalar ve konu hakkında biraz bilgileri olsa daha dikkatli olabileceklerini bildirmişlerdir.

“Hayır, açıkçası daha önce iç duymamıştım. Çevremde de yaşanmamıştı bir benim başıma geldi. Ya gerçekten o kadar üzuldüm, çok üzuldüm... Ne yapacağımı ben de bilemedim. Daha önce duysam belki ne yapacağımı bilirdim. Bilgili birisi vardı çevremde bizi de o yönlendirdi yetkililere başvurmamız için yoksa siber suçlar diye bir birim olduğunu da öyle çok bilmiyordum” (K3, 38, Ev hanımı).

“Ben yaşadım, ben yaşadığım için yaşamadan önce duymamıştım. Duymamıştım dediğim zaten üniversitedeydim. Üniversitede bundan 5 yıl önce bu kadar yaygın mıydı bilmiyorum ama daha yeni yeni yaygınlaştığı dönemdi herhalde bana denk geldi. Benden sonra duyduklarım oldu. Yani çevremden ilk ben tecrübe ettim. Benden sonra duydum yani. Duymadığım için önlem de alamamıştım” (K11, 30, Öğretmen).

Çevresinde siber suç mağduriyeti yaşanmadığını ve kendisinin başına geldiğinde de ne yapacağını bilemediğini ifade eden K3, ne kadar üzülüğünü ve birileri kendisini yasal başvurular için yönlendirene dek siber suçlar ile ilgilenen ayrı bir birimin bile olduğunu bilmediğini dile getirmiştir. K10 ise 5 yıl önce siber suçların belki de şimdiki kadar yaygın olmadığı için duymamış olabileceğini ve duymuş olsa önlem almış olabileceğini iletmiştir. K14 ise “Ben bu olayı yaşamadan önce etrafımda böyle bir olay yaşayan olmadığı için herhangi bir önlem alma gereği de duymadım açıkçası” sözleri ile daha önce çevresinde bu tarz bir mağduriyet yaşayan kişiler bulunmadığını ve bu sebeple de önlem alma gereği duymamış olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple yaşanan mağduriyetlerin çevredekiler ile paylaşılması, bu ve benzeri durumlarda bireylerin çevrelerini bilinçlendirmesi gerektiği empoze edilmelidir. Durumsal Suç Önleme Yaklaşımı bağlamında değerlendirildiğinde; yaşanan mağduriyetler konusunda çevrenin bilinçlendirilmesi potansiyel mağdur olan diğer internet kullanıcılarının temkinli davranmalarına ve rutin internet kullanım alışkanlıklarına etki edeceğinden, suç olgusunun oluşumunu engelleyebileceğinden ya da olasılığını düşürebileceğinden dolayı önem arz etmektedir. Öte yandan diğer katılımcılar ise daha önce çevrelerinde siber suç mağduriyetleri duymuş olmalarına rağmen önlem almadıklarını ya da kendileri yaşayana kadar önlemin ne kadar gerekli olduğunun farkına varmadıklarını dile getirmişlerdir.

“Onunla ilgili şöyle; etrafımda kripto parası ile ilgilenen bir çevre var hemşire grubundan onların aracılığı ile duyduğum şey para kaybına yönelik. Nasıl oluyor bilmiyorum. Bayağı sifıra inenler falan olmuş ama nasıl oluyor içeriğini bilmiyorum yani. Ben de kullanmadığım için önlem alma gereği de duymadım herhangi bir şeye karşı” (K12, 26, Hemşire).

“Daha önce illa duyuyorduk zaten meslek gereği de mutlaka arkadaşlar söz ederken duyduğumuz oluyordu. Yani önlem, bilmiyorum hani şifreleri güçlü yapınca bir şey olmaz, önlem olur diye düşünüyorsun aslında. Ama tabii bu da tartışılır yani acaba gerçekten koruyucu mu diye. Daha da etkili önlemler almak gerekiyormuş demek ki” (K17, 33, Polis memuru).

“Aslında daha önceden de duymuştum, sadece o an yakın çevrende olmadığı için mi desem önemsemediğin için mi desem önlem alma gereksinimi duymuyorsun. Önlem almamıştım ben de açıkçası. Çünkü yani bence önlem alsan da değişmiyor ki zaten. A şeklinde olmazsa B şeklinde mağduriyet yaşayabilirsin yine, bunun garantisi yok” (K18, 27, Mimar).

Katılımcıların verdikleri cevaplar incelendiğinde K12'nin kendisinin kullanmamakta olduğu sanal yatırım uygulamalarına istinaden siber suç mağduriyetlerini duyduğu fakat bu alanda herhangi bir işlem yapmamasından kaynaklı olarak önlem alma gereksinimi hissetmemiş olduğu göze çarpmaktadır. Benzer şekilde K16'nın da mağduriyet süreçleri hakkında çevresinden bilgi almış olduğu fakat önlem konusunda herhangi bir eylem gerçekleştirilmemiş olduğu görülmektedir. Kullanıcı şifrelerini güçlü olarak oluşturmasının yeterli bir önlem olacağını düşündüğünü ileten K17 ise daha etkili önlemlerin alınması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bunun yanı sıra K18 önlem alınsa dahi siber suç tekniklerindeki farklılıklardan dolayı farklı bir şekilde mağduriyet yaşanabileceğini savunmuştur. K19'un beyanı ise kendisinin başına gelmeyeceğini düşünmesi nedeniyle önlem alma gereksinimi duymadığı doğrultusunda olmuştur.

Genel olarak bakıldığında, internetin günlük yaşamı kolaylaştırmasından ötürü, katılımcıların rutin internet kullanım aktiviteleri sırasında temkinli olmadıkları ve dikkatli davranmadıkları sonucu çıkarılmıştır. Dolayısı ile uzun saatler internet kullanımı gerçekleştiren bireylerin temkinli olmaması durumu karşılaşılabilecek siber suçları ve mağduriyet olasılığını yükseltmektedir. Bunun yanı sıra günümüzde sıklıkla kullanılan kamuya açık internet erişim ağları da motive olmuş siber suçlular için fırsatlar doğurmaktadır. Rutin Aktiviteler Teorisi açısından, bu fırsatlar potansiyel suçluları motive etmekte ve diğer unsurların da hazır bulunması sebebi ile siber suç mağduriyeti oluşumuna sebep olmaktadır. Temkinli olunmaması durumunda, kamuya açık olan internet erişim ağları kişisel veriler için tehdit oluşturmaktadır. Birceviz (2019: 59) de yaptığı bir çalışmada kamuya açık internet erişim ağlarının kullanımının günlük rutin haline geldiğini ve bu ağlarda geçirilen vaktin artması ile siber suç mağduru olma riskinin artması arasında doğrudan bir ilişki olduğunu saptamıştır. Kamuya açık olan bu ağlara bağlanıldığında kart bilgileri, kimlik bilgileri gibi önem arz eden bilgilerin kullanılmaması gerektiği iletilmektedir.

Damgalanma Korkusu ve Mücadele Süreci

Toplumun hoş görmediği bir davranış sonucu damgalanma olgusu insanlık tarihi boyunca var olagelmıştır. Toplumdan topluma farklı şekillerde tezahürü mümkün olsa da bireylerde bir korku oluşturmuştur. Toplumdan dışlanacaklarını ya da damgalanacaklarını düşünen bireyler toplumun hoş görmediği eylemlerden kaçınmaya çalışmışlardır fakat bu elbette her zaman mümkün olamamaktadır. Damgalanma çekincesine istinaden katılımcılara yaşadıkları siber suç mağduriyetini çevreleri ile paylaşıp paylaşmadıkları, ilgili birimlere başvuruda bulunup bulunmadıkları sorulduğunda çoğunluğun cevabı damgalanmaktan çekindiklerine yönelik olmuştur. Günümüzde bu tarz suçlar ile mağdur olmak halk arasında cahillik, aptallık olarak nitelendirilmekte ve dikkatsizlik sonucu gibi algılanmakta olduğundan, mağduriyet yaşayan bireyler bu durumu çevreleri ile paylaşmakta çekince göstermektedir. Keza mülakatlar sırasında katılımcıların verdiği cevaplardan da damgalanma korkusunun ne kadar baskın olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra mülakat yapılmasını reddeden mağdurların ise birçoğunun yaşadığı mağduriyetin tekrar duyulmasından ve damgalanmaktan çekindiği için katılımcı olmak istemedikleri sonucuna varılmıştır. Katılımcıların ise verdiği cevaplardan damgalanma korkusunun mağduriyet süreçlerinde ne derece etkin bir faktör olduğu çıkarımı yapılabilir.

“Kimse ile paylaşmadım, sadece ailem biliyor süreci birlikte yaşadığımız ve atlatmaya çalıştığımız için. Çünkü herkes “Sende mi inandın, nasıl dolandırıldın, bu kadar aptal olamazsın” gibi cümleler kuracaklardı eminim. Hiç dinlemek istemedim. Yaşayana kadar ben de böyle değerlendiriyordum. Yaşayınca görüyorsun hiç de öyle olmadığını aslında. Yadırganacaklardı, eleştireceklerdi o yüzden paylaşmak istemedim” (K9, 30, Teknisyen).

“Nasıl tarif edeyim ki yani öyle bir his yok tarif edebileceğim. Bir yandan korkuyorsun paran gitti diye. Bir yandan da üzgünsün, streslisin, endişelisin, çaresizsin de aslında. Kimseye de anlatamıyorsun falan zaten o çok kötü. Kendi kendine yiyip bitiriyorsun kendini ki nasıl çözeceğim bu işi diye” (K17, 33, Polis memuru).

“Çevremden kimse ile paylaşmadım. Resmi kurum dışında ilk defa seninle paylaşıyorum diyebilirim. Yani öyle bir şey ki eşimle bile paylaşmadım. Bir damgalanma korkusu söz konusu evet. Çekinince diyelim biz ona hatta. Kötü düşünüp, eleştirip kendi kendilerine yargılayacaklarından kimse ile paylaşmamayı seçtim” (K19, 37, Yönetici).

Yaşadıkları mağduriyet sürecini çevreleri ile paylaşmaktan çekinen katılımcılardan K4 karşılaştığı durumun kendisi ile özdeşleşmediğini, normal şartlarda bu tarz eylemlerde bulunmayan ve böyle bir mağduriyet yaşayabileceği düşünülmeyen birisi olması dolayısı ile çevresinin kendisini yargılayacağı düşünmüş olduğunu dile getirmek istemiştir. Yine aynı şekilde K8 de yadırganacağından koktuğu için çevresi ile paylaşmakta zorlandığını ifade etmiştir. K9 ise mağduriyet yaşamadan önce bu tarz durumları yadırgadığını fakat kendisi

yaşadıktan sonra bakış açısının değiştiğini belirtmiştir. K12 yaşadığı mağduriyeti paylaştığı taktirde kendisi ile dalga geçileceğini düşündüğü için paylaşmamış olduğunu söylemiştir. K13, kimse ile paylaşmadığı ve çevresinden duyulmasından çekindiği için resmî kurumlara da başvuru yapmamış olduğunu belirtmektedir. Resmi kurumda görev yapan K17'nin de yaşadığı durumu kimse ile paylaşmamayı seçtiği dikkat çekmektedir. K19'un ise statüsünden kaynaklı olarak damgalanma çekincesi olduğu gözlemlenmiştir. Sonuç olarak; damgalanma korkusunun mağduriyet sürecindeki mücadelede olumsuz etki eden bir role sahip olduğu görülmektedir. Bireylerin damgalanmaktan korktukları için mücadele girişiminde bulunmamalarının söz konusu olabileceği gözlemlenmiştir.

Öte yandan çevrelerini bilinçlendirmek amacı ile çekinmeden yaşadıkları mağduriyeti paylaşan katılımcılar da bulunmaktadır. Yazılım geliştirme uzmanı olan K1; “Çevremdeki herkes ile paylaştım onların da başına gelirse diye önlemlerini alsınlar diye. Tabi ki haliyle tekrar mağduriyet yaşama endişemiz var ama bu da artık hayatımızın bir parçası olduğunu düşünüyorum ben.” sözleri ile yaşadığı mağduriyet sürecini çevresi ile paylaştığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra siber suçların ve getirdiği mağduriyetin artık günlük yaşamın bir parçası oldukları yorumunda bulunmuştur. Günlük yaşamda, dijitalleşme ile birlikte nasıl ki rutin aktiviteler ve alışıla gelmişlikler değişim ve dönüşüme uğradı ise aynı şekilde günlük yaşamın bir parçası olan suç olgusu da dijitalleşme ile yeniden üretilerek dijital çağdaki yeni yaşam pratiklerinin arasında gündelik hayatın bir parçası olmuştur. Benzer şekilde K2'de teknolojik olarak sürekli gelişimlerin söz konusu olduğu günümüzde siber suçların ve mağduriyetlerinin sürekli karşılaşacağımız bir durum olduğunu ve daha dikkatli olunması gerektiğini belirtmektedir. Siber suçlarda sürekli olarak yeni teknikler geliştirilmeye devam ettiği için bireylerin bilinçlendirilmesi gerektiğini ve önlem almaları gerektiğini ifade etmektedir.

“Çevremle tabii ki paylaştım çünkü herkesi bilinçlendirmek lazım bu konuda. Önceden sadece virüs vardı virüs ile uğraşıyorduk, şimdi fidye çıktı. Daha neler çıkacak bilmiyoruz. Daha dikkatli olmaya mecburuz yani, bunu yapmaya mecburuz. Hani bu işte, bu işin nasıl emniyetini alıyorsak nasıl ki sunucularımızı kapalı bir odada tutuyorsak fiziksel olarak bir emniyetini alıyorsak, bu şekilde de almaya mecburuz yani” (K2, 40, Bilgi işlem müdürü).

Katılımcılara mağduriyet sürecinde resmî kurumlar ile mücadele edip etmedikleri, herhangi bir şikâyette bulunup bulunmadıkları sorulmuş; şikâyette bulunanların herhangi bir sonuç alamadıkları ve şikâyette bulunmayanların ise herhangi bir sonuç alamayacaklarını düşündükleri gözlemlenmiştir. Dolayısı ile bu durum akıllarda siber suç mağduriyetinde resmî kurumlara başvurmanın anlamsız olduğunu, resmî kurumların bu alanda yetersiz olduğunu ve

başvurulsa dahi sonuç alınamayacağı düşüncelerini doğurmaktadır. Diğer yandan, yaşadıkları mağduriyet karşısında resmî kurumlara başvuruda bulunan ve buna rağmen sonuç alamamış olan katılımcıların ikinci bir mağduriyet yaşadıkları yorumunda bulunulabilir. Başvuruda bulunmuş olan katılımcıların bu süreç hakkında ‘yıpratıcı’, ‘uzun süren’ şeklinde sıfatlarla tanımlamalarda buldukları görülmektedir.

“Bunun için de siber suçlara gittim, gerekli bütün formları doldurdum, bu bana yazılı mesaj atan kişilerin birebir hepsine ulaşıldı, onların raporu tutuldu. Mahkemeye vermek istediğimi hani söyledim fakat çok iddialı konuşular konu ile alakalı, işte polisler çok uğraşırsınız dediler bize yani bir seneye öyle sonuçlanamaz kim bilir kaç sene sürer dediler öyle anlamsızlığa kadar götürdüler, ben de çok peşinde durmama kararı aldım... Vazgeçirdiler, destekçi olmadılar, yapabiliriz açabiliriz hakkınızı arayın gibi bir şey söylemediler. Kim bilir ne kadar sürer arkadaşım dedi bir sene de sürer on sene de sürer dedi. Sürse de senin eline hiçbir şey geçmez, bu tarz konuşular” (K3, 38, Ev hanımı).

“İşte resmi kuruma başvurduk ama sonuç yok yani daha. Ama eşim sağ olsun çok destek oldu yani yadırgamadı ama bir daha olursa kesin boşarım dedi onun korkusu var işte bizde de şimdi, tabi çocuk da olunca artık hataya yer yok yani. Sonuçlanmasını da hala bekliyoruz. Bu gidişle bir sonuç alabilecek miyiz onu da bilmiyorum. Siber suçlarda çalışan arkadaşım nadiren sonuçlandığını söylüyor” (K17, 34, Polis memuru).

“Başvuruda bulundum, arkadaşım ile sürekli irtibat halindeyim takip ediyor davayı. Umudum yok aslında açıkçası sonuç çıkacağına dair de işte meblağ yüksek olduğu için bir umut diye başvuru yapıyorsunuz” (K19, 37, Yönetici).

Katılımcılar içerisinde K3, K7, K9, K17 ve K19 siber suç mağduriyetleri sonucunda resmî kurumlara başvuru yapmış fakat henüz sonuç alamamışlardır. Bu sürecin olumlu şekilde sonuçlanacağına dair inançları gözden geçirildiğinde katılımcıların yaşadıkları mağduriyetin çözüme kavuşacağına inanmadıkları gözlemlenmiştir. K3 başvurusunu yaptıktan ve gerekli incelemeler yapıldıktan sonra dava açmak istediğini iletmediğinde kendisini orada çalışan memurların sonuç alamayacağını ve çok uzun süre uğraşacağını iletterek vazgeçtiklerini aktarmıştır. K7, çevresinde sonuç alamaya siber suç mağdurlarının bulunduğunu ve kendisinin de sorununun çözüme kavuşacağı konusunda emin olmadığını ifade etmiştir. K9 ise kart bilgilerinin ele geçirilmesinden dolayı yaşadığı siber suç mağduriyeti sonucu 300 bin Türk lirası tutarındaki kaybına yönelik açtığı davadan herhangi bir sonuç alamadığını ve bunun sonucunda ödemek zorunda kalmış olduğunu belirtmiştir. K17, sonuç alıp alamayacağından emin olmadığını iletmede ve K19’un açıklaması da bunu destekler niteliktedir. Resmî kurumlara başvuruda bulunarak mağduriyetlerini gidermeye yönelik arayışta bulunan katılımcıların bu başvurulardan herhangi bir sonuç alamayacaklarına yönelik inançları olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum hem siber suçların yeni yeni yasalarda yer alması ile hem de tespit edilmesi güç olan iz ve kanıtlar içermesi ile ilişkilendirilebilir. Fakat gerçek şu ki; siber suç mağduriyeti yaşamış olan bireyler üzerine istatistiksel bir çalışma yapılmak istendiğinde birçok kişi karanlık sayı olarak kalacaktır. Bu durum öncelikle bireylerin resmî kurumlara

başvurmaya yönelik çekincesinden ve ikinci olarak da sonuç alamayacaklarına dair inançlarından kaynaklanmaktadır. Çevrelerinde artan siber suç mağduriyetleri karşısında sonuç alamamış olan bireylerin de artış göstermesi diğerleri için olumsuz birer örnek teşkil etmektedir.

Katılımcılardan bazıları ise yaşadığı mağduriyet sonucu resmî kurumlara başvurmama sebebini çevresindeki bireylerin konu hakkında yaptıkları olumsuz yorumlar ile ilişkilendirmişlerdir. Sonuç alamayacağını söyleyen yakınları dolayısıyla başvuruda bulunmadıklarını iletmişlerdir. Bu durum bireylerin çevrelerinden etkilendiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Katılımcıların, yukarıda çevreleri tarafından damgalanmaktan koktuklarına yönelik verilen söylemleri ile aşağıdaki söylemler bütüncül olarak incelendiğinde çevre etkeninin siber suç mağduriyeti sürecindeki güçlü rolü göze çarpmaktadır.

“Şikâyet etmedik. Çünkü ben araştırdım bir sonuç çıkmadı. Yani bazı arkadaşlarıma sordum, yurt dışında olduğu için hiçbir şey yapılamaz Türkiye’den. Çünkü verdikleri numara, dekontlar vs. hepsi yurt dışı üzerinden ilerliyor. Hani onlar da şey diyor; biz sizi dolandırmadık, siz şu meblağı yatırırsanız biz zaten parayı yollayacağız size. Onların da o açıklaması olduğu için hiçbir şekilde yasal olarak bir şey yapılmıyor, adamların şirketi yasal gözüküyor. Yaptırım olacağını düşünmediğim için resmî kurumlarla mücadele etmedim” (K4, 32, İşçi).

“Türkiye’de bazı şeyler gerçekten çok çözümsüz. Yani bizim adalet sistemimiz açıkçası çok adil bir ortamda çalışmıyor. Mağdursunuz ve mağduriyetinize hiçbir şekilde çözüm sağlayamıyorsunuz... Yani açıkçası kendinize olan kızgınlık zaten bunları perçinliyor. Birkaç kişiye sordum polis arkadaşlardan da sordum hatta ya abla çözüm sağlayamazsın, koşturduğunla kalırsın boş ver gitsin dediler açıkçası böyle kaldı” (K6, 40, Muhasebeci).

“Açıkçası çevremden duyduklarım doğrultusunda herhangi bir sonuç alamayacağımı düşündüm. Hani o sebeple de başvurma gereği duymadım. Yani benim açımdan daha yıpratıcı olacaktı takibi falan. Sonuç da alabileceğin kesin değil, o yüzden başvuru yapmamayı tercih ettim diyebiliriz” (K20, 34, Öğretmen).

Katılımcılardan K4, arkadaşları ile görüşmüş ve mağduriyetinin sonuçlanamayacağı konusunda duyular almış olduğu için yasal başvuruda bulunmamıştır. Aynı zamanda yaptırım olacağını düşünmediğini de dile getirmiştir. K6 yine aynı şekilde resmî kurumlara başvurmama sebebini etrafından herhangi bir çözüm sağlanamayacağı yorumları duymasına bağlarken aynı zamanda sonuç alamayacağına karşı olan düşüncesini de adalet sistemi ile ilişkilendirmiştir. Adalet sistemi içerisinde bu tarz suçların henüz tam olarak yer edinmemesinden kaynaklı bir boşluk olduğunu ifade etmek istemiştir. K20 ise çevresinden duydukları doğrultusunda hem sonuç alamayacağını düşündüğünden hem de sürecin yıpratıcı olmasından endişe ettiğinden başvuruda bulunmadığını ifade etmiştir. Dolayısı ile siber suç mağduriyeti yaşamış olan bireylerin çevresinden yapılan yorumları dikkate aldıkları, herhangi bir yaptırım uygulanmayacağı ve sonuç alamayacaklarına yönelik inançlarının baskın

gelmesinden dolayı yasal başvurulardan çekindikleri gözlemlenmektedir. Bu durumda, yaşanan siber su mağduriyetine karşı sonuç almış olan bireylerin bu süreci çevreleri ile olumlu şekilde paylaşmasının önemi ortaya çıkmış olmaktadır. Bireylerin bu tarz paylaşımlarda bulunmasına yönelik teşvik edici bilgilendirmeler yapılması gerekmektedir.

Diğer katılımcılar ise direkt olarak herhangi bir sonuç alabileceklerine inanmadıkları için hiçbir yasal başvuruda bulunmadıklarını ve mücadeleye girişmediklerini iletmişlerdir. Siber suçların tespitinin güçlükler içermesi davaların sonuçlanamamasında ya da uzun süre içerisinde sonuçlanmasında en büyük etkeni oluşturmaktadır. Fakat bu durumun katılımcılar üzerinde sanki davalarda çözüm sağlanmasına yönelik çalışmaların yapılmadığı yönünde bir hissiyat doğurduğu gözlemlenmiştir.

“Evet, yani kendi şirket içinde çözdük, çözdüğümüz şekil ödemeyi yaptık kendilerine. O zamanlar hani bu konuda ilgilenen bir emniyet birimi de bilmiyorum yoktu herhalde, yeni yeni başlanmıştı siber suç gibi. Çok da bilgimiz yoktu açıkçası varsaydı da ilk olduğu için. Meblağ çok yüksek olmadığı için kendi içimizde hallettik ama tabii yüksek meblağlarda bir şey olsaydı o zaman daha resmi ya da resmi hani ne kadar faydası olabilir tartışılır ama en azından başvuru yapardık diye düşünüyorum” (K2, 40, Bilgi işlem müdürü).

“Yani bu durum beni hem maddi hem manevi açıdan açıkçası yıprattı. Dediğim gibi; site sahte olduğu için benim gibi kandırılan çok kişi olmuş. Hani polise de gitsem, siber suçlara da gitsem yani çok üstüne düşüleceğini zannetmiyorum bu konunun. Bu sebeple gitmedim ben de açıkçası. Arkadaşlarıma anlattım, en azından dedim ben mağdur oldum onlar mağdur olmasın. Çevremi bilinçlendirmeye çalıştım. Yasal süreç izlemedim. Şu an bankaya olan kredi borcumu ödüyorum” (K8, 30, İşçi).

“Kimseye de başvurmadım yani başvursan ne olacak sonuç alamazsın ki. Başvuranlara sorun bakayım kim sonuç almış parasını geri almış. Peşinde koşulmaz yani zaten hemen sizi suçluyorlar oynamasaydın diye” K16, 37, İşçi).

Katılımcılardan K2 yaşanan siber suç mağduriyeti döneminde henüz bu suçlara yönelik herhangi bir işlem yapıp yapılmadıklarından emin olmadıkları ve bilmedikleri için resmî kurumlara başvuruda bulunmadıklarını ve sorunu kendi içlerinde çözmeye çalıştıklarını iletmiştir. K5 ise resmî kurumlara başvuruların bu tarz suçlar için sonuçlandırılmasının düşük ihtimalde olduğunu düşündüğünü beyan etmiştir. K8, yaşadığı mağduriyeti resmî kurumlara bildirdiği taktirde ilgilenileceğini düşünmediğinden dolayı başvuruda bulunmadığını aktarmıştır. K10 herhangi bir başvuru yapmadan kendisinin çözmeye çalıştığını ifade ederken, K16 ise sonuç alamayacağından emin olduğu için yasal yollara veya resmî kurumlara başvurmamış olduğunu dile getirmiştir. Dolayısı ile yaşanan mağduriyetler karşısında bireylerin kendilerince çözüm üretmeye çalıştıkları ve resmi yollara tam anlam ile güvenemedikleri saptanmıştır. Bunun en büyük sebebinin ise siber suçlar ile yasal mücadele konusunda katılımcıların bilgi eksikliğinin olduğu gözlemlenmiştir. Aynı zamanda çevreden

fazlası ile etkilenme, damgalanma korkusu, yeterince araştırmama gibi faktörlerin de bulunduğu dikkat çekmiştir.

Olumlama Yaklaşımı ve Kadercilik

Bireyler yaşadıkları kötü deneyimleri olumlama ihtiyacı duymaktadırlar. Yapılan mülakatlarda katılımcılardan yaşadıkları siber suç mağduriyetinden söz etmeleri istendiğinde; daha kötüsü de olabilirdi, yaşanacağı varmış, kader, kısmet gibi kelimelerin sıkça kullanıldığı gözlemlenmiştir. Dolayısı ile katılımcıların yaşamış oldukları mağduriyet sürecini olumlamaya** çalıştıklarından söz edilebilir. Olumlama yaklaşımı; olumsuz bir durumu pozitif düşünceler ile olumlu şekilde yeniden kurgulamak olarak tasvir edilebilir. Katılımcıların tümünde bu davranışın hâkim olduğu gözlemlenmiştir. Bu davranışa etki eden en büyük faktörün ise damgalanma korkusu olduğu yorumu yapılabilir.

“Sonuç aslında alamadık hani bizi memnun eden tarafı şu sonuç kısmı; şifrenin yüzde yetmiş, yüzde seksen oranında çalışması ve şöyle bir durum var hani aldığımız şifre çözücü dosya, şifrelenen dosyaları eski haline getiren dosya yüzde yüz verimde çalışacak diye bir garanti de yok. Hani parayı ödemiş olmak sorunu tamamen çözmüş olduğunuz anlamına da gelmiyor. Geri döndürebildiğimiz yüzde yetmiş oldu. Yüzde yirmilik, yüzde otuzluk bir kayıp oldu mesela. Şifrelendiği zaman bazı dosyalar geri dönüşebiliyor bazısı dönüşmüyor yani yapısı bozuluyor. O sebeple geri döndürülmesi sıkıntı oluyor. Daha kötüsü de olabilirdi. Dosyalar hiç çalışmayabilirdi mesela” (K2, 40, Bilgi işlem müdürü).

“Benim için tecrübe oldu bu. Tecrübeyi en azından ben yaşadım, şimdi benden hariç duyuyorum televizyonlarda büyük paralar kaptıranlar oluyormuş falan. En azından ben çok az para kaptırarak kurtuldum. Bu şekilde bir tecrübe kazandım. Daha kötüsü de olabilirdi, daha bilinçliyim şu anda... Zararın neresinden dönersek kar mıdır derler yoksa gideceği vardır bu kadar da kâfi oldu tarzında yaklaştım yani” (K11, 30, Öğretmen).

“Genelde zaaf olarak adlandırabiliriz bilmiyorum o an bir düşünemiyorsunuz sanki yani tutulup kalıyordunuz ve yanlış karar veriyorsunuz. Pişman oldum tabii ki sonradan çok fazla ve üzüldüm çünkü para kaybım vardı fakat ders oldu bu bana. Daha fazla da kaybım olabilirdi ama en azından bununla kurtuldum diye düşünüyorum yani bir nevi tecrübe kazanmak için para ödedim gibi düşünüyorum aslında” (K15, 29, Yazılım geliştirme uzmanı).

Katılımcılardan K2, yaşadığı mağduriyet için daha kötüsünün de olabileceğini dile getirmiştir. K11 de benzer şekilde daha kötüsünün de yaşanabileceğini fakat zararın neresinden dönülürse kar olduğunu belirtmiş ve yaşadığı mağduriyetin kendisi için tecrübe kazandırmış olduğunu, artık daha bilinçli olduğunu ifade etmiştir. Yaşadığı maddi kayıptan daha fazlasının da söz konusu olabileceğini ileten K15, bu durumun kendisini tecrübelendirdiğini ve tecrübe kazanmak için para ödemiş bulunduğunu düşünerek kendisini rahatlattığını bildirmiştir.

** Olumlama kavramı; halk arasında polyannacılık olarak da bilinen, her kötü durumun iyi tarafına odaklanmayı veya yaşanan olumsuz durumu olumlu gibi aksettirmeyi tasvir edebilmek amacı ile kullanılmıştır.

Anlatılar dikkate alındığında katılımcıların yaşadıkları siber suç mağduriyetini olumlama çabasında oldukları görülmektedir. Bu durumun bir nevi, kendilerine mağduriyet yaşamış olmayı yakıştıramamalarından da kaynaklı olduğu fark edilmiştir. Öte yandan, diğer katılımcıların cevaplarından yaşadıkları mağduriyeti kaderciliğe dayandırdıkları gözlemlenmiştir. Yaşanılan durumun ellerinde olmadığını, yaşanacak olduğu için ve kendilerinin kaderlerinde böyle bir mağduriyet yaşamak olduğundan dolayı yaşamış olduklarını beyan etmeye çalışmışlardır. Aslında bu yaklaşımdan yine damgalanmaktan ne kadar korktukları ve suçu kadere attıkları sonucu çıkartılabilmektedir. Kısaca damgalanma korkusunun bireylerin yaşanılan mağduriyete karşı olan yaklaşımlarına etki ettiği ifade edilebilir. Bu yaklaşıma istinaden aşağıda, yaşadıkları mağduriyeti kadercilik ile ilişkilendiren katılımcıların verdikleri cevaplardan örnekler paylaşılmıştır.

“On beş, yirmi bin liraya kadar bir kaybım oldu maddi olarak. Psikolojik olarak hiç söylemiyorum. Manevi olarak daha kötü etkiledi. Tecrübe oldu diye düşünüyorum. Nasipte bu varmış, olacağı varmış oldu yani” (K4, 32, İşçi).

“Tabi maddi olarak kayıp yaşamak üzdü. Tabi insan kendini aptal yerine konmuş gibi hissediyor böyle bir durumda, nasıl böyle bir şeye inandığımı ben de anlayamadım açıkçası. Ani ve dikkatsizliğime denk gelen bir şey oldu. Olacağı varmış diyelim. İyi oldu, tecrübe kazandık diyelim. Tecrübe kazanmak için yaşayacağımız varmış demek ki” (K13, 24, Hemşire).

“Uzun süre beni zorladı tabi maddi kayıp yaşamış olmak ama biraz da kader aslında, yaşayacağımız varmış. Büyük bir tecrübe oldu mu dersiniz evet tecrübe oldu onu da zaten yaşamadan öğrenemezsiniz ki. Tecrübe gibi düşünüyorum ben bu talihsizliği. Kader, kısmet diyorum” (K20, 34, Öğretmen).

Katılımcılardan K4 yaşadığı durumun nasibinde olduğunu, benzer şekilde K6 ise yaşadığı maddi kayıptan dolayı bunun kendisinden zaten çıkacağına var olduğunu ve o sebeple gerçekleşmiş olduğunu beyan etmişlerdir. K9 da diğerleri ile benzer şekilde kader ile ilişkilendirmiş ve yaşadığı bu durumun aynı zamanda kendisine tecrübe kazandırdığını ifade etmiştir. K13 ve K20’de tıpkı K9 gibi yaşadıkları mağduriyetin kendilerine tecrübe kazandırdığını belirterek bu olumsuz durumun kendileri için olumlu olan tarafına işaret etmişlerdir. Kısaca özetlenecek olduğunda; katılımcılar bu ifadeler ile yaşadıkları durumun aslında ellerinde olmadığını, yaşanması gerektiği için yaşanmış olduğunu, yani daha büyük bir güç vesilesi ile meydana geldiğini, iradeleri dışında gerçekleştiğini ve kendi kabahatleri bulunmadığını ifade etmek istemişlerdir. Dolayısı ile şu çıkarımda bulunulabilir; bireyler damgalanmaktan çekindikleri için yaşadıkları siber suç mağduriyetlerini kendi dikkatsizliklerine, rutin internet kullanım alışkanlıklarına ya da bilinçsizliklerine dayandırmak yerine; Rutin Aktiviteler Teorisi’nin savunularının aksine, ellerinde olmayan bir güce dayandırmayı seçerek üzerlerinden sorumluluğu atmaya çalışmaktadırlar. Psikolojik ve bireysel

etkenlerin de var olduğu gerçeği söz konusu olsa da daha önce de ifade edildiği gibi bu yaklaşımlara sebep olan en büyük etkenin damgalanma korkusu olduğu göze çarpmıştır. Sonuç olarak bu çalışmada yaşanan mağduriyet durumlarında ve bu süreçlerin paylaşımında damgalanma korkusunun mağdurlar üzerindeki etkileri belirgin şekilde ortaya çıkmıştır.

Rutin İnternet Kullanım Alışkanlığına Etkiler

Gündelik yaşam içerisinde rutin eylemlerin birçoğunun gerçekleşmesini sağlayan ve kolaylaştıran internet kullanımından vazgeçebilmek pek de mümkün bir davranış olarak değerlendirilememektedir. Market alışverişinden fatura ödemelerine kadar ve hatta ev temizliğine kadar neredeyse tüm eylemler internet temelinde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Dolayısı ile bu gibi durumlar, internetin gündelik yaşamın vazgeçilmez bir parçası halini almasını sağlamıştır. Yapılan mülakatlarda katılımcılara; yaşadıkları siber suç mağduriyeti sonucunda internet kullanım alışkanlıklarında değişiklikler olup olmadığı sorulmuş, katılımcıların siber suç mağduriyeti yaşamalarına rağmen çoğunlukla internet kullanım sıklıklarında herhangi bir değişim olmadığını ya da sıklık olarak değişmediğini fakat içerik olarak değiştiğini belirttikleri gözlemlenmiştir.

“İnternet kullanım alışkanlığında bir değişim olmadı, olaya şöyle bakıyorum yani yolda yürürken cüzdanınız çalındı yine aynı endişeyi duyabilirsiniz ama bu çalınmayacağı anlamına gelmez ama hani kendinizce önlem alırsınız” (K1, 25, Yazılım geliştirme uzmanı).

“İnternet kullanım süremde en fazla 1 saat oynamıştır... çünkü hala sosyal medyayı kullanıyorum. Hayatın bir parçası diyebiliriz gerçekten çünkü herkes orda insanları takip ediyor kim nerede ne yapıyor gibisinden. Bu çağda birbirimizden bu şekilde haberdar oluyoruz aslında yani” (K7, 26, Hemşire).

“Ya internet kullanım alışkanlığında hani pek bir kayıp olmadı öyle söyleyeyim. Tekrar aynı vakti ben internet kullanarak geçiriyorum” (K10, 27, Askeri personel).

İnternet kullanımını azaltmanın gereksiz olduğunu düşünen K1, aynı zamanda önlem olarak internet kullanım sıklığını azaltsa bile bu durumun oluşabilecek herhangi bir siber suç mağduriyetini kesin olarak engelleyeceği anlamına gelmediğini savunmaktadır. Kullanım sıklığında bir değişikliğin söz konusu olmadığını belirten K4 ise internet kullanımındaki amaçlar ile içeriğin değiştiğini ve artık tehlikeli olduğunu düşündüğü bazı sanal ortamlarda eskisi kadar vakit geçirmediğini ifade etmiştir. Yaşadığı mağduriyet sonucu internet kullanım süresinde en fazla bir saat kadar oynama olduğunu dile getiren K7 ise hala sosyal medyayı kullanmaya devam ettiğini ve bunun hayatın bir parçası olduğunu dile getirmiştir. Verilen cevaplardan elde edilen verilere göre katılımcılar internet kullanım sıklıkları ile yaşadıkları siber suç mağduriyetlerini ilişkilendirmemiş, dolayısı ile genel olarak internet kullanım sıklıklarında belirgin bir değişim söz konusu olmamıştır. Aşağıda, internet kullanım

sıklıklarında değişiklik olmasa bile kullanım amaçlarında ve kullanım içeriklerindeki değişimleri aktaran diğer katılımcıların cevaplarından örnekler verilmiştir.

“Daha çok bu sefer kendimi bilinçlendirmek için daha güzel sitelerde olmaya karar verdim... Belki saat olarak değişmedi ama içerik olarak değişti” (K8, 30, İşçi).

“Herhangi bir değişime sebep olmadı, yine aynı sürede internet kullanımım devam ediyor. Sadece alışveriş yapmamaya dikkat ediyorum böyle ortamlardan. Çünkü internet hayatın bir parçası yani” (K13, 24, Hemşire).

“Instagram kullanımında bir azalma yaşadım ama hani yine internet kullanımında aynı bir vakit geçirme oluyor. Zaten kısmak mümkün değil ki, her gün kullandığımız bir şey ve neredeyse her işimizi kolaylaştıran bir şey” (K14, 23, Hemşire).

“Aslında kullanım sürem azalmadı, çünkü o olmasa başka bir şey ile o da yoksa başka bir şey ile hep dolduruyorsunuz ki yani geçirdiğiniz vakti. Zaten kullanmadan ne yapabiliriz ki internet yani bu. Hayatımızın içine işledi artık, mümkün değil ki taş devri gibi bir hayat yaşayalım...” (K17, 33, Polis memuru).

Günlük internet kullanım sürelerinde herhangi bir değişiklik olmamasına rağmen kullanım amaç ve içeriğinin değiştiğini belirten K8 kendisini bilinçlendirmek için faydalı olduğunu düşündüğü daha farklı sitelerde zaman geçireceğini belirtmiştir. Katılımcılardan K12; yaşadığı mağduriyet sonrası internet üzerinden alışveriş konusunda henüz kendisini güvende hissetmediğini, kredi kartı bilgilerini paylaşmış olduğu site ve uygulamalardan bu bilgileri kaldırdığını dolayısı ile artık interneti alışveriş için eskisi kadar sık kullanmadığını ifade ederek kullanım amacındaki değişikliği dile getirmiştir. K13 de K12’yi destekler nitelikte yorumda bulunmuş ve aynı zamanda internetin hayatın bir parçası olduğu bu sebeple de kullanım sürelerinde değişiklik olmasının pek mümkün olmadığı düşüncesini paylaşmıştır. K14 de benzer şekilde, internet kullanımını sınırlandırmanın mümkün olmadığını ve günlük hayatı kolaylaştırdığını dolayısı ile her halükârda aynı sıklıkta günlük internet kullanımına devam ettiğini dile getirmiştir. K15 internetin tehlikeli yönlerinin bulunmasına rağmen hayatı kolaylaştırmasından ve artık her yerde var olduğundan dolayı bunu kısıtlayamayacağını, kullanımında herhangi bir değişiklik söz konusu olmadığını ifade etmiştir. K16 diğer katılımcılardan farklı bir cümle kullanarak interneti bağımlılık olarak tanımlamıştır. K17 ise internetin sınırsız imkanlar sunuyor olmasından dolayı herhangi bir amaç için kullanmayı bıraktığında tamamen farklı bir amaç için tekrar kullanmaya başlayacağından internet kullanım süresinde değişim olmadığını ve hayatın içine işlediğini vurgulamıştır.

Katılımcıların anlatıları incelenecek olduğunda; internetin günlük yaşamın bir parçası olduğunu kabullendikleri ve interneti kullanmadan günlük rutin aktivitelerini yerine getiremeyeceklerine inandıkları gözlemlenmiştir. İnternetsiz bir yaşamın mümkün olmadığı ana fikrini ortaya çıkaran veriler doğrultusunda siber suçların ve siber suç mağduriyetlerinin

bireyler tarafından hayatın içerisinde olağan olarak algılanmaya başlandığının, dijital çağın kabullenilmiş bir olgusu olduğunun sonucuna varılmıştır.

Katılımcıların Almış Oldukları Önlemler ve Siber Suç Mağduriyetini Önlemek İçin Önerileri

Katılımcılara yaşadıkları siber suç mağduriyetinden yola çıkarak diğer kullanıcıların mağduriyet yaşamamaları için ne gibi önlemler almaları gerektiğine yönelik soru yöneltildiğinde cevaplar; kişisel bilgilerin ve kart bilgilerinin paylaşılmamasına, şifrelerin güçlü belirlenmesine ve bilinmedik sitelere girilmeyip bilinmedik mesaj ya da maillere bakılmamasına yönelik olmuştur. Önlem amacı ile internet kullanım süresinin azaltılmasına dair herhangi bir söylemde bulunulmamıştır. Bu durum katılımcıların internet kullanım süresini mağduriyet ile ilişkilendirmediklerini, internette geçirdikleri sürenin mağduriyetlerinin temelini oluşturduğunu kabullenmediklerinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

“Sürekli şifrelerini güncellemeleri, belli sürelerde değiştirmeleri. Belli bilgilerini paylaşmamaları özellikle şifrelerdeki güvenlik sorularını, her yerde aynı şeyleri kullanmamaları... Ama ne yapılabilir yani yüzde yüz hiçbir şey olmuyor. Mutlaka bir yerden yine bir açık çıkacak, yine bir açık kapı bulacaklar yine girecekler ama riski ne kadar düşürebilirsek o kadar iyi” (K2, 40, Bilgi işlem müdürü).

“Yani resmi olmayan hiçbir sayfa ile kesinlikle bilgilerini, kredi kartı bilgilerini, nüfus bilgilerini kesinlikle paylaşmasınlar. Özellikle bunlardan uzak duruyorum. Hiçbir şekilde kartımı kaydetmiyorum. Hiçbir sitenin resmi bile olsa hiçbir siteye kartımı kaydetmiyorum...” (K4, 32, İşçi).

Bireylerin günlük rutin internet kullanımında, sitelerde ve uygulamalarda mağduriyetlerine yol açabilecek kötü amaçlı detayların yasal olarak devlet tarafından engellenmesi ve çıkartılması gerektiğini ifade eden K1, internet alışverişlerinde de sms doğrulamanın tamamen zorunlu olması gerektiği düşüncesini paylaşmıştır. Bu şekilde doğrulama ile birtakım mağduriyetlerin önüne geçilebileceğine inanmaktadır. K2 ise kullanılan şifrelerin güçlü seçilmesi ve sürekli olarak da güncellenmesi gerektiğini ifade etmiş fakat hiçbir önlemin siber suçlardan korunmak için yeterli olmadığını, sadece olasılığı düşürdüğünü belirtmiştir. K4’te resmi olmayan hiçbir sitede kişisel, kimlik ve kredi kartı bilgilerinin paylaşılmaması gerektiğini, başka bir ülkeden bile bilgilerine erişilebileceğini bu sebeple de tüm kullanıcıların daha dikkatli olmaları gerektiğini vurgulamıştır.

Yaşadığı mağduriyet ile ilişkili olarak K5; “Yani şöyle şunu söyleyebilirim; hiç kimse bir başkasına bu kadar kolay para kazandıramaz. Bunun bilincine ulaştım. Bu tarz şeylerden uzak durmaya dikkat ediyorum yani artık. O yüzden herkes uzak durmalı.” yorumu ile siber suç

mağduriyetleri ile kolayca para kaybedebileceğini ifade etmektedir. Dolayısı ile dikkatli olunması gerektiğini vurgulamaktadır.

“Dediğim gibi öncelikle bütün kartlarını kesinlikle e ticarete açık bırakmamalılar. Yapacakları alışveriş esnasında kartını zaten on-line üzerinden kartınızı hemen internete açıp hemen kapatabiliyorsunuz sadece 30 saniyelik bir işlem. Bu otuz saniyede işleme onay verdikten sonra hemen kartlarını kapatabiliyorlar. Bunu yapmalarını öneririm akabinde de çok büyük bir problem yaşayacaklarını zannetmiyorum. Ama ara ara yine kart detaylarını mutlaka kontrol etmeliler” (K6, 40, Muhasebeci).

Kart bilgilerinin kaydedilmemesini savunan K6’ya göre, mobil bankacılık sayesinde internet alışverişlerinde alışveriş yaptığı sırada kart kullanımına izin verildikten sonra tekrar iznin kapatılabileceğini ve bu durumun kredi kartı mağduriyetlerinin önüne geçebileceğini iletmiştir.

“Bunun dışında; kendilerine ait kişisel bilgilerini hiçbir yerde paylaşmamalarını tavsiye ederim. İnsanlar artık gerçekten her şeyi her yerde kullanabilir pozisyona geldikleri için her şekilde dolandırıcılık olabilir. Atıyorum bu illa maddi olmak zorunda değil manevi de olabilir. Yani çok moda mesela instagram da şu anda fake hesaplar açılıyor, kişinin fotoğrafları kullanılıyor bu da bir dolandırıcılık ister istemez o yüzden dediğim gibi kişisel bilgilerimizi paylaşmamalıyız. Ama işte yaptık” (K7, 26, Hemşire).

İnternet kullanımı sırasında tanımadığı birinden mesaj ile link vb. gelmesi durumunda kesinlikle açılmaması gerektiğini ifade eden K11’e göre resmi olmayan, bilinmedik sitelerden ve uygulamalardan kaçınmak gerekmektedir. Aşağıda verilen K14’ün yorumu da K11’in düşüncelerini destekler niteliktedir. K14 aynı zamanda herhangi bir uygulama vb. kayıt isteyen platformlarda zorunlu olmayan bilgilerin doldurulmaması gerektiğini ifade etmiştir.

“Tabii ki bilmediğim, tanımadığım insanlardan gelen mesajları açmadan önce bir düşünüyorum neden böyle bir şey geldi diye. Buna daha çok dikkat ediyorum onun dışında tabii ki sosyal medya uygulamalarının biraz daha güvenliğe dikkat etmek gerektiğini düşünüyorum. Uygulamayı yapan kişilerinde bu konuda kullanıcıları destekleyecek daha güvenli ortamda sosyal medya kullandırtabilecek tasarımlar yapmaları gerektiğini düşünüyorum. Kişisel bilgileri kaydetmemek gerekiyor, bu konuda daha dikkatli olunması gerekiyor. Zaten birçok uygulamanın girişinde, uygulamaya kayıt esnasında her bilgi istenmiyor isteğe bağlı olmayan bilgilerin verilmemesi gerekiyor bence” (K14, 23, İşçi).

Yazılım geliştirme uzmanı olan K15, güvenilmeyen sitelerden herhangi bir dosya indirilmemesi ve güvenilmeyen uygulamalardan kaçınılması gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra virüs programları kullanılması gerektiğine değinmiştir. Alınacak tüm önlemlerin siber suçlardan tümüyle korumasa bile engelleyebilmesinde öneme sahip olduğunu ifade etmiştir. K17’de siber suçların tespitinin kolay olmamasından söz ederek, internet kullanımında dikkatli olunması gerektiğini vurgulamıştır.

Genel olarak bakıldığında; katılımcılar siber suç mağduriyetlerinden korunmak için kompleks bir yapıya sahip olan internette bilinmeyen herhangi bir siteye girilmemesini, çerezlerin ya da izinlerin kabul edilmemesini, kişisel bilgilerin ya da kart bilgilerinin paylaşılması gerektiğini iletmişlerdir. Özellikle internet alışverişlerinde kart bilgisi paylaşımına dikkat edilmesi gerektiği üzerine yorum yapmışlardır. Öte yandan virüs programı kullanılması gerektiği ve şifrelerin güçlü seçilerek sürekli olarak güncellenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Katılımcılardan hiçbiri internet kullanım süresinin azaltılması üzerine bir yorumda bulunmamıştır. İnternetin günlük yaşamın bir parçası olması sebebi ile kullanılması gerektiği fakat daha dikkatli olunması gerektiği ana fikri üzerinde bütüncül yorumlamalarda bulunmuşlardır. Bunun yanı sıra yasal mücadele göz ardı edilmemeli, mutlaka gerekli başvurular gerçekleştirilmelidir. Siber suçlar ile mücadele yöntemlerinin ve sürecinin gelişebilmesi açısından yaşanan mağduriyetler karanlık sayı olarak kalmamalıdır.

SONUÇ

Dijitalleşme dünya üzerinde birçok değişim ve dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu yeni süreç beraberinde; kültür, eğitim, suç gibi olguların yanı sıra günlük rutin aktivitelerin de dijitalleşmesine sebep olmuştur. Bu durum dijitalleşen suç olgusu beraberinde getirerek siber suç mağdurlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Siber suçlar sürekli olarak kendini yenileyen ve teknolojik gelişmelere ayak uyduran bir niteliğe sahip olduklarından alınan önlemlerin geçerlilikleri yeni bir siber suç tekniği geliştirilene kadar sürmektedir. Dolayısı ile herkesi kapsayabilen bir yapıları bulunmaktadır.

İnternet kullanım sürecinde temkinli olma ve önlem alma açısından elde edilen veriler incelendiğinde, katılımcıların bilgi paylaşımlarında yeterince dikkatli davranmadıkları ve çoğunlukla siber suçlara karşı önlem alma eyleminde bulunmamış oldukları sonucu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların dikkatsiz olmasının ve önlem konusunda aksiyon almamalarının siber suç mağduriyeti yaşamalarında etkili bir faktör olduğu sonucuna varılmıştır.

Bunun yanı sıra veriler doğrultusunda; siber suç mağdurlarının damgalanma korkusu olduğu dikkat çekmiştir. Bu durum mülakat sürecinde de katılımcılara ulaşmayı zorlaştırmıştır. Yaşadıkları siber suç mağduriyeti konusunda mülakata katılmak istemeyen bireyler söz konusu olmuştur. Paylaştıklarında yadırganacaklarını düşünmüşlerdir. Katılımcılarda da aynı düşünce söz konusu olmuştur. Mülakat süresi boyunca yadırganacakları ve damgalanacakları konusunda yorumlarda bulunmuşlardır. Bu düşünceler sebebi ile katılımcıların yaşadıkları mağduriyeti çevreleri ile de paylaşmadıkları gözlemlenmiştir. Çevreleri ile paylaşmamalarının psikolojik

olarak destek alamamalarına sebep olduğu ve mücadele için ne yapacakları konusunda bilinçlenme durumunda eksik kaldıkları ortaya çıkmıştır. Ailelerinin ve çevrelerinin duymasından çekinen katılımcıların maddi kayıplarına rağmen resmi kurumlara herhangi bir başvuruda bulunmadıkları da gözlemlenmiştir.

Katılımcıların yaşadıkları mağduriyet sonucunda resmi kurumlara başvuruda bulunmama ve mücadele etmeme gibi eylemsizliklerinin bulunduğu dikkat çekmiştir. Damgalanma korkusunun yasal olarak haklarını arayışlarında olumsuz bir etkisinin bulunduğu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda katılımcıların birçoğu çevrelerinden de duydukları üzere, başvuruda bulunsalar bile sonuç alabileceklerini düşünmemiş ve başvuruda bulunmamışlardır. Başvuruda bulunmuş olan 5 katılımcının ise henüz bir sonuç alamamış oldukları görülmüştür. Bu durumda katılımcıların mücadele sürecinde ikincil bir mağduriyet yaşadıkları söylenebilir. Dolayısı ile katılımcılarda yasal bir sonuç alamayacaklarına yönelik genel bir algı oluşmuştur. Bu ortak bilinç yaşanacak diğer siber suç mağduriyetlerine de işleyeceğinden bu konuda bilinçlendirmeler yapılması gerekmektedir.

Veriler doğrultusunda; katılımcılarda daha kötüsünün de olabileceği ve yaşadıkları ile kurtulmuş oldukları inancının yanı sıra kadercilik eğilimleri gözlemlenmiştir. Yaşanılan mağduriyetleri olacağı varmış şeklinde değerlendirdikleri göze çarpmıştır. Aslında dikkatsizlikleri sonucu meydana gelen mağduriyetleri polyanacılık ve kadercilik eğilimleri ile olumlama çabasında oldukları ortaya çıkmaktadır.

Yaşanılan mağduriyetlere rağmen kullanıcıların internet kullanım alışkanlıklarında belirgin değişimler olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Dolayısı ile mağduriyet yaşamalarına sebep olan rutin internet kullanım alışkanlıklarının değişmemesi durumu ikinci kez mağduriyetlerin yaşanma olasılığını artırmaktadır. İnternet aracılığı ile gerçekleştirilen günlük rutin aktivitelerin siber suç mağduriyetleri ile birebir ilişkili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak katılımcılar bu rutin aktiviteler sonucunda mağduriyet yaşadıklarından, mağdurun suça kendisinin sebebiyet vermekte olduğu çıkarımında bulunulabilir. Siber suçlarda mağdurun rolünün etkili bir faktör olduğu sonucuna varılmıştır.

Elde edilen veriler doğrultusunda katılımcılar çözüm önerisi olarak; kullanıcı hesaplarının şifrelerinin güçlendirilmesi ve sürekli olarak güncellenmesi gerektiğini, bilinmedik site ve uygulamalara karşı temkinli olunması gerektiğini, kişisel bilgilerin ve kart bilgilerinin herhangi bir yerde paylaşılmaması ya da dikkat edilerek paylaşılması gerektiğini iletmişlerdir.

Nihai olarak; siber suç mağduriyetlerinin genel olarak sosyal medya hesapları üzerinden işlendiği görülmektedir ve bu alanda önlemlerin artırılması, kullanıcıların bilinçlendirilmesi gerektiği kanaatine varılmıştır. Günümüzde bireylerin sosyalleşme ve kendileri hakkında bilgi paylaşarak görülme, bilinme arzuları doğrultusunda mağduriyetlerin ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra kolay para kazanma arzusu da sanal yatırımlara ya da şans oyunlarına yönelime sebebiyet vermekte ve yüksek miktarda kayıplara yol açmaktadır. Özellikle erkeklerde bu tarz mağduriyetler söz konusu olurken, kadınlarda manevi mağduriyetler ya da alışveriş temelli mağduriyetler söz konusu olmaktadır. Bunun ile ilişkili olarak kadınların yatırım konusunda çekinceleri, temkinli davranışları ve güvensizlikleri sebep gösterilebilirken erkeklerin daha fazlasını kazanma arzularının baskın geldiği görülmektedir. Sanal yatırım dolayısı ile mağduriyet yaşamış olan erkek katılımcılarda, başka siteler aracılığı ile sanal yatırım yapmaya devam etme davranışı gözlemlenmiştir. Bu durumu her sitenin güvenilir olmadığı, güvenilir olan sitelerde sanal yatırım yapılmasında bir sakınca olmadığı şeklinde olumlamaya çalıştıkları görülmektedir. Kısacası bireylerin rutin internet kullanım alışkanlıklarının mağduriyet yaşamalarına sebebiyet vermekte olduğu sonucu elde edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akarşan, H. (2011). Bilişim Suçları, Bilişim Yoluyla İşlenen Suçlar ve Adli Bilişim Ayrımı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi- Güvenlik Bilimleri Enstitüsü.
- Akcan, E. A. (2014). Ceza Hukukunda Mağdurun Korunmasına Yönelik Düzenlemeler, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı, 16, 3949-3997.
- Akdağ, P. (2009). Siber Suçlar ve Türkiye'nin Ulusal Politikası, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi- Güvenlik Bilimleri Enstitüsü.
- Akıncı, F. S., Dursun, S. (2016). *Viktimoloji*, 3. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Akyeşilmen, N. (2018). *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Siber Politika ve Siber Güvenlik*, 1. Baskı, Orion Kitabevi, Ankara.
- Aykara, A., Özkan, S. (2017). Mağdur Hakları ve Gereksinimleri Bağlamında Engelli Mağdur Bireyler, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 143-165.
- Bal, H. (2013). *Suç Sosyolojisi*, 1. Baskı, Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları.
- Birceviz, F. (2019). Rutin Aktiviteler Teorisi Bağlamında Siber Suç Mağduriyeti, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Milli Savunma Üniversitesi- Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Branic, N. (2016). Routine Activities Theory, W. G. Jennings (Ed.), *Encyclopedia of Crime and Punishment* içinde (1-3), United States: John Wiley & Sons Inc. Publishing.
- Brennen, S., Kreiss, D. (2016). Digitalization, Eric W. Rothenbuhler (Ed.), *The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy II* içinde (1-12), United States: John Wiley & Sons Inc. Publishing.

- Brenner, S. (2010). *Cybercrime: Criminal Threats From Cyberspace*, 1. Baskı, California: Preager.
- Budak, Ö. S. (2015). Bilişim Öğrencilerinin Siber Suç Farkındalığı: Erzurum İli Mesleki ve Teknik Liseler Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi- Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bullock, K. vd. (2010). Introduction, R. V. Clarke (Ed.), *Situational Prevention of Organised Crimes* içinde (1-17), United Kingdom: Willan Publishing, First Publish.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi Toplum ve Kültür; Ağ Toplumunun Yükselişi*, E. Kılıç (Çev.), 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Clarke, R., Felson, M. (2008). *Routine Activity and Rational Choice*, Second Edition, New Jersey: Transaction Publishers.
- Clevenger, S. vd. (2018). *Understanding Victimology*, 1. Baskı, New York: Routledge Publishers.
- Cohen, L., Felson, M. (1979). Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach, *American Sociological Review*, 44(4), 588-608.
- Das, S., Nayak, T. (2013). Impact of Cyber Crime: Issues and Challenges, *International Journal of Engineering Sciences & Emerging Technologies*, 6(2), 142-153.
- Dashora, K. (2011). Cyber Crime in The Society: Problems and Preventions, *Journal of Alternative Perspectives in The Social Sciences*, 3(1), 240-259.
- Dolu, O. (2009). Bir Fırsat Olarak Suç: Suçun Durumsal Belirleyicileri, Suç Fırsatları ve Rutin Faaliyetler Teorisi, *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(2), 1-30.
- Dolu, O. (2012). *Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, 4. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Ermeýdan, D. (2018). Türk Ceza Kanunu'nda Bilişim Suçları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Felson, M., Eckert, M. A. (2018). *Crime And Everyday Life: A Brief Introduction*, 6. Baskı, United States: SAGE Publications.
- Güçlü, İ., Akbaş, H. (2016). *Suç Sosyolojisi: Kavram, Teori ve Uygulama*, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Güney, H. (2008). Sosyolojik Açından Çocuk Suçluluğu ve Nedenleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güngör, M. (2019). Mağduriyetin Giderilmesi Açısından Uzlaştırma Kurumu ile Mağdur Hakları Tasarısının İncelenmesi, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, (2), 189-230.
- İçli, T. G. (2007). *Kriminoloji*, 8. Baskı, İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- İşliyen, M. (2019). Dijital Çağın Yeni Hastalığı: Dijital İstifçilik, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (31), 404-420.
- Karaca, M. vd. (2021). Siber Mağduriyet: Kavramsal Bir Çalışma, *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 177-191.
- Katoğlu, T. (2012). Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(2), 657-693.
- Kılıç, Y. S. (2007). Çocuk Suçluluğuna Sebep Olan Sosyo-Ekonomik Faktörler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kundi, G. M., Nawaz, A. (2014). Digital Revolution, Cyber-Crimes and Cyber Legislation: A Challenge To Governments In Developing Countries, *Journal of Information Engineering and Applications*, 4(4), 61-70.
- McLuhan, M. (1994). *Understanding Media*, 1. Baskı, London: The MIT Press.
- Ngo, F., Paternoster, R. (2011). Cybercrime Victimization: An Examination of Individual and Situational Level Factors, *International Journal of Cyber Criminology*, 5(1), 773-793.
- Özüdoğru, U. (2010). *Siber Suçlar ve Mücadele Yöntemleri: Dünya Uygulamaları ve Türkiye İçin Çözüm Önerileri*, 1. Baskı, Ankara: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu.
- Peker, B. (2010). Bilişim Suçları ve Bilişim Güvenliğinin Ulusal ve Uluslararası Boyutu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Polat, A., Gül, S. K. (2010). Kriminoloji Araştırmalarında Mağdur Anketlerinin Yeri ve Önemi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1290-1310.
- Russell vd. (2015). Introduction: Cybercrime Risks and Responses-Eastern and Western Perspectives, R. G. Smith (Ed.), *Cybercrime Risks and Responses*, New York: Palgrave Macmillan.
- Sarıyar, H. (2019). Dijital Çağda Kimliğin Kavramsallaştırması ve Gerçeklik: Twitter Parodi Hesapları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seçkin, M. B. (2020). Ceza Muhakemesinde Mağdur ve Şikâyetçinin Hakları, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (15), 621-664.
- Sokullu Akıncı, F., Dursun, S. (2016). *Viktimoloji*, 3. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Taşçı, U., Can, A. (2015). Türkiye’de Polisin Siber Suçlarla Mücadele Politikası: 1997-2014, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 229-248.
- Wolhuter, L. vd. (2009). *Victimology: Victimization and Victims’ Rights*, 1. Baskı, New York: Routledge Cavendish.
- Yar, M. (2005). The Novelty of ‘Cybercrime’: An Assessment in Light of Routine Activity Theory, *European Journal of Criminology*, 2(4), 407-427.
- Yüksel, M. (2017). Klasik Suç Kuramları, F. Güllüoğru (Ed.), *Suç Sosyolojisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

CİNSELLİK VE DUYGULAR: BİR GÖZDEN GEÇİRME

Merve ÖZ*

Cebrail KISA**

ÖZ

Cinsellik, partnerleri yakın temasa sokan itici bir güçtür. Çoğu insan için tatmin edici bu olağan deneyim, sağlıklı ve eğlenceli bir yaşamın önemli bir parçasıdır. Cinsellik, cinsiyeti, cinsiyet kimliklerini ve rollerini, cinsel yönelimi, erotizmi, zevki, samimiyeti ve üremeyi kapsamaktadır. Cinsellik; düşüncelerde, fantezilerde, arzulara, inançlarda, tutumlarda, değerlerde, davranışlarda, uygulamalarda, rollerde ve ilişkilerde deneyimlenmekte ve ifade edilmektedir. Arzu, uyarılma ve orgazm; cinsel tepki döngüsünün üç temel aşamasıdır. Her aşama benzersiz fizyolojik değişikliklerle ilişkilidir. Cinsel aktivite; sinir sistemi, endokrin sistem, damar sistemi ve cinsel heyecan, ilişki ve doyum aracı olan çeşitli yapılar arasındaki karmaşık etkileşimleri içeren çok yönlü bir eylemdir. Temelde üreme amaçlı olmasına rağmen, aynı zamanda bir zevk kaynağı, doğal bir gevşeticidir. Karşılıklı olarak tatmin edici yakınlık ve ilişki için kişinin öz saygısını ve çekicilik duygusunu desteklemektedir. Cinsellik; biyolojik, psikolojik, sosyal, ekonomik, politik, kültürel, etik, yasal, tarihsel, dini ve maneviyat gibi faktörlerden etkilenmektedir. Güçlü duygular için bir odak noktasıdır ve bu cinselliğe sismik bir hassasiyet vermektedir. Çok çeşitli ihtiyaç ve arzular için duyguları bir iletim şeridi haline getirir: Aşk, öfke, şefkat, saldırgan, samimiyet, romantik, yırtıcı, fedakâr, zevk ve acı, ilgi, şiddet, empati ve güç Cinsellik ile ilgili yapılan klinik çalışmalar, gözden geçirme yazıları ve kitaplar günden güne artmaktadır. Bu ilgi yoğunluğu içinde bu gözden geçirme yazısının amacı cinsellik ve duyguların etkileşimi konusunu yeni bir bakış açısıyla sunmaktır.

Anahtar kelimeler: Cinsellik, Cinsellik ve Duygular, Duygular.

SEXUALITY AND EMOTIONS: A REVIEW

ABSTRACT

Sexuality is a driving force that brings a partners close contact. For most people, this satisfying ordinary experience is an essential part of a healthy and enjoyable life. Sexuality is encompasses gender, gender identities and roles, sexual orientation, eroticism, pleasure, intimacy, and reproduction. Sexuality is experienced and expressed in thoughts, fantasies, desires, beliefs, attitudes, values, behaviors, practices, roles, and relationships. Desire, arousal, and orgasm are the three basic phases of the sexual response cycle. Each stage is associated with unique physiological changes. Sexual activity is a multifaceted activity that includes complex interactions between the nervous system, endocrine system, vascular system, and various structures that mediate sexual excitement, intercourse, and gratification. Although mainly for reproductive purposes, it is also a source of pleasure, a natural relaxant. It supports one's self-esteem and sense of attraction for mutually satisfying intimacy and relationship. Sexuality is affected by the interaction of biological, psychological, social, economic, political, cultural, ethical, legal, historical, religious and spiritual factors. It is a focus for strong emotions and this gives it a seismic sensitivity. It makes it a transmission strip for a wide variety of needs and desires: love and anger, compassion and aggression, intimacy, adventure, romance, ferocity, self-sacrifice, abuse, pleasure and pain, interest, violence, empathy and power. Clinical studies, reviews and books on sexuality are increasing day by day. With this intensity of interest, the aim of this review article is to present the subject of sexuality and emotional interaction from a new perspective.

Keywords: Emotions, Sexuality and Emotions, Sexuality.

Atf: ÖZ, M., KISA, C. (2023). "Cinsellik ve Duygular: Bir Gözden Geçirme", *HABITUS Toplumbilim Dergisi*, (4), 211-228.

Citation: ÖZ, M., KISA, C. (2023). "Sexuality and Emotions: A Review", *HABITUS Journal of Sociology*, (4), 211-228.

Başvuru / Received: 23 Mart 2023 / 23 March 2023

Kabul / Accepted: 27 Mart 2023 / 27 March 2023

Derleme Makale / Review Article.

* Uzman Klinik Psikolog, Yeditepe Üniversitesi Hastanesi, Psikoloji Bölümü. E-posta: dyt.merveoz@hotmail.com, ORCID Numarası: 0000-0003-3290-2861

** Prof. Dr, İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü. E-posta: cebrailkisa@aydin.edu.tr, ORCID Numarası: 0000 0001 7245 0842

EXTENDED SUMMARY

The World Health Organization (WHO) has defined sexuality as: “Sexual health is a state of physical, emotional, mental and social well-being. Not just the absence of disease, dysfunction or infirmity, but also a positive and respectful approach to sex and sexual relations. It is the possibility of having enjoyable and safe sexual experiences free from coercion, discrimination and violence”

Sexuality; It is experienced and expressed in emotions, thoughts, fantasies, desires, beliefs, attitudes, values, behaviors, practices, roles, and relationships. Although sexuality includes all these dimensions, not all of them are always experienced or expressed. Sexuality; it is affected by the existence of biological, psychological, social, economic, political, cultural, legal, historical, religious and spiritual factors. In addition, lifelong sexuality; it is also affected by relatives, parents and the immediate environment.

Emotions are valuable responses to differentiated and relatively short-term relevant stimuli directed at specific goals (e.g. people, objects, or events). Emotions are associated with different evaluation patterns, subjective experiences, physiological responses, action tendencies, and expressions.

Intimacy is established with thoughts, feelings and opening the inner world to others. In the emotional field: love, trust, curiosity, protection, the desire to discover similarities and differences; In the behavioral part, there is a close relationship in which kissing, touching, hugging, caressing, laughing and gazing exist. Concepts such as close relationship, lineage, desire and pleasure can be used to define sexuality.

Sexuality is also a focus for strong emotions, and this gives sexuality a seismic sensitivity. It turns emotions into a transmission strip for a wide variety of needs and desires: Love, anger, compassion, aggressive, intimacy, romantic, predatory, altruistic, pleasure and pain, interest, violence, empathy and power.

Various emotions are felt before, during and after sexual intercourse. These feelings are; while there may be negative emotions such as shame, guilt and anger, there may also be positive emotions such as love, affection and trust. Emotions are a form of expression. Clinical studies, reviews and books on "Sexuality and Emotions", which are two concepts that are so interrelated, are increasing day by day, although they are very few. The aim of this article is to investigate the relationship between sexuality and emotions by reviewing and compiling recent studies on sexuality and emotions.

While writing the Sexuality and Emotions Review, it was aimed to collect and compile the data obtained from the existing literature studies and to correlate these data. In this context; "Science Direct", "Pubmed" and "Google Scholar" databases and international journals were used and the keywords "sexuality" and "emotions" were searched in the search engine. Articles on the subject of Sexuality and Emotions were examined and publications related to the subject were compiled.

Sexuality is one of the biggest factors affecting a person's individual and social life. Accordingly, the satisfaction of this desire is very important in the development of human personality. Like other basic human motives, sexuality is an integral part of the biological, psychological and social nature of individuals. Satisfaction of this motive; plays a very important role in a person's personal and social health, peace and comfort. In the long run, neglecting the sexual instinct in humans can disrupt sexual relations by triggering sexual dissatisfaction in couples and negatively affecting family life. If the sexual relationship between the partners is not satisfactory; feelings of deprivation, failure, insecurity and unhappiness may occur.

Love; while preparing the ground for mutual aid, the goal of keeping the whole together, and the continuation of sexuality, it also allows sexuality to exist. While love is defined as the area of freedom where the subject finds himself; attachment is defined as merging with the other, losing oneself in the other. Love grows and develops through sexuality and learning to love. Love refers to the entire emotional and sexual life. In a way, love; It is the overarching umbrella of love, passion, desire and lust. Love for health and love as well as for wholeness; It is established by taking a share of sexuality and love and rises with them. Exertion; it originates and influences concepts such as love, sexuality and affection. While sexual instincts come to the fore; reason in love, a conscious feeling, feeling or spirituality come to the fore in love.

Empathy deficits are thought to play a role in sexual aggression. A victim's ability to empathize is thought to inhibit sexual aggression, while its lack represents a reduced internal control, increasing the likelihood of sexual aggression. Empathy is a skill in which the focus is shifted from understanding one's own experiences to understanding the experiences of others. In other words, it is feeling and understanding the feelings and experiences of others.

Trust is closely related to sexual relationships and the sexual content of these relationships. But both are neither necessary nor sufficient. Trust appears to be both an

antecedent and a consequence of sexuality, and violations of sexual trust undermine the comfort and security of many relationships.

Although sexuality is important for human life, traditional understandings and not knowing how to talk about sexuality prevent talking about it. In addition, education about sexuality is not given in the family and at school. Since there is no education in the family and at school, conversations about sexuality remain in the street language and sexuality remains taboo.

In conclusion; sexuality is associated with many positive and negative emotions. Love, which is a feeling often mentioned with sexuality; It is the overarching umbrella of love, passion, desire and lust. Although love seems to express the entire emotional and sexual life, there are a wide variety of emotions felt before, during and after sex: Shame, guilt, regret, fear, pain, pain, sadness, disgust, anger, compassion, lust, trust, peace, happiness, passion, pleasure, love.

Seeing sexuality as an area of privacy; It causes a decrease in resources for learning about emotional and sexual life. Sexuality remains taboo by society, culture, parents and the education system. Therefore, it is very difficult to express sexual feelings about which it is very difficult to talk.

For many people, expressing their feelings, expressing their love, talking about sexuality, expressing their sexual interest and expectation can be a source of anxiety. In order to experience and understand close relationships, or rather romantic relationships, it is necessary to consider the emotional and sexual dimensions of relationships separately, and then to examine the interaction of these emotional and sexual dimensions with each other.

Support can be obtained from sexual therapists for the problems experienced by partners related to sexuality, and support from family and couple therapists can be obtained in cases where partners have difficulties in expressing their feelings about sexuality.

GİRİŞ

Cinsellik, yaştan bağımsız olarak yaşamın önemli bir parçasıdır. Dünya Sağlık Örgütü cinselliği, "...cinsiyeti, cinsiyet kimlikleri ve rolleri, cinsel yönelimi, erotizmi, zevki, yakınlığı ve üremeyi kapsayan; yaşamı boyunca insan olmanın merkezi bir yönü" olarak tanımlamaktadır. Cinsellik; duygularda, düşüncelerde, fantezilerde, arzularda, inançlarda, tutumlarda, değerlerde, davranışlarda, uygulamalarda, rollerde ve ilişkilerde deneyimlenmekte ve ifade edilmektedir. Cinsellik tüm bu boyutları içerse de hepsi her zaman yaşanmaz veya

ifade edilmez. Cinsellik; biyolojik, psikolojik, sosyal, ekonomik, politik, kültürel, yasal, tarihi, dini ve manevi faktörlerin varlığından etkilenmektedir (Macleod ve McCabe 2020: 6). Ek olarak, yaşam boyu süren cinsellik; akrabalar, ebeveynler ve yakın çevreden de etkilenmektedir (Ören vd. 2016).

Duygular, belirli hedeflere (örneğin insanlar, nesnelere veya olaylar) yönelik, farklılaştırılmış ve nispeten kısa süreli ilgili uyaranlara verilen değerli tepkilerdir. Duygular, farklı değerlendirme kalıplarıyla, öznel deneyimlerle, fizyolojik tepkilerle, eylem eğilimleriyle ve ifadelerle ilişkilidir (Van Kleef ve Côté 2022).

Düşünce, duygular ve iç dünyanın başkasına açılması ile yakınlık kurulmaktadır. Duygusal alanda: sevgi, güven, merak etme, koruma, benzerlik ve farklılıkları keşfederek tanıma isteği; davranışsal kısımda ise: öpüşme, dokunma, sarılma, okşama, gülme, bakışmanın var olduğu yakın ilişki vardır. Cinselliği tanımlamak için yakın ilişki, soy devamı, arzu ve haz gibi kavramlar kullanılabilir (Kayır 2009).

Cinsel ilişki öncesinde, cinsel ilişki sırasında ve cinsel ilişki sonrasında çeşitli duygular hissedilmektedir. Hissedilen bu duygular; utanç, suçluluk, kızgınlık gibi olumsuz duygular olabilmekte birlikte aşk, sevgi, güven gibi olumlu duygularda olabilmektedir. Duygular bir nevi ifade şeklidir. Birbiri ile bu kadar bağlantılı olan iki kavram olan “Cinsellik ve Duygular” üzerine yapılmış klinik çalışmalar, gözden geçirme yazıları ve kitaplar çok az olmakla birlikte günden güne artmaktadır. Bu makalenin amacı cinsellik ve duygular üzerine yapılan son çalışmalar incelenip derlenerek cinsellik ve duygular arasındaki ilişkiyi araştırmaktır.

Yöntem

Cinsellik ve Duygular derlemesi yapılırken mevcut literatür çalışmalarından elde edilen veriler toplanarak derlenmesi ve bu verilerin ilişkilendirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda; “Science Direct”, “Pubmed” ve “Google Scholar” veri tabanları ve uluslararası dergilerden faydalanılmış ve arama motoruna “cinsellik” ve “duygular” anahtar kelimeleri yazılarak ve ulaşılabilen tüm kaynaklara ulaşılmaya çalışılarak tarama yapılmıştır. Cinsellik ve Duygular konusyla ilgili bulunan makaleler incelenmiş ve konuyla bağlantılı yayınlar derlenmiştir.

Cinsellik

Cinsellik; cinsiyet kimliği ve rolü, cinsel eylemler ve yönelim, zevk, yakınlık ve üreme yönleriyle ilgili kavramları; inançları, gerçekleri, fantezileri, ritüelleri, tutumları, değerleri ve hakları içeren yaşamın temel bir boyutudur (Rheaume ve Mitty 2008). Arzu, uyarılma, plato, orgazm, çözülme (rahatlama) cinsel ilişki döngüsü evreleridir (Cumurcu vd. 2012). Tüm beden

cinsel işlevlere katılmaktadır: Merkezi sinir sistemi ve endokrin sistem, beş duyu ve genital organlar (Beşen 2014).

Cinsellikle karmaşık bir şekilde ilişkilendirilen sosyokültürel faktörler arasında dini inançlar ve gelenekler de vardır. Uygun cinsel davranışlar, uygun partner veya partnerler, uygun rıza yaşı ve neyin uygun olduğuna kimin karar vereceği ile ilgili kararlar kültürden etkilenmektedir. Dünyanın dört bir yanındaki sosyokültürel inançlar bu soruların yanıtlarını etkilemekte ve çoğu durumda bu özellikler kültürün ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir (Heinemann vd. 2016).

İslam toplumlarında geleneksel olarak, saygın bir eşin cinselliği, kocasının arzusunu tatmin etmek ve çok sayıda erkek çocuk doğurmakla sınırlıdır. Geleneksel ataerkil toplumlar da kadının saygı görmesi, erkek anası olması ön kabulüne sahiptir (Bilgin 2016). Evli kadının, "cinsel ilişkisi olan evli olmayan kadından daha az cinsel doyuma sahip olduğunun" ortaya çıkmış olması bu durumu doğrular niteliktedir (Dialmy 2010).

Her iki partnerin de cinsel güdülerinin ve davranışlarının karşılıklı koordinasyonu cinsel sistemin düzgün işleyişini içermektedir. Bağlanma ve cinsel davranışın, insan davranışının merkezinde yer alan iki içgüdüsel sistem olduğu öne sürülmüştür. Ampirik araştırmalar, bağlanma stillerinin cinsel etkileşimlerini şekillendirdiğinden bu iki sistemin karşılıklı bir ilişkisi olduğunu göstermektedir (Stefanou ve McCabe 2012).

Cinsel tatmin, cinsel öz yeterlilik, cinsel benlik saygısı ve cinsel zevk; cinselliğin olumlu yönlerindedir. Genel olarak cinsel tatmin, cinsel zevk ve olumlu cinsel benlik saygısı deneyiminin cinsel sağlığı olduğu kadar zihinsel ve fiziksel sağlık sonuçlarını da iyileştirebilmektedir (Anderson 2013). Çünkü cinsel sağlık kavramı, fiziksel sağlıkta olduğu gibi, sadece cinsel işlev bozukluğunun veya hastalığın yokluğu değildir. Daha çok cinsel ilişkiye olumlu bir yaklaşım; korku, utanç, şiddet veya zorlama olmaksızın zevkli bir deneyim beklentisini içeren bir cinsel iyilik halidir (Rheaume ve Mitty 2008).

Cinsel Tatmin

Cinsel tatmin doğası gereği öznedir ve bu nedenle tanımlanması hem zor hem de potansiyel olarak sorunludur. Lawrance ve Byers, cinsel tatminin "kişinin cinsel ilişkisiyle ilişkili olumlu ve olumsuz boyutların öznel değerlendirmesinden kaynaklanan duygusal bir tepki" olduğunu iddia etmektedir. Cinsel tatmin; cinsel deneyimin olumlu fizyolojik, psikolojik ve duygusal yönlerini içeren şemsiye bir terim olarak da anlaşılabilir. Bu nedenle cinsel tatmin; tek başına veya bir başkasıyla ilişki içinde; cinsel zevk, orgazm deneyimi, cinsel veya

yakın bir deneyimden fiziksel tatmin, cinsel benlik saygısı, kişinin cinsel partneriyle duygusal bağlantısı ve bir dizi başka deneyimleri içeren olguların birini ya da kombinasyonunu içerebilmektedir (Anderson 2013: 209).

Cinsel Zevk

Philpott, cinsel zevki; "kişinin herhangi bir erotik etkileşimden aldığı fiziksel ve/veya psikolojik tatmin veya zevk" olarak tanımlamıştır. Hirsch ve Higgins, konuyla ilgili nitel verilerini kullanarak cinsel zevki beş bileşene ayırmıştır: İyi hissetme, kendiliğindenlik ve akış, yakınlık, partnerin zevki ve güvenlik. Bu bileşenlerin çeşitliliği; cinsel zevk deneyiminde rol oynayan fiziksel, duygusal ve sosyal faktörlerin çeşitliliğini vurgulamaktadır. Cinsel zevk genellikle başka bir kişiyle yaşandığı için kişilerarası deneyimler genellikle zevkle ilişkilidir (Anderson 2013: 209).

Cinsel Benlik Saygısı

Cinsel benlik saygısı; belirli cinsel faaliyetlerde bulunmayı talep etme veya reddetme, cinsel rahatlık elde etme, partnerler ve diğer kişilerle cinsellikle ilgili konularda açık bir şekilde iletişim kurabilmektir (Anderson 2013).

Cinsel Öz Yeterlilik

Cinsel öz yeterlilik, kişinin cinsel arzularını ve hedeflerini gerçekleştirme veya reddetme yeteneğini ifade etmektedir. Kişinin cinsel yaşamında özne olarak hareket etme kabiliyetini ifade eden cinsel öznellik kavramını içermektedir. Cinsel öz yeterlik; orgazma ulaşma arzusu, doğum kontrol haplarını elde etme becerisi ve kişinin arzuları, tercihleri ve sınırları hakkında konuşma dilini kapsamaktadır (Anderson 2013).

Duygular

Duygunun temel kavramsallaştırmasına dayanarak; duyguları kültürel yapılandırmacı varsayımlar ve evrim teorisi merceğinden inceleyenler de dahil olmak üzere, alanında önde gelen kişiler duygu tanımları sunmuşlardır. Bu tanımlar arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin; çoğu kişi duygunun fizyolojik temeline öncelik verirken bazıları vermemiştir. Çoğu teorisyen, duyguların insanları çevrelerinde devam eden olaylara tepki vermeye yönlendirdiğini ve bu anlamda duyguların "ilişkisel" olduğunu varsaymaktadır. Ek olarak, bu teorisyenler, duyguların çoklu tepkileri içerdiğini varsayma eğilimindedir. Bu nedenle, "Duygu nedir?" sorusuna cevap verirken duygunun birden çok bileşeni dikkate alınmalıdır. Aşağıdaki tabloda farklı duygu tanımları bulunmaktadır: (Keltner ve Lerner 2010).

Duygu Tanımları: (Keltner ve Lerner 2010)	
Kaynak	Tanımlar
James 1884	"Bedensel değişiklikler, heyecan verici gerçeğin algılanmasını doğrudan takip eder ve bu değişiklikler meydana geldikçe hissettiklerimiz duygudur."
Arnold ve Gasson 1954	"Bir duygu ya da duygulanım, uygun olduğuna karar verilen bir nesneye ya da uygun olmadığına karar verilen bir nesneden uzaklaşmaya yönelik, belirli bedensel değişikliklerle pekiştirilen hissedilen eğilim olarak düşünülebilir."
Lutz ve White 1986	"Duygular, benliğin sosyal ilişkilerini ahlaki bir düzende tanımlamak ve müzakere etmek için birincil bir deyimdir."
Barrett ve Campos 1987	"Duyguları, bir organizma ve (dış veya iç) çevre arasında anlamlı ilişkiler kurma, sürdürme ve/veya bozmaya yönelik çift yönlü süreçler olarak algılıyoruz."
Tooby ve Cosmides 1990	"Her bir kontrol edilebilir biyolojik süreci düzenleyen mekanizmalar arasında kendine özgü bir koordinasyon sistemine bir duygu karşılık gelir. Yani, her bir duygusal durum, psikolojik mekanizmaların benzersiz bir

Cinsellik ve Duygular: Bir Gözden Geçirme

	konfigürasyon üstlendiği belirli uyumsal sorun ailelerini çözmek için 'tasarlanmış' tasarım özelliklerini gösterir.”
Lazarus 1991	“Duygular, çevre ile devam eden ilişkiler hakkındaki bilgilere verilen organize psikofizyolojik tepkilerdir.”
Ekman 1992	“Duygular, temel yaşam görevleriyle başa çıkmadaki uyarlanabilir değerleri aracılığıyla gelişmiş olarak görülür. Her duygunun benzersiz özellikleri vardır: Sinyal, fizyoloji ve önceki olaylar. Her duygunun diğer duygularla ortak özellikleri de vardır: Hızlı başlangıç, kısa süre, istemsiz oluşum, otomatik değerlendirme ve tepkiler arasında tutarlılık.”
Frijda ve Mesquita 1994	“Duygular. . . Her şeyden önce çevreyle ilişki kurma biçimleridir: İlişki kurmaya hazır olma veya o ortamla etkileşime girmeme durumları.”

Darwin (1872/1998), “The Expression of the Emotions in Man and Animals” adlı eserinde; günümüzde insanların gözlemlediği duygu ifadelerinin, insan memelilerinin atalarının evriminde yararlı olduğunu kanıtlayan, alışılmış davranış kalıplarından kaynaklandığını savunan faydalı alışkanlıklar ilkesini sunmuştur. Darwin'in 30'dan fazla duyguya ilişkin zengin açıklamaları duyguların birden çok bedensel sistemi içerdiği fikrini öne sürmüştür. Darwin

kendi yüz kaslarının hareketine, seslendirme kalıplarına, mimiklerine, duruş değişikliklerine, bakışlarına ve ayrıca yüz rengi ve bayılma gibi otonomik tepkilerine odaklanmıştır.

Cinsellik çeşitli duyguları ortaya çıkarmaktadır: Aşk, öfke, şefkat, saldırgan, samimiyet, romantik, yırtıcı, fedakâr, zevk ve acı, ilgi, şiddet, empati ve güç (Weeks 2022).

Cinsellik ve Duygular

Bağlanma teorisinin babası olan Bowlby, üç ana motivasyonel davranış sisteminden bahsetmiştir: Bağlanma, cinsellik ve bakıcılık (bakım verme). İlişkinin başlangıç aşamalarında çekim hissi ve seks, bağlanmayı güçlendirmeye hizmet etmektedir. Uzun süreli yakın ilişkilerde bu üç davranışsal sistem, güvenli bağlanma ile örtüşmektedir. Belirsizlik veya stresli zamanlarda, "güvenli bir sığınak" olan bağlanma figürümüze fiziksel ve duygusal yakınlık aranmaktadır. Bağlanma, aynı zamanda keşif ve özerkliği destekleyen güvenli bir temel haline gelmektedir. Evrensel olarak bağlanma figüründen ayrılma sıkıntısı, ayrılmaya yol açabilecek; protesto, tutunma, duygusal çaresizlik ve umutsuzluk gibi duyguları ortaya çıkarmaktadır. Yetişkinler için bu tür bağlar, sadece fiziksel yakınlıktan ziyade zihinsel temsilleri içerdiklerinden karşılıklıdır. Fiziksel yakınlık ve rahatlık da cinsel etkileşim yoluyla sağlanabilmektedir (Johnson vd. 2018).

Uzun süreli bir ilişkide güvenli bir duygusal bağa sahip olduğunda savunmalar bir kenara bırakılmakta, eğlenilebilmekte ve bedene güvenilmekte; kendine ve başka birine uyum sağlanabilmekte, cinsel istek ve ihtiyaçlar ifade edilebilmekte ve cinsel farklılık ve sorunlar çözülebilmektedir. Aynı zamanda, uzun süreli bir ilişkide cinselliğin var olması; çatışmaları yapıcı bir şekilde çözmeye, güvensizlik duygusunu azaltmaya ve ilişki memnuniyetini artırmaya yardımcı olabilmektedir. Erişilebilirliği ve yanıt verilebilirliği var olan güvenli bir bağlanma ilişkisi, optimal cinsel deneyimi sağlamakta ve güvenli cinsellik, duygusal bağ ve bağları geliştirebilmektedir. Böylece olumlu, karşılıklı döngü haline gelebilmektedir (Johnson vd. 2018).

Endişeli bağlanma stiline sahip olanlar ise bağlanma ihtiyaçlarını cinsel alana kanalize etme eğilimindedir. Terk edilmekten kaçınmak, onay veya güvence almak için seks yapma eğilimindedir. Bu nedenle, istenmeyen cinsel davranışlarda bulunabilmekte, kendi cinsel ihtiyaçlarını küçümseyerek cinselliği engelleyebilmektedir. Seks sırasında, uyarılma veya orgazmla ilgili sorunlara yol açabilen; eşlerine karşı öfke veya sevilme konusunda şüpheler gibi hoş olmayan duygu ve düşüncelere sahip olabilmektedir (Johnson vd. 2018).

Endişe, korku, acı, empati, güven, aşk, sevgi, samimiyet, tutku, emek, haz duygularının cinselliğe etkilerini şu şekilde açıklayabiliriz:

Endişenin hem erkekler hem de kadınlar için cinsel işlev bozukluklarının gelişmesinde ve sürdürülmesinde rol oynadığı hemen hemen her kuramsal inanca sahip yazarlar tarafından kabul edilmektedir. Örneğin, hem Fenichel (1945) hem de Wolpe (1958) tarafından, kaygının kadın ve erkeklerde çeşitli cinsel işlev bozukluklarının gelişimine katkıda bulunan bir faktör olduğu söylenmiştir. Masters ve Johnson (1970), cinsel işlev bozuklukları yaşayan bireyler ve çiftler için önemli bir endişe kaynağı olarak performans korkularının öneminin altını çizmiştir. Masters ve Johnson; yetersizlik korkuları ve etkin cinsel işlevi engelleyen performans korkularının sıklıkla bir arada bulunacağını belirtmiştir (Barlow 1986).

Başarısızlık korkusu, cinsel kaygıların gelişmesinde birincil bir rol üstlenmiş ve cinsel kaygılar listesine partnerin performans talepleri ve partnerleri aşırı memnun etme ihtiyacı gibi başka korkuları da eklenmiştir. Bu cinsel kaygılar, bireyin cinsel uyarılmayı yaşamasını ve hatta fizyolojik uyarılmayı imkânsız kılacak ölçüde otonom sinir sisteminin işleyişini engellemektedir. Erotik olmayan tepkilerin meydana geldiği durum genellikle; korku, heyecan veya diğer duygusal durumları da içermektedir (Barlow 1986).

Cinsel ilişki sırasında ağrı veya disparoni, kadınlar arasında yaygın bir şikâyet olmasına rağmen tam olarak anlaşılammıştır. Epidemiyolojik çalışmalar, premenopozal erişkin kadınlarda prevalansın %12 ila %21 arasında değiştiğini ve insidansının artmakta olduğunu düşündürmektedir. Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı, 4. baskı metin revizyonunda (DSM-IV-TR), disparoni için semptom kriteri “cinsel ilişki ile ilişkili tekrarlayan veya kalıcı genital ağrı” olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte birçok kadın, cinsel olmayan aktiviteler sırasında da ağrı bildirmektedir ve bu genel zihinsel ve fiziksel refah ve ilişki uyumunu da etkilemektedir. Disparoni, vajinismusla birlikte (vajinanın dış üçte birlik kısmındaki kasların cinsel ilişkiyi engelleyen tekrarlayan ve kalıcı istemsiz spazmı), DSM-IV'te “cinsel işlev bozukluklarının” bir alt kategorisi olarak cinsel ağrı bozuklukları tanı kategorisine dahil edilmiştir (Thomtén ve Linton 2013). DSM 5'te, Cinsel Ağrı Bozukluklarına “disparoni ve vajinismus” a ek olarak diğer cinsel ağrı bozuklukları da eklenmiştir. Benzer şekilde, eskiden ayrı olan disparoni ve vajinismus ise “genital pelvik ağrı/penetrasyon bozukluğu” adını almıştır (Höbek Akarsu ve Kızılkaya Beji 2016).

Cinsel ağrının, diğer ağrılarla karşılaştırıldığında; korku ve aşırı uyanıklığın cinsel uyarılmaya dahil olan fizyolojik mekanizmaları olumsuz yönde etkileme gibi olası ek etkisi

vardır. Zamanla tekrarlanan cinsel acı deneyimleri, korku ve ağrı beklentisi yaratabilmekte ve böylece cinsel tepkiyi bozarak engellenmiş; arzu, uyarılma ve kayganlaşmaya yol açmakta ve daha fazla genital ağrıya neden olabilmektedir (Thomtén ve Linton 2013).

Haz almaya yönelik bütün davranışlar cinsellik içermekle birlikte yoğun haz duygularıyla da ilişkilidir. Partner arasındaki etkin iletişim; hazzı artırarak, sorunların çözülmesini ve eşlerin birbirini daha iyi anlamalarını sağlayarak kendilerini iyi hissetmelerini sağlamaktadır (Gülsün vd. 2009).

Empati eksikliklerinin cinsel saldırganlıkta rol oynadığı düşünülmektedir. Bir kurbanın empati kurma yeteneğinin cinsel saldırganlığını engellediği eksikliğin ise azalmış bir iç kontrolü temsil ederek cinsel saldırganlık olasılığını artırdığı düşünülmektedir (Levitan ve Vachon 2021). Empati, odağın kendi deneyimlerini anlamaktan başkalarının deneyimlerini anlamaya kaydırıldığı bir beceridir (Cartwright vd. 2022). Bir başka deyişle, başkalarının duygu ve deneyimlerini hissetmek ve anlamaktır (Losung vd. 2021).

Güven, cinsel ilişkilerle ve bu ilişkilerin cinsel içeriğiyle yakından ilişkilidir. Ancak ikisi için de ne gerekli ne de yeterlidir. Güven, cinselliğin hem öncülü hem de sonucu gibi görünmektedir ve cinsel güvenin ihlal edilmesi, birçok ilişkinin rahatlığını ve güvenliğini bozmaktadır (Fortenberry 2019).

Sevgi; karşılıklı yardımlaşmaya, bütünü birlikte tutma hedefine ve cinselliğin sürmesine zemin hazırlarken cinselliğin var olmasına da olanak sağlamaktadır. Aşk, öznenin kendini bulduğu özgürlük alanı olarak tanımlanırken; bağlanma, öteki ile birleşme, kendini ötekinde kaybetme olarak tanımlanmaktadır. Aşk, cinsellik ve sevmeyi öğrenmekle büyür ve gelişir. Sağlık ve sevgi ile bütünlük için de olan aşk; cinsellik ve sevgiden pay alarak kurulmakta ve onlarla birlikte yükselişe geçmektedir. Emek; aşk, cinsellik, sevgi gibi kavramlara kaynaklık etmekte ve onları etkilemektedir. Cinsellikte içgüdüler öne çıkarken; sevgide akıl, aşkta bilinçli bir duygu his ya da tinsellik öne çıkmaktadır (Veysal 2010).

Romantik aşk tipik olarak yakın partnerler arasındaki güçlü duygusal tutku ve bağlılık duygularını ifade etmektedir. Tutkulu aşk, belirli bir kişiye karşı artan bir ilgi ve meşguliyet halidir; yakınlık ve fiziksel temas için yoğun arzular, ayrılığa karşı direnç ve partnerin dikkatini çekerken heyecan ve öfori duyguları ile karakterize edilmektedir. Tutkulu aşk, arkadaşça aşka dönüştükçe; yakınlık arzusu ve ayrılığa karşı direnç daha az acil hale gelmekte ve ayrıca güvenlik, ilgi ve rahatlık duyguları daha baskın hale gelmektedir (Diamond 2004).

Samimiyet ve tutku nasıl ilişkilidir? Tanım olarak samimiyet üç bileşenden oluşmaktadır: Bilgisel yakınlık, duygusal yakınlık ve sevgi iletişimi. Yakınlık; kişisel bilgilerin karşılıklı olarak açıklanmasını, ilişkideki diğer kişiye karşı güçlü olumlu tutumu ve diğer kişiye ilgi göstermeyi amaçlayan sözlü iletişimi veya fiziksel sevgiyi gerektirir (Ainsworth ve Baumeister 2012). Samimiyetin 5 farklı bileşenden oluştuğu ileri sürülmektedir: Bağlılık, karşılıklılık (bağımlılık), duygusal yakınlık (şefkat, olumlu saygıyı içerir), bilişsel yakınlık (diğerini düşünmeyi; paylaşılan değerleri içerir) ve fiziksel yakınlık (yakınlıktan ilişkiye kadar). "Yakın bir ilişki" içinde olmak, çeşitli duygu, davranışları ve varsayımları ifade etmektedir. Yakınlık, cinsellik için değilse bile çoğu insan için insani bir ihtiyaçtır (Rheume ve Mitty 2008).

Bir ilişkide var olan veya olmayan bir durum olarak kabul edilebilecek yakınlıktan farklı olarak tutku öznel bir duygu durumudur. Tutkulu aşk, fizyolojik uyarılma ve diğer kişiyle birlikte olma arzusunun eşlik ettiği, başka bir kişiye karşı son derece güçlü çekim duygularını içermektedir. Tutkunun zaman akışı, yakınlığın zaman akışından farklı olmalıdır çünkü tutku bir duygudur ve yakınlık bir ilişki koşuludur. Yakınlığın gelişimi genellikle kademeli ve zamana yayılmışken; tutku hızla hissedilen ama nihayetinde geçici bir duygudur (Ainsworth ve Baumeister 2012).

Romantik ilişkilerin ilk aşamaları, yalnızca hızla artan yakınlık ile değil, aynı zamanda eşlerin birbirleri için hissettikleri cinsel istek düzeyine yansıyan yüksek düzeyde tutku ile karakterize edilmektedir. İnsanlar âşık olduğunda her iki cinsiyette de cinsel dürtü artmaktadır. Tutkulu aşk sırasında ortaya çıkan cinsel dürtüdeki artış, çiftlerin cinsel uyumluluklarını abartmalarına neden olabilmektedir. Çünkü cinsel dürtüleri geçici olarak eşitlenmektedir. Bununla birlikte, tutkulu aşk azaldığında; erkekler ve kadınlar, ortalama olarak kadınlar için erkeklerden çok daha düşük olan cinsel arzunun temel seviyelerine geri dönmektedir (Ainsworth ve Baumeister 2012).

Erkekler, tutku için daha az yakınlığa ihtiyaç duymaktadır. Erkeklerde tutkunun ortaya çıkması için kadınlardan daha az yakınlığa ihtiyaç duymasının, bir ilişki boyunca seks sıklığı üzerinde de etkileri olabilmektedir. En az 20 yıldır evli olan çiftlerle yapılan bir araştırmada, erkeklerin yaklaşık %50'sinin daha fazla seks istediğini bildirirken kadınların seks sıklığından memnun oldukları ortaya koyulmuştur. Erkeklerin kadınlardan daha sık seks istemesinin bir nedeni de erkeklerin aslında daha fazla tutku hissetmelerinden kaynaklı olabileceği düşünülmüştür (Ainsworth ve Baumeister 2012).

Uzun süreli romantik ilişkilerde beklenen fazla yakınlık seviyeleri, tutkuya ulaşmayı daha da zorlaştırabilmektedir. Çünkü yakınlıkta ek artışlar elde etmek daha zor hale gelmektedir. Romantik bir ilişkide samimiyet çok hızlı arttığında ilişkideki toplam tutku potansiyeli azaltabilmektedir. Çünkü bir kişinin bir seferde hissedebileceği tutkunun bir sınırı olabileceği düşünülmüştür. Yakınlıktaki fazla artışın yoğun tutku yaratması gerekmesine rağmen; yakınlıktaki artış, bir kişinin maksimum tutku hissetme eşiğini aşan bir tutku düzeyi ortaya çıkardığında bir şekilde de boşa gidebilme ihtimali vardır (Ainsworth ve Baumeister 2012).

Menstrüel döngünün meydana getirdiği ruh halindeki değişikliklerin etkisi gözden geçirildiğinde; kadınların olumlu bir ruh halindeyken cinsel duygularını ifade etme olasılıklarının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Olumlu duygusal durumlar ile kadınlarda öznel cinsel uyarılma oranlarının artması arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur (Laan vd. 1995).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), cinselliği şöyle tanımlamıştır: "Cinsel sağlık; fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal bir iyilik halidir. Sadece hastalık, işlev bozukluğu veya sakatlığın olmaması değil; cinsel sağlık, cinselliğe ve cinsel ilişkilere olumlu ve saygılı bir yaklaşımın yanı sıra zorlama, ayrımcılık ve şiddetten uzak, zevkli ve güvenli cinsel deneyimler yaşama olasılığıdır" (Anderson 2013).

Cinsellik, insanın bireysel ve toplumsal yaşamını etkileyen en büyük etkenlerden biridir. Buna göre, bu arzunun tatmini insan kişiliğinin gelişiminde çok önemlidir. Diğer temel insan güduları gibi cinsellikte bireylerin biyolojik, psikolojik ve sosyal doğasının ayrılmaz parçalarıdır. Bu güdünün doyumu; kişinin kişisel ve toplumsal sağlığında, huzur ve rahatına kavuşmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Uzun vadede insanlarda cinsel içgüdünün ihmal edilmesi çiftlerde cinsel tatminsizliği tetikleyerek ve aile hayatını olumsuz etkileyerek cinsel ilişkileri bozabilmektedir. Partnerler arasındaki cinsel ilişki tatmin edici değilse; yoksunluk, başarısızlık, güvensizlik ve mutsuzluk duyguları oluşabilmektedir (Maroda 1997).

Cinsellik insan yaşamı için önemli olmasına rağmen geleneksel anlayışlar ve cinsellikle ilgili nasıl konuşacağını bilmemek bu konu hakkında konuşmayı engellemektedir. Ayrıca cinsellikle ilgili ailede ve okulda eğitim verilmemektedir. Ailede ve okulda eğitim verilmediği için cinsellik üzerine konuşmalar sokak diline kalmaktadır ve cinsellik, tabu olarak kalmaya devam etmektedir (Canatan 2022).

Sonuç olarak; cinsellik olumlu ve olumsuz birçok duygu ile ilişkilidir. Cinsellikle birlikte sık sık anılan bir duygu olan aşk; sevgi, tutku, arzu ve şehvetin kapsayıcı şemsiyesidir. Aşk, duygusal ve cinsel yaşamın tamamını ifade ediyor gibi görünse de cinsellik öncesi, cinsellik sırasında ve cinsellik sonrasında hissedilen çok çeşitli duygular vardır: Utanç, suçluluk, pişmanlık, korku, acı, ağrı, üzüntü, tikslenme, öfke, şefkat, şehvet, güven, huzur, mutluluk, tutku, zevk, sevgi.

Cinselliğin, insanın mahremiyet alanı olarak görülmesi; duygusal ve cinsel yaşamın öğrenilmesi için kaynakların azalmasına neden olmaktadır. Toplum, kültür, ebeveynler ve eğitim sistemi tarafından cinsellik halen tabu olmaya devam etmektedir. Dolayısıyla hakkında konuşmanın çok zor olduğu cinsellikle ilgili duyguların ifade edilmesi de hayli güç olmaktadır.

Pek çok insan için duygularını ifade etmek, sevdiğini söyleyebilmek, cinsellik hakkında konuşmak, cinsel ilgi ve beklentisini dile getirmek bir kaygı kaynağı olabilmektedir. Yakın ilişkileri daha doğrusu romantik ilişkileri yaşayabilmek ve anlayabilmek için ilişkilerin duygusal ve cinsel boyutlarını ayrı ayrı ele almak ve sonrasında da bu duygusal ve cinsel boyutların birbiriyle etkileşimini incelemek gerekmektedir.

Cinsellikle ilgili partnerlerin yaşadığı problemler için cinsel terapistlerden destek alınacağı gibi, partnerlerin cinsellikle ilgili duygularını ifade etmede zorlandığı durumlarda aile ve çift terapistlerinden destek alınabilir.

KAYNAKÇA

- Ainsworth, S. E., Baumeister, R. F. (2012). Changes In Sexuality: How Sexuality Changes Across Time, Across Relationships, and Across Sociocultural Contexts, *Clinical Neuropsychiatry*, 9(1).
- Anderson, R. M. (2013). Positive Sexuality and Its Impact On Overall Well Being, *Bundesgesundheitsblatt-Gesundheitsforschung-Gesundheitsschutz*, 56(2), 208-214
- Barlow, D. H. (1986). Causes of Sexual Dysfunction: The Role of Anxiety and Cognitive Interference, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 54(2), 140.
- Beşen, M. A. (2014). Cinsellik ve Estetik, *Düzce Medical Journal*, 16(1), 70-72.
- Bilgin, R. (2016). Geleneksel ve Modern Toplumda Kadın Bedeni ve Cinselliği, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 219-244.
- Canatan, K. (2022). *Bir Müslüman Cinsellik ve Aşk'a Nasıl Bakmalı?*, Beyan Yayınları.
- Cartwright, A. D., Minton, C. A. B., Reyes, A. G. vd. (2022). Predictors of Social Intelligence, Empathy, and Self-Efficacy Among Sexual Offenders, *Journal of Addictions & Offender Counseling*, 43(1), 2-14.
- Cumurcu, B. E., Karlıdağ, R. ve Almış, B. H. (2012). Fiziksel Engellilerde Cinsellik, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(1), 84-98.

- Dialmy, A. (2010). Sexuality and Islam, *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 15(3), 160-168.
- Diamond, L. M. (2004). Emerging Perspectives On Distinctions Between Romantic Love and Sexual Desire, *Current Directions in Psychological Science*, 13(3), 116-119.
- Fortenberry, J. D. (2019). Trust, Sexual Trust, and Sexual Health: An Interrogative Review, *The Journal of Sex Research*, 56(4-5), 425-439.
- Gülsün, M., Ak, M. ve Bozkurt, A. (2009). Psikiyatrik Açıdan Evlilik ve Cinsellik, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1(1), 68-79.
- Heinemann, J., Atallah, S., ve Rosenbaum, T. (2016). The Impact of Culture and Ethnicity On Sexuality and Sexual Function, *Current Sexual Health Reports*, 8(3), 144-150.
- Höbek Akarsu, R., Kızılkaya Beji, N. (2016). Kadın Cinsel Fonksiyon Bozuklukları Sınıflandırılmasında DSM-V Kapsamında Yapılan Değişiklikler, DSpace@Biruni Akademik Arşivi.
- Johnson, S. M., Simakhodskaya, Z. ve Moran, M. (2018). Addressing Issues of Sexuality in Couples Therapy: Emotionally Focused Therapy Meets Sex Therapy, *Current Sexual Health Reports*, 10(2), 65-71.
- Kayır, A. (1995). Cinsellik ve Cinsel İşlev Bozuklukları, *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayın*, 2009/1
- Keltner, D., Lerner, J. S. (2010). Emotion, S. T. Fiske, D. T. Gilbert and G. Lindzey (Eds.), In *Handbook of social psychology* (317-352).
- Laan, E., Everaerd, W., Van Berlo, R. vd. (1995). Mood and Sexual Arousal In Women, *Behaviour Research and Therapy*, 33(4), 441-443.
- Levitán, J. A., Vachon, D. D. (2021). The Nuanced Association Between Deficient Empathy and Sexual Aggression, *Personality and Individual Differences*, 177, 110812.
- Losung, R. K., De Paoli, T., Keibell, M. vd. (2021). The Role of Empathy In Professional Quality Of Life: A Study On Australian Police Officers Working in Sexual Assault and Child Abuse Investigation, *Journal of Police and Criminal Psychology*, 36(3), 616-626.
- Macleod, A., McCabe, M. P. (2020). Defining Sexuality In Later Life: A Systematic Review, *Australasian Journal on Ageing*, 39, 6-15.
- Maroda, K. J. (1997). Introduction to> Impasse Recollected in Tranquility: Love, Dissociation, and Discipline in the Analytic Process, *Psychoanalytic Dialogues Vol. 07 (1997)*, 841-857.
- Ören, M., Kızıltepe, R. ve Çengelci Özekes B. (2016). Yaşlılıkta Cinsellik, *Ege Journal of Medicine*, 55, 38-44.
- Rheume, C., Mitty, E. (2008). Sexuality and Intimacy In Older Adults, *Geriatric Nursing*, 29(5), 342-349.
- Stefanou, C., McCabe, M. P. (2012). Adult Attachment And Sexual Functioning: A Review Of Past Research, *The Journal Of Sexual Medicine*, 9(10), 2499-2507.
- Thomtén, J., Linton, S. J. (2013). A Psychological View Of Sexual Pain Among Women: Applying The Fear-Avoidance Model, *Women's Health*, 9(3), 251-263.
- Van Kleef, G. A., Côté, S. (2022). The Social Effects of Emotions, *Annual Review Of Psychology*, 73, 629-658.

Veysal, Ç. (2010). Cinsellik, Sevgi ve Aşkın Diyalektiği, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 49-76.

Weeks, J. (2022). *Sexuality*, Taylor & Francis. E Book.

